ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

วิมานวตฺถุ-อฏฺฐกถา

คนฺถารมฺภกถา

มหาการุณิกํ **นาถํ,** เญยฺยสาครปารคุํ;
วเนฺท นิปุณคมฺภีร-วิจิตฺรนยเทสนํฯ

วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา, เยน นิยฺยนฺติ โลกโต;
วเนฺท ตมุตฺตมํ **ธมฺมํ,** สมฺมาสมฺพุทฺธปูชิตํฯ

สีลาทิคุณสมฺปโนฺน, ฐิโต มคฺคผเลสุ โย;
วเนฺท **อริยสงฺฆํ** ตํ, ปุญฺญเกฺขตฺตํ อนุตฺตรํฯ

วนฺทนาชนิตํ ปุญฺญํ, อิติ ยํ รตนตฺตเย;
หตนฺตราโย สพฺพตฺถ, หุตฺวาหํ ตสฺส เตชสาฯ

เทวตาหิ กตํ ปุญฺญํ, ยํ ยํ ปุริมชาติสุ;
ตสฺส ตสฺส วิมานาทิ-ผลสมฺปตฺติเภทโตฯ

ปุจฺฉาวเสน ยา ตาสํ, วิสฺสชฺชนวเสน จ;
ปวตฺตา เทสนา กมฺม-ผลปจฺจกฺขการินีฯ

วิมานวตฺถุ อิเจฺจว, นาเมน วสิโน ปุเร;
ยํ ขุทฺทกนิกายสฺมิํ, สงฺคายิํสุ มเหสโยฯ

ตสฺสาหมวลมฺพิตฺวา, โปราณฏฺฐกถานยํ;
ตตฺถ ตตฺถ นิทานานิ, วิภาเวโนฺต วิเสสโตฯ

สุวิสุทฺธํ อสํกิณฺณํ, นิปุณตฺถวินิจฺฉยํ;
มหาวิหารวาสีนํ, สมยํ อวิโลมยํฯ

ยถาพลํ กริสฺสามิ, อตฺถสํวณฺณนํ สุภํ;
สกฺกจฺจํ ภาสโต ตํ เม, นิสามยถ สาธโวติฯ

ตตฺถ **วิมานานี**ติ วิสิฏฺฐมานานิ เทวตานํ กีฬานิวาสฏฺฐานานิฯ ตานิ หิ ตาสํ สุจริตกมฺมานุภาวนิพฺพตฺตานิ โยชนิกทฺวิโยชนิกาทิปมาณวิเสสยุตฺตตาย , นานารตนสมุชฺชลานิ วิจิตฺตวณฺณสณฺฐานานิ โสภาติสยโยเคน วิเสสโต มานนียตาย จ ‘‘วิมานานี’’ติ วุจฺจนฺติฯ วิมานานํ วตฺถุ การณํ เอติสฺสาติ **วิมานวตฺถุ,** ‘‘ปีฐํ เต โสวณฺณมย’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตา เทสนาฯ นิทสฺสนมตฺตเญฺจตํ ตาสํ เทวตานํ รูปโภคปริวาราทิสมฺปตฺติโย ตํนิพฺพตฺตกกมฺมญฺจ นิสฺสาย

อิมิสฺสา เทสนาย ปวตฺตตฺตาฯ วิปากมุเขน วา กมฺมนฺตรมานสฺส การณภาวโต **วิมานวตฺถู**ติ เวทิตพฺพํฯ

ตยิทํ เกน ภาสิตํ, กตฺถ ภาสิตํ, กทา ภาสิตํ, กสฺมา จ ภาสิตนฺติ? วุจฺจเต – อิทญฺหิ วิมานวตฺถุ ทุวิเธน ปวตฺตํ – ปุจฺฉาวเสน วิสฺสชฺชนวเสน จฯ ตตฺถ วิสฺสชฺชนคาถา ตาหิ ตาหิ เทวตาหิ ภาสิตา, ปุจฺฉาคาถา ปน กาจิ ภควตา ภาสิตา, กาจิ สกฺกาทีหิ, กาจิ สาวเกหิ เถเรหิฯ ตตฺถาปิ เยภุยฺเยน โย โส กปฺปานํ สตสหสฺสาธิกํ เอกํ อสงฺขฺเยยฺยํ พุทฺธสฺส ภควโต อคฺคสาวกภาวาย ปุญฺญญาณสมฺภาเร สมฺภรโนฺต อนุกฺกเมน สาวกปารมิโย ปูเรตฺวา, ฉฬภิญฺญาจตุปฏิสมฺภิทาทิคุณวิเสสปริวารสฺส, สกลสฺส สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺต ทุติเย อคฺคสาวกฏฺฐาเน ฐิโต อิทฺธิมเนฺตสุ จ ภควตา เอตทเคฺค ฐปิโต อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน, เตน ภาสิตาฯ

ภาสเนฺตน จ ปฐมํ ตาว โลกหิตาย เทวจาริกํ จรเนฺตน เทวโลเก เทวตานํ ปุจฺฉาวเสน ปุน ตโต มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา มนุสฺสานํ ปุญฺญผลสฺส ปจฺจกฺขกรณตฺถํ ปุจฺฉํ วิสฺสชฺชนญฺจ เอกชฺฌํ กตฺวา ภควโต ปเวเทตฺวา ภิกฺขูนํ ภาสิตา, สเกฺกน ปุจฺฉาวเสน, เทวตาหิ ตสฺส วิสฺสชฺชนวเสน ภาสิตาปิ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส ภาสิตา เอวฯ เอวํ ภควตา เถเรหิ จ เทวตาหิ จ ปุจฺฉาวเสน, เทวตาหิ ตสฺสา วิสฺสชฺชนวเสน จ ตตฺถ ตตฺถ ภาสิตา ปจฺฉา ธมฺมวินยํ สงฺคายเนฺตหิ ธมฺมสงฺคาหเกหิ เอกโต กตฺวา ‘‘วิมานวตฺถุ’’อิเจฺจว สงฺคหํ อาโรปิตาฯ อยํ ตาเวตฺถ ‘‘เกน ภาสิต’’นฺติอาทีนํ ปทานํ สเงฺขปโต สาธารณโต จ วิสฺสชฺชนาฯ

วิตฺถารโต ปน ‘‘เกน ภาสิต’’นฺติ ปทสฺส อโนมทสฺสิสฺส ภควโต ปาทมูเล กตปณิธานโต ปฏฺฐาย มหาเถรสฺส อาคมนียปฏิปทา กเถตพฺพา, สา ปน อาคมฏฺฐกถาสุ ตตฺถ ตตฺถ วิตฺถาริตาติ ตตฺถ อาคตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ อสาธารณโต ‘‘กตฺถ ภาสิต’’นฺติอาทีนํ ปทานํ วิสฺสชฺชนา ตสฺส ตสฺส วิมานสฺส อตฺถวณฺณนานเยเนว อาคมิสฺสติฯ

อปเร ปน ภณนฺติ – เอกทิวสํ อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ ‘‘เอตรหิ โข มนุสฺสา อสติปิ วตฺถุสมฺปตฺติยา เขตฺตสมฺปตฺติยา อตฺตโน จ จิตฺตปสาทสมฺปตฺติยา ตานิ ตานิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตา อุฬารสมฺปตฺตึ ปจฺจนุโภนฺติ, ยํนูนาหํ เทวจาริกํ จรโนฺต ตา เทวตา กายสกฺขึ กตฺวา ตาหิ ยถูปจิตํ ปุญฺญํ ยถาธิคตญฺจ ปุญฺญผลํ กถาเปตฺวา ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจยฺยํฯ เอวํ เม สตฺถา คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฏฺฐาเปโนฺต วิย มนุสฺสานํ กมฺมผลํ ปจฺจกฺขโต ทเสฺสโนฺต อปฺปกานมฺปิ การานํ อายตนคตาย สทฺธาย วเสน อุฬารผลตํ วิภาเวโนฺต ตํ ตํ วิมานวตฺถุํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา มหตึ ธมฺมเทสนํ ปวเตฺตสฺสติ, สา โหติ พหุชนสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติ ฯ โส อาสนา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺตทุปฏฺฐํ นิวาเสตฺวา อปรํ รตฺตทุปฏฺฐํ เอกํสํ กตฺวา สมนฺตโต ชาติหิงฺคุลิกธารา วิชฺชุลตา วิย สญฺฌาปภานุรญฺชิโต วิย จ ชงฺคโม อญฺชนคิริสิขโร, ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อตฺตโน อธิปฺปายํ อาโรเจตฺวา ภควตา อนุญฺญาโต อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา, ตโต วุฏฺฐาย อิทฺธิพเลน ตงฺขณเญฺญว ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ตาหิ ตาหิ เทวตาหิ ยถูปจิตํ ปุญฺญกมฺมํ ปุจฺฉิ, ตสฺส ตา กเถสุํฯ ตโต มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ตํ สพฺพํ ตตฺถ ปวตฺติตนิยาเมเนว ภควโต อาโรเจสิ, ตํ สมนุโญฺญ สตฺถา อโหสิฯ อิเจฺจตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสีติฯ

ตํ ปเนตํ วิมานวตฺถุ วินยปิฏกํ สุตฺตนฺตปิฏกํ อภิธมฺมปิฏกนฺติ ตีสุ ปิฏเกสุ สุตฺตนฺตปิฏกปริยาปนฺนํ, ทีฆนิกาโย มชฺฌิมนิกาโย สํยุตฺตนิกาโย องฺคุตฺตรนิกาโย ขุทฺทกนิกาโยติ ปญฺจสุ นิกาเยสุ ขุทฺทกนิกายปริยาปนฺนํ, สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลนฺติ นวสุ สาสนงฺเคสุ คาถาสงฺคหํฯ

> ‘‘ทฺวาสีติ พุทฺธโต คณฺหิํ, เทฺว สหสฺสานิ ภิกฺขุโต;
> จตุราสีติ สหสฺสานิ, เย เม ธมฺมา ปวตฺติโน’’ติฯ (เถรคา. ๑๐๒๗) –

เอวํ ธมฺมภณฺฑาคาริเกน ปฏิญฺญาเตสุ จตุราสีติยา ธมฺมกฺขนฺธสหเสฺสสุ กติปยธมฺมกฺขนฺธสงฺคหํฯ วคฺคโต ปีฐวคฺโค จิตฺตลตาวคฺโค ปาริจฺฉตฺตกวคฺโค มญฺชิฏฺฐกวคฺโค มหารถวคฺโค ปายาสิวคฺโค สุนิกฺขิตฺตวคฺโคติ สตฺต วคฺคาฯ วตฺถุโต ปฐเม วคฺเค สตฺตรส วตฺถูนิ, ทุติเย เอกาทส, ตติเย ทส, จตุเตฺถ ทฺวาทส , ปญฺจเม จตุทฺทส, ฉเฏฺฐ ทส, สตฺตเม เอกาทสาติ อนฺตรวิมานานํ อคฺคหเณ ปญฺจาสีติ, คหเณ ปน เตวีสสตํ วตฺถูนิ, คาถาโต ปน ทิยฑฺฒสหสฺสคาถาฯ ตสฺส วเคฺคสุ ปีฐวคฺโค อาทิ, วตฺถูสุ โสวณฺณปีฐวตฺถุ อาทิ, ตสฺสาปิ **‘‘ปีฐํ เต โสวณฺณมย**’’นฺติ คาถา อาทิฯ

๑. อิตฺถิวิมานํ

๑. ปีฐวคฺค

๑. ปฐมปีฐวิมานวณฺณนา

ตตฺถ ปฐมวตฺถุสฺส อยํ อฏฺฐุปฺปตฺติ – ภควติ สาวตฺถิยํ วิหรนฺเต เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม รญฺญา ปเสนทินา โกสเลน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สตฺตาหํ อสทิสทาเน ปวตฺติเต ตทนุรูเปน อนาถปิณฺฑิเกน มหาเสฏฺฐินา ตโย ทิวเส, ตถา วิสาขาย มหาอุปาสิกาย มหาทาเน ทินฺเน อสทิสทานสฺส ปวตฺติ สกลชมฺพุทีเป ปากฏา อโหสิฯ อถ มหาชโน ตตฺถ ตตฺถ กถํ สมุฏฺฐาเปสิ ''กึ นุ โข เอวํ อุฬารวิภวปริจฺจาเคเนว ทานํ มหปฺผลตรํ ภวิสฺสติ, อุทาหุ อตฺตโน วิภวานุรูปปริจฺจาเคนาปี''ติฯ ภิกฺขู ตํ กถํ สุตฺวา ภควโต อาโรเจสุํฯ ภควา ''น, ภิกฺขเว, เทยฺยธมฺมสมฺปตฺติยาว ทานํ มหปฺผลตรํ ภวิสฺสติ, อถ โข จิตฺตปสาทสมฺปตฺติยา จ เขตฺตสมฺปตฺติยา จ, ตสฺมา กุณฺฑกมุฏฺฐิมตฺตมฺปิ ปิโลติกามตฺตมฺปิ ติณปณฺณสนฺถารมตฺตมฺปิ ปูติมุตฺตหรีตกมตฺตมฺปิ วิปฺปสนฺเนน เจตสา ทกฺขิเณยฺยปุคฺคเล ปติฏฺฐาปิตํ, ตมฺปิ มหปฺผลตรํ ภวิสฺสติ มหาชุติกํ มหาวิปฺผาร''นฺติ อาหฯ ตถา หิ วุตฺตํ สเกฺกน เทวานมินฺเทน –

> ''นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหิ, อปฺปิกา นาม ทกฺขิณา;
> ตถาคเต วา สมฺพุเทฺธ, อถ วา ตสฺส สาวเก''ติฯ (วิ. ว. ๘๐๔);

สา ปเนสา กถา สกลชมฺพุทีเป วิตฺถาริกา อโหสิฯ มนุสฺสา สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ยถาวิภวํ ทานานิ เทนฺติ, เคหงฺคเณ ปานียํ อุปฏฺฐเปนฺติ, ทฺวารโกฏฺฐเกสุ อาสนานิ ฐเปนฺติฯ เตน จ สมเยน อญฺญตโร ปิณฺฑปาตจาริโก เถโร ปาสาทิเกน อภิกฺกเนฺตน ปฏิกฺกเนฺตน อาโลกิเตน วิโลกิเตน สมิญฺชิเตน ปสาริเตน โอกฺขิตฺตจกฺขุ อิริยาปถสมฺปโนฺน ปิณฺฑาย จรโนฺต อุปกเฏฺฐ กาเล อญฺญตรํ เคหํ สมฺปาปุณิฯ ตเตฺถกา กุลธีตา สทฺธา ปสนฺนา เถรํ ปสฺสิตฺวา สญฺชาตคารวพหุมานา อุฬารปีติโสมนสฺสํ อุปฺปาเทตฺวา เคหํ ปเวเสตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปีฐํ ปญฺญาเปตฺวา ตสฺส อุปริ ปีตกํ มฏฺฐวตฺถํ อตฺถริตฺวา อทาสิฯ อถ เถเร ตตฺถ นิสิเนฺน ''อิทํ มยฺหํ อุตฺตมํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ อุปฏฺฐิต''นฺติ ปสนฺนจิตฺตา ยถาวิภวํ อาหาเรน ปริวิสิ, พีชนิญฺจ คเหตฺวา พีชิฯ โส เถโร กตภตฺตกิโจฺจ อาสนทานโภชนทานาทิปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมึ กถํ กเถตฺวา ปกฺกามิฯ สา อิตฺถี ตํ อตฺตโน ทานํ ตญฺจ ธมฺมกถํ ปจฺจเวกฺขนฺตี ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏฺฐสรีรา หุตฺวา ตํ ปีฐมฺปิ เถรสฺส อทาสิฯ

ตโต อปเรน สมเยน อญฺญตเรน โรเคน ผุฏฺฐา กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ อจฺฉราสหสฺสํ จสฺสา ปริวาโร อโหสิ, ปีฐทานานุภาเวน จสฺสา โยชนิโก กนกปลฺลโงฺก นิพฺพตฺติ อากาสจารี สีฆชโว อุปริ กูฏาคารสณฺฐาโน, เตน ตํ ''ปีฐวิมาน''นฺติ วุจฺจติฯ ตญฺหิ สุวณฺณวณฺณํ วตฺถํ อตฺถริตฺวา ทินฺนตฺตา กมฺมสริกฺขตํ วิภาเวนฺตํ สุวณฺณมยํ อโหสิ, ปีติเวคสฺส พลวภาเวน สีฆชวํ, ทกฺขิเณยฺยสฺส จิตฺตรุจิวเสน ทินฺนตฺตา ยถารุจิคามี , ปสาทสมฺปตฺติยา อุฬารตาย สพฺพโสว ปาสาทิกํ โสภาติสยยุตฺตญฺจ อโหสิฯ

อเถกสฺมึ อุสฺสวทิวเส เทวตาสุ ยถาสกํ ทิพฺพานุภาเวน อุยฺยานกีฬนตฺถํ นนฺทนวนํ คจฺฉนฺตีสุ สา เทวตา ทิพฺพวตฺถนิวตฺถา ทิพฺพาภรณวิภูสิตา อจฺฉราสหสฺสปริวารา สกภวนา นิกฺขมิตฺวา ตํ ปีฐวิมานํ อภิรุยฺห มหติยา เทวิทฺธิยา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน สมนฺตโต จโนฺท

วิย สุริโย วิย จ โอภาเสนฺตี อุยฺยานํ คจฺฉติฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวตึสภวนํ อุปคโต ตสฺสา เทวตาย อวิทูเร อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ อถ สา เทวตา ตํ ทิสฺวา สมฺปฺปนฺนพลวปสาทคารวา สหสา ปลฺลงฺกโต โอรุยฺห เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห นมสฺสมานา อฏฺฐาสิฯ เถโร กิญฺจาปิ ตาย อเญฺญหิ จ สเตฺตหิ ยถูปจิตํ กุสลากุสลํ อตฺตโน ยถากมฺมูปคญาณานุภาเวน หตฺถตเล ฐปิตอามลกํ วิย ปญฺญาพลเภเทน ปจฺจกฺขโต ปสฺสติ, ตถาปิ ยสฺมา เทวตานํ อุปปตฺติสมนนฺตรเมว ‘‘กุโต นุ โข อหํ จวิตฺวา อิธูปปนฺนา, กึ นุ โข กุสลกมฺมํ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภามี’’ติ อตีตภวํ ยถูปจิตญฺจ กมฺมํ อุทฺทิสฺส เยภุเยฺยน ธมฺมตาสิทฺธา อุปธารณา , ตสฺสา จ ยาถาวโต ญาณํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา ตาย เทวตาย กตกมฺมํ กถาเปตฺวา สเทวกสฺส โลกสฺส กมฺมผลํ ปจฺจกฺขํ กาตุกาโม –

๑. ‘‘ปีฐํ เต โสวณฺณมยํ อุฬารํ, มโนชวํ คจฺฉติ เยนกามํ;
อลงฺกเต มลฺยธเร สุวเตฺถ, โอภาสสิ วิชฺชุริวพฺภ กูฏํฯ

๒. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๓. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ อาห –

๔. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๕. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, อพฺภาคตานาสนกํ อทาสึ;
อภิวาทยึ อญฺชลิกํ อกาสึ, ยถานุภาวญฺจ อทาสิ ทานํฯ

๖. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๗. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑. ตตฺถ **ปีฐ**นฺติ ยํกิญฺจิ ตาทิสํ ทารุกฺขนฺธมฺปิ อาปณมฺปิ พลิกรณปีฐมฺปิ เวตฺตาสนมฺปิ มสารกาทิวิเสสนามํ ทารุมยาทิอาสนมฺปิ วุจฺจติฯ ตถา หิ ‘‘ปาทปีฐํ ปาทกถลิก’’นฺติ (มหาว. ๒๐๙; จูฬว. ๗๕) เอตฺถ ปาทฐปนโยคฺคํ ปีฐาทิกํ ทารุกฺขนฺธํ วุจฺจติ, ‘‘ปีฐสปฺปี’’ติ (มิ. ป. ๕.๓.๑) เอตฺถ หเตฺถน คหณโยคฺคํฯ ‘‘ปีฐิกา’’ติ ปน เอกเจฺจสุ ชนปเทสุ เทสโวหาเรน อาปณํฯ ‘‘ภูตปีฐิกา เทวกุลปีฐิกา’’ติ เอตฺถ เทวตานํ พลิกรณฏฺฐานภูตํ ปีฐํฯ ‘‘ภทฺทปีฐ’’นฺติ เอตฺถ เวตฺตลตาทีหิ อุปริ วีตํ อาสนํ, ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘ภทฺทปีฐํ อุปานยี’’ติ ฯ ‘‘สุปญฺญตฺตํ มญฺจปีฐํฯ มญฺจํ วา ปีฐํ วา การยมาเนนา’’ติ (ปาจิ. ๕๒๒) จ อาทีสุ มสารกาทิเภทํ ทารุมยาทิอาสนํฯ อิธ ปน ปลฺลงฺกาการสณฺฐิตํ เทวตาย ปุญฺญานุภาวาภินิพฺพตฺตํ โยชนิกํ กนกวิมานํ เวทิตพฺพํฯ

เตติ เต-สโทฺท ‘‘น เต สุขํ ปชานนฺติ, เย น ปสฺสนฺติ นนฺทน’’นฺติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๑, ๒๒๖) ต-สทฺทสฺส วเสน ปจฺจตฺตพหุวจเน อาคโตฯ ‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม (ที. นิ. ๓.๒๗๘; สุ. นิ. ๕๔๙)ฯ นโม เต พุทฺธ วีรตฺถู’’ติ (สํ. นิ. ๑.๙๐) จ อาทีสุ ตุมฺห-สทฺทสฺส วเสน สมฺปทาเน, ตุยฺหนฺติ อตฺโถฯ ‘‘กึ เต ทิฏฺฐํ กินฺติ เต สุตํฯ อุปธี เต สมติกฺกนฺตา, อาสวา เต ปทาลิตา’’ติ (ม. นิ. ๒.๔๐๐; สุ. นิ. ๕๕๑) จ อาทีสุ กรเณฯ ‘‘กึ เต วตํ กึ ปน พฺรหฺมจริย’’นฺติอาทีสุ (วิ. ว. ๑๒๕๑; ชา. ๑.๑๐.๙๒) สามิอตฺเถฯ อิธาปิ สามิอตฺเถ ทฏฺฐพฺโพฯ ตวาติ หิ อตฺโถฯ

โสวณฺณมยนฺติ เอตฺถ สุวณฺณ-สโทฺท ‘‘สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๔๘) จ ‘‘สุวณฺณตา สุสรตา’’ติ (ขุ. ปา. ๘.๑๑) จ เอวมาทีสุ ฉวิสมฺปตฺติยํ อาคโตฯ ‘‘กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺตี’’ติอาทีสุ (ชา. ๑.๑.๗๗) ครุเฬฯ ‘‘สุวณฺณวโณฺณ กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๒๐๐) ชาตรูเปฯ อิธาปิ ชาตรูเป เอว ทฏฺฐโพฺพฯ ตญฺหิ พุทฺธานํ สมานวณฺณตาย โสภโน วโณฺณ เอตสฺสาติ สุวณฺณนฺติ วุจฺจติฯ สุวณฺณเมว โสวณฺณํ ยถา ‘‘เวกตํ เวสม’’นฺติ จฯ มย-สโทฺท จ ‘‘อนุญฺญาตปฏิญฺญาตา, เตวิชฺชา มยมสฺมุโภ’’ติอาทีสุ (สุ. นิ. ๕๙๙; ม. นิ. ๒.๔๕๕) อสฺมทเตฺถ อาคโตฯ ‘‘มยํ นิสฺสาย เหมาย, ชาตมโณฺฑ ทรี สุภา’’ติ เอตฺถ ปญฺญตฺติยํฯ ‘‘มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๓๙; ๓.๓๘) นิพฺพตฺติอเตฺถ, พาหิเรน ปจฺจเยน วินา มนสาว นิพฺพตฺตาติ มโนมยาติ วุตฺตาฯ ‘‘ยํนูนาหํ สามํ จิกฺขลฺลํ มทฺทิตฺวา สพฺพมตฺติกามยํ กุฏิกํ กเรยฺย’’นฺติอาทีสุ (ปารา. ๘๔) วิการเตฺถฯ ‘‘ทานมยํ สีลมย’’นฺติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๓๐๕) ปทปูรณมเตฺตฯ อิธาปิ วิการเตฺถ, ปทปูรณมเตฺต วา ทฏฺฐโพฺพฯ ยทา หิ สุวเณฺณน นิพฺพตฺตํ โสวณฺณมยนฺติ อยมโตฺถ, ตทา สุวณฺณสฺส วิกาโร โสวณฺณมยนฺติ วิการเตฺถ มย-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพ, ‘‘นิพฺพตฺติอเตฺถ’’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติเยวฯ ยทา ปน สุวเณฺณน นิพฺพตฺตํ โสวณฺณนฺติ อยมโตฺถ, ตทา โสวณฺณเมว โสวณฺณมยนฺติ ปทปูรณมเตฺต มย-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ

อุฬารนฺติ ปณีตมฺปิ เสฏฺฐมฺปิ มหนฺตมฺปิฯ อุฬาร-สโทฺท หิ ‘‘ปุเพฺพนาปรํ อุฬารํ วิเสสํ อธิคจฺฉตี’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๕.๓๗๖) ปณีเต อาคโตฯ ‘‘อุฬาราย ขลุ ภวํ วจฺฉายโน สมณํ โคตมํ ปสํสาย ปสํสตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๘๘) เสเฏฺฐฯ ‘‘อุฬารโภคา อุฬารยสา โอฬาริก’’นฺติ จ อาทีสุ (ธ. ส. ๘๙๔, ๘๙๖; ม. นิ. ๑.๒๔๔) มหเนฺตฯ ตมฺปิ จ วิมานํ มนุญฺญภาเวน อุปภุญฺชนฺตานํ อติตฺติกรณเฏฺฐน ปณีตํ, สมนฺตปาสาทิกตาทินา ปสํสิตตาย เสฏฺฐํ, ปมาณมหนฺตตาย จ มหคฺฆตาย จ มหนฺตํ, ตีหิปิ อเตฺถหิ อุฬารเมวาติ วุตฺตํ อุฬารนฺติฯ

มโนชวนฺติ เอตฺถ **มโน**ติ จิตฺตํฯ ยทิปิ มโน-สโทฺท สเพฺพสมฺปิ กุสลากุสลาพฺยากตจิตฺตานํ สาธารณวาจี, ‘‘มโนชว’’นฺติ ปน วุตฺตตฺตา ยตฺถ กตฺถจิ อารมฺมเณ ปวตฺตนกสฺส กิริยมยจิตฺตสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา มนโส วิย ชโว เอตสฺสาติ มโนชวํ ยถา โอฏฺฐมุโขติ, อติวิยสีฆคมนนฺติ อตฺโถฯ มโน หิ ลหุปริวตฺติตาย อติทูเรปิ วิสเย ขเณเนว นิปตติ, เตนาห ภควา –
‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ ยํ เอวํ ลหุปริวตฺตํ, ยถยิทํ, ภิกฺขเว, จิตฺต’’นฺติ (อ. นิ. ๑.๔๘) ‘‘ทูรงฺคมํ เอกจร’’นฺติ (ธ. ป. ๓๗) จฯ **คจฺฉตี**ติ ตสฺสา เทวตาย วสนวิมานโต อุยฺยานํ อุทฺทิสฺส อากาเสน คจฺฉติฯ

เยนกามนฺติ เอตฺถ กาม-สโทฺท ‘‘กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมา, วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺต’’นฺติอาทีสุ (สุ. นิ. ๕๐; เถรคา. ๗๘๗) มนาปิเย รูปาทิวิสเย อาคโตฯ ‘‘ฉโนฺท กาโม ราโค กาโม’’ติอาทีสุ (วิภ. ๕๖๔; มหานิ. ๑; จูฬนิ. ๘ อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทส) ฉนฺทราเคฯ

‘‘กิเลสกาโม กามุปาทาน’’นฺติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๒๑๙; มหานิ. ๒) สพฺพสฺมึ โลเภฯ ‘‘อตฺตกาม ปาริจริยาย วณฺณํ ภาเสยฺยา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๒๙๑) คามธมฺเมฯ ‘‘สเนฺตตฺถ ตโย กุลปุตฺตา อตฺตกามรูปา วิหรนฺตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๒๕; มหาว. ๔๖๖) หิตจฺฉเนฺทฯ ‘‘อตฺตาธีโน อปราธีโน ภุชิโสฺส เยนกามํคโม’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๒๑; ม. นิ. ๑.๔๒๖) เสริภาเวฯ อิธาปิ เสริภาเว เอว ทฎฺฐโพฺพ, ตสฺมา **เยนกาม**นฺติ ยถารุจิ, เทวตาย อิจฺฉานุรูปนฺติ อโตฺถฯ

อลงฺกเตติ อลงฺกตคเตฺต, นานาวิธรํสิชาลสมุชฺชลวิวิธรตนวิโชฺชติเตหิ หตฺถูปคปาทูป คาทิเภเทหิ สฎฺฐิสกฎภารปริมาเณหิ ทิพฺพาลงฺกาเรหิ วิภูสิตสรีเรติ อโตฺถฯ สโมฺพธเน เจตํ เอกวจนํฯ **มลฺยธเร**ติ กปฺปรุกฺขปาริจฺฉตฺตกสนฺตานกลตาทิสมฺภเวหิ, สุวิสุทฺธจามีกรวิวิธรตน มยปตฺตกิญฺชกฺขเกสเรหิ, สมนฺตโต วิโชฺชตมานวิปฺผุรนฺตกิรณนิกรรุจิเรหิ ทิพฺพกุสุเมหิ สุม ณฺฑิตเกสหตฺถาทิตาย มาลาภารินีฯ **สุวเตฺถ**ติ กปฺปลตานิพฺพตฺตานํ, นานาวิราควณฺณวิเส สานํ สุปริสุทฺธภาสุรปฺปภานํ นิวาสนุตฺตริยปฎิจฺฉทาทีนํ ทิพฺพวตฺถานํ วเสน สุนฺทรวเตฺถฯ **โอภาสสี**ติ วิโชฺชตสิฯ **วิชฺชุริวา**ติ วิชฺชุลตา วิยฯ **อพฺภกูฎ**นฺติ วลาหกสิขเรฯ ภุมฺมเตฺถ หิ เอตํ อุปโยควจนํฯ **โอภาสสี**ติ วา อนุตฺตคธเหตฺอตฺถวจนํ, โอภาเสสีติ อโตฺถฯ อิมสฺมึ ปเกฺข ‘‘อพฺภกูฎ’’นฺติ อุปโยคเตฺถ เอว อุปโยควจนํ ทฎฺฐพฺพํฯ

อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ยถา นาม สญฺฌาปภานุรญฺชิตํ รตฺตวลาหกสิขรํ ปกติยาปิ โอภา สมานํ สมนฺตโต วิโชฺชตมานา วิชฺชุลตา นิจฺฉรนฺตี วิเสสโต โอภาเสติ, เอวเมวํ สุปริสุทฺธต ปนียมยํ นานารตนสมุชฺชลํ ปกติปภสฺสรํ อิมํ วิมานํ ตฺวํ สพฺพาลงฺกาเรหิ วิภูสิตา สพฺพโส วิ โชฺชตยนฺตีหิ อตฺตโน สรีรปฺปภาหิ วตฺถาภรโณภาเสหิ จ วิเสสโต โอภาเสสีติฯ

เอตฺถ หิ ‘‘ปีฐ’’นฺติ นิทเสฺสตพฺพวจนเมตํ , ‘‘อพฺภกูฎ’’นฺติ นิทสฺสนวจนํฯ ตถา ‘‘เต’’ติ นิ ทเสฺสตพฺพวจนํฯ ตญฺหิ ‘‘ปีฐ’’นฺติ อิทํ อเปกฺขิตฺวา สามิวจเนน วุตฺตมฺปิ ‘‘อลงฺกเต มลฺยธเร สุวเตฺถ โอภาสสี’’ติ อิมานิ ปทานิ อเปกฺขิตฺวา ปจฺจตฺตวเสน ปริณมติ, ตสฺมา ‘‘ตฺว’’นฺติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘วิชฺชุริวา’’ติ นิทสฺสนวจนํฯ ‘‘โอภาสสี’’ติ อิทํ ทฺวินฺนมฺปิ อุปเมยฺยุปมานานํ สมฺ พนฺธทสฺสนํฯ ‘‘โอภาสสี’’ติ หิ อิทํ ‘‘ตฺว’’นฺติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา มชฺฌิมปุริสวเสน วุตฺตํ, ‘‘ปีฐ’’นฺติ อิทํ อเปกฺขิตฺวา ปฐมปุริสวเสน ปริณมติฯ จ-สโทฺท เจตฺถ ลุตฺตนิทฺทิโฎฺฐ ทฎฺฐ โพฺพฯ ‘‘คจฺฉติ เยนกามํ โอภาสสี’’ติ จ ‘‘วิชฺชุลโตภาสิตํ อพฺภกูฎํ วิยา’’ติ ปจฺจตฺตวเสน เจตํ อุปโยควจนํ ปริณมติฯ ตถา ‘‘ปีฐ’’นฺติ วิเสสิตพฺพวจนเมตํ, ‘‘เต โสวณฺณมยํ อุฬาร’’นฺติอาทิ ตสฺส วิเสสนํฯ

นนุ จ ‘‘โสวณฺณมย’’นฺติ วตฺวา สุวณฺณสฺส อคฺคโลหตาย เสฎฺฐภาวโต ทิพฺพสฺส จ อิธาธิเปฺปตตฺตา ‘‘อุฬาร’’นฺติ น วตฺตพฺพนฺติ? น, กิญฺจิ วิเสสสพฺภาวโตฯ ยเถว หิ มนุสฺสปริ โภคสุวณฺณวิกติโต รสวิทฺธํ เสฎฺฐํ สุวิสุทฺธํ, ตโต อากรุปฺปนฺนํ, ตโต ยํกิญฺจิ ทิพฺพํ เสฎฺฐํ, เอวํ ทิพฺพสุวเณฺณปิ จามีกรํ, จามีกรโต สาตกุมฺภํ, สาตกุมฺภโต ชมฺพุนทํ, ชมฺพุนทโต สิงฺคีสุว ณฺณํฯ ตญฺหิ สพฺพเสฎฺฐํฯ เตนาห สโกฺก เทวานมิโนฺท –

> ‘‘มุโตฺต มุเตฺตหิ สห ปุราณชฎิเลหิ, วิปฺปมุโตฺต วิปฺปมุเตฺตหิ;
> สิงฺคีนิกฺขสวโณฺณ, ราชคหํ ปาวิสิ ภควา’’ติฯ (มหาว. ๕๘);

ตสฺมา ‘‘โสวณฺณมย’’นฺติ วตฺวาปิ ‘‘อุฬาร’’นฺติ วุตฺตํฯ อถ วา ‘‘อุฬาร’’นฺติ อิทํ น ตสฺส เสฎฺฐปณีตภาวเมว สนฺธาย วุตฺตํ, อถ โข มหนฺตภาวมฺปีติ วุโตฺตวายมโตฺถ ฯ เอตฺถ จ ‘‘ปีฐ’’นฺ ติอาทิ ผลสฺส กมฺมสริกฺขตาทสฺสนํฯ ตตฺถาปิ ‘‘โสวณฺณมย’’นฺติ อิมินา ตสฺส วิมานสฺส วตฺถุ

สมฺปทํ ทเสฺสติ, ‘‘อุฬาร’’นฺติ อิมินา โสภาติสยสมฺปทํ, ‘‘มโนชว’’นฺติ อิมินา คมนสมฺปทํฯ ‘‘คจฺฉติ เยนกาม’’นฺติ อิมินา สีฆชวตาย ปิฏฺฐสมฺปตฺติภาวสมฺปทํ ทเสฺสติฯ

อถ วา ‘‘โสวณฺณมย’’นฺติ อิมินา ตสฺส ปณีตภาวํ ทเสฺสติ, ‘‘อุฬาร’’นฺติ อิมินา เวปุลฺลม หตฺตํฯ ‘‘มโนชว’’นฺติ อิมินา อานุภาวมหตฺตํฯ ‘‘คจฺฉติ เยนกาม’’นฺติ อิมินา วิหารสุขตฺตํ ทเสฺสติฯ ‘‘โสวณฺณมย’’นฺติ วา อิมินา ตสฺส อภิรูปตํ วณฺณโปกฺขรตญฺจ ทเสฺสติ, ‘‘อุฬาร’’นฺติ อิมินา ทสฺสนียตํ ปาสาทิกตญฺจ ทเสฺสติ, ‘‘มโนชว’’นฺติ อิมินา สีฆสมฺปทํ, ‘‘คจฺฉติ เยนกาม’’นฺติ อิมินา กตฺถจิ อปฺปฏิหตจารตํ ทเสฺสติฯ

อถ วา ตํ วิมานํ ยสฺส ปุญฺญกมฺมสฺส นิสฺสนฺทผลํ, ตสฺส อโลภนิสฺสนฺทตาย โสวณฺณมยํ, อโทสนิสฺสนฺทตาย อุฬารํ, อโมหนิสฺสนฺทตาย มโนชวํ คจฺฉติ เยนกามํฯ ตถา ตสฺส กมฺมสฺส สทฺธานิสฺสนฺทภาเวน โสวณฺณมยํ, ปญฺญานิสฺสนฺทภาเวน อุฬารํ, วีริยนิสฺสนฺทภาเวน มโนชวํ, สมาธินิสฺสนฺทภาเวน คจฺฉติ เยนกามํฯ สทฺธาสมาธินิสฺสนฺทภาเวน วา โสวณฺณมยํ, สมาธิปญฺญานิสฺสนฺทภาเวน อุฬารํ, สมาธิวีริยนิสฺสนฺทภาเวน มโนชวํ, สมาธิสตินิสฺสนฺทภาเวน คจฺฉติ เยนกามนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ ยถา ‘‘ปีฐ’’นฺติอาทิ วิมานสมฺปตฺติทสฺสนวเสน ตสฺสา เทวตาย ปุญฺญผลวิภวสมฺปตฺติกิตฺตนํ, เอวํ ‘‘อลงฺกเต’’ติอาทิ อตฺตภาวสมฺปตฺติทสฺสนวเสน ปุญฺญผลวิภวสมฺปตฺติกิตฺตนํฯ ยถา หิ สุสิกฺขิตสิปฺปาจริยวิรจิโตปิ รตฺตสุวณฺณาลงฺกาโร วิวิธรํสิชาลสมุชฺชลมณิรตนขจิโต เอว โสภติ, น เกวโล, เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺโนปิ จตุรสฺสโสภโนปิ อตฺตภาโว สุมณฺฑิตปสาธิโตว โสภติ, น เกวโลฯ เตนสฺสา ‘‘อลงฺกเต’’ติอาทินา อาหริมํ โสภาวิเสสํ ทเสฺสติ, ‘‘โอภาสสี’’ติ อิมินา อนาหริมํฯ ตถา ปุริเมน วตฺตมานปจฺจยนิมิตฺตํ โสภาติสยํ ทเสฺสติ, ปจฺฉิเมน อตีตปจฺจยนิมิตฺตํฯ ปุริเมน วา ตสฺสา อุปโภควตฺถุสมฺปทํ ทเสฺสติ, ปจฺฉิเมน อุปภุญฺชนกวตฺถุสมฺปทํฯ

เอตฺถาห ‘‘กึ ปน ตํ วิมานํ ยุตฺตวาหํ, อุทาหุ อยุตฺตวาห’’นฺติ? ยทิปิ เทวโลเก รถวิมานานิ ยุตฺตวาหานิปิ โหนฺติ ‘‘สหสฺสยุตฺตํ อาชญฺญรถ’’นฺติ (สํ. นิ. ๑.๒๖๔) อาทิวจนโต, เต ปน เทวปุตฺตา เอว กิจฺจกรณกาเล วาหรูเปน อตฺตานํ ทเสฺสนฺติ ยถา เอราวโณ เทวปุโตฺต กีฬนกาเล หตฺถิรูเปนฯ อิทํ ปน อญฺญญฺจ เอทิสํ อยุตฺตวาหํ ทฎฺฐพฺพํฯ

ยทิ เอวํ กึ ตสฺส วิมานสฺส อพฺภนฺตรา วาโยธาตุ คมเน วิเสสปจฺจโย, อุทาหุ พาหิราติ? อพฺภนฺตราติ คเหตพฺพํฯ ยถา หิ จนฺทวิมานสูริยวิมานาทีนํ เทสนฺตรคมเน ตทุปชีวีนํ สตฺตานํ สาธารณกมฺมนิพฺพตฺตํ อติวิย สีฆชวํ มหนฺตํ วายุมณฺฑลํ ตานิ เปเลนฺตํ ปวเตฺตติ, น เอวํ ตํ เปเลตฺวา ปวเตฺตนฺตี พาหิรา วาโยธาตุ อตฺถิฯ ยถา จ ปน จกฺกรตนํ อโนฺตสมุฎฺฐิตาย วาโยธาตุยา วเสน ปวตฺตติฯ น หิ ตสฺส จนฺทวิมานาทีนํ วิย พาหิรา วาโยธาตุ เปเลตฺวา ปวตฺติกา อตฺถิ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส จิตฺตวเสน ‘‘ปวตฺตตุ ภวํ จกฺกรตน’’นฺติอาทิวจนสมนนฺตรเมว ปวตฺตนโต, เอวํ ตสฺสา เทวตาย จิตฺตวเสน อตฺตสนฺนิสฺสิตาย วาโยธาตุยา คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ เตน วุตฺตํ ‘‘มโนชวํ คจฺฉติ เยนกาม’’นฺติฯ

๒. เอวํ ปฐมคาถาย ตสฺสา เทวตาย ปุญฺญผลสมฺปตฺตึ กิเตฺตตฺวา อิทานิ ตสฺสา การณภูตํ ปุญฺญสมฺปทํ วิภาเวตุํ **‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ’’**ติอาทิ คาถาทฺวยํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **เกนา**ติ กึ-สทฺโท ‘‘กึ ราชา โย โลกํ น รกฺขติ, กึ นุ โข นาม ตุเมฺห มํ วตฺตพฺพํ มญฺญถา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๔๒๔) ครหเณ อาคโตฯ ‘‘ยํกิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺน’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ.

๑.๒๔๔; สํ. นิ. ๓.๕๙) อนิยเมฯ ‘‘กึ สูธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐ’’นฺติอาทีสุ (สุ. นิ. ๑๘๓; สํ. นิ. ๑.๗๓) ปุจฺฉายํฯ อิธาปิ ปุจฺฉายเมว ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘เกนา’’ติ จ เหตุอเตฺถ กรณวจนํ, เกน เหตุนาติ อโตฺถฯ **เต**ติ ตวฯ **เอตาทิโส**ติ เอทิโส, เอตรหิ ยถาทิสฺสมาโนติ อโตฺถฯ **วโณฺณ**ติ วณฺณ-สโทฺท ‘‘กทา สญฺญูฬฺหา ปน เต, คหปติ, อิเม สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๗๗) คุเณ อาคโตฯ ‘‘อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสตี’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๔) ถุติยํฯ ‘‘อถ เกน นุ วเณฺณน, คนฺธเถโนติ วุจฺจตี’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๒๓๔; ชา. ๑.๖.๑๑๖) การเณฯ ‘‘ตโย ปตฺตสฺส วณฺณา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๖๐๒) ปมาเณฯ ‘‘จตฺตาโรเม, โภ โคตม, วณฺณา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๑๑๕; ม. นิ. ๒.๓๗๙-๓๘๐) ชาติยํฯ ‘‘มหนฺตํ หตฺถิราชวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา’’ติอาทีสุ สณฺฐาเนฯ ‘‘สุวณฺณวโณฺณสิ ภควา, สุสุกฺกทาโฐสิ วีริยวา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๓๙๙; สุ. นิ. ๕๕๓) ฉวิวเณฺณฯ อิธาปิ ฉวิวเณฺณ เอว ทฏฺฐโพฺพฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – เกน กีทิเสน ปุญฺญวิเสเสน เหตุภูเตน เทวเต, ตว เอตาทิโส เอวํวิโธ ทฺวาทสโยชนานิ ผรณกปฺปโภ สรีรวโณฺณ ชาโตติ?

เกน เต อิธ มิชฺฌตีติ เกน ปุญฺญาติสเยน เต อิธ อิมสฺมิํ ฐาเน อิทานิ ตยิ ลพฺภมานํ อุฬารํ สุจริตผลํ อิชฺฌติ นิปฺผชฺชติฯ **อุปฺปชฺชนฺตี**ติ นิพฺพตฺตนฺติ, อวิเจฺฉทวเสน อุปรูปริ วตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ **โภคา**ติ ปริภุญฺชิตพฺพเฏฺฐน ‘‘โภคา’’ติ ลทฺธนามา วตฺถาภรณาทิวิตฺตูปกรณวิเสสาฯ **เย**ติ สามเญฺญน อนิยมนิเทฺทโส, **เกจี**ติ ปการเภทํ อามสิตฺวา อนิยมนิเทฺทโส, อุภเยนาปิ ปณีตปณีตตราทิเภเท ตตฺถ ลพฺภมาเน ตาทิเส โภเค อนวเสสโต พฺยาเปตฺวา สงฺคณฺหาติฯ อนวเสสพฺยาปโก หิ อยํ นิเทฺทโส ยถา ‘‘เย เกจิ สงฺขารา’’ติฯ **มนโส ปิยา**ติ มนสา ปิยายิตพฺพา, มนาปิยาติ อโตฺถฯ

เอตฺถ จ ‘‘เอตาทิโส วโณฺณ’’ติ อิมินา เหฏฺฐา วุตฺตวิเสสา ตสฺสา เทวตาย อตฺตภาวปริยาปนฺนา วณฺณสมฺปทา ทสฺสิตาฯ ‘‘โภคา’’ติ อิมินา อุปโภคปริโภควตฺถุภูตา ทิพฺพรูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพเภทา กามคุณสมฺปทาฯ ‘‘มนโส ปิยา’’ติ อิมินา เตสํ รูปาทีนํ อิฏฺฐกนฺตมนาปตาฯ ‘‘อิธ มิชฺฌตี’’ติ อิมินา ปน ทิพฺพอายุวณฺณยสสุขอาธิปเตยฺยสมฺปทา ทสฺสิตาฯ ‘‘เย เกจิ มนโส ปิยา’’ติ อิมินา ยานิ ‘‘โส อเญฺญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคฺคณฺหาติ ทิเพฺพน อายุนา ทิเพฺพน วเณฺณน ทิเพฺพน สุเขน ทิเพฺพน ยเสน ทิเพฺพน อาธิปเตเยฺยน ทิเพฺพหิ รูเปหิ ทิเพฺพหิ สเทฺทหิ ทิเพฺพหิ คเนฺธหิ ทิเพฺพหิ รเสหิ ทิเพฺพหิ โผฏฺฐเพฺพหี’’ติ (สํ. นิ. ๔.๓๔๑) สุเตฺต อาคตานิ ทส ฐานานิฯ เตสํ อิธ อนวเสสโต สงฺคโห ทสฺสิโตติ เวทิตโพฺพฯ

๓. **ปุจฺฉามี**ติ ปญฺหํ กโรมิ, ญาตุมิจฺฉามีติ อโตฺถฯ กามเญฺจตํ ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติฯ กิมกาสิ ปุญฺญํ, เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา’’ติ จ กิํ-สทฺทคฺคหเณเนว อตฺถนฺตรสฺส อสมฺภวโต ปุจฺฉาวเสน คาถาตฺตยํ วุตฺตนฺติ วิญฺญายติฯ ปุจฺฉาวิเสสภาวญาปนตฺถํ ปน ‘‘ปุจฺฉามี’’ติ วุตฺตํฯ อยญฺหิ ปุจฺฉา อทิฏฺฐโชตนา ตาว น โหติ เอทิสสฺส อตฺถสฺส มหาเถรสฺส อทิฏฺฐภาวาภาวโต, วิมติเจฺฉทนาปิ น โหติ สพฺพโส สมุคฺฆาติตสํสยตฺตา, อนุมติปุจฺฉาปิ น โหติ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ ราชญฺญา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๔๑๓) วิย อนุมติคหณาการเรน อปฺปวตฺตตฺตา, กเถตุกมฺยตาปุจฺฉาปิ น โหติ ตสฺสา เทวตาย กเถตุกมฺยตาวเสน เถเรน อปุจฺฉิตตฺตาฯ วิเสเสน ปน ทิฏฺฐสํสนฺทนาติ เวทิตพฺพาฯ สฺวายมโตฺถ เหฏฺฐา อฏฺฐุปฺปตฺติกถายํ ‘‘เถโร กิญฺจาปี’’ติอาทินา วิภาวิโต เอวฯ **ต**นฺติ ตฺวํฯ ตยิทํ ปุพฺพาปราเปกฺขํ, ปุพฺพาเปกฺขตาย อุปโยเคกวจนํ, ปราเปกฺขตาย ปน ปจฺจเตฺตกวจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ

เทวีติ เอตฺถ เทว-สโทฺท ‘‘อิมานิ เต เทว จตุราสีติ นครสหสฺสานิ กุสวตีราชธานิปมุขานิ, เอตฺถ, เทว, ฉนฺทํ กโรหิ ชีวิเต อเปกฺข’’นฺติ จ อาทีสุ (ที. นิ. ๒.๒๖๖) สมฺมุติเทววเสน อาคโต, ‘‘ตสฺส เทวาติเทวสฺส, สาสนํ สพฺพทสฺสิโน’’ติอาทีสุ วิสุทฺธิเทววเสนฯ วิสุทฺธิเทวานญฺหิ ภควโต อติเทวภาเว วุเตฺต อิตเรสํ วุโตฺต เอว โหตีติฯ ‘‘จาตุมหาราชิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๓๓๗) อุปปตฺติเทววเสนฯ อิธาปิ อุปปตฺติเทววเสเนว เวทิตโพฺพฯ ปทตฺถโต ปน – ทิพฺพติ อตฺตโน ปุญฺญิทฺธิยา กีฬติ ลฬติ ปญฺจหิ กามคุเณหิ รมติ, อถ วา เหฎฺฐา วุตฺตนเยน โชตติ โอภาสติ, อากาเสน วิมาเนน จ คจฺฉตีติ เทวีฯ ‘‘ตฺวํ เทวี’’ติ สโมฺพธเน เจตํ เอกวจนํฯ **มหานุภาเว**ติ อุฬารปฺปภาเว, โส ปนสฺสานุภาโว เหฎฺฐา ทฺวีหิ คาถาหิ ทสฺสิโตเยวฯ

มนุสฺสภูตาติ เอตฺถ มนสฺส อุสฺสนฺนตาย มนุสฺสา, สติสูรภาวพฺรหฺมจริยโยคฺยตาทิคุณวเสน อุปจิตมานสา อุกฺกฎฺฐคุณจิตฺตาฯ เก ปน เต? ชมฺพุทีปวาสิโน สตฺตวิเสสาฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, ฐาเนหิ ชมฺพุทีปกา มนุสฺสา อุตฺตรกุรุเก มนุเสฺส อธิคฺคณฺหนฺติ เทเว จ ตาวตึเสฯ กตเมหิ ตีหิ? สูรา, สติมโนฺต, อิธ พฺรหฺมจริยวาโส’’ติ (อ. นิ. ๙.๒๑)ฯ

ตถา หิ พุทฺธา ภควโนฺต ปเจฺจกพุทฺธา อคฺคสาวกา มหาสาวกา จกฺกวตฺติโน อเญฺญ จ มหานุภาวา สตฺตา เอเตฺถว อุปฺปชฺชนฺติฯ เตหิ สมานรูปาทิตาย ปน สทฺธึ ปริตฺตทีปวาสีหิ อิตรมหาทีปวาสิโนปิ ‘‘มนุสฺสา’’เตฺวว ปญฺญายิํสูติ เอเกฯ

อปเร ปน ภณนฺติ – โลภาทีหิ อโลภาทีหิ จ สหิตสฺส มนสฺส อุสฺสนฺนตาย มนุสฺสาฯ เย หิ สตฺตา มนุสฺสชาติกา, เตสุ วิเสสโต โลภาทโย อโลภาทโย จ อุสฺสนฺนา, เต โลภาทิอุสฺสนฺนตาย อปายมคฺคํ, อโลภาทิอุสฺสนฺนตาย สุคติมคฺคํ นิพฺพานคามิมคฺคญฺจ ปูเรนฺติ, ตสฺมา โลภาทีหิ อโลภาทีหิ จ สหิตสฺส มนสฺส อุสฺสนฺนตาย ปริตฺตทีปวาสีหิ สทฺธึ จตุมหาทีปวาสิโน สตฺตวิเสสา ‘‘มนุสฺสา’’ติ วุจฺจนฺตีติฯ

โลกิยา ปน ‘‘มนุโน อปจฺจภาเวน มนุสฺสา’’ติ วทนฺติฯ มนุ นาม ปฐมกปฺปิโก โลกมริยาทาย อาทิภูโต หิตาหิตวิธายโก สตฺตานํ ปิตุฎฺฐานิโย, โย สาสเน ‘‘มหาสมฺมโต’’ติ วุจฺจติฯ ปจฺจกฺขโต ปรมฺปราย จ ตสฺส โอวาทานุสาสนิยํ ฐิตา สตฺตา ปุตฺตสทิสตาย ‘‘มนุสฺสา’’ติ วุจฺจนฺติฯ ตโต เอว หิ เต มาณวา ‘‘มนุชา’’ติ จ โวหรียนฺติฯ มนุเสฺสสุ ภูตา ชาตา, มนุสฺสภาวํ วา ปตฺตาติ มนุสฺสภูตาฯ

กิมกาสิ ปุญฺญนฺติ กิํ ทานสีลาทิปฺปเภเทสุ กีทิสํ ปุชฺชภาวผลนิพฺพตฺตนโต, ยตฺถ สยํ อุปฺปนฺนํ, ตํ สนฺตานํ ปุนาติ วิโสเธตีติ จ ‘‘ปุญฺญ’’นฺติ ลทฺธนามํ สุจริตํ กุสลกมฺมํ อกาสิ, อุปจินิ นิพฺพเตฺตสีติ อโตฺถฯ **ชลิตานุภาวา**ติ สพฺพโส วิโชฺชตมานปุญฺญิทฺธิกาฯ

กสฺมา ปเนตฺถ ‘‘มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญ’’นฺติ วุตฺตํ, กิํ อญฺญาสุ คตีสุ ปุญฺญกิริยา นตฺถีติ? โน นตฺถิฯ ยสฺมา นิรเยปิ นาม กามาวจรกุสลจิตฺตปวตฺติ กทาจิ ลพฺภเตว, กิมงฺคํ ปนญฺญตฺถ, นนุ อโวจุมฺหา ‘‘ทิฎฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา’’ติฯ ตสฺมา มหาเถโร มนุสฺสตฺตภาเว ฐตฺวา ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา อุปฺปนฺนํ ตํ ทิสฺวา ภูตตฺถวเสน ปุจฺฉโนฺต ‘‘มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญ’’นฺติ อโวจฯ

อถ วา อญฺญาสุ คตีสุ เอกนฺตสุขตาย เอกนฺตทุกฺขตาย ทุกฺขพหุลตาย จ ปุญฺญกิริยาย โอกาโส น สุลภรูโป สปฺปุริสูปนิสฺสยาทิปจฺจยสมวายสฺส สุทุลฺลภภาวโต ฯ กทาจิ อุปฺปชฺชมาโนปิ ยถาวุตฺตการเณน อุฬาโร วิปุโล น จ โหติ, มนุสฺสคติยํ ปน สุขพหุลตาย ปุญฺญกิริยาย โอกาโส สุลภรูโป สปฺปุริสูปนิสฺสยาทิปจฺจยสมวายสฺส เยภุยฺเยน สุลภภาวโต ฯ ยญฺจ ตตฺถ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ, ตมฺปิ วิเสสโต ปุญฺญกิริยาย อุปนิสฺสโย โหติ ฯ ทุกฺขูปนิสฺสยา หิ สทฺธาติ ฯ ยถา หิ อโยฆเนน สตฺถเก นิปฺผาทิยมาเน ตสฺส เอกนฺตโต น อคฺคิมฺหิ ตาปนํ อุทเกน วา เตมนํ เฉทนกิริยาสมตฺถตาย วิเสสปจฺจโย, ตาเปตฺวา ปน ปมาณโยคโต อุทกเตมนํ ตสฺสา วิเสสปจฺจโย, เอวเมว สตฺตสนฺตานสฺส เอกนฺตทุกฺขสมงฺคิตา ทุกฺขพหุลตา เอกนฺตสุขสมงฺคิตา จ ปุญฺญกิริยาย น วิเสสปจฺจโย โหติ ฯ สติ ปน ทุกฺขสนฺตาปเน ปมาณโยคโต สุขูปพฺรูหเน จ ลทฺธูปนิสฺสยา ปุญฺญกิริยา อุปฺปชฺชติ, อุปฺปชฺชมานา จ มหาชุติกา มหาวิปฺผารา ปฏิปกฺขเฉทนสมตฺถา จ โหติ, ตสฺมา มนุสฺสภาโว ปุญฺญกิริยาย วิเสสปจฺจโย ฯ เตน วุตฺตํ ‘‘มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญ’’นฺติ ฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมว ฯ

๔. เอวํ ปน เถเรน ปุจฺฉิตา สา เทวตา ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิ ฯ ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘สา เทวตา อตฺตมนา’’**ติ คาถา วุตฺตา ฯ เกน ปนายํ คาถา วุตฺตา? ธมฺมสงฺคาหเกหิ ฯ ตตฺถ **สา**ติ ยา ปุเพฺพ ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว’’ติ วุตฺตา, สา ฯ **เทวตา**ติ เทวปุโตฺตปิ พฺรหฺมาปิ เทวธีตาปิ วุจฺจติ ฯ ‘‘อถ โข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑; ขุ. ปา. ๕.๑) หิ เทวปุโตฺต ‘‘เทวตา’’ติ วุโตฺต เทโวเยว เทวตาติ กตฺวา ฯ ตถา ‘‘ตา เทวตา สตฺตสตา อุฬารา, พฺรหฺมวิมานา อภินิกฺขมิตฺวา’’ติอาทีสุ พฺรหฺมาโน ฯ

‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฎฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกา’’ติ ฯ (วิ. ว. ๗๕) –

อาทีสุ เทวธีตา ฯ อิธาปิ เทวธีตา เอว ทฎฺฐพฺพา ฯ **อตฺตมนา**ติ ตุฎฺฐมนา ปีติโสมนเสฺสหิ คหิตมนา ฯ ปีติโสมนสฺสสหคตญฺหิ จิตฺตํ โทมนสฺสสฺส อโนกาสโต เตหิ ตํ สกํ กตฺวา คหิตํ วิย โหติ ฯ **อตฺตมนา**ติ วา สกมนา ฯ อนวชฺชปีติโสมนสฺสสมฺปยุตฺตญฺหิ จิตฺตํ สมฺปติ อายติญฺจ ตํสมงฺคิโน หิตสุขาวหโต ‘‘สก’’นฺติ วตฺตพฺพตํ ลภติ, น อิตรํ ฯ

โมคฺคลฺลาเนนาติ โมคฺคลฺลานโคตฺตสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุตฺตภาวโต โส มหาเถโร โคตฺตวเสน ‘‘โมคฺคลฺลาโน’’ติ ปญฺญาโต, เตน โมคฺคลฺลาเนน ฯ **ปุจฺฉิตา**ติ ทิฎฺฐสํสนฺทนวเสน ปุจฺฉิตา, อตฺตมนา สา เทวตา ปญฺหํ พฺยากาสีติ โยชนา ฯ อตฺตมนตา จสฺสา ‘‘ตมฺปิ นาม ปริตฺตกมฺปิ กมฺมํ เอวํ มหติยา ทิพฺพสมฺปตฺติยา การณํ อโหสี’’ติ ปุเพฺพปิ สา อตฺตโน ปุญฺญผลํ ปฎิจฺจ อนุตฺตรนฺตรา โสมนสฺสํ ปฎิสํเวเทติ, อิทานิ ปน ‘‘อญฺญตรสฺส เถรสฺส กโตปิ นาม กาโร เอวํ อุฬารผโล, อยํ ปน พุทฺธานํ อคฺคสาวโก อุฬารคุโณ มหานุภาโว , อิมมฺปิ ปสฺสิตุํ นิปจฺจการญฺจ กาตุํ ลภามิ, มม ปุญฺญผลปฎิสํยุตฺตเมว จ ปุจฺฉํ กโรตี’’ติ ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปนฺนา ฯ เอวํ สญฺชาตพลวปีติโสมนสฺสา สา เถรสฺส วจนํ สิรสา สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ปญฺหํ ปุฎฺฐา พฺยากาสิ ฯ

ปญฺหนฺติ ญาตุํ อิจฺฉิตํ ตํ อตฺถํ **วิยากาสิ** กเถสิ วิสฺสเชฺชสิ ฯ กถํ ปน พฺยากาสิ? **ปุฎฺฐา**ติ ปุฎฺฐาการโต, ปุจฺฉิตาการเนวาติ อโตฺถ ฯ เอตฺถ หิ ‘‘ปุจฺฉิตา’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘ปุฎฺฐา’’ติ วจนํ วิเสสตฺถนิยมนํ ทฎฺฐพฺพํ ฯ สิเทฺธ หิ สติ อารโมฺภ วิเสสตฺถญาปโกว โหติ ฯ โก ปเนโส วิเสสโตฺถ? พฺยากรณสฺส ปุจฺฉานุรูปตา ฯ ยญฺหิ กมฺมผลํ ทเสฺสตฺวา ตสฺส การณภูตํ กมฺมํ ปุจฺฉิตํ, ตทุภยสฺส อญฺญมญฺญานุรูปภาววิภาวนา ฯ เยน จ อากาเรน ปุจฺฉา ปวตฺตา อตฺถโต จ พฺยญฺชน

โต จ, ตทาการสฺส พฺยากรณสฺส ปุจฺฉานุรูปตา, ตถา เจว วิสฺสชฺชนํ ปวตฺตํฯ อิติ อิมสฺส วิเสสสฺส ญาปนตฺถํ ‘‘ปุจฺฉิตา’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘ปุฏฺฐา’’ติ วุตฺตํฯ

‘‘ปุจฺฉิตา’’ติ วา ตาย เทวตาย วิเสสนมุเขน ปุฏฺฐภาวสฺส ปญฺหพฺยากรณสฺส จ การณกิตฺตนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ’’ติอาทินา เถเรน ปุจฺฉียตีติ ปุจฺฉา, ตาย เทวตาย กตกมฺมํ, ตสฺสา ปุจฺฉาย การิตา อาจิกฺขิตา วาติ สา เทวตา ‘‘ปุจฺฉิตา’’ติ วุตฺตาฯ ยสฺมา ปุจฺฉิตา ปุจฺฉิยมานสฺส กมฺมสฺส การิตา, ตสฺมา ปญฺหํ ปุฏฺฐาฯ ยสฺมา จ ปุจฺฉิตา ปุจฺฉิยมานสฺส กมฺมสฺส อาจิกฺขนสภาวา, ตสฺมา ปญฺหํ พฺยากาสีติฯ **ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล**นฺติ อิทํ ‘‘ปญฺห’’นฺติ วุตฺตสฺส อตฺถสฺส สรูปทสฺสนํฯ อยํ เจตฺถ อโตฺถ – อิทํ ปุจฺฉนฺตสฺส ปุจฺฉิยมานาย จ ปจฺจกฺขภูตํ อนนฺตรํ วุตฺตปฺปการํ ปุญฺญผลํ, ยสฺส กมฺมสฺส ตํ ญาตุํ อิจฺฉิตตฺตา ปญฺหนฺติ วุตฺตํ ปุญฺญกมฺมํ พฺยากาสีติฯ

๕. **อหํ มนุเสฺสสู**ติอาทิ ปญฺหสฺส พฺยากรณาการโรฯ ตตฺถ **อห**นฺติ เทวตา อตฺตานํ นิทฺทิสติฯ ‘‘มนุเสฺสสู’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘มนุสฺสภูตา’’ติ วจนํ ตทา อตฺตนิ มนุสฺสคุณานํ วิชฺชมานตาทสฺสนตฺถํฯ โย หิ มนุสฺสชาติโกว สมาโน ปาณาติปาตาทิํ อกตฺตพฺพํ กตฺวา ทณฺฑารโหตตฺถ ตตฺถ ราชาทิโต หตฺถเจฺฉทาทิกมฺมการณํ ปาปุณโนฺต มหาทุกฺขํ อนุภวติ, อยํ **มนุสฺสเนรยิโก** นามฯ อปโร มนุสฺสชาติโกว สมาโน ปุเพฺพกตกมฺมุนา ฆาสจฺฉาทนมฺปิ น ลภติ, ขุปฺปิปาสาภิภูโต ทุกฺขพหุโล กตฺถจิ ปติฏฺฐํ อลภมาโน วิจรติ, อยํ **มนุสฺสเปโต** นามฯ อปโร มนุสฺสชาติโกว สมาโน ปราธีนวุตฺติ ปเรสํ ภารํ วหโนฺต ภินฺนมริยาโท วา อนาจารํ อาจริตฺวา ปเรหิ สนฺตชฺชิโต มรณภยภีโต คหนนิสฺสิโต ทุกฺขพหุโล วิจรติ หิตาหิตํ อชานโนฺต นิทฺทาชิฆจฺฉาทุกฺขวิโนทนาทิปโร, อยํ **มนุสฺสติรจฺฉาโน** นามฯ โย ปน อตฺตโน หิตาหิตํ ชานโนฺต กมฺมผลํ สทฺทหโนฺต หิโรตฺตปฺปสมฺปโนฺน ทยาปโนฺน สพฺพสเตฺตสุ สํเวคพหุโล อกุสลกมฺมปเถ ปริวเชฺชโนฺต กุสลกมฺมปเถ สมาจรโนฺต ปุญฺญกิริยวตฺถูนิ ปริปูเรติ, อยํ มนุสฺสธเมฺม ปติฏฺฐิโต **ปรมตฺถโต มนุโสฺส** นามฯ อยมฺปิ ตาทิสา อโหสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา’’ติฯ มนุเสฺส สตฺตนิกาเย มนุสฺสภาวํ ปตฺตา มนุสฺสธมฺมญฺจ อปฺปหาย ฐิตาติ อโตฺถฯ

อพฺภาคตานนฺติ อภิอาคตานํ, สมฺปตฺตอาคนฺตุกานนฺติ อโตฺถฯ ทุวิธา หิ อาคนฺตุกา อติถิ อพฺภาคโตติฯ เตสุ กตปริจโย อาคนฺตุโก อติถิ, อกตปริจโย อพฺภาคโตฯ กตปริจโย อกตปริจโยปิ วา ปุเรตรํ อาคโต อติถิ, โภชนเวลายํ อุปฏฺฐิโต สมฺปติ อาคโต อพฺภาคโตฯ นิมนฺติโต วา ภเตฺตน อติถิ, อนิมนฺติโต อพฺภาคโตฯ อยํ ปน อกตปริจโย อนิมนฺติโต สมฺปติ อาคโต จ, ตํ สนฺธายาห ‘‘อพฺภาคตาน’’นฺติ, ครุกาเรน ปเนตฺถ พหุวจนํ วุตฺตํฯ อาสติ นิสีทติ เอตฺถาติ อาสนํฯ ยํกิญฺจิ นิสีทนโยคฺคํ, อิธ ปน ปีฐํ อธิเปฺปตํ, ตสฺส จ อปฺปกตฺตา อนุฬารตฺตา จ **‘‘อาสนก’’**นฺติ อาหฯ **อทาสิ**นฺติ ‘‘อิทมสฺส เถรสฺส ทินฺนํ มยฺหํ มหปฺผลํ ภวิสฺสติ มหานิสํส’’นฺติ สญฺชาตโสมนสฺสา กมฺมํ กมฺมผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ตสฺส เถรสฺส ปริโภคตฺถาย อทาสิํ, นิรเปกฺขปริจฺจาควเสน ปริจฺจชินฺติ อโตฺถฯ

อภิวาทยินฺติ อภิวาทนมกาสิํ, ปญฺจปติฏฺฐิเตน ทกฺขิเณยฺยปุคฺคเล วนฺทินฺติ อโนฺตฯ วนฺทมานา หิ ตํ ตาเยว วนฺทนกิริยาย วนฺทิยมานํ ‘‘สุขินี โหหิ, อโรคา โหหี’’ติอาทินา อาสิวาทํ อตฺถโต วทาเปสิ นามฯ **อญฺชลิกํ อกาสิ**นฺติ ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลิํ สิรสิ ปคฺคณฺหนฺตี คุณวิสิฏฺฐานํ อปจายนํ อกาสินฺติ อโตฺถฯ **ยถานุภาว**นฺติ ยถาพลํ, ตทา มม วิชฺชมานวิภวานุรูปนฺติ อโตฺถฯ **อทาสิ ทาน**นฺติ อนฺนปานาทิเทยฺยธมฺมปริจฺจาเคน ทกฺขิเณยฺยํ โภเชนฺตี ทานมยํ ปุญฺญํ ปสวิํฯ

เอตฺถ จ ‘‘อห’’นฺติ อิทํ กมฺมสฺส ผลสฺส จ เอกสนฺตติปติตตาทสฺสเนน สมฺพนฺธภาวทสฺสนํ, ‘‘มนุสฺเสสุ มนุสฺสภูตา’’ติ อิทํ ตสฺสา ปุญฺญกิริยาย อธิฏฺฐานภูตสนฺตานวิเสสทสฺสนํ, ‘‘อพฺภาคตาน’’นฺติ อิทํ จิตฺตสมฺปตฺติทสฺสนเญฺจว เขตฺตสมฺปตฺติทสฺสนญฺจ ทานสฺส วิย ปฏิคฺคหณสฺส จ กิญฺจิ อนเปกฺขิตฺวา ปวตฺติตภาวทีปนโตฯ ‘‘อาสนกํ อทาสึ ยถานุภาวญฺจ อทาสิ ทาน’’นฺติ อิทํ โภคสารทานทสฺสนํ, ‘‘อภิวาทยึ อญฺชลิกํ อกาสิ’’นฺติ อิทํ กายสารทานทสฺสนํฯ

๖. **เตนา**ติ เตน ยถาวุตฺเตน ปุเญฺญน เหตุภูเตนฯ **เม**ติ อยํ เม-สโทฺท ‘‘กิเจฺฉน เม อธิคตํ, หลํ ทานิ ปกาสิตุ’’นฺติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๖๕; ม. นิ. ๑.๒๘๑; สํ. นิ. ๑.๑๗๒) กรเณ อาคโต, มยาติ อโตฺถฯ ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตู’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๓.๑๘๒; อ. นิ. ๔.๒๕๗) สมฺปทาเน, มยฺหนฺติ อโตฺถฯ ‘‘ปุเพฺพว เม, ภิกฺขเว, สโมฺพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตเสฺสว สโต’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๐๖; สํ. นิ. ๔.๑๔; อ. นิ. ๓.๑๐๔) สามิอเตฺถ อาคโต, อิธาปิ สามิอเตฺถ เอว, มมาติ อโตฺถฯ สฺวายํ เม-สโทฺท เตน เม ปุเญฺญนาติ จ เม เอตาทิโสติ จ อุภยตฺถ สมฺพนฺธิตโพฺพฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ ตาย เทวตาย ปเญฺห พฺยากเต อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา สปริวาราย ตสฺสา เทวตาย สาตฺถิกา อโหสิฯ เถโร ตโต มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ คาถา เอว ปน สงฺคหํ อารุฬฺหาติฯ

ปฐมปีฐวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปีฐวิมานวณฺณนา

ปีฐํ เต เวฬุริยมยนฺติ ทุติยปีฐวิมานํฯ ตสฺส อฏฺฐุปฺปตฺติ จ อตฺถวณฺณนา จ ปฐเม วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ อยํ ปน วิเสโส – สาวตฺถิวาสินี กิร เอกา อิตฺถี อตฺตโน เคหํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐํ เอกํ เถรํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนจิตฺตา ตสฺส อาสนํ เทนฺตี อตฺตโน ปีฐํ อุปริ นีลวเตฺถน อตฺถริตฺวา อทาสิฯ เตน ตสฺสา เทวโลเก นิพฺพตฺตาย เวฬุริยมยํ ปลฺลงฺกวิมานํ นิพฺพตฺตํฯ เตน วุตฺตํ –

๘. ‘‘ปีฐํ เต เวฬุริยมยํ อุฬารํ, มโนชวํ คจฺฉติ เยนกามํ;
อลงฺกเต มลฺยธเร สุวเตฺถ, โอภาสสิ วิชฺชุริวพฺภ กูฏํฯ

๙. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๐. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๒. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, อพฺภาคตานาสนกํ อทาสึ;
อภิวาทยึ อญฺชลิกํ อกาสึ, ยถานุภาวญฺจ อทาสิ ทานํฯ

๑๓. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;

อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๔. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๘. ตตฺถ **เวฬุริยมย**นฺติ เวฬุริยมณิมยํฯ เวฬุริยมณิ นาม วิฬูรปพฺพตสฺส วิฬูรคามสฺส จ อวิทูเร อุปฺปชฺชนกมณิฯ ตสฺส กิร วิฬูรคามฎฺฐาเน อากโร, วิฬูรสฺส ปน อวิทูเร ภวตฺตา เวฬุริยนฺเตว ปญฺญายิตฺถฯ ตํสทิสวณฺณนิภตาย เทวโลเกปิสฺส ตเถว นามํ ชาตํ ยถา ตํ มนุสฺสโลเก ลทฺธนามวเสเนว เทวโลเก เทวปุตฺตานํฯ ตํ ปน มยูรคีววณฺณํ วา โหติ, วายสปตฺตวณฺณํ วา, สินิทฺธเวณุปตฺตวณฺณํ วาฯ อิธ ปน มยูรคีววณฺณํ เวทิตพฺพํฯ เสสํ สพฺพํ ปฐมปีฐวิมาเน วุตฺตสทิสเมวาติฯ

ทุติยปีฐวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. ตติยปีฐวิมานวณฺณนา

ปีฐํ เต โสวณฺณมยนฺติ ตติยปีฐวิมานํฯ ตสฺส วตฺถุ ราชคเห สมุฎฺฐิตํฯ อญฺญตโร กิร ขีณาสวเตฺถโร ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ภตฺตํ คเหตฺวา อุปกฎฺฐ กาเล ภตฺตกิจฺจํ กาตุกาโม เอกํ วิวฎทฺวารเคหํ อุปสงฺกมิฯ ตสฺมิํ ปน เคเห เคหสามินี อิตฺถี สทฺธา ปสนฺนา เถรสฺส อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘เอถ, ภเนฺต, อิธ นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กโรถา’’ติ อตฺตโน ภทฺทปีฐํ ปญฺญาเปตฺวา อุปริ ปีตวตฺถํ อตฺถริตฺวา นิรเปกฺขปริจฺจาควเสน อทาสิ, ‘‘อิทํ เม ปุญฺญํ อายติํ โสวณฺณปีฐปฎิลาภาย โหตู’’ติ ปตฺถนญฺจ ปฎฺฐเปสิฯ อถ เถเร ตตฺถ นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปตฺตํ โธวิตฺวา อุฎฺฐาย คจฺฉเนฺต ‘‘ภเนฺต, อิทมาสนํ ตุมฺหากํเยว ปริจฺจตฺตํ, มยฺหํ อนุคฺคหตฺถํ ปริภุญฺชถา’’ติ อาหฯ เถโร ตสฺสา อนุกมฺปาย ตํ ปีฐํ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา สงฺฆสฺส ทาเปสิฯ สา อปเรน สมเยน อญฺญตเรน โรเคน ผุฎฺฐา กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺตีติอาทิ สพฺพํ ปฐมวิมานวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๕. ‘‘ปีฐํ เต โสวณฺณมยํ อุฬารํ, มโนชวํ คจฺฉติ เยนกามํ;
อลงฺกเต มลฺยธเร สุวเตฺถ,โอภาสสิ วิชฺชุริวพฺภกูฎํฯ

๑๖. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๗. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๘. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฎฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๙. ‘‘อปฺปสฺส กมฺมสฺส ผลํ มเมทํ, เยนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา;
อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเกฯ

๒๐. ‘‘อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ ปีฐํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๒๑. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺตี จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๒๒. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๙. ยญฺจ ปน ปญฺจมคาถายํ **ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก**ติอาทิ, เอตฺถ ชาติ-สโทฺท อเนฺถว สงฺขตลกฺขเณ ‘‘ชาติ ทฺวีหิ ขเนฺธหิ สงฺคหิตา’’ติอาทีสุ (ธาตุ. ๗๑)ฯ อตฺถิ นิกาเย ‘‘นิคณฺฐา นาม สมณชาตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๗๑)ฯ อตฺถิ ปฏิสนฺธิยํ ‘‘ยํ มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ปฐมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ, ปฐมํ วิญฺญาณํ ปาตุภูตํ, ตทุปาทาย สาวสฺส ชาตี’’ติอาทีสุ (มหาว. ๑๒๔)ฯ อตฺถิ กุเล ‘‘อกฺขิโตฺต อนุปกุฎฺฐ ชาติวาเทนา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๓๐๓)ฯ อตฺถิ ปสุติยํ ‘‘สมฺปติชาโต, อานนฺท, โพธิสโตฺต’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๓๑; ม. นิ. ๓.๒๐๗)ฯ อตฺถิ ภเว ‘‘เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๔๔; ม. นิ. ๑.๕๓)ฯ อิธาปิ ภเว เอว ทฎฺฐโพฺพฯ ตสฺมา ปุริมาย ชาติยา ปุริมสฺมิํ ภเว อนนฺตราตีเต ปุริเม อตฺตภาเวติ อโตฺถฯ ภุมฺมเตฺถ หิทํ กรณวจนํฯ **มนุสฺสโลเก**ติ มนุสฺสโลกภเว, ราชคหํ สนฺธาย วทติฯ โอกาสโลโก หิ อิธ อธิเปฺปโต, สตฺตโลโก ปน ‘‘มนุเสฺสสู’’ติ อิมินา วุโตฺตเยวฯ

๒๐. **อทฺทสนฺ**ติ อทฺทกฺขิํฯ **วิรชนฺ**ติ วิคตราคาทิรชตฺตา วิรชํฯ **ภิกฺขุนฺ**ติ ภินฺนกิเลสตฺตา ภิกฺขุํ, สพฺพโส กิเลสกาลุสฺสิยาภาเวน วิปฺปสนฺนจิตฺตตาย **วิปฺปสนฺนํ,** อนาวิลสงฺกปฺปตาย **อนาวิลํ**ฯ ปุริมํ ปุริมเญฺจตฺถ ปทํ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส การณวจนํ, วิคตราคาทิรชตฺตา ภินฺนกิเลสตาย ภิกฺขุํ, ภินฺนกิเลสตฺตา กิเลสกาลุสฺสิยาภาเวน วิปฺปสนฺนํ, วิปฺปสนฺนมนตฺตา อนาวิลนฺติฯ ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ วา ปทํ ปุริมสฺส ปุริมสฺส การณวจนํ, วิรชํ ภิกฺขุคุณโยคโตฯ ภินฺนกิเลโส หิ ภิกฺขุฯ ภิกฺขุํ วิปฺปสนฺนภาวโตฯ กิเลสกาลุสฺสิยาภาเวน วิปฺปสนฺนมานโส หิ ภิกฺขุฯ วิปฺปสนฺนํ อนาวิลสงฺกปฺปภาวโตติ ฯ ราครชาภาเวน วา ‘‘วิรช’’นฺติ วุตฺตํ, โทสกาลุสฺสิยาภาเวน ‘‘วิปฺปสนฺน’’นฺติ, โมหพฺยากุลาภาเวน ‘‘อนาวิล’’นฺติฯ เอวํภูโต ปรมตฺถโต ภิกฺขุ นาม โหตีติ ‘‘ภิกฺขุ’’นฺติ วุตฺตํฯ **อทาสหนฺ**ติ อทาสิํ อหํฯ **ปีฐนฺ**ติ ตทา มม สนฺติเก วิชฺชมานํ ภทฺทปีฐํฯ **ปสนฺนา**ติ กมฺมผลสทฺธาย รตนตฺตยสทฺธาย จ ปสนฺนจิตฺตาฯ **เสหิ ปาณิภี**ติ อญฺญํ อนาณาเปตฺวา อตฺตโน หเตฺถหิ อุปนีย ปีฐํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสินฺติ อโตฺถฯ

เอตฺถ จ ‘‘วิรชํ ภิกฺขุํ วิปฺปสนฺนมนาวิล’’นฺติ อิมินา เขตฺตสมฺปตฺติํ ทเสฺสติ, ‘‘ปสนฺนา’’ติ อิมินา จิตฺตสมฺปตฺติํ, ‘‘เสหิ ปาณิภี’’ติ อิมินา ปโยคสมฺปตฺติํฯ ตถา ‘‘ปสนฺนา’’ติ อิมินา สกฺกจฺจทานํ อนุปหจฺจทานนฺติ จ อิเม เทฺว ทานคุณา ทสฺสิตา, ‘‘เสหิ ปาณิภี’’ติ อิมินา สหเตฺถน ทานํ อนุปวิทฺธทานนฺติ อิเม เทฺว ทานคุณา ทสฺสิตา, ปีตวตฺถสฺส อตฺถรเณน นิสีทนกาลญฺญุตาย จิตฺติํ กตฺวา ทานํ กาเลน ทานนฺติ อิเม เทฺว ทานคุณา ทสฺสิตาติ เวทิตพฺพาฯ เสสํ เหฎฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

ตติยปีฐวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถปีฐวิมานวณฺณนา

ปีฐํ เต เวฬุริยมยนฺติ จตุตฺถปีฐวิมานํฯ อิมสฺสาปิ วตฺถุ ราชคเห สมุฎฺฐิตํ, ตํ ทุติยวิมาเน วุตฺตนยเนว เวทิตพฺพํฯ นีลวเตฺถน หิ อตฺถริตฺวา ปีฐสฺส ทินฺนตฺตา อิมิสฺสาปิ วิมานํ เวฬุริยมยํ นิพฺพตฺตํฯ เสสํ ปฐมวิมาเน วุตฺตสทิสํฯ เตน วุตฺตํ –

๒๓. ‘‘ปีฐํ เต เวฬุริยมยํ อุฬารํ, มโนชวํ คจฺฉติ เยนกามํ;
อลงฺกเต มลฺยธเร สุวเตฺถ, โอภาสสิ วิชฺชุริวพฺภกูฏํฯ

๒๔. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๒๕. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๒๖. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๒๗. ‘‘อปฺปสฺส กมฺมสฺส ผลํ มเมทํ, เยนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา;
อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเกฯ

๒๘. ‘‘อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ ปีฐํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๒๙. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๓๐. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

เอตฺถาปิ หิ นีลวเตฺถน อตฺถริตฺวา ปีฐสฺส ทินฺนตฺตา อิมิสฺสาปิ วิมานํ เวฬุริยมยํ นิพฺพตฺตํฯ เตเนวตฺถ ‘‘ปีฐํ เต เวฬุริยมย’’นฺติ อาทิโต อาคตํฯ เสสํ ตติยสทิสเมวาติ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

จตุตฺถปีฐวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. กุญฺชรวิมานวณฺณนา

กุญฺชโร เต วราโรโหติ กุญฺชรวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อเถกทิวสํ ราชคหนคเร นกฺขตฺตํ โฆสิตํฯ นาครา วีถิโย โสเธตฺวา วาลุกํ โอกิริตฺวา ลาชปญฺจมกานิ ปุปฺผานิ วิปฺปกิริํสุ, เคหทฺวาเร เคหทฺวาเร กทลิโย จ ปุณฺณฆเฏ จ ฐเปสุํ, ยถาวิภวํ นานาวิราควณฺณวิจิตฺตา ธชปฏากาทโย อุสฺสาเปสุํ, สโพฺพ ชโน อตฺตโน อตฺตโน วิภวานุรูปํ สุมณฺฑิตปสาธิโต นกฺขตฺตกีฬํ กีฬิ, สกลนครํ เทวนครํ วิย อลงฺกตปฏิยตฺตํ อโหสิฯ อถ พิมฺพิสารมหาราชา ปุพฺพจาริตฺตวเสน มหาชนสฺส จิตฺตานุรกฺขณตฺถญฺจ อตฺตโน ราชภวนโต นิกฺขมิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน มหตา ราชานุภาเวน อุฬาเรน สิริโสภเคฺคน นครํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ

เตน จ สมเยน ราชคหวาสินี เอกา กุลธีตา รโญฺญ ตํ วิภวสมฺปตฺติํ สิริโสภคฺคํ ราชานุภาวญฺจ ปสฺสิตฺวา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา ‘‘อยํ เทวิทฺธิสทิสา วิภวสมฺปตฺติ กีทิเสน นุ โข กมฺมุนา ลพฺภตี’’ติ ปณฺฑิตสมฺมเต ปุจฺฉิฯ เต ตสฺสา กเถสุํ ‘‘ภเทฺท, ปุญฺญกมฺมํ นาม จินฺตามณิสทิสํ กปฺปรุกฺขสทิสํ, เขตฺตสมฺปตฺติยา จิตฺตสมฺปตฺติยา จ สติ ยํ ยํ ปเตฺถตฺวา กโรติ, ตํ ตํ

นิปฺผาเทติเยวฯ อปิจ อาสนทาเนน อุจฺจากุลีนตา โหติ, อนฺนทาเนน พลสมฺปตฺติปฏิลาโภ, วตฺถทาเนน วณฺณสมฺปตฺติปฏิลาโภ, ยานทาเนน สุขวิเสสปฏิลาโภ, ทีปทาเนน จกฺขุสมฺปตฺติปฏิลาโภ, อาวาสทาเนน สพฺพสมฺปตฺติปฏิลาโภ โหตี''ติฯ สา ตํ สุตฺวา ''เทวสมฺปตฺติ อิโต อุฬารา โหติ มเญฺญ''ติ ตตฺถ จิตฺตํ ฐเปตฺวา ปุญฺญกิริยาย อติวิย อุสฺสาหชาตา อโหสิฯ

มาตาปิตโร จสฺสา อหตํ วตฺถยุคํ นวปีฐํ เอกํ ปทุมกลาปํ สปฺปิมธุสกฺขรา ตณฺฑุลขีรานิ จ ปริโภคตฺถาย เปเสสุํฯ สา ตานิ ทิสฺวา ''อหญฺจ ทานํ ทาตุกามา, อยญฺจ เม เทยฺยธมฺโม ลทฺโธ''ติ ตุฎฺฐมานสา ทุติยทิวเส ทานํ สเชฺชนฺตี อโปฺปทกมธุปายาสํ สมฺปาเทตฺวา, ตสฺส ปริวารภาเวน อญฺญมฺปิ พหุํ ขาทนียโภชนียํ ปฏิยาเทตฺวา ทานเคฺค คนฺธปริภณฺฑํ กตฺวา วิกสิตปทุมปตฺตกิญฺชกฺขเกสโรปโสภิเตสุ ปทุเมสุ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา, อหเตน เสตวเตฺถน อตฺถริตฺวา อาสนสฺส จตุนฺนํ ปาทานํ อุปริ จตฺตาริ ปทุมานิ มาลาคุฬญฺจ ฐเปตฺวา, อาสนสฺส อุปริ วิตานํ พนฺธิตฺวา มาลาทามโอลมฺพกทามานิ โอลมฺพิตฺวา, อาสนสฺส สมนฺตโต ภูมึ สเกสเรหิ ปทุมปเตฺตหิ สพฺพสนฺถรํ สนฺถริตฺวา ''ทกฺขิเณเยฺย อาคเต ปูเชสฺสามี''ติ ปุปฺผปูริตํ จโงฺกฎกํ เอกมเนฺต ฐเปสิฯ

อเถวํ กตทานูปกรณสํวิธานา สีสํนฺหาตา สุทฺธวตฺถนิวตฺถา สุทฺธุตฺตราสงฺคา เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา เอกํ ทาสึ อาณาเปสิ ''คจฺฉ เช, อมฺหากํ ตาทิสํ ทกฺขิเณยฺยํ ปริเยสาหี''ติฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา สาริปุโตฺต สหสฺสถวิกํ นิกฺขิปโนฺต วิย ราชคเห ปิณฺฑาย จรโนฺต อนฺตรวีถึ ปฏิปโนฺน โหติฯ อถ สา ทาสี เถรํ วนฺทิตฺวา อาห ''ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปตฺตํ เม เทถา''ติฯ ''เอกิสฺสา อุปาสิกาย อนุคฺคหตฺถํ อิโต เอถา''ติ จ อาหฯ เถโร ตสฺสา ปตฺตํ อทาสิฯ สา เถรํ เคหํ ปเวเสสิฯ อถ สา อิตฺถี เถรสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา อาสนํ ทเสฺสตฺวา ''นิสีทถ, ภเนฺต, อิทมาสนํ ปญฺญตฺต''นฺติ วตฺวา เถเร ตตฺถ นิสิเนฺน สเกสเรหิ ปทุมปเตฺตหิ เถรํ ปูชยมานา อาสนสฺส สมนฺตโต โอกิริตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สปฺปิมธุสกฺขราสมฺมิเสฺสน อโปฺปทกมธุปายาเสน ปริวิสิฯ ปริวิสนฺตี จ ''อิมสฺส เม ปุญฺญสฺสานุภาเวน ทิพฺพคชกูฎาคารปลฺลงฺกโสภิตา ทิพฺพสมฺปตฺติโย โหนฺตุ, สพฺพาสุ ปวตฺตีสุ ปทุมา นาม มา วิคตา โหนฺตู''ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ปุน เถเร กตภตฺตกิเจฺจ ปตฺตํ โธวิตฺวา สปฺปิมธุสกฺขราหิ ปูเรตฺวา ปลฺลเงฺก อตฺถตํ สาฎกํ จุมฺพฎกํ กตฺวา เถรสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา เถเร จ อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกมเนฺต เทฺว ปุริเส อาณาเปสิ ''เถรสฺส หเตฺถ ปตฺตํ อิมญฺจ ปลฺลงฺกํ วิหารํ เนตฺวา เถรสฺส นิยฺยาเตตฺวา อาคจฺฉถา''ติฯ เต ตถา อกํสุฯ

สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน โยชนสตุเพฺพเธ กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ อจฺฉราสหสฺสปริวาราฯ ปตฺถนาวเสน จสฺสา ปญฺจโยชนุเพฺพโธ ปทุมมาลาลงฺกโต สมนฺตโต ปทุมปตฺตกิญฺชกฺขเกสโรปโสภิโต มนุญฺญทสฺสโน สุขสมฺผโสฺส วิวิธรตนรํสิชาลสมุชฺชลเหมาภรณวิภูสิโต คชวโร นิพฺพตฺติฯ ตสฺสูปริ ยถาวุตฺตโสภาติสยยุโตฺต โยชนิโก กนกปลฺลโงฺก นิพฺพตฺติฯ สา ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตี อนฺตรนฺตรา ตํ กุญฺชรวิมานสฺส อุปริ รตนวิจิตฺตํ ปลฺลงฺกํ อภิรุยฺห มหตา เทวตานุภาเวน นนฺทนวนํ คจฺฉติฯ อเถกสฺมึ อุสฺสวทิวเส เทวตาสุ ยถาสกํ ทิพฺพานุภาเวน อุยฺยานกีฬนตฺถํ นนฺทนวนํ คจฺฉนฺตีสูติอาทินา สพฺพํ ปฐมปีฐวิมานวณฺณนายํ อาคตสทิสํ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน เถโร –

๓๑. ''กุญฺชโร เต วราโรโห, นานารตนกปฺปโน;
รุจิโร ถามวา ชวสมฺปโนฺน, อากาสมฺหิ สมีหติฯ

๓๒. ''ปทุมิ ปทฺมปตฺตกฺขิ, ปทฺมุปฺปลชุตินฺธโร;

ปทุมจุณฺณาภิกิณฺณโงฺค, โสณฺณโปกฺขรมาลธาฯ

๓๓. ‘‘ปทุมานุสฎํ มคฺคํ, ปทุมปตฺตวิภูสิตํ;
ฐิตํ วคฺคุ มนุคฺฆาตี, มิตํ คจฺฉติ วารโณฯ

๓๔. ‘‘ตสฺส ปกฺกมมานสฺส, โสณฺณกํสา รติสฺสรา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๓๕. ‘‘ตสฺส นาคสฺส ขนฺธมฺหิ, สุจิวตฺถา อลงฺกตา;
มหนฺตํ อจฺฉราสงฺฆํ, วณฺณเนน อติโรจสิฯ

๓๖. ‘‘ทานสฺส เต อิทํ ผลํ, อโถ สีลสฺส วา ปน;
อโถ อญฺชลิกมฺมสฺส, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา’’ติฯ – อาห;

๓๑. ตตฺถ **กุญฺชโร เต วราโรโห**ติ กุเญฺช คิริตเฎ รมติ อภิรมติ, ตตฺถ วา รวติ โกญฺจนาทํ นทโนฺต วิจรติฯ กุํ วา ปถวิํ ตทภิฆาเตน ชรยตีติ กุญฺชโร, คิริจราทิเภโท มนุสฺสโลเกหตฺถี, อยํ ปน กีฬนกาเล กุญฺชรสทิสตาย เอวํ วุโตฺตฯ อารุยฺหตีติ อาโรโห, อาโรหนีโยติ อโตฺถฯ วโร อโคฺค เสโฎฺฐ อาโรโหติ วราโรโห, อุตฺตมยานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นานารตนกปฺปโน**ติ นานาวิธานิ รตนานิ เอเตสนฺติ นานารตนา, กุมฺภาลงฺการาทิหตฺถาลงฺการาฯ เตหิ วิหิโต กปฺปโนฺน สนฺนาโห ยสฺส โส นานารตนกปฺปโนฯ รุจิํ อภิรติํ เทตีติ **รุจิโร,** มโนญฺญูติ อโตฺถฯ **ถามวา**ติ ถิโร, พลวาติ อโตฺถฯ **ชวสมฺปโนฺน**ติ สมฺปนฺนชโว, สีฆชโวติ วุตฺตํ โหติฯ **อากาสมฺหิ สมีหตี**ติ อากาเส อนฺตลิเกฺข สมฺมา อีหติ, อารุฬฺหานํ โขภํ อกโรโนฺต จรติ คจฺฉตีติ อโตฺถฯ

๓๒. **ปทุมี**ติ ปทุมสมานวณฺณตาย ‘‘ปทุม’’นฺติ ลทฺธนาเมน กุมฺภวเณฺณน สมนฺนาคตตฺตา ปทุมีฯ **ปทุมปตฺตกฺขี**ติ กมลทลสทิสนยเน, อาลปนเมตํ ตสฺสา เทวตายฯ **ปทุมุปฺปลชุตินฺธโร**ติ ทิพฺพปทุมุปฺปลมาลาลงฺกตสรีรตาย ตหํ ตหํ วิปฺผุรนฺตํ วิโชฺชตมานํ ปทุมุปฺปลชุติํ ธาเรตีติ ปทุมุปฺปลชุตินฺธโรฯ **ปทุมจุณฺณาภิกิณฺณโงฺค**ติ ปทุมปตฺตกิญฺชกฺขเกสเรหิ สมนฺตโต โอกิณฺณคโตฺตฯ **โสณฺณโปกฺขรมาลธา**ติ เหมมยกมลมาลาภารีฯ

๓๓. **ปทุมานุสฎํ มคฺคํ ปทุมปตฺตวิภูสิต**นฺติ หตฺถิโน ปทนิเกฺขเป ปทนิเกฺขเป ตสฺส ปาทํ สนฺธาเรเนฺตหิ มหเนฺตหิ ปทุเมหิ อนุสฎํ วิปฺปกิณฺณํ, นานาวิราควเณฺณหิ เตสํเยว จ ปเตฺตหิ อิโต จิโต จ ปริพฺรูหมเนฺตหิ วิเสสโต มณฺฑิตตาย วิภูสิตํ มคฺคํ คจฺฉตีติ โยชนาฯ **ฐิต**นฺติ อิทํ มคฺควิเสสนํ, ปทุมปตฺตวิภูสิตํ หุตฺวา ฐิตํ มคฺคนฺติ อโตฺถฯ **วคฺคู**ติ จารุ, กิริยาวิเสสนเญฺจตํ, ม-กาโร ปทสนฺธิกโรฯ **อนุคฺฆาตี**ติ น อุคฺฆาติ, อตฺตโน อุปริ นิสินฺนานํ อีสกมฺปิ โขภํ อกโรโนฺตติ อโตฺถฯ **มิต**นฺติ นิมฺมิตํ, นิเกฺขปปทํ วีติกฺกมนฺติ อโตฺถฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ ‘‘วคฺคุ จารุ ปทนิเกฺขปํ กตฺวา คจฺฉตี’’ติฯ **มิต**นฺติ วา ปริมิตํ ปมาณยุตฺตํ, นาติสีฆํ, นาติสณิกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **วารโณ**ติ หตฺถีฯ โส หิ ปจฺจตฺถิกวารณโต คมนปริกฺกิเลสวารณโต จ ‘‘วารโณ’’ติ วุจฺจติฯ

๓๔. **ตสฺส ปกฺกมมานสฺส, โสณฺณสํกา รติสฺสรา**ติ ตสฺส ยถาวุตฺตสฺส กุญฺชรสฺส คจฺฉนฺตสฺส โสณฺณกํสา สุวณฺณมยา ฆณฺฎา รติสฺสรา รมณียสทฺทา มนุญฺญนิโคฺฆสา โอลมฺพนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ ตสฺส หิ กุญฺชรสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ มหาโกลมฺพปฺปมาณา มณิมุตฺตาทิขจิตา เหมมยา อเนกสตา มหนฺติโย ฆณฺฎา ตหํ ตหํ โอลมฺพมานา ปจลนฺติ, ยโต เฉเกน คนฺธพฺพ

เกน ปยุตฺตวาทิตโต อติวิย มโนหรสโทฺท นิจฺฉรติ ฯ เตนาห **“เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถา”**ติฯ ตสฺสโตฺถ – ยถา นาม อาตตํ วิตตํ อาตตวิตตํ ฆนํ สุสิรนฺติ เอวํ ปญฺจงฺคิเก ตูริเย กุสเลหิ วาทิยมาเน ฐานุปฺปตฺติยา มนฺทตารวิภาคํ ทเสฺสเนฺตน คายเนฺตน สมีริโต วาทิตสโร วคฺคุ รชนีโย นิโคฺฆโส สุยฺยติ, เอวํ เตสํ โสวณฺณกํสานํ ตปนียฆณฺฎานํ นิโคฺฆโส สุยฺยตีติฯ

๓๕. **นาคสฺสา**ติ หตฺถินาคสฺสฯ **มหนฺต**นฺติ สมฺปตฺติมหเตฺตนาปิ สงฺขฺยามหเตฺตนาปิ มหนฺตํฯ **อจฺฉราสงฺฆ**นฺติ เทวกญฺญาสมูหํฯ **วเณฺณนา**ติ รูเปนฯ

๓๖. **ทานสฺสา**ติ ทานมยปุญฺญสฺสฯ **สีลสฺสา**ติ กายิกสํวราทิสํวรสีลสฺสฯ วา-สโทฺท อวุตฺตวิกปฺปนโตฺถฯ เตน อภิวาทนาทิํ อวุตฺตํ จาริตฺตสีลํ สงฺคณฺหาติฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา สา เทวตา ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสิ, ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ –

๓๗. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฎฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

อยํ คาถา ธมฺมสงฺคาหเกหิ วุตฺตา, ตสฺสา อโตฺถ เหฎฺฐา วุโตฺต เอวฯ

๓๘. ‘‘ทิสฺวาน คุณสมฺปนฺนํ, ฌายิํ ฌานรตํ สตํ;
อทาสิํ ปุปฺผาภิกิณฺณํ, อาสนํ ทุสฺสสนฺถตํฯ

๓๙. ‘‘อุปฑฺฒํ ปทุมมาลาหํ, อาสนสฺส สมนฺตโต;
อโพฺภกิริสฺสํ ปเตฺตหิ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๔๐. ‘‘ตสฺส กมฺมกุสลสฺส, อิทํ เม อีทิสํ ผลํ;
สกฺกาโร ครุกาโร จ, เทวานํ อปจิตา อหํฯ

๔๑. ‘‘โย เว สมฺมาวิมุตฺตานํ, สนฺตานํ พฺรหฺมจารินํ;
ปสโนฺน อาสนํ ทชฺชา, เอวํ นเนฺท ยถา อหํฯ

๔๒. ‘‘ตสฺมา หิ อตฺตกาเมน, มหตฺตมภิกงฺขตา;
อาสนํ ทาตพฺพํ โหติ, สรีรนฺติมธาริน’’นฺติฯ – เทวตาย วุตฺตคาถา;

๓๘. ตตฺถ **คุณสมฺปนฺน**นฺติ สเพฺพหิ สาวกคุเณหิ สมนฺนาคตํ, เตหิ วา ปริปุณฺณํฯ เอเตน สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกปฺปตฺติํ ทเสฺสติฯ **ฌายิ**นฺติ อารมฺมณูปนิชฺฌานํ ลกฺขณูปนิชฺฌานนฺติ ทุวิเธนาปิ ฌาเนน ฌายนสีลํ, เตน วา ฌาเปตพฺพํ สพฺพสํกิเลสปกฺขํ ฌาเปตฺวา ฐิตํฯ ตโต เอว ฌาเน รตนฺติ **ฌานรตํฯ สต**นฺติ สมานํ, สนฺตํ วา, สปฺปุริสนฺติ อโตฺถฯ **ปุปฺผาภิกิณฺณ**นฺติ ปุเปฺผหิ อภิกิณฺณํ, กมลทเลหิ อภิปฺปกิณฺณนฺติ อโตฺถฯ **ทุสฺสสนฺถต**นฺติ วเตฺถน อุปริ อตฺถตํฯ

๓๙. **อุปฑฺฒํ ปทุมมาลาห**นฺติ อุปฑฺฒํ ปทุมปุปฺผํ อหํฯ **อาสนสฺส สมนฺตโต**ติ เถเรน นิสินฺนสฺส อาสนสฺส สมนฺตา ภูมิยํฯ **อโพฺภกิริสฺส**นฺติ อภิโอกิริํ อภิปฺปกิริํฯ กถํ? **ปเตฺตหี**ติ, ตสฺส อุปฑฺฒปทุมสฺส วิสุํ วิสุํ กเตหิ ปเตฺตหิ ปุปฺผวสฺสาภิวสฺสนกนิยาเมน โอกิรินฺติ อโตฺถฯ

๔๐. **อิทํ เม อีทิสํ ผล**นฺติ อิมินา ‘‘กุญฺชโร เต วราโรโห’’ติอาทินา เถเรน คหิตํ อคฺคหิตญฺจ อายุยสสุขรูปาทิเภทํ อตฺตโน ทิพฺพสมฺปตฺตึ เอกโต ทเสฺสตฺวา ปุนปิ เถเรน อคฺคหิตเมว อตฺตโน อานุภาวสมฺปตฺตึ ทเสฺสตุํ **‘‘สกฺกาโร ครุกาโร’’**ติอาทิมาหฯ เตน ‘‘น เกวลํ ภเนฺต ตุเมฺหหิ ยถาวุตฺตเมว อิธ มยฺหํ ปุญฺญผลํ, อปิจ โข อิทํ ทิพฺพํ อาธิปเตยฺยมฺปี’’ติ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **สกฺกาโร**ติ อาทรกิริยา, เทเวหิ อตฺตโน สกฺกาตพฺพตาติ อโตฺถฯ ตถา **ครุกาโร**ติ ครุกาตพฺพตาฯ **เทวาน**นฺติ เทเวหิฯ **อปจิตา**ติ ปูชิตาฯ

๔๑. **สมฺมาวิมุตฺตาน**นฺติ สุฏฺฐุ วิมุตฺตานํ สพฺพสํกิเลสปฺปหายีนํฯ **สนฺตาน**นฺติ สนฺตกายวจีมโนกมฺมานํ สาธูนํฯ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส จ สาสนพฺรหฺมจริยสฺส จ จิณฺณตฺตา **พฺรหฺมจารินํฯ ปสโนฺน อาสนํ ทชฺชา**ติ กมฺมผลสทฺธาย รตนตฺตยสทฺธาย จ ปสนฺนมานโส หุตฺวา ยทิ อาสนมตฺตมฺปิ ทเทยฺยฯ **เอวํ นเนฺท ยถา อห**นฺติ ยถา อหํ เตน อาสนทาเนน เอตรหิ นนฺทามิ โมทามิ, เอวเมว อโญฺญปิ นเนฺทยฺย โมเทยฺยฯ

๔๒. **ตสฺมา**ติ เตน การเณนฯ **หิ**-สโทฺท นิปาตมตฺตํฯ **อตฺตกาเมนา**ติ อตฺตโน หิตกาเมนฯ โย หิ อตฺตโน หิตาวหํ กมฺมํ กโรติ, น อหิตาวหํ, โส อตฺตกาโมฯ **มหตฺต**นฺติ วิปากมหตฺตํฯ **สรีรนฺติมธาริน**นฺติ อนฺติมํ เทหํ ธาเรนฺตานํ, ขีณาสวานนฺติ อโตฺถฯ อยเมฺหตฺถ อโตฺถ – ยสฺมา อรหตํ อาสนทาเนน อหํ เอวํ ทิพฺพสมฺปตฺติยา โมทามิ, ตสฺมา อเญฺญนาปิ อตฺตโน อภิวุทฺธึ ปตฺถยมาเนน อนฺติมสมุสฺสเย ฐิตานํ อาสนํ ทาตพฺพํ, นตฺถิ ตาทิสํ ปุญฺญนฺติ ทเสฺสติฯ เตสํ วุตฺตสทิสเมวาติฯ

กุญฺชรวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปฐมนาวาวิมานวณฺณนา

สุวณฺณจฺฉทนํ นาวนฺติ นาวาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต โสฬสมตฺตา ภิกฺขู อญฺญตรสฺมึ คามกาวาเส วสิตฺวา วุตฺถวสฺสา ‘‘ภควนฺตํ ปสฺสิสฺสาม, ธมฺมญฺจ สุณิสฺสามา’’ติ สาวตฺถึ อุทฺทิสฺส คิมฺหสมเย อทฺธานมคฺคํ ปฏิปนฺนา, อนฺตรามเคฺค จ นิรุทโก กนฺตาโร, เต จ ตตฺถ ฆมฺมาภิตตฺตา กิลนฺตา ตสิตา ปานียํ อลภมานา อญฺญตรสฺส คามสฺส อวิทูเรน คจฺฉนฺติฯ ตตฺถ อญฺญตรา อิตฺถี อุทกภาชนํ คเหตฺวา อุทกตฺถาย อุทปานาภิมุขี คจฺฉติฯ อถ เต ภิกฺขู ตํ ทิสฺวา ‘‘ยตฺถายํ อิตฺถี คจฺฉติ, ตตฺถ คเต ปานียํ ลทฺธุํ สกฺกา’’ติ ปิปาสาปเรตา ตํทิสาภิมุขา คนฺตฺวา อุทปานํ ทิสฺวา ตสฺสา อวิทูเร อฏฺฐํสุฯ สา อิตฺถี ตโต อุทกํ คเหตฺวา นิวตฺติตุกามา เต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘อิเม อยฺยา อุทเกน อตฺถิกา ปิปาสิตา’’ติ ญตฺวา ครุจิตฺตีการํ อุปฏฺฐเปตฺวา อุทเกน นิมเนฺตสิฯ เต ปตฺตถวิกโต ปริสฺสาวนํ นีหริตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ยาวทตฺถํ ปานียํ ปิวิตฺวา หตฺถปาเท สีตเล กตฺวา ตสฺสา อิตฺถิยา ปานียทาเนน อนุโมทนํ วตฺวา อคมํสุฯ

สา ตํ ปุญฺญํ หทเย ฐเปตฺวา อนฺตรนฺตรา อนุสฺสรนฺตี อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา ปุญฺญานุภาเวน กปฺปรุโกฺขปโสภิตํ มหนฺตํ วิมานํ อุปฺปชฺชิฯ ตํ วิมานํ ปริกฺขิปิตฺวา มุตฺตชาลรชตวิภูสิตา วิย สิกตาวกิณฺณปณฺฑรปุลินตฏา มณิกฺขนฺธนิมฺมลสลิลวาหินี สริตาฯ ตสฺสา อุโภสุ ตีเรสุ อุยฺยานวิมานทฺวาเร จ มหตี โปกฺขรณี ปญฺจวณฺณปทุมสณฺฑมณฺฑิตา สห สุวณฺณนาวาย นิพฺพตฺติฯ สา ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตี นาวาย กีฬนฺตี ลฬนฺตี วิจรติฯ อเถกทิวสํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ เทวธีตรํ นาวาย กีฬนฺตึ ทิสฺวา ตาย กตปุญฺญกมฺมํ ปุจฺฉโนฺต –

๔๓. ‘‘สุวณฺณจฺฉทนํ นาวํ, นาริ อารุยฺห ติฏฺฐสิ;
โอคาหสิ โปกฺขรณึ, ปทฺมํ ฉินฺทสิ ปาณินาฯ

๔๔. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๔๕. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – อาห;

ตโต เถเรน ปุฏฺฐาย เทวตาย วิสฺสชฺชิตาการํ ทเสฺสตุํ สงฺคีติกาเรหิ –

๔๖. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

อยํ คาถา วุตฺตาฯ

๔๗.‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
ทิสฺวาน ภิกฺขู ตสิเต กิลเนฺต, อุฏฺฐาย ปาตุํ อุทกํ อทาสึฯ

๔๘. ‘‘โย เว กิลนฺตาน ปิปาสิตานํ, อุฏฺฐาย ปาตุํ อุทกํ ททาติ;
สีโตทกา ตสฺส ภวนฺติ นชฺโช, ปหูตมลฺยา พหุปุณฺฑรีกาฯ

๔๙. ‘‘ตํ อาปคา อนุปริยนฺติ สพฺพทา, สีโตทกา วาลุกสนฺถตา นที;
อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย, อุทฺทาลกา ปาฏลิโย จ ผุลฺลาฯ

๕๐. ‘‘ตํภูมิภาเคหิ อุเปตรูปํ, วิมานเสฏฺฐํ ภุส โสภมานํ;
ตสฺสีธ กมฺมสฺส อยํ วิปาโก, เอตาทิสํ ปุญฺญกตา ลภนฺติฯ

๕๑. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๕๒. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อยํ เทวตาย วิสฺสชฺชิตากาโรฯ

๔๓. ตตฺถ **สุวณฺณจฺฉทน**นฺติ วิจิตฺตภิตฺติวิรจเนหิ รตฺตสุวณฺณมเยหิ อุโภหิ ปเสฺสหิ ปฏิจฺฉาทิตพฺภนฺตรตาย เจว นานารตนสมุชฺชลิเตน กนกมยาลงฺกาเรน อุปริ ฉาทิตตาย จ สุวณฺณจฺฉทนํฯ **นาว**นฺติ โปตํฯ โส หิ โอรโต ปารํ ปวติ คจฺฉตีติ โปโต, สเตฺต เนตีติ นาวาติ จ วุจฺจติฯ **นารี**ติ ตสฺสา เทวธีตาย อาลปนํฯ นรติ เนตีติ นโร, ปุริโสฯ ยถา หิ ปฐมปกติภูโต สโตฺต อิตราย ปกติยา เสฏฺฐเฏฺฐน ปุริ เสตีติ ‘‘ปุริโส’’ติ วุจฺจติ, เอวํ นยนเฏฺฐน ‘‘นโร’’ติฯ ปุตฺตภาตุภูโตปิ หิ ปุคฺคโล มาตุเชฏฺฐภคินีนํ ปิตุฏฺฐาเนน ติฏฺฐติ, ปเคว ภตฺตุภูโตฯ นรสฺส เอสาติ นารี, อยญฺจ สมญฺญา มนุสฺสิตฺถีสุ ปวตฺตา รุฬฺหิวเสน อิตราสุปิ ตถา วุจฺจติฯ **โอคาหสิ โปกฺขรณิ**นฺติ สติปิ รตฺตุปฺปลนีลุปฺปลาทิเก พหุวิเธ รตนมเย ชลชกุสุเม โปกฺขรสงฺขาตานํ ทิพฺพ

ปทุมานํ ตตฺถ เยภุเยฺยน อตฺถิตาย ‘‘โปกฺขรณี’’ติ ลทฺธนามํ ทิพฺพสรํ ชลวิหารรติยา อนุปวิสสิ ฯ **ปทุมํ ฉินฺทสิ ปาณินา**ติ รชตมยนาฬํ ปทุมราครตนมยปตฺตสงฺฆาตํ กนกมยกณฺณิกากิญฺชกฺขเกสรํ ทิพฺพกมลํ ลีลารวินฺทํ กตฺตุกามตาย ตว หเตฺถน ภญฺชสิฯ

๔๗. **ตสิเต**ติ ปิปาสิเตฯ **กิลเนฺต**ติ ตาย ปิปาสาย อทฺธานปริสฺสเมน จ กิลนฺตกาเยฯ **อุฎฺฐายา**ติ อุฎฺฐานวีริยํ กตฺวา, อาลสิยํ อนาปชฺชิตฺวาติ อโตฺถฯ

๔๘. **โย เว**ติอาทินา ยถา อหํ, เอวํ อเญฺญปิ อายตนคเตน อุทกทาเนน ปุเญฺญน เอตาทิสํ ผลํ ปฎิลภนฺตีติ ทิเฎฺฐน อทิฎฺฐสฺส อนุมานวิธิํ ทเสฺสนฺตี เถเรน ปุฎฺฐมตฺถํ สาธารณโต วิสฺสเชฺชติฯ ตตฺถ **ตสฺสา**ติ **ตนฺ**ติ จ ยถาวุตฺตปุญฺญการินํ ปจฺจามสติฯ

๔๙. **อนุปริยนฺตี**ติ อนุรูปวเสน ปริกฺขิปนฺติฯ ตสฺส วสนฎฺฐานปริกฺขิปเนน โสปิ ปริกฺขิโตฺต นาม โหติฯ **ติลกา**ติ พนฺธุชีวกปุปฺผสทิสปุปฺผา เอกา รุกฺขชาติฯ **อุทฺทาลกา**ติ วาตฆาตกา, เย ‘‘ราชรุกฺขา’’ติปิ วุจฺจนฺติฯ

๕๐. **ตํภูมิภาเคหี**ติ ตาทิเสหิ ภูมิภาเคหิ, ยถาวุตฺตโปกฺขรณีนทีอุยฺยานวเนฺตหิ ภูมิปเทเสหีติ อโตฺถฯ **อุเปตรูป**นฺติ ปาสํสิยภาเวน อุเปตํ, เตสํ โปกฺขรณีอาทีนํ วเสน รมณียสนฺนิเวสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ภุส โสภมาน**นฺติ ภุสํ อติวิย วิโรจมานํ วิมานเสฎฺฐํ ลภนฺตีติ โยชนาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

ปฐมนาวาวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. ทุติยนาวาวิมานวณฺณนา

สุวณฺณจฺฉทนํ นาวนฺติ ทุติยนาวาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต อญฺญตโร ขีณาสวเตฺถโร อุปกฎฺฐาย วสฺสูปนายิกาย คามกาวาเส วสฺสํ อุปคนฺตุกาโม สาวตฺถิโต ตํ คามํ อุทฺทิสฺส ปจฺฉาภตฺตํ อทฺธานมคฺคปฎิปโนฺน, มคฺคปริสฺสเมน กิลโนฺต ตสิโต อนฺตรามเคฺค อญฺญตรํ คามํ สมฺปโตฺต, พหิคาเม ตาทิสํ ฉายูทกสมฺปนฺนฎฺฐานํ อปสฺสโนฺต ปริสฺสเมน จ อภิภุยฺยมาโน จีวรํ ปารุปิตฺวา คามํ ปวิสิตฺวา ธุรเคหเสฺสว ทฺวาเร อฎฺฐาสิฯ ตตฺถ อญฺญตรา อิตฺถี เถรํ ปสฺสิตฺวา ‘‘กุโต, ภเนฺต, อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา มคฺคปริสฺสมํ ปิปาสิตภาวญฺจ ญตฺวา ‘‘เอถ, ภเนฺต’’ติ เคหํ ปเวเสตฺวา ‘‘อิธ นิสีทถา’’ติ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ ตตฺถ นิสิเนฺน ปาโททกํ ปาทพฺภญฺชนเตลญฺจ ทตฺวา ตาลวณฺฎํ คเหตฺวา พีชิฯ ปริฬาเห วูปสเนฺต มธุรํ สีตลํ สุคนฺธํ ปานกํ โยเชตฺวา อทาสิฯ เถโร ตํ ปิวิตฺวา ปฎิปฺปสฺสทฺธกิลมโถ อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺตีติ สพฺพํ อนนฺตรวิมานสทิสนฺติ เวทิตพฺพํฯ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ เตน วุตฺตํ –

๕๓. ‘‘สุวณฺณจฺฉทนํ นาวํ, นาริ อารุยฺห ติฎฺฐสิ;
โอคาหสิ โปกฺขรณิํ, ปทุมํ ฉินฺทสิ ปาณินาฯ

๕๔. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๕๕. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๕๖. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๕๗. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
ทิสฺวาน ภิกฺขุํ ตสิตํ กิลนฺตํ, อุฏฺฐาย ปาตุํ อุทกํ อทาสิํฯ

๕๘. ‘‘โย เว กิลนฺตสฺส ปิปาสิตสฺส, ฦฐาย ปาตุํ อุทกํ ททาติ;
สีโตทกา ตสฺส ภวนฺติ นโชฺช, ปหูตมลฺยา พหุปุณฺฑรีกาฯ

๕๙. ‘‘ตํ อาปคา อนุปริยนฺติ สพฺพทา, สีโตทกา วาลุกสนฺถตา นที;
อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย, อุทฺทาลกา ปาฏลิโย จ ผุลฺลาฯ

๖๐. ‘‘ตํภูมิภาเคหิ อุเปตรูปํ, วิมานเสฏฺฐํ ภุส โสภมานํ;
ตสฺสีธ กมฺมสฺส อยํ วิปาโก, เอตาทิสํ ปุญฺญกตา ลภนฺติฯ

๖๑. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๖๒. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

อตฺถวณฺณนาสุปิ อิธ เอโกว เถโรติ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

ทุติยนาวาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ตติยนาวาวิมานวณฺณนา

สุวณฺณจฺฉทนํ นาวนฺติ ตติยนาวาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ชนปทจาริกํ จรโนฺต มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ โกสลชนปเท เยน ถูณํ นาม พฺราหฺมณคาโม ตทวสริฯ อโสฺสสุํ โข ถูเณยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา ‘‘สมโณ กิร โคตโม อมฺหากํ คามเขตฺตํ อนุปฺปโตฺต’’ติฯ อถ ถูเณยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา อปฺปสนฺนา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มเจฺฉรปกตา ‘‘สเจ สมโณ โคตโม อิมํ คามํ ปวิสิตฺวา ทฺวีหตีหํ วเสยฺย, สพฺพํ อิมํ ชนํ อตฺตโน วจเน ปติฏฺฐเปยฺย, ตโต พฺราหฺมณธโมฺม ปติฏฺฐํ น ลเภยฺยา’’ติ ตตฺถ ภควโต อวาสาย ปริสกฺกนฺตา นทีติเตฺถสุ ฐปิตนาวาโย อปเนสุํ, เสตุสงฺกมนานิ จ อวลเญฺช อกํสุ, ตถา ปปามณฺฑปาทีนิ, เอกํ อุทปานํ ฐเปตฺวา อิตรานิ อุทปานานิ ติณาทีหิ ปูเรตฺวา ปิทหิํสุฯ เตน วุตฺตํ อุทาเน (อุทา. ๖๙) ‘‘อถ โข ถูเณยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา อุทปานํ ติณสฺส จ ภุสสฺส จ ยาว มุขโต ปูเรสุํ ‘มา เต มุณฺฑกา สมณกา ปานียํ อปํสู’’’ติฯ

ภควา เตสํ ตํ วิปฺปการํ ญตฺวา เต อนุกมฺปโนฺต สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน อากาเสน นทิํ อติกฺกมิตฺวา คนฺตฺวา อนุกฺกเมน ถูณํ พฺราหฺมณคามํ ปตฺวา มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ เตน จ สมเยน สมฺพหุลา อุทกหาริโย ภควโต อวิทูเรน อติกฺกมนฺติฯ ตสฺมิญฺจ คาเม ‘‘สเจ สมโณ โคตโม อิธาคมิสฺสติ, น ตสฺส ปจฺจุคฺคมนาทิกํ กาตพฺพํ, เคหํ อาคตสฺส จสฺส สาวกานญฺจ ภิกฺขาปิ น ทาตพฺพา’’ติ กติกา กตา โหติฯ

ตตฺถ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ทาสี ฆเฏน ปานียํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตี ภควนฺตํ ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ภิกฺขู จ มคฺคปริสฺสเมน กิลนฺเต ตสิเต ญตฺวา ปสนฺนจิตฺตา ปานียํ ทาตุกามา หุตฺวา ''ยทิปิ เม คามวาสิโน 'สมณสฺส โคตมสฺส น กิญฺจิ ทาตพฺพํ, สามีจิกมฺมมฺปิ น กาตพฺพ'นฺติ กติกํ กตฺวา ฐิตา, เอวํ สนฺเตปิ ยทิ อหํ อีทิเส ปุญฺญกฺเขตฺเต ทกฺขิเณยฺเย ลภิตฺวา ปานียทานมตฺเตนาปิ อตฺตโน ปติฏฺฐํ น กเรยฺยํ, กทาหํ อิโต ทุกฺขชีวิตโต มุจฺจิสฺสามิ, กามํ เม อยฺยโก สพฺเพปิเม คามวาสิโน มํ หนนฺตุ วา พนฺธนฺตุ วา, อีทิเส ปุญฺญกฺเขตฺเต ปานียทานํ ทสฺสามิ เอวา''ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา อญฺญาหิ อุทกหารินีหิ วาริยมานาปิ ชีวิเต นิรเปกฺขา สีสโต ปานียฆฏํ โอตาเรตฺวา อุโภหิ หตฺเถหิ ปริคฺคเหตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา สญฺชาตปีติโสมนสฺสา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปานีเยน นิมนฺเตสิฯ ภควา ตสฺสา จิตฺตปฺปสาทํ โอโลเกตฺวา ตํ อนุคฺคณฺหนฺโต ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา หตฺถปาเท โธวิตฺวา ปานียํ ปิวิ, ฆเฏ อุทกํ ปริกฺขยํ น คจฺฉติฯ สา ตํ ทิสฺวา ปุน ปสนฺนจิตฺตา เอกสฺส ภิกฺขุสฺส อทาสิ, ตถา อปรสฺส อปรสฺสาติ สพฺพสมฺปิ อทาสิ, อุทกํ น ขียเตวฯ สา หฏฺฐตุฏฺฐา ยถาปุณฺณน ฆเฏน เคหาภิมุขี อคมาสิฯ ตสฺสา สามิโก พฺราหฺมโณ ปานียสฺส ทินฺนภาวํ สุตฺวา ''อิมาย คามวตฺตํ ภินฺนํ, อหญฺจ คารยฺโห กโต''ติ โกเธน ปชฺชลนฺโต ตฏฺตฏายมาโน ตํ ภูมิยํ ปาเตตฺวา หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ ปหริฯ สา เตน อุปกฺกเมน ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, วิมานํ จสฺสา ปฐมนาวาวิมาเน วุตฺตสทิสํ อุปฺปชฺชิฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ ''อิงฺฆ เม ตฺวํ, อานนฺท, อุทปานโต ปานียํ อาหรา''ติฯ เถโร ''อิทานิ, ภนฺเต, อุทปาโน ญเณยฺยเกหิ ทูสิโต, น สกฺกา ปานียํ อาหริตุ''นฺติ อาหฯ ภควา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ อาณาเปสิฯ ตติยวาเร เถโร ภควโต ปตฺตํ อาทาย อุทปานาภิมุโข อคมาสิฯ คจฺฉนฺเต เถเร อุทปาเน อุทกํ ปริปุณฺณํ หุตฺวา อุตฺตริตฺวา สมนฺตโต สนฺทติ, สพฺพํ ติณภุสํ อุปฺลวิตฺวา สยเมว อปคจฺฉติฯ เตน สนฺทมาเนน สลิเลน อุปรูปริ วฑฺฒนฺเตน อเญฺญ ชลาสเย ปูเรตฺวา ตํ คามํ ปริกฺขิปนฺเตน คามปฺปเทโส อโชฺฌตฺถรียติฯ ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา พฺราหฺมณา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา ภควนฺตํ ขมาเปสุํ, ตงฺขณเญฺญว อุทโกโฆ อนฺตรธายิฯ เต ภควโต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ นิวาสฏฺฐานํ สํวิธาย สฺวาตนาย นิมนฺเตตฺวา ทุติยทิวเส มหาทานํ สเชฺชตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิตฺวา สพฺเพ ญเณยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ ปยิรุปาสนฺตา นิสีทึสุฯ

เตน จ สมเยน สา เทวตา อตฺตโน สมฺปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ตสฺสา การณํ อุปธาเรนฺตี ตํ ''ปานียทาน''นฺติ ญตฺวา ปีติโสมนสฺสชาตา ''หนฺทาหํ อิทาเนว ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามิ, สมฺมาปฏิปนฺนสุ กตานํ อปฺปกานมฺปิ การานํ อุฬารผลตญฺจ มนุสฺสโลเก ปากฏํ กริสฺสามี''ติ อุสฺสาหชาตา อจฺฉราสหสฺสปริวารา อุยฺยานาทิสหิเตน วิมาเนน สทฺธึเยว มหติยา เทวิทฺธิยา มหนฺเตน เทวานุภาเวน มหาชนกายสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว อาคนฺตฺวา วิมานโต โอรุยฺห ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ภควา ตสฺสา ปริสาย กมฺมผลํ ปจฺจกฺขโต วิภาเวตุกาโม –

๖๓. ''สุวณฺณจฺฉทนํ นาวํ, นาริ อารุยฺห ติฏฺฐสิ;
โอคาหสิ โปกฺขรณึ, ปทฺมํ ฉินฺทสิ ปาณินาฯ

๖๔. ''กูฏาคารา นิเวสา เต, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
ททฺทลฺลมานา อาภนฺติ, สมนฺตา จตุโร ทิสาฯ

๖๕. ''เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;

อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๖๖. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ,
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

จตูหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

๖๗. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, สมฺพุเทฺธเนว ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

สงฺคีติการา อาหํสุฯ

๖๘. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
ทิสฺวาน ภิกฺขู ตสิเต กิลเนฺต, อุฎฺฐาย ปาตุํ อุทกํ อทาสึฯ

๖๙. ‘‘โย เว กิลนฺตาน ปิปาสิตานํ, อุฎฺฐาย ปาตุํ อุทกํ ททาติ;
สีโตทกา ตสฺส ภวนฺติ นชฺโช, ปหูตมลฺยา พหุปุณฺฑรีกาฯ

๗๐. ‘‘ตํ อาปคา อนุปริยนฺติ สพฺพทา, สีโตทกา วาลุกสนฺถตา นที;
อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย, อุทฺทาลกา ปาฏลิโย จ ผุลฺลาฯ

๗๑. ‘‘ตํภูมิภาเคหิ อุเปตรูปํ, วิมานเสฎฺฐํ ภุส โสภมานํ;
ตสฺสีธ กมฺมสฺส อยํ วิปาโก, เอตาทิสํ ปุญฺญกตา ลภนฺติฯ

๗๒. ‘‘กูฎาคารา นิเวสา เม, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
ททฺทลฺลมานา อาภนฺติ, สมนฺตา จตุโร ทิสาฯ

๗๓. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
ตปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๗๔. ‘‘อกฺขามิ เต พุทฺธ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสติ;
เอตสฺส กมฺมสฺส ผลํ มเมทํ, อตฺถาย พุโทฺธ อุทกํ อปายี’’ติฯ –

วิสฺสชฺชนคาถาโยฯ

๖๓. ตตฺถ กิญฺจาปิ สา เทวตา ยทา ภควา ปุจฺฉิ, ตทา ตํ นาวํ อารุยฺห น ฐิตา, น โปกฺขรณึ โอคาหติ, นาปิ ปทุมํ ฉินฺทติ, กมฺมานุภาวโจทิตา ปน อภิณฺหํ ชลวิหารปสุตา ตถา กโรตีติ ตํ กิริยาวิเจฺฉทํ ทสฺสนวเสเนวํ วุตฺตํฯ อยญฺจ อโตฺถ น เกวลมิเธว, อถ โข เหฎฺฐิเมสุปิ เอวเมว ทฎฺฐโพฺพฯ

๗๒. **กูฎาคารา**ติ สุวณฺณมยกณฺณิกาพทฺธเคหวโนฺตฯ **นิเวสา**ติ นิเวสนานิ, กจฺฉรานีติ อโตฺถฯ เตนาห ‘‘วิภตฺตา ภาคโส มิตา’’ติฯ ตานิ หิ จตุสาลภูตานิ อญฺญมญฺญสฺส ปฎิพิมฺพภูตานิ วิย ปฎิวิภตฺตรูปานิ สมปฺปมาณตาย ภาคโส มิตานิ วิย โหนฺติฯ **ททฺทลฺลมานา**ติ อติวิย วิโชฺชตมานาฯ **อาภนฺตี**ติ มณิรตนกนกรํสิชาเลหิ โอภาเสนฺติฯ

๗๔. มมาติ อิทํ ปุพฺพาปราเปกฺขํ, มม กมฺมสฺส มม อตฺถายาติ อยเมฺหตฺถ โยชนาฯ **อุทกํ อปายี**ติ ยเทตํ อุทกทานํ วุตฺตํ, เอตสฺส ปุญฺญกมฺมสฺส อิทํ ผลํ ยายํ ทิพฺพสมฺปตฺติ, ยสฺมา มมตฺถาย สเทวเก โลเก อคฺคทกฺขิเณยฺเยน พุทฺเธน ภควตา มยา ทินฺนํ อุทกํ อปายีติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ ปสนฺนมานสาย เทวตาย ภควา สามุกฺกํสิกํ ธมฺมเทสนํ กโรนฺโต สจฺจานิ ปกาเสสิฯ สา เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ ธมฺมเทสนา สาตฺถิกา อโหสิฯ

ตติยนาวาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทีปวิมานวณฺณนา

อภิกฺกนฺเตน วณฺเณนาติ ทีปวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ สาวตฺถิยํ วิหรนฺเต อุโปสถทิวเส สมฺพหุลา อุปาสกา อุโปสถิกา หุตฺวา ปุเรภตฺตํ ยถาวิภวํ ทานํ ทตฺวา กาลสฺเสว ภุญฺชิตฺวา สุทฺธวตฺถนิวตฺถา สุทฺธุตฺตราสงฺคา คนฺธมาลาทิหตฺถา ปจฺฉาภตฺตํ วิหารํ คนฺตฺวา มโนภาวนีเย ภิกฺขู ปยิรุปาสิตฺวา สายนฺเห ธมฺมํ สุณนฺติฯ วิหาเรเยว วสิตุกามานํ เตสํ ธมฺมํ สุณนฺตานํเยว สูริโย อตฺถงฺคโต, อนฺธกาโร ชาโตฯ ตเตฺถกา อญฺญตรา อิตฺถี ''อิทานิ ทีปาโลกํ กาตุํ ยุตฺต''นฺติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน เคหโต ปทีเปยฺยํ อาหราเปตฺวา ปทีปํ อุชฺชาเลตฺวา ธมฺมาสนสฺส ปุรโต ฐเปตฺวา ธมฺมํ สุณิฯ สา เตน ปทีปทาเนน อตฺตมนา ปีติโสมนสฺสชาตา หุตฺวา วนฺทิตฺวา อตฺตโน เคหํ คตาฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน โชติรสวิมาเน นิพฺพตฺติฯ สรีรโสภา ปนสฺสา อติวิย ปภสฺสรา อเญฺญ เทเว อภิภวิตฺวา ทส ทิสา โอภาสยมานา ติฏฺฐติฯ อเถกทิวสํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรนฺโต ตํ ทิสฺวา ปุจฺฉิฯ เหฏฺฐา อาคตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน –

๗๕. ''อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๗๖. ''เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๗๗. ''เกน ตฺวํ วิมโลภาสา, อติโรจสิ เทวตา;
เกน เต สพฺพคเตฺตหิ, สพฺพา โอภาสเต ทิสาฯ

๗๘. ''ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ –

จตูหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

๗๙. ''สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ

๘๐. ''อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
ตมนฺธการมฺหิ ติมีสิกายํ, ปทีปกาลมฺหิ อทาสิ ทีปํฯ

๘๑. ‘‘โย อนฺธการมฺหิ ติมีสิกายํ, ปทีปกาลมฺหิ ททาติ ทีปํ;
อุปฺปชฺชติ โชติรสํ วิมานํ, ปหูตมลฺยํ พหุปุณฺฑรีกํฯ

๘๒. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๘๓. ‘‘เตนาหํ วิมโลภาสา, อติโรจามิ เทวตา;
เตน เม สพฺพคเตฺตหิ, สพฺพา โอภาสเต ทิสาฯ

๘๔. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

วิสฺสเชฺชสิฯ

๗๕. ตตฺถ **อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนา**ติ เอตฺถ อภิกฺกนฺต-สโทฺท ‘‘อภิกฺกนฺตา, ภเนฺต, รตฺติ, นิกฺขโนฺต ปฐโม ยาโม’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๘.๒๐; อุทา. ๔๕; จูฬว. ๓๘๓) ขเย อาคโตฯ ‘‘อยํ อิเมสํ จตุนฺนํ ปุคฺคลานํ อภิกฺกนฺตตโร จ ปณีตตโร จา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๑๐๐) สุนฺทเรฯ ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต, อภิกฺกนฺตํ, ภเนฺต’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๕๐; ปารา. ๑๕) อพฺภนุโมทเนฯ ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, สพฺพา โอภาสยํ ทิสา’’ติอาทีสุ (วิ. ว. ๘๕๗) อภิรูเปฯ อิธาปิ อภิรูเป เอว ทฏฺฐโพฺพฯ ตสฺมา **อภิกฺกเนฺตนา**ติ อติกเนฺตน อติมนาเปน, อภิรูเปนาติ อโตฺถฯ **วเณฺณนา**ติ ฉวิวเณฺณนฯ **โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา**ติ สพฺพาปิ ทส ทิสา โชเตนฺตี เอกาโลกํ กโรนฺตีฯ กึ วิยาติ อาห **‘‘โอสธี วิย ตารกา’’**ติฯ อุสฺสนฺนา ปภา เอตาย ธียติ, โอสธีนํ วา อนุพลปฺปทายิกาติ กตฺวา ‘‘โอสธี’’ติ ลทฺธนามา ตารกา ยถา สมนฺตโต อาโลกํ กุรุมานา ติฎฺฐติ, เอวเมว ตฺวํ สพฺพา ทิสา โอภาสยนฺตี ติฎฺฐสีติฯ

๗๗. **สพฺพคเตฺตหี**ติ สเพฺพหิ สรีราวยเวหิ, สกเลหิ องฺคปจฺจเงฺคหิ โอภาสตีติ อธิปฺปาโย, เหตุมฺหิ เจตํ กรณวจนํฯ **สพฺพา โอภาสเต ทิสา**ติ สพฺพาปิ ทสทิสา วิโชฺชตติฯ ‘‘โอภาสเร’’ติปิ ปฐนฺติ, เตสํ สพฺพา ทิสาติ พหุวจนเมว ทฏฺฐพฺพํฯ

๘๑. **ปทีปกาลมฺหี**ติ ปทีปกรณกาเล, ปทีปุชฺชลนโยเคฺค อนฺธกาเรติ อโตฺถฯ เตนาห ‘‘โย อนฺธการมฺหิ ติมีสิกาย’’นฺติ, พหเล มหนฺธกาเรติ อโตฺถฯ **ททาติ ทีปน**ฺติ ปทีปํ อุชฺชาเลโนฺต วา อนุชฺชาเลโนฺต วา ปทีปทานํ ททาติ, ปทีโปปกรณานิ ทกฺขิเณเยฺย อุทฺทิสฺส ปริจฺจชติฯ **อุปฺปชฺชติ โชติรสํ วิมาน**นฺติ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน โชติรสํ วิมานํ อุปคจฺฉตีติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อถ ยถาปุจฺฉิเต อเตฺถ เทวตาย กถิเต เถโร ตเมว กถํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา ทานาทิกถาย ตสฺสา กลฺลจิตฺตาทิภาวํ ญตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน สปริวารา สา เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ เถโร ตโต อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ ภควโต อาโรเจสิ, ภควา ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิ ฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตา, มหาชโน วิเสสโต ทีปทาเน สกฺกจฺจการี อโหสีติฯ

ทีปวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. ติลทกฺขิณวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ ติลทกฺขิณวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน จ สมเยน ราชคเห อญฺญตรา อิตฺถี คพฺภินี ติเล โธวิตฺวา อาตเป สุกฺขาเปติ เตลํ กาตุกามาฯ สา จ ปริกฺขีณายุกา ตํ ทิวสเมว จวนธมฺมา, นิรยสํวตฺตนิกํ จสฺสา กมฺมํ โอกาสํ กตฺวา ฐิตํฯ อถ นํ ภควา ปจฺจูสเวลายํ โลกํ โวโลเกนฺต ทิพฺพจกฺขุนา ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อิตฺถี อชฺช กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ, ยํนูนาหํ ติลภิกฺขาปฏิคฺคหเณน ตํ สคฺคูปคํ กเรยฺย’’นฺติฯ โส สาวตฺถิโต ตงฺขเณเนว ราชคหํ คนฺตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคเห ปิณฺฑาย จรโนฺต อนุปุเพฺพน ตสฺสา เคหทฺวารํ ปาปุณิฯ สา อิตฺถี ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา สญฺชาตปีติโสมนสฺสา สหสา อุฎฺฐหิตฺวา กตญฺชลี อญฺญาตพฺพยุตฺตกํ อปสฺสนฺตี หตฺถปาเท โธวิตฺวา ติเล ราสิํ กตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ปริคฺคเหตฺวา อญฺชลิปูรํ ติลํ ภควโต ปเตฺต อากิริตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิฯ ตํ ภควา อนุกมฺปมาโน ‘‘สุขินี โหหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สา ตสฺสา รตฺติยา ปจฺจูสสมเย กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน สุตฺตปฺปพุทฺธา วิย นิพฺพตฺติฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ อจฺฉราสหสฺสปริวุตํ มหติยา เทวิทฺธิยา วิโรจมานมุปคนฺตฺวา –

๘๕. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฎฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๘๖. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๘๗. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๘๘. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฎฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๘๙. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเกฯ
๙๐. ‘‘อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
อาสชฺช ทานํ อทาสิํ, อกามา ติลทกฺขิณํ;
ทกฺขิเณยฺยสฺส พุทฺธสฺส, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๙๑. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๙๒. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

สา วิสฺสเชฺชสิฯ

๙๐. ตตฺถ **อาสชฺชา**ติ อยํ อาสชฺช-สโทฺท ‘‘อาสชฺช นํ ตถาคต’’นฺติอาทีสุ (จูฬว. ๓๕๐) ฆเฎฺฎน อาคโตฯ ‘‘อาสชฺช ทานํ เทตี’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๓๓๖; อ. นิ. ๘.๓๑) สมาค

เมฯ อิธาปิ สมาคเมเยว ทฏฺฐโพฺพฯ ตสฺมา **อาสชฺชา**ติ สมาคนฺตฺวา, สมวาเยน สมฺปตฺวาติ อ โตฺถฯ เตนาห **“อกามา”**ติฯ สา หิ เทยฺยธมฺมสํวิธานปุพฺพกํ ปุริมสิทฺธํ ทานสงฺกปฺปํ วินา สหสา สมฺปเตฺต ภควติ ปวตฺติตํ ติลทานํ สนฺธายาห ‘‘อาสชฺช ทานํ อทาสึ, อกามา ติลทกฺขิณ’’นฺติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ติลทกฺขิณวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ปฐมปติพฺพตาวิมานวณฺณนา

โกญฺจา มยูรา ทิวิยา จ หํสาติ ปติพฺพตาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเฯ ตตฺถ อญฺญตรา อิตฺถี ปติพฺพตา อโหสิ ภตฺตุ อนุกูลวตฺตินี ขมา ปทกฺขิณคฺคาหินี, น กุทฺธาปิ ปฏิปฺผรติ, อผรุสวาจา สจฺจวาทินี สทฺธา ปสนฺนา ยถาวิภวํ ทานานิ จ อทาสิฯ สา เกนจิเทว โรเคน ผุฏฺฐา กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปุริมนเยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ เทวธีตรํ มหตึ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตึ ทิสฺวา ตสฺสา สมีปมุปคโตฯ สา อจฺฉราสหสฺสปริวุตา สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิตตฺตภาวา เถรสฺส ปาเทสุ สิรสา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เถโรปิ ตาย กตปุญฺญกมฺมํ ปุจฺฉโนฺต –

๙๓. ‘‘โกญฺจา มยูรา ทิวิยา จ หํสา, วคฺคุสฺสรา โกกิลา สมฺปตนฺติ;
ปุปฺผาภิกิณฺณํ รมฺมมิทํ วิมานํ, อเนกจิตฺตํ นรนาริเสวิตํฯ

๙๔. ‘‘ตตฺถจฺฉสิ เทวิ มหานุภาเว, อิทฺธี วิกุพฺพนฺติ อเนกรูปา;
อิมา จ เต อจฺฉราโย สมนฺตโต, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติ จฯ

๙๕. ‘‘เทวิทฺธิปตฺตาสิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – อาห;

๙๖. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๙๗. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปติพฺพตานญฺญมนา อโหสึ;
มาตาว ปุตฺตํ อนุรกฺขมานา, กุทฺธาปิหํ นปฺผรุสํ อโวจํฯ

๙๘. ‘‘สเจฺจ ฐิตา โมสวชฺชํ ปหาย, ทาเน รตา สงฺคหิตตฺตภาวา;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺตา, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสึฯ

๙๙. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๐๐. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

สา เทวตา วิสฺสเชฺชสิฯ

๙๓. ตตฺถ **โกญฺจา**ติ โกญฺจสกุณา, เย ‘‘สารสา’’ติปิ วุจฺจนฺติฯ **มยูรา**ติ โมราฯ **ทิวิยา**ติ ทิพฺพานุภาวาฯ อิทญฺหิ ปทํ ‘‘ทิวิยา โกญฺจา, ทิวิยา มยูรา’’ติอาทินา จตูหิปิ ปเทหิ โยเชตพฺพํฯ **หํสา**ติ สุวณฺณหํสาทิหํสาฯ **วคฺคุสฺสรา**ติ มธุรสฺสราฯ **โกกิลา**ติ กาฬโกกิลา เจว สุกฺกโกกิลา จฯ **สมฺปตนฺตี**ติ เทวตาย อภิรมณตฺถํ กีฬนฺตา ลฬนฺตา สมนฺตโต ปตนฺติ วิจรนฺติฯ โกญฺจาทิรูเปน หิ เทวตาย รติชนนตฺถํ ปริวารภูตา เทวตา กีฬนฺตา ลฬนฺตา ‘‘โกญฺจา’’ติอาทินา วุตฺตาฯ **ปุปฺผาภิกิณฺณ**นฺติ คนฺถิตาคนฺถิเตหิ นานาวิธรตนกุสุเมหิ โอกิณฺณํฯ **รมฺม**นฺติ รมณียํ, มโนรมนฺติ อโตฺถฯ **อเนกจิตฺต**นฺติ อเนเกหิ อุยฺยานกปฺปรุกฺขโปกฺขรณิอาทีหิ วิมาเนสุ จ อเนเกหิ ภิตฺติวิเสสาทีหิ จิตฺตํฯ **นรนาริเสวิต**นฺติ ปริวารภูเตหิ เทวปุเตฺตหิ เทวธีตาหิ จ อุปเสวิตํฯ

๙๔. **อิทฺธี วิกุพฺพนฺติ อเนกรูปา**ติ นานารูปานํ วิทํสเนน อเนกรูปา กมฺมานุภาวสิทฺธา อิทฺธี วิกุพฺพนฺตี วิกุพฺพนิทฺธิโย วลเญฺชนฺตี อจฺฉสีติ โยชนาฯ

๙๗. **อนญฺญมนา**ติ ปติพฺพตา, ปติโต อญฺญสฺมิํ มโน เอติสฺสาติ อญฺญมนา, น อญฺญมนาติ อนญฺญมนา, มยฺหํ สามิกโต อญฺญสฺมิํ ปุริเส ปาปกํ จิตฺตํ น อุปฺปาเทสินฺติ อโตฺถฯ **มาตาว ปุตฺตํ อนุรกฺขมานา**ติ ยถา มาตา ปุตฺตํ, เอวํ มยฺหํ สามิกํ, สเพฺพปิ วา สเตฺต หิเตสิตาย อหิตาปนยนกามตาย จ อนุทฺทยมานาฯ **กุทฺธาปิหํ นปฺผรุสํ อโวจ**นฺติ ปเรน กตํ อผาสุกํ ปฏิจฺจ กุทฺธาปิ สมานา อหํ ผรุสวจนํ น กเถสิํ, อญฺญทตฺถุ ปิยวจนเมว อภาสินฺติ อธิปฺปาโยฯ

๙๘. **สเจฺจ ฐิตา**ติ สเจฺจ ปติฏฺฐิตาฯ ยสฺมา มุสาวาทา เวรมณิยา สเจฺจ ปติฏฺฐิตา นาม โหติ, น กทาจิ สจฺจวจนมเตฺตนาติ อาห – **โมสวชฺชํ ปหายา**ติ มุสาวาทํ ปหายฯ **ทาเน รตา**ติ ทาเน อภิรตา, ยุตฺตปฺปยุตฺตาติ อโตฺถฯ **สงฺคหิตตฺตภาวา**ติ สงฺคหวตฺถูหิ อตฺตานํ วิย สภาเวเนว ปเรสํ สงฺคณฺหนสีลา อนฺนญฺจ ปานญฺจ กมฺมผลสทฺธาย ปสนฺนจิตฺตา สกฺกจฺจํ จิตฺตีกาเรน อทาสิํ, อญฺญญฺจ วตฺถาทิทานํ วิปุลํ อุฬารํ อทาสินฺติ โยชนาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ปติพฺพตาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ทุติยปติพฺพตาวิมานวณฺณนา

เวฬุริยถมฺภนฺติ ทุติยปติพฺพตาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? สาวตฺถิยํ กิร อญฺญตรา อุปาสิกา ปติพฺพตา หุตฺวา สทฺธา ปสนฺนา ปญฺจ สีลานิ สุวิสุทฺธานิ กตฺวา รกฺขิ, ยถาวิภวญฺจ ทานานิ อทาสิ, สา กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน อุปฺปชฺชิฯ เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

๑๐๑. ‘‘เวฬุริยถมฺภํ รุจิรํ ปภสฺสรํ, วิมานมารุยฺห อเนกจิตฺตํ;
ตตฺถจฺฉสิ เทวิ มหานุภาเว, อุจฺจาวจา อิทฺธิ วิกุพฺพมานา;
อิมา จ เต อจฺฉราโย สมนฺตโต, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติ จฯ

๑๐๒. ‘‘เทวิทฺธิปตฺตาสิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๑๐๓. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๐๔. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, อุปาสิกา จกฺขุมโต อโหสึ;
ปาณาติปาตา วิรตา อโหสึ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยิสฺสํฯ

๑๐๕. ‘‘อมชฺชปา โน จ มุสา อภาณึ, สเกน สามินา อโหสึ ตุฏฺฐา;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺตา, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสึฯ

๑๐๖. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๐๗. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว,
มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – วิสฺสเชฺชสิ;

๑๐๑. ตตฺถ **เวฬุริยถมฺภ**นฺติ เวฬุริยมณิมยถมฺภํฯ **รุจิร**นฺติ รมณียํฯ **ปภสฺสร**นฺติ อติวิย ภาสุรํฯ **อุจฺจาวจา**ติ อุจฺจา จ อวจา จ, วิวิธาติ อโตฺถฯ

๑๐๔-๕. **อุปาสิกา**ติ สรณคมเนน อุปาสิกาลกฺขเณ ฐิตาฯ วุตฺตญฺหิ –

> ‘‘ยโต โข, มหานาม, อริยสาวโก พุทฺธํ สรณํ คโต โหติ, ธมฺมํ สรณํ คโต โหติ, สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ, เอตฺตาวตา โข, มหานาม, อริยสาวโก อุปาสโก โหตี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๓๓)ฯ

จกฺขุมโตติ ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมโต พุทฺธสฺส ภควโตฯ เอวํ อุปาสิกาภาวกิตฺตเนน อาสยสุทฺธึ ทเสฺสตฺวา ปโยคสุทฺธึ ทเสฺสตุํ **‘‘ปาณาติปาตา วิรตา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สเกน สามินา อโหสึ ตุฏฺฐา**ติ มิจฺฉาจาราเวรมณิมาหฯ เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสเมวฯ

ทุติยปติพฺพตาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๓. ปฐมสุณิสาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ สุณิสาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺมึ เคเห เอกา กุลสุณฺหา เคหํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐํ ขีณาสวเตฺถรํ ทิสฺวา สญฺชาตปีติโสมนสฺสา ‘‘อิทํ มยฺหํ อุตฺตมํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ อุปฏฺฐิต’’นฺติ อตฺตนา ลทฺธํ ปูวภาคํ อาทาย อาทเรน เถรสฺส อุปเนสิ, เถโร ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา คโตฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน อุปฺปชฺชิฯ เสสํ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสเมวฯ เตน วุตฺตํ –

๑๐๘. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๑๐๙. ‘‘เกน เตตาทิโส วณฺโณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๑๐. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑๑.“สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๑๒.“อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, สุณิสา อโหสึ สสุรสฺส เคเหฯ
๑๑๓.“อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ ปูวํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิ;
ภาคฑฺฒภาคํ ทตฺวาน, โมทามิ นนฺทเน วเนฯ

๑๑๔.“เตน เมตาทิโส วณฺโณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๑๕.“อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑๒. ตตฺถ **สุณิสา**ติ ปุตฺตสฺส ภริยาฯ อิตฺถิยา หิ สามิกสฺส ปิตา ‘‘สสุโร’’ติ วุจฺจติ, ตสฺส จ สา ‘‘สุณิสา’’ติฯ ตํ สนฺธาย ‘‘สุณิสา อโหสึ สสุรสฺส เคเห’’ติฯ

๑๑๓. ***ภาคฑฺฒภาค***นฺติ อตฺตนา ลทฺธปฏิวีสโต อุปฑฺฒภาคํฯ **โมทามิ นนฺทเน วเน**ติ เถเรน นนฺทนวเน ทิฏฺฐตาย อาหฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

สุณิสาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. ทุติยสุณิสาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ ทุติยสุณิสาวิมานํฯ เอตฺถ ปน อปุพฺพํ นตฺถิ, อฏฺฐุปฺปตฺติยํ กุมฺมาสทานเมว วิเสโสฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๖.“อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๑๑๗.“เกน เตตาทิโส วณฺโณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๑๘.“ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑๙.“สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๒๐.“อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, สุณิสา อโหสึ สสุรสฺส เคเหฯ
๑๒๑.“อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ ภาคํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิ;
กุมฺมาสปิณฺฑํ ทตฺวาน, โมทามิ นนฺทเน วเนฯ

๑๒๒.“เตน เมตาทิโส วณฺโณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๒๗. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๒๑. ตตฺถ **ภาค**นฺติ กุมฺมาสโกฏฺฐาสํฯ เตนาห ‘‘**กุมฺมาสปิณฺฑํ ทตฺวานา**’’ติฯ กุมฺมาโสติ จ ยวกุมฺมาโส วุตฺโตฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยสุณิสาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๕. อุตฺตราวิมานวณฺณนา

อภิกฺกนฺเตน วณฺเณนาติ อุตฺตราวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน จ สมเยน ปุณฺโณ นาม ทุคฺคตปุริโส ราชคหเสฏฺฐึ อุปนิสฺสาย ชีวติ, ตสฺส ภริยา อุตฺตรา, อุตฺตรา จ นาม ธีตาติ เทฺว เอว เคหมานุสกาฯ อเถกทิวสํ ราชคเห ‘‘มหาชเนน สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬิตพฺพ’’นฺติ โฆสนํ กริํสุฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ ปาโตว อาคตํ ปุณฺณํ ‘‘ตาต, อมฺหากํ ปริชโน นกฺขตฺตํ กีฬิตุกาโม, ตฺวํ กิํ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสสิ, อุทาหุ ภติํ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, นกฺขตฺตํ นาม สธนานํ โหติ, มม ปน เคเห สฺวาตนาย ยาคุตณฺฑุลาปิ นตฺถิ, กิํ เม นกฺขตฺเตน? โคเณ ลภนฺโต กสิตุํ คมิสฺสามี’ติฯ ‘‘เตน หิ โคเณ คณฺหสฺสู’’ติฯ โส พลวโคเณ จ ภทฺทนงฺคลญฺจ คเหตฺวา ‘‘ภเทฺท, นาครา นกฺขตฺตํ กีฬนฺติ, อหํ ทลิทฺทตาย ภติํ กาตุํ คมิสฺสามิ, มยฺหมฺปิ ตาว อชฺช ทิคุณํ นิวาปํ ปจิตฺวา ภตฺตํ อาหเรยฺยาสี’’ติ ภริยํ วตฺวา เขตฺตํ อคมาสิฯ

สาริปุตฺตตฺเถโรปิ สตฺตาหํ นิโรธสมาปนฺโน ตโต วุฏฺฐาย ‘‘กสฺส นุ โข อชฺช มยา สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอโลเกนฺโต ปุณฺณํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา ‘‘สโทฺธ นุ โข เอส, สกฺขิสฺสติ วา เม สงฺคหํ กาตุ’’นฺติ โอโลเกนฺโต ตสฺส สทฺธภาวญฺจ สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ตปฺปจฺจยา จ ตสฺส มหาสมฺปตฺติปฏิลาภํ ญตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย ตสฺส กสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร เอกํ คุมฺพํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ ปุณฺโณ เถรํ ทิสฺวาว กสิํ ฐเปตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน เถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ทนฺตกเฏฺฐน อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติ ทนฺตกฏฺฐํ กปฺปิยํ กตฺวา อทาสิฯ อถสฺส เถโร ปตฺตญฺจ ปริสฺสาวนญฺจ นีหริตฺวา อทาสิฯ โส ‘‘ปานีเยน อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติ ตํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิฯ

เถโร จินฺเตสิ ‘‘อยํ ปเรสํ ปจฺฉิมเคเห วสติ, สจสฺส เคหทฺวารํ คมิสฺสามิ, อิมสฺส ภริยา มํ ทฏฺฐุํ น สกฺขิสฺสติ, ยาวสฺส ภริยา ภตฺตํ อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชติ, ตาว อิเธว ภวิสฺสามี’’ติฯ โส ตเตฺถว โถกํ วีตินาเมตฺวา ตสฺสา มคฺคารุฬฺหภาวํ ญตฺวา อนฺโตนคราภิมุโข ปายาสิฯ สา อนฺตรามเคฺค เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อเปฺปกทาหํ เทยฺยธเมฺม สติ อยฺยํ น ปสฺสามิ, อเปฺปกทา เม อยฺยํ ปสฺสนฺติยา เทยฺยธโมฺม น โหติ, อชฺช ปน เม อโยฺย จ ทิโฏฺฐ, เทยฺยธโมฺม จายํ อตฺถิ, กริสฺสติ นุ โข เม สงฺคห’’นฺติฯ สา ภตฺตภาชนํ โอตาเรตฺวา เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิทํ ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจินฺเตตฺวา ทาสสฺส โว สงฺคหํ กโรถา’’ติ อาหฯ อถ เถโร ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา ตาย เอเกน หเตฺถน ภาชนํ ธาเรตฺวา เอเกน หเตฺถน ตโต ภตฺตํ ททมานาย อุปฑฺฒภเตฺต ทินฺเน ‘‘อล’’นฺติ หเตฺถน ปตฺตํ ปิทหิฯ สา ‘‘ภเนฺต, เอโกว ปฏิวีโส, น สกฺกา ทฺวิธา กาตุํ, ตุมฺหากํ ทาสสฺส อิธโลกสงฺคหํ อกตฺวา ปรโลกสงฺคหํ กโรถ, นิรวเสสเมว ทาตุกามามฺหี’’ติ วตฺวา สพฺพเมวสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคินี อสฺส’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ เถโร ‘‘เอวํ โหตู’’ติ วตฺวา ฐิตโกว อนุโมทนํ กตฺวา เอกสฺมิํ อุทกผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ สาปิ ปฏินิวตฺติตฺวา ตณฺฑุเล ปริเยสิตฺวา ภตฺตํ ปจิฯ

ปุโณฺณปิ อฏฺฐมกรีสมตฺตํ ฐานํ กสิตฺวา ชิฆจฺฉํ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต โคเณ วิสฺสเชฺชตฺวา เอกํ รุกฺขฉายํ ปวิสิตฺวา มคฺคํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ อถสฺส ภริยา ภตฺตมาทาย คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวาว ''เอส ชิฆจฺฉาปีฬิโต มํ โอโลเกโนฺต นิสิโนฺน, สเจ มํ 'อติวิย จิรายี'ติ ตเชฺชตฺวา ปโต ทลฏฺฐิยา ปหริสฺสติ, มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ ภวิสฺสติ, ปฏิกเจฺจวสฺส อาโรเจสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห ''สามิ, อเชฺชกทิวสํ จิตฺตํ ปสาเทหิ, มา มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ กริ, อหํ ปาโตว เต ภตฺตํ อาหรนฺตี อนฺตรามเคฺค ธมฺมเสนาปติํ ทิสฺวา ตว ภตฺตํ ตสฺส ทตฺวา ปุน เคหํ คนฺตฺวา ภตฺตํ ปจิตฺวา อาคตา, ปสาเทหิ, สามิ, จิตฺต''นฺติฯ โส ''กิํ วเทสิ, ภเทฺท''ติ ปุจฺฉิตฺวา ปุน ตมตฺถํ สุตฺวา ''ภเทฺท , สาธุ วต เต กตํ มม ภตฺตํ อยฺยสฺส ททมานาย, มยาปิสฺส อชฺช ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺน''นฺติ ปสนฺนมานโส ตํ วจนํ อภินนฺทิตฺวา อุสฺสูเร ลทฺธภตฺต ตาย กิลนฺตกาโย ตสฺสา อเงฺก สีสํ กตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

อถสฺส ปาโตว กสิตฏฺฐานํ ปํสุจุณฺณํ อุปาทาย สพฺพํ รตฺตสุวณฺณํ หุตฺวา กณิการปุปฺผรา สิ วิย โสภมานํ อฏฺฐาสิฯ โส ปพุโทฺธ โอโลเกตฺวา ภริยํ อาห ''ภเทฺท, เอตํ มยา กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ มม สุวณฺณํ หุตฺวา ปญฺญายติ, กิํ นุ โข เม อติอุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย อกฺขีนิ ภมนฺตี''ติฯ ''สามิ, มยฺหมฺปิ เอวเมว ปญฺญายตี''ติฯ โส อุฏฺฐาย ตตฺถ คนฺตฺวา เอกํ ปิณฺฑํ คเหตฺวา นงฺคล สีเส ปหริตฺวา สุวณฺณภาวํ ญตฺวา ''อโห อยฺยสฺส ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเน อเชฺชว วิปาโก ทสฺสิโต, น โข ปน สกฺกา เอตฺตกํ ธนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปริภุญฺชิตุ''นฺติ ภริยาย อาภตํ ภตฺตปาติํ สุวณฺณสฺส ปูเรตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา กโตกาโส ปวิสิตฺวา ราชานํ อภิวาเทตฺวา ''กิํ ตาตา''ติ วุเตฺต ''เทว, อชฺช มยา กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ สุวณฺณราสิเมว หุตฺวา ฐิตํ, สุวณฺณํ อา หราเปตุํ วฏฺฏตี''ติ อาหฯ ''โกสิ ตฺว''นฺติ? ''ปุโณฺณ นามาห''นฺติฯ ''กิํ ปน เต อชฺช กต''นฺติ? ''ธมฺมเสนาปติสฺส เม ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺนํ, ภริยายปิ เม มยฺหํ อาหฏภตฺตํ ตเสฺสว ทินฺน''นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''อเชฺชว กิร โภ ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเน วิปาโก ทสฺสิโต''ติ วตฺวา ''ตาต, กิํ กโรมี''ติ ปุจฺฉิฯ ''พหูนิ สกฏสหสฺสานิ ปหิณิตฺวา สุวณฺณํ อาหราเปถา''ติฯ ราชา สกฏานิ ปหิณิฯ ราชปุริเสสุ ''รโญฺญ สนฺตก''นฺติ คณฺหเนฺตสุ คหิตํ คหิตํ มตฺติกาว โหติฯ เตหิ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรจิเต ''ตาตา, ตุเมฺหหิ กินฺติ วตฺวา คหิต''นฺติ ปุอา ''ตุมฺหากํ สนฺ ตก''นฺติ อาหํสุฯ เตน หิ, ตาตา, ปุน คจฺฉถ, ''ปุณฺณสฺส สนฺตก''นฺติ วตฺวา คณฺหถาติฯ เต ตถา กริํสุ คหิตํ คหิตํ สุวณฺณเมว อโหสิฯ ตํ สพฺพํ อาหริตฺวา ราชงฺคเณ ราสิํ อกํสุ, อสีติหตฺถุ เพฺพโธ ราสิ อโหสิฯ ราชา นาคเร สนฺนิปาตาเปตฺวา อาห ''อิมสฺมิํ นคเร อตฺถิ กสฺสจิ เอตฺตกํ สุวณฺณ''นฺติ? ''นตฺถิ, เทวา''ติฯ ''กิํ ปนสฺส ทาตุํ วฏฺฏตี''ติ? ''เสฏฺฐิจฺฉตฺตํ, เทวา''ติฯ ราชา ''พหุธนเสฏฺฐิ นาม โหตู''ติ มหเนฺตน โภเคน สทฺธิํ ตสฺส เสฏฺฐิจฺฉตฺตํ อทาสิฯ

อถ นํ โส อาห ''มยํ, เทว, เอตฺตกํ กาลํ ปรกุเล วสิมฺหา, วสนฏฺฐานํ โน เทถา''ติฯ เตน หิ ปสฺส, เอส คุโมฺพ ปญฺญายติ, เอตํ หราเปตฺวา เคหํ กาเรหีติ ปุราณเสฏฺฐิสฺส เคหฏฺฐานํ อา จิกฺขิฯ โส ตสฺมิํ ฐาเน กติปาเหเนว เคหํ การาเปตฺวา เคหปเวสนมงฺคลญฺจ ฉตฺตมงฺคลญฺจ เอกโตว กโรโนฺต สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ อทาสิฯ อถสฺส สตฺถา ทานานุ โมทนํ กโรโนฺต อนุปุพฺพิํ กถํ กเถสิฯ ธมฺมกถาวสาเน ปุณฺณเสฏฺฐิ จ ภริยา จสฺส ธีตา จ อุตฺ ตราติ ตโยปิ ชนา โสตาปนฺนา อเหสุํฯ

อปรภาเค ราชคหเสฏฺฐิ ปุณฺณเสฏฺฐิโน ธีตรํ อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรสิฯ โส ''นาหํ ทสฺ สามี''ติ วุโตฺต ''มา เอวํ กโรตุ, เอตฺตกํ กาลํ อเมฺห นิสฺสาย วสเนฺตเนว เต สมฺปตฺติ ลทฺธา,

เทตุ เม ปุตฺตสฺส เต ธีตร''นฺติ อาหฯ โส ''มิจฺฉาทิฏฺฐิกา ตุเมฺห, มม ธีตา ตีหิ รตเนหิ วินา วสิตุํ น สโกฺกติ, เนวสฺส ธีตรํ ทสฺสามี''ติ อาหฯ อถ นํ พหู เสฏฺฐิคหปติกาทโย กุลปุตฺตา ''มา เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ ภินฺทิ, เทหิสฺส ธีตร''นฺติ ยาจึสุฯ โส เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาสาฬฺหิปุณฺณมาย ธีตรํ อทาสิฯ สา ปติกุลํ คตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา อุปสงฺกมิตุํ ทานํ วา ทาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํ นาลตฺถ, เอวํ อฑฺฒติเยสุ มาเสสุ วีติวเตฺตสุ อตฺตโน สนฺติเก ฐิเต ปริจาริเก ปุจฺฉิ ''อิทานิ กิตฺตกํ อโนฺตวสฺสํ อวสิฏฺฐ''นฺติ? ''อฑฺฒมาโส, อเยฺย''ติฯ สา มาตาปิตูนํ สาสนํ ปหิณิ ''กสฺมา มํ เอวรูเป พนฺธนาคาเร ปกฺขิปิํสุ, วรํ ตุเมฺหหิ มํ ลกฺขณาหตํ กตฺวา ปเรสํ ทาสึ สาเวตุํ, น เอวรูปสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส กุลสฺส ทาตุํ, อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุทสฺสนาทีสุ เอกมฺปิ ปุญฺญํ กาตุํ น ลภามี''ติฯ อถสฺสา ปิตา ''ทุกฺขิตา วต เม ธีตา''ติ อนตฺตมนตํ ปเวเทตฺวา ปณฺจทส กหาปณสหสฺสานิ เปเสสิ, ''อิมสฺมิํ นคเร สิริมา นาม คณิกา อตฺถิ, เทวสิกํ สหสฺสํ คณฺหาติ, อิเมหิ กหาปเณหิ ตํ อาเนตฺวา สามิกสฺส นิยฺยาเทตฺวา สยํ ยถารุจิ ปุญฺญานิ กโรตู''ติ สาสนญฺจ ปหิณิฯ อุตฺตรา ตถา กตฺวา สามิเกน สิริมํ ทิสฺวา ''กิมิท''นฺติ วุเตฺต ''สามิ, อิมํ อฑฺฒมาสํ มม สหายิกา ตุเมฺห ปริจรตุ, อหํ ปน อิมํ อฑฺฒมาสํ ทานเญฺจว ทาตุกามา ธมฺมญฺจ โสตุกามา''ติ อาหฯ โส ตํ อภิรูปํ อิตฺถึ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อุตฺตราปิ โข พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา ''ภเนฺต, อิมํ อฑฺฒมาสํ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิเธว ภิกฺขา คเหตพฺพา''ติ สตฺถุ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ''อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ยาว มหาปวารณา, ตาว สตฺถารํ อุปฏฺฐาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภิสฺสามี''ติ ตุฏฺฐมานสา ''เอวํ ยาคุํ ปจถ, เอวํ ภตฺตํ ปจถ, เอวํ ปูวํ ปจถา''ติ มหานเส สพฺพกิจฺจานิ สํวิทหนฺตี วิจรติฯ อถสฺสา สามิโก ''เสฺว มหาปวารณา ภวิสฺสตี''ติ มหานสาภิมุโข วาตปาเน ฐตฺวา ''กิํ นุ โข กโรนฺตี สา อนฺธพาลา วิจรตี''ติ โอโลเกตฺวา ตํ เสทกิลินฺนํ ฉาริกาย โอกิณฺณํ องฺคารมสิมกฺขิตํ ตถา สํวิทหิตฺวา วิจรมานํ ทิสฺวา ''อโห อนฺธพาลา เอวรูเป ฐาเน อิมํ สิริสมฺปตฺติํ นานุภวติ, ''มุณฺฑกสมเณ อุปฏฺฐหิสฺสามี'ติ ตุฏฺฐจิตฺตา วิจรตี''ติ หสิตฺวา อปคญฺฉิฯ

ตสฺมิํ อปคเต ตสฺส สนฺติเก ฐิตา สิริมา ''กิํ นุ โข โอโลเกตฺวา เอส หสตี''ติ เตเนว วาตปาเนน โอโลเกนฺตี อุตฺตรํ ทิสฺวา ''อิมํ โอโลเกตฺวา อิมินา หสิตํ, อทฺธา อิมสฺส เอตาย สทฺธิํ สนฺถโว อตฺถี''ติ จิเนฺตสิฯ สา กิร อฑฺฒมาสํ ตสฺมิํ เคเห พาหิรกอิตฺถี หุตฺวา วสมานาปิ ตํ สมฺปตฺติํ อนุภวมานา อตฺตโน พาหิรกอิตฺถิภาวํ อชานิตฺวา ''อหํ ฆรสามินี''ติ สญฺญมกาสิฯ สา อุตฺตราย อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ''ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามี''ติ ปาสาทา โอรุยฺห มหานสํ ปวิสิตฺวา ปูวปจนฏฺฐาเน ปกฺกุถิตํ สปฺปิํ กฏจฺฉุนา อาทาย อุตฺตราภิมุขํ ปายาสิฯ อุตฺตรา ตํ อาคจฺฉนฺติํ ทิสฺวา ''มม สหายิกาย มยฺหํ อุปกาโร กโต, จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีจโก, มม ปน สหายิกาย คุโณว มหเนฺต, อหมฺปิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภิํ, สเจ มม เอติสฺสาย อุปริ โกโธ อตฺถิ, อิทํ สปฺปิ มํ ทหตุ, สเจ นตฺถิ, มา มํ ทหตู''ติ ตํ เมตฺตาย ผริฯ ตาย ตสฺสา มตฺถเก อาสิญฺจิตมฺปิ ปกฺกุถิตสปฺปิ สีโตทกํ วิย อโหสิฯ อถ นํ ''อิทํ สีตลํ ภวิสฺสตี''ติ ปุน กฏจฺฉุกํ ปูเรตฺวา อาทาย อาคจฺฉนฺติํ อุตฺตราย ทาสิโย ทิสฺวา ''อเร ทุพฺพินีเต น ตฺวํ อมฺหากํ อยฺยาย อุปริ ปกฺกสปฺปิํ อาสิญฺจิตุํ อนุจฺฉวิกา''ติ สนฺตเชฺชนฺติโย อิโต จิโต จ อุฏฺฐาย หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา ภูมิยํ ปาเตสุํ, อุตฺตรา วาเรนฺตีปิ วาเรตุํ นาสกฺขิฯ อถ สา อุปริ ฐตฺวา สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา ''กิสฺส เต เอวรูปํ ภาริยํ กมฺมํ กต''นฺติ สิริมํ โอวทิตฺวา อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา สตปากเตเลน อพฺภญฺชิฯ

ตสฺมึ ขเณ สา อตฺตโน พาหิรกิตฺถิภาวํ ญตฺวา จินฺเตสิ ‘‘มยา ภาริยํ กมฺมํ กตํ สามิกสฺส หสิตมตฺตการณา อิมิสฺสา อุปริ ปกฺกสปฺปึ อาสิญฺจนฺติยา, อยํ ‘คณฺหถ น’นฺติ ทาสิโย น อาณาเปตฺวา มํ วิเหฐนกาเลปิ สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา มยฺหํ กตฺตพฺพเมว อกาสิฯ สจาหํ อิมํ น ขมาเปสฺสามิ, มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺยา’’ติ ตสฺสา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘อเยฺย, ขมาหิ เม โทส’’นฺติ อาหฯ ‘‘อหํ สปฺปิติกา ธีตา, ปิตริ เม ขมาปิเต ขมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘โหตุ, อเยฺย, ปิตรมฺปิ เต ปุณฺณเสฏฺฐึ ขมาเปสฺสามี’’ติฯ ‘‘ปุโณฺณ มม วเฏฺฏ ชนกปิตา, วิวเฏฺฏ ชนกปิตริ ขมาปิเต ปน อหํ ขมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘โก ปน เต วิวเฏฺฏ ชนกปิตา’’ติ? ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติฯ ‘‘มยฺหํ เตน สทฺธึ วิสฺสาโส นตฺถิ, อหํ กึ กริสฺสามี’’ติ? ‘‘สตฺถา เสฺว ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย อิธาคมิสฺสติ, ตฺวํ ยถาลทฺธํ สกฺการํ คเหตฺวา อิเธว อาคนฺตฺวา ตํ ขมาเปหี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ อุฏฺฐาย อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ปญฺจสตปริจาริกิตฺถิโย อาณาเปตฺวา นานาวิธานิ ขาทนียโภชนียานิ เจว สูเปยฺยานิ จ สมฺปาเทตฺวา ปุนทิวเส ตํ สกฺการํ อาทาย อุตฺตราย เคหํ อาคนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐาเปตุํ อวิสหนฺตี อฏฺฐาสิ, ตํ สพฺพํ คเหตฺวา อุตฺตราว สํวิทหิฯ

สิริมาปิ สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน สทฺธึ ปริวาเรน สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิฯ อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ ‘‘โก เต อปราโธ’’ติฯ ‘‘ภเนฺต มยา หิโยฺย อิทํ นาม กตํ, อถ เม สหายิกา มํ วิเหฐยมานา ทาสิโย นิวาเรตฺวา มยฺหํ อุปการเมว อกาสิฯ สาหํ อิมิสฺสา คุณํ ชานิตฺวา อิมํ ขมาเปสึ, อถ มํ เอสา ‘ตุเมฺหสุ ขมาปิเตสุ ขมิสฺสามี’ติ อาหา’’ติฯ ‘‘เอวํ กิร อุตฺตเร’’ติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, สีเส เม สหายิกาย ปกฺกสปฺปิ อาสิตฺต’’นฺติฯ ‘‘อถ ตยา กึ จินฺติต’’นฺติ? ‘‘จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีจโก, มม สหายิกาย คุโณว มหเนฺต, อหญฺหิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ อลตฺถํ, สเจ เม อิมิสฺสา อุปริ โกโธ อตฺถิ, อิทํ มํ ทหตุ, โน เจ, มา ทหตู’’ติ เอวํ จินฺเตตฺวา อิมํ เมตฺตาย ผรึ, ภเนฺตติฯ สตฺถา ‘‘สาธุ สาธุ, อุตฺตเร, เอวํ โกธํ ชินิตุํ วฏฺฏติฯ โกธโน หิ นาม อโกฺกเธน, อโกฺกสโก อนโกฺกสเนฺตน, ปริภาสโก อปริภาสเนฺตน , ถทฺธมจฺฉรี อตฺตโน สนฺตกสฺส ทาเนน, มุสาวาที สจฺจวจเนน ชินิตโพฺพ’’ติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต –

‘‘อโกฺกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน;
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สเจฺจนาลิกวาทิน’’นฺติฯ (ธ. ป. ๒๒๓) –

อิมํ คาถํ วตฺวา คาถาปริโยสาเน จตุสจฺจกถํ อภาสิฯ สจฺจปริโยสาเน อุตฺตรา สกทาคามิผเล ปติฏฺฐหิ, สามิโก จ สสุโร จ สสฺสุ จ โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกริํสุ, สิริมาปิ ปญฺจสตปริวารา โสตาปนฺนา อโหสิฯ อปรภาเค อุตฺตรา กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน อุปฺปชฺชิฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต อุตฺตรํ เทวธีตรํ ทิสฺวา –

๑๒๔. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๑๒๕. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๒๖. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปฏิปุจฺฉิ;

๑๒๗.สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๒๘.‘‘อิสฺสา จ มเจฺฉรมโถ ปฬาโส, นาโหสิ มยฺหํ ฆรมาวสนฺติยา;
อโกฺกธนา ภตฺตุ วสานุวตฺตินี, อุโปสเถ นิจฺจหมปฺปมตฺตาฯ

๑๒๙.‘‘จาตุทฺทสิํ ปญฺจทสิํ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๑๓๐.‘‘อุโปสถํ อุปวสิสฺสํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
สญฺญมา สํวิภาคา จ, วิมานํ อาวสามหํฯ

๑๓๑.‘‘ปาณาติปาตา วิรตา, มุสาวาทา จ สญฺญตา;
เถยฺยา จ อติจารา จ, มชฺชปานา จ อารกาฯ

๑๓๒.‘‘ปญฺจสิกฺขาปเท รตา, อริยสจฺจาน โกวิทา;
อุปาสิกา จกฺขุมโต, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๑๓๓.‘‘สาหํ สเกน สีเลน, ยสสา จ ยสสฺสินี;
อนุโภมิ สกํ ปุญฺญํ, สุขิตา จมฺหินามยาฯ

๑๓๔.‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๓๕.‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมหํ อกาสิํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

เทวตาปิสฺส วิสฺสเชฺชสิฯ

๑๒๖. มม จ, ภเนฺต, วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วเนฺทยฺยาสิ ‘‘อุตฺตรา นาม ภเนฺต, อุปาสิกา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ภเนฺต, ยํ มํ ภควา อญฺญตรสฺมิํ สามญฺญผเล พฺยากเรยฺย, ตํ ภควา สกทาคามิผเล พฺยากาสีติฯ

๑๒๘. ตตฺถ **อิสฺสา จ มเจฺฉรมโถ ปฬาโส, นาโหสิ มยฺหํ ฆรมาวสนฺติยา**ติ ยา จ อคารมเชฺฌ วสนฺตีนํ อญฺญาสํ อิตฺถีนํ สมฺปตฺติอาทิวิสยา ปรสมฺปตฺติอุสูยนลกฺขณา อิสฺสา, ยญฺจ ตาวกาลิกาทิวเสนาปิ กิญฺจิ ยาจนฺตานํ อทาตุกามตาย อตฺตสมฺปตฺตินิคูหนลกฺขณํ มจฺฉริยํ , โย จ กุลปเทสาทินา ปเรหิ ยุคคฺคาหลกฺขโณ ปฬาโส อุปฺปชฺชติ, โส ติวิโธปิ ปาปธโมฺม เคเห ฐิตาย มยฺหํ สติปิ ปจฺจยสมวาเย นาโหสิ น อุปฺปชฺชิฯ **อโกฺกธนา**ติ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺนตาย อกุชฺฌนสภาวาฯ **ภตฺตุ วสานุวตฺตินี**ติ ปุพฺพุฏฺฐานปจฺฉานิปาตนาทินา สามิกสฺส อนุกูลภาเวน วเส วตฺตนสีลา, มนาปจารินีติ อโตฺถฯ **อุโปสเถ นิจฺจหมปฺปมตฺตา**ติ อหํ อุโปสถสีลรกฺขเณ นิจฺจํ อปฺปมตฺตา อปฺปมาทวิหารินีฯ

๑๒๙. ตเมว อุโปสเถ อปฺปมาทํ ทเสฺสนฺตี เยสุ ทิวเสสุ ตํ รกฺขิตพฺพํ, ยาทิสํ ยถา จ รกฺขิตพฺพํ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘จาตุทฺทสิ’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **จาตุทฺทสิํ ปญฺจทสิ**นฺติ ปกฺขสฺสาติ สมฺพโนฺธ, อจฺจนฺตสํโยเค เจตํ อุปโยควจนํฯ **ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี**ติ เอตฺถ **จา**ติ วจนเสโสฯ

ปาฏิหาริยปกฺขญฺจาติ ปฏิหรณกปกฺขญฺจ, จาตุทฺทสีปญฺจทสีอฏฺฐมีนํ ยถากฺกมํ อาทิโต อนฺตโต จาติ ปเวสนนิกฺขมนวเสน อุโปสถสีลสฺส ปฏิหริตพฺพํ ปกฺขญฺจ , เตรสี ปาฏิปทา สตฺตมี นวมี จาติ อโตฺถฯ **อฏฺฐงฺคสุสมาคต**นฺติ ปาณาติปาตาเวรมณีอาทีหิ อฏฺฐหงฺเคหิ เอว สุฏฺฐุ สมาคตํ สมนฺนาคตํฯ

๑๓๐. **อุปวสิสฺส**นฺติ อุปวสึฯ อตีตเตฺถ หิ อิทํ อนาคตวจนํฯ เกจิ ปน ‘‘อุปวสิํ’’อิเจฺจว ปฐนฺติฯ **สทา**ติ สปฺปฏิหาริเกสุ สเพฺพสุ อุโปสถทิวเสสุฯ **สีเลสู**ติ อุโปสถสีเลสุ สาเธตเพฺพสุฯ นิปฺผาเทตเพฺพ หิ อิทํ ภุมฺมํฯ **สํวุตา**ติ กายวาจาจิเตฺตหิ สํวุตาฯ **สทา**ติ วา สพฺพกาลํฯ **สีเลสู**ติ นิจฺจสีเลสุฯ **สํวุตา**ติ กายวาจาหิ สํวุตาฯ

๑๓๑. อิทานิ ตํ นิจฺจสีลํ ทเสฺสตุํ **“ปาณาติปาตา วิรตา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปาโณ**ติ โวหารโต สโตฺต, ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยํฯ ปาณสฺส อติปาโต ปาณวโธ ปาณฆาโต ปาณาติปาโต, อตฺถโต ปาเณ ปาณสญฺญิโน ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกอุปกฺกมสมุฏฺฐาปิกา กายวจีทฺวารานํ อญฺญตรทฺวารปวตฺตา วธกเจตนาฯ ตโต **ปาณาติปาตาฯ วิรตา**ติ โอรตา, นิวตฺตาติ อโตฺถฯ

มุสาวาทาติ **มุสา** นาม วิสํวาทนปุเรกฺขารสฺส อตฺถภญฺชนโก วจีปโยโค วา กายปโยโค วา, วิสํวาทนาธิปฺปาเยน ปรสฺส วิสํวาทกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา เจตนา มุสาวาโทฯ อถ วา **มุสา**ติ อภูตํ อตจฺฉํ วตฺถุ, **วาโท**ติ ตสฺส ภูตโต ตจฺฉโต วิญฺญาเปตุกามสฺส ตถาวิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปิกา เจตนาฯ ตโต **มุสาวาทา สญฺญตา** โอรตา, วิรตาติ อโตฺถฯ จ-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถฯ

เถยฺยาติ เถยฺยํ วุจฺจติ เถนภาโว, โจริกาย ปรสฺสหรณนฺติ อโตฺถฯ อตฺถโต ปรปริคฺคหิเต ปรปริคฺคหิตสญฺญิโน ตทาทายกอุปกฺกมสมุฏฺฐาปิกา เถยฺยเจตนา เถยฺยํฯ ตโต **เถยฺยา** สญฺญตา, อารกาติ วา สมฺพโนฺธฯ

อติจาราติ อติจฺจ จาโร อติจาโร, โลกมริยาทํ อติกฺกมิตฺวา อคมนียฏฺฐาเน กามวเสน จาโร มิจฺฉาจาโรติ อโตฺถฯ อคมนียฏฺฐานํ นาม – ปุริสานํ มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินิรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สารกฺขา สปริทณฺฑาติ ทส, ธนกฺกีตา ฉนฺทวาสินี โภควาสินี ปฏวาสินี โอทปตฺตกินี โอภฏจุมฺพฏา ทาสี จ ภริยา กมฺมการี จ ภริยา ธชาหฏา มุหุตฺติกาติ ทสาติ วีสติ อิตฺถิโยฯ อิตฺถีสุ ปน ทฺวินฺนํ สารกฺขสปริทณฺฑานํ ทสนฺนญฺจ ธนกฺกีตาทีนนฺติ ทฺวาทสนฺนํ อญฺญปุริสา อคมนียฏฺฐานํ, อิทเมว อิธ อธิเปฺปตํฯ ลกฺขณโต ปน อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน กายทฺวารปวตฺตา อคมนียฏฺฐานวีติกฺกมเจตนา อติจาโรฯ ตสฺมา **อติจารา**ฯ

มชฺชปานาติ มชฺชํ วุจฺจติมทนียเฏฺฐน สุรา จ เมรยญฺจ, ปิวนฺติ เตนาติ ปานํ, มชฺชสฺส ปานํ มชฺชปานํฯ ยาย ทุสฺสีลฺยเจตนาย มชฺชสงฺขาตํ ปิฏฺฐสุรา, ปูวสุรา, โอทนิยสุรา, กิณฺณปกฺขิตฺตา, สมฺภารสํยุตฺตาติ ปญฺจเภทํ สุรํ วา, ปุปฺผาสโว, ผลาสโว, มธฺวาสโว, คุฬาสโว, สมฺภารสํยุโตฺตติ ปญฺจเภทํ เมรยํ วา พีชโต ปฏฺฐาย กุสเคฺคนาปิ ปิวติ, สา เจตนา มชฺชปานํฯ ตสฺมา **มชฺชปานา อารกา** วิรตาฯ

๑๓๒. เอวํ ‘‘ปาณาติปาตา วิรตา’’ติอาทินา ปหาตพฺพธมฺมวเสน วิภชิตฺวา ทสฺสิตํ นิจฺจสีลํ ปุน สมาทาตพฺพตาวเสน เอกโต กตฺวา ทเสฺสนฺตี **“ปญฺจสิกฺขาปเท รตา”**ติ อาหฯ

ตตฺถ **สิกฺขาปท**นฺติ สิกฺขิตพฺพปทํ, สิกฺขาโกฏฺฐาเสติ อโตฺถฯ อถ วา ฌานาทโย สเพฺพปิ กุสลา ธมฺมา สิกฺขิตพฺพโต สิกฺขา, ปญฺจสุ ปน สีลเงฺคสุ ยํกิญฺจิ องฺคํ ตาสํ สิกฺขานํ ปติฏฺฐานเฏฺฐน ปทนฺติ สิกฺขานํ ปทตฺตา สิกฺขาปทํ, ปญฺจ สีลงฺคานิฯ ตสฺมิํ ปญฺจวิเธ สิกฺขาปเท รตา อภิรตาติ **ปญฺจสิกฺขาปเท รตาฯ อริยสจฺจาน โกวิทา**ติ ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาภิสมยวเสน ทุกฺขสมุทยนิโรธมคฺคสงฺขาเตสุ จตูสุ อริยสเจฺจสุ กุสลา นิปุณา, ปฏิวิทฺธจตุสจฺจาติ อโตฺถฯ **โคตมสฺสา**ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน กิเตฺตติฯ **ยสสฺสิโน**ติ กิตฺติมโต, ปริวารวโต วาฯ

๑๓๓. **สาห**นฺติ สา ยถาวุตฺตคุณา อหํฯ **สเกน สีเลนา**ติ อนุสฺสุกิตาทินา อตฺตโน สภาวสีเลน จ อุโปสถสีลาทิสมาทานสีเลน จ การณภูเตนฯ ตญฺหิ สตฺตานํ กมฺมสฺสกตาย หิตสุขาวหตาย จ วิเสสโต ‘‘สก’’นฺติ วุจฺจติฯ เตเนวาห –

‘‘ตญฺหิ ตสฺส สกํ โหติ, ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ;
ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ, ฉายาว อนปายินี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๑๕);

ยสสา จ ยสสฺสินีติ ‘‘อุตฺตรา อุปาสิกา สีลาจารสมฺปนฺนา อนุสฺสุกี อมจฺฉรี อโกฺกธนา’’ติอาทินา ‘‘อาคตผลา วิญฺญาตสาสนา’’ติอาทินา จ ยถาภูตคุณาธิคเตน ชลตเล เตเลน วิย สมนฺตโต ปตฺถเฏน กิตฺติสเทฺทน ยสสฺสินี กิตฺติมตี, เตน วา สีลคุเณน อิธ อธิคเตน ยสปริวาเรน ยสสฺสินี สมฺปนฺนปริวาราฯ **อนุโภมิ สกํ ปุญฺญ**นฺติ ยถูปจิตํ อตฺตโน ปุญฺญํ ปจฺจนุโภมิฯ ยสฺส หิ ปุญฺญผลํ อนุภุยฺยติ, ผลูปจาเรน ตํ ปุญฺญมฺปิ อนุภุยฺยตีติ วุจฺจติฯ อถ วา ปุถุชฺชนภาวโต สุจริตผลมฺปิ ‘‘ปุญฺญ’’นฺติ วุจฺจติฯ ยถาห ‘‘กุสลานํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิทํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒตี’’ติฯ **สุขิตา จมฺหินามยา**ติ ทิพฺพสุเขน จ ผลสุเขน จ สุขิตา จมฺหิ ภวามิ, กายิกเจตสิกทุกฺขาภาวโต อนามยา อโรคาฯ

๑๓๖. **มม จา**ติ จ-สโทฺท สมฺจฺจยโตฺถฯ เตน ‘‘มม วจเนน จ วเนฺทยฺยาสิ, น ตว สภาเวเนวา’’ติ วนฺทนํ สมฺจฺจิโนติฯ **อนจฺฉริย**นฺติอาทินา อตฺตโน อริยสาวิกาภาวสฺส ปากฏภาวํ ทเสฺสติฯ **ตํ ภควา**ติอาทิ สงฺคีติการวจนํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

อุตฺตราวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๖. สิริมาวิมานวณฺณนา

ยุตฺตา จ เต ปรมอลงฺกตา หยาติ สิริมาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน จ สมเยน เหฏฺฐา อนนฺตรวตฺถุมฺหิ วุตฺตา สิริมา คณิกา โสตาปตฺติผลสฺส อธิคตตฺตา วิสฺสชฺชิตกิลิฏฺฐกมฺมนฺตา หุตฺวา สงฺฆสฺส อฏฺฐ สลากภตฺตานิ ปฏฺฐเปสิฯ อาทิโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ อฏฺฐ ภิกฺขู เคหํ อาคจฺฉนฺติฯ สา ‘‘สปฺปิํ คณฺหถ ขีรํ คณฺหถา’’ติอาทีนิ วตฺวา เตสํ ปเตฺต ปูเรติ, เอเกน ลทฺธํ ติณฺณมฺปิ จตุนฺนมฺปิ ปโหติ, เทวสิกํ โสฬสกหาปณปริพฺพเยน ปิณฺฑปาโต ทียติฯ อเถกทิวสํ เอโก ภิกฺขุ ตสฺสา เคเห อฏฺฐกภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ติโยชนมตฺถเก เอกํ วิหารํ อคมาสิฯ อถ นํ สายํ เถรุปฏฺฐาเน นิสินฺนํ ปุจฺฉิํสุ, ‘‘อาวุโส, กหํ ภิกฺขํ คเหตฺวา อิธาคโตสี’’ติ? ‘‘สิริมาย อฏฺฐกภตฺตํ เม ภุตฺต’’นฺติฯ ‘‘ตํ มนาปํ กตฺวา เทติ, อาวุโส’’ติฯ ‘‘น สกฺกา ตสฺสา ภตฺตํ วเณฺณตุํ, อติปณีตํ กตฺวา เทติ, เอเกน ลทฺธํ ติณฺณมฺปิ จตุนฺนมฺปิ ปโหติ, ตสฺสา ปน เทยฺยธมฺมโตปิ ทสฺสนเมว อุตฺตริตรํ’’ฯ สา หิ อิตฺถี เอวรูปา จ เอวรูปา จาติ ตสฺสา คุเณ กเถสิฯ

อเถโก ภิกฺขุ ตสฺสา คุณกถํ สุตฺวา อทิสฺวาปิ สวเนเนว สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘มยา ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน วสฺสคฺคํ กเถตฺวา ตํ ภิกฺขุํ ฐิติกํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เสฺว, อาวุโส, ตสฺมิํ เคเห ตฺวํ สงฺฆเตฺถโร หุตฺวา อฏฺฐกภตฺตํ ลภิสฺสสี’’ติ สุตฺวา ตงฺขณเญฺญว ปตฺตจีวรมาทาย ปกฺกโนฺต ปาโตว อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺต สลากคฺคํ ปวิสิตฺวา ฐิโต สงฺฆเตฺถโร หุตฺวา ตสฺสา เคเห อฏฺฐกภตฺตํ ลภิฯ โย ปน โส ภิกฺขุ หิโยฺย ภุญฺชิตฺวา ปกฺกามิ, ตสฺส คตเวลายเมวสฺสา สรีเร โรโค อุปฺปชฺชิฯ ตสฺมา อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺสา ทาสิโย อฏฺฐกภตฺตํ ลภิตฺํ อาคเต ภิกฺขู ทิสฺวา อาโรเจสฺุํฯ สา คนฺตฺวา สหตฺถา ปเตฺต คเหตุํ วา นิสีทาเปตุํ วา อสโกฺกนฺตี ทาสิโย อาณาเปสิ ‘‘อมฺมา ปเตฺต คเหตฺวา อเยฺย นิสีทาเปตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา ขชฺชกํ ทตฺวา ภตฺตเวลาย ปเตฺต ปูเรตฺวา เทถา’’ติฯ ตา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ ภิกฺขู ปเวเสตฺวา ยาคุํ ปาเยตฺวา ขชฺชกํ ทตฺวา ภตฺตเวลาย ภตฺตสฺส ปเตฺต ปูเรตฺวา ตสฺสา อาโรจยิํสุฯ สา ‘‘มํ ปริคฺคเหตฺวา เนถ , อเยฺย วนฺทิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาหิ ปริคฺคเหตฺวา ภิกฺขูนํ สนฺติกํ นีตา เวธมาเนน สรีเรน ภิกฺขู วนฺทิฯ โส ภิกฺขุ ตํ โอโลเกตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘คิลานาย ตาว อยํ เอติสฺสา รูปโสภา, อโรคกาเล ปน สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตาย อิมิสฺสา กีทิสี รูปสมฺปตฺตี’’ติฯ อถสฺส อเนกวสฺสโกฏิสนฺนิจิโต กิเลโส สมุทาจริฯ โส อญฺญาณี หุตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตุํ อสโกฺกโนฺต ปตฺตํ อาทาย วิหารํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ปิธาย เอกมเนฺต ฐเปตฺวา จีวรกณฺณํ ปตฺถริตฺวา นิปชฺชิฯ อถ นํ เอโก สหายโก ภิกฺขุ ยาจโนฺตปิ โภเชตุํ นาสกฺขิ, โส ฉินฺนภโตฺต อโหสิฯ

ตํ ทิวสเมว สายนฺหสมเย สิริมา กาลมกาสิฯ ราชา สตฺถุ สาสนํ เปเสสิ ‘‘ภเนฺต, ชีวกสฺส กนิฏฺฐภคินี สิริมา กาลมกาสี’’ติฯ สตฺถา ตํ สุตฺวา รโญฺญ สาสนํ ปหิณิ ‘‘สิริมาย สรีรฌาปนกิจฺจํ นตฺถิ, อามกสุสาเน ตํ ยถา กากาทโย น ขาทนฺติ, ตถา นิปชฺชาเปตฺวา รกฺขาเปถา’’ติฯ ราชา ตถา อกาสิฯ ปฏิปาฏิยา ตโย ทิวสา อติกฺกนฺตา, จตุเตฺถ ทิวเส สรีรํ อุทฺธุมายิ, นวหิ วณมุเขหิ ปุฬวกา ปคฺฆริํสุ, สกลสรีรํ ภินฺนสาลิภตฺตจาฏิ วิย อโหสิฯ ราชา นคเร เภริํ จราเปสิ ‘‘ฐเปตฺวา เคหรกฺขณกทารเก สิริมาย ทสฺสนตฺถํ อนาคจฺฉนฺตานํ อฏฺฐ กหาปณา ทโณฺฑ’’ติฯ สตฺถุ สนฺติกญฺจ เปเสสิ ‘‘พุทฺธปฺปมุโข กิร สโงฺฆ สิริมาย ทสฺสนตฺถํ อาคจฺฉตู’’ติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ อาโรจาเปสิ ‘‘สิริมาย ทสฺสนตฺถํ คมิสฺสามา’’ติฯ

โสปิ ทหรภิกฺขุ จตฺตาโร ทิวเส กสฺสจิ วจนํ อคฺคเหตฺวา ฉินฺนภโตฺตว นิปชฺชิฯ ปเตฺต ภตฺตํ ปูติกํ ชาตํ, ปเตฺต มลมฺปิ อุฏฺฐหิฯ อถ โส สหายกภิกฺขุนา อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อาวุโส สตฺถา สิริมาย ทสฺสนตฺถํ คจฺฉตี’’ติ วุจฺจมาโน ตถา ฉาตชฺฌโตฺตปิ ‘‘สิริมา’’ติ วุตฺตปเทเยว สหสา อุฏฺฐหิตฺวา ‘‘สตฺถา สิริมํ ทฏฺฐุํ คจฺฉติ, ตฺวมฺปิ คมิสฺสสี’’ติ? ‘‘อาม คมิสฺสามี’’ติ ภตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา ปตฺตํ โธวิตฺวา ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ อคมาสิฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต เอกปเสฺส อฏฺฐาสิ, ภิกฺขุนิสโงฺฆปิ ราชปริสาปิ อุปาสกปริสาปิ อุปาสิกาปริสาปิ เอเกกปเสฺส อฏฺฐํสุฯ

สตฺถา ราชานํ ปุจฺฉิ ‘‘กา เอสา, มหาราชา’’ติ? ‘‘ภเนฺต, ชีวกสฺส กนิฏฺฐภคินี สิริมา นามา’’ติฯ ‘‘สิริมา เอสา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ เตน หิ นคเร เภริํ จราเปหิ ‘‘สหสฺสํ ทตฺวา สิริมํ คณฺหนฺตู’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิ, เอโกปิ ‘‘ห’’นฺติ วา ‘‘หุ’’นฺติ วา วทโนฺต นาม นาโหสิฯ ราชา สตฺถุ อาโรเจสิ ‘‘น คณฺหนฺติ ภเนฺต’’ติ, เตน หิ มหาราช อคฺฆํ โอหาเปหีติฯ ราชา ‘‘ปญฺจสตานิ ทตฺวา คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา กญฺจิ คณฺหนกํ อทิสฺวา ‘‘อฑฺฒเตยฺยสตานิ, เทฺวสตานิ, สตํ, ปญฺญาสํ, ปญฺจวีสติ, วีสติ กหาปเณ, ทส กหาปเณ, ปญฺจ กหาปเณ, เอกํ กหาปณํ, อฑฺฒํ, ปาทํ, มาสกํ, กากณิกํ ทตฺวา สิริมํ คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา ‘‘มุธาปิ คณฺหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิ, ตถาปิ ‘‘ห’’นฺติ วา ‘‘หุ’’นฺติ วา วทโนฺต นาม นาโหสิฯ ราชา ‘‘มุธาปิ,

ภเนฺต, คณฺหโนฺต นตฺถี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘ปสฺสถ, ภิกฺขเว, มหาชนสฺส ปิยมาตุคามํ, อิมสฺมิํเยว นคเร สหสฺสํ ทตฺวา ปุเพฺพ เอกทิวสํ ลภิํสุ, อิทานิ มุธาปิ คณฺหโนฺต นตฺถิ เอวรูปํ นามรูปํ ขยวยปฺปตฺตํ อาหริเมหิ อลงฺกาเรหิ วิจิตฺตกตํ นวนฺนํ วณฺณมุขานํ วเสน อรุภูตํ ตีหิ อฎฺฐิสเตหิ สมุสฺสิตํ นิจฺจาตุรํ เกวลํ พาลมหาชเนน พหุธา สงฺกปฺปิตตาย พหุสงฺกปฺปํ อทฺธุวํ อตฺตภาว’’นฺติ ทเสฺสโนฺต –

‘‘ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ, อรุกายํ สมุสฺสิตํ;
อาตุรํ พหุสงฺกปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิตี’’ติฯ (เถรคา. ๑๑๖๐) –

คาถมาหฯ เทสนาปริโยสาเน สิริมาย ปฎิพทฺธจิโตฺต ภิกฺขุ วิคตฉนฺทราโค หุตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ, จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ

เตน จ สมเยน สิริมา เทวกญฺญา อตฺตโน วิภวสมิทฺธิํ โอโลเกตฺวา อาคตฎฺฐานํ โอโลเกนฺตี ปุริมตฺตภาเว อตฺตโน สรีรสมีเป ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ ภควนฺตํ ฐิตํ มหาชนกายญฺจ สนฺนิปติตํ ทิสฺวา ปญฺจหิ เทวกญฺญาสเตหิ ปริวุตา ปญฺจหิ รถสเตหิ ทิสฺสมานกายา อาคนฺตฺวา รถโต โอตริตฺวา สปริวารา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา กตญฺชลี อฎฺฐาสิฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา วงฺคีโส ภควโต อวิทูเร ฐิโต โหติฯ โส ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘‘ปฎิภาติ มํ ภควา เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ’’นฺติฯ ‘‘ปฎิภาตุ ตํ วงฺคีสา’’ติ ภควา อโวจฯ อายสฺมา วงฺคีโส ตํ สิริมํ เทวธีตรํ –

๑๓๗. ‘‘ยุตฺตา จ เต ปรมอลงฺกตา หยา, อโธมุขา อฆสิคมา พลี ชวา;
อภินิมฺมิตา ปญฺจรถาสตา จ เต, อเนฺวนฺติ ตํ สารถิโจทิตา หยาฯ

๑๓๘. ‘‘สา ติฎฺฐสิ รถวเร อลงฺกตา,
โอภาสยํ ชลมิว โชติ โปวโก;
ปุจฺฉามิ ตํ วรตนุ อโนมทสฺสเน,
กสฺมา นุ กายา อนธิวรํ อุปาคมี’’ติฯ – ปฎิปุจฺฉิ;

๑๓๗. ตตฺถ **ยุตฺตา จ เต ปรมอลงฺกตา หยา**ติ ปรมํ อติวิย วิเสสโต อลงฺกตา, ปรเมหิ วา อุตฺตเมหิ ทิเพฺพหิ อสฺสาลงฺกาเรหิ อลงฺกตา, ปรมา วา อคฺคา เสฎฺฐา อาชานียา สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกตา หยา อสฺสา เต ตว รเถ โยชิตา, ยุตฺตา วา เต รถสฺส จ อนุจฺฉวิกา, อญฺญมญฺญํ วา สทิสตาย ยุตฺตา สํสฎฺฐาติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ‘‘ปรมอลงฺกตา’’ติ ปุริมสฺมิํ ปเทฺข สนฺธิํ อกตฺวา ทุติยสฺมิํ ปเทฺข อวิภตฺติกนิเทฺทโส ทฎฺฐโพฺพ ฯ **อโธมุขา**ติ เหฎฺฐามุขาฯ ยทิปิ เต ตทา ปกติยาว ฐิตา, เทวโลกโต โอโรหณวเสน ‘‘อโธมุขา’’ติ วุตฺตาฯ **อฆสิคมา**ติ เวหาสํคมาฯ **พลี**ติ พลวโนฺตฯ **ชวา**ติ ชวนกา , พลวโนฺต เจว เวควโนฺต จาติ อโตฺถฯ **อภินิมฺมิตา**ติ ตว ปุญฺญกเมฺมน นิมฺมิตา นิพฺพตฺตาฯ สยํ นิมฺมิตเมว วา สนฺธาย ‘‘อภินิมฺมิตา’’ติ วุตฺตํ นิมฺมานรติภาวโต สิริมาย เทวธีตายฯ **ปญฺจรถาสตา**ติ คาถาสุขตฺถํ ถการสฺส ทีฆํ ลิงฺควิปลฺลาสญฺจ กตฺวา วุตฺตํ, วิภตฺติอโลโป วา ทฎฺฐโพฺพ, ปญฺจ รถสตานีติ อโตฺถฯ **อเนฺวนฺติ ตํ สารถิโจทิตา หยา**ติ สารถีหิ โจทิตา วิย รเถสุ ยุตฺตา อิเม หยา ภเทฺท, เทวเต, ตํ อนุคจฺฉนฺติฯ ‘‘สารถิอโจทิตา’’ติ เกจิ ปฐนฺติ, สารถีหิ อโจทิตา เอว อนุคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ ‘‘สารถิโจทิตา หยา’’ติ เอกํเยว วา ปทํ คาถาสุขตฺถํ ทีฆํ กตฺวา วุตฺตํ, สารถิโจทิตหยา ปญฺจ รถสตาติ โยชนาฯ

๑๓๘. **สา ติฏฺฐสีติ** สา ตฺวํ ติฏฺฐสิฯ **รถวเร**ติ รถุตฺตเมฯ **อลงฺกตา**ติ สฏฺฐิสกฏภาเรหิ ทิพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกตสรีราฯ **โอภาสยํ ชลมิว โชติ ปาวโก**ติ โอภาเสนฺตี โชติริว ชลนฺตี ปาวโก วิย จ ติฏฺฐสิ, สมนฺตโต โอภาเสนฺตี ชลนฺตี ติฏฺฐสีติ วุตฺตํ โหติฯ ''โชตี''ติ จ จนฺทิมสูริยนกฺขตฺตตารกรูปานํ สาธารณนามํฯ **วรตนู**ติ อุตฺตมรูปธเร สพฺพงฺคโสภเนฯ ตโต เอว **อโนมทสฺสเน** อลามกทสฺสเน, ทสฺสนีเย ปาสาทิเกติ อโตฺถฯ **กสฺมา นุ กายา อนธิวรํ อุปาคมี**ติ กุโต นาม เทวกายโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปยิรุปาสนาย อุปคญฺฉิ อุปคตาสิฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา สา เทวตา อตฺตานํ อาวิกโรนฺตี –

๑๓๙. ''กามคฺคปตฺตานํ ยมาหุนุตฺตรํ, นิมฺมาย นิมฺมาย รมนฺติ เทวตา;
ตสฺมา กายา อจฺฉรา กามวณฺณินี, อิธาคตา อนธิวรํ นมสฺสิตุ''นฺติฯ –

คาถมาหฯ

๑๓๙. ตตฺถ **กามคฺคปตฺตานํ ยมาหุนุตฺตร**นฺติ กามูปโภเคหิ อคฺคภาวํ ปตฺตานํ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ยํ เทวกายํ ยเสน โภคาทิวเสน จ อนุตฺตรนฺติ วทนฺติ, ตโต กายาฯ **นิมฺมาย นิมฺมาย รมนฺติ เทวตา**ติ นิมฺมานรติเทวตา อตฺตนา ยถารุจิเต กาเม สยํ นิมฺมินิตฺวา นิมฺมินิตฺวา รมนฺติ กีฬนฺติ ลฬนฺตา อภิรมนฺติฯ **ตสฺมา กายา**ติ ตสฺมา นิมฺมานรติเทวนิกายา ฯ **กามวณฺณินี**ติ กามรูปธรา ยถิจฺฉิตรูปธารินีฯ **อิธาคตา**ติ อิธ อิมสฺมึ มนุสฺสโลเก, อิมํ วา มนุสฺสโลกํ อาคตาฯ

เอวํ เทวตาย อตฺตโน นิมฺมานรติเทวตาภาเว กถิเต ปุน เถโร ตสฺสา ปุริมภวํ ตตฺถ กตปุญฺญกมฺมํ ลทฺธิญฺจ กถาเปตุกาโม –

๑๔๐. ''กึ ตฺวํ ปุเร สุจริตมาจรีธ, เกนจฺฉสิ ตฺวํ อมิตยสา สุเขธิตา;
อิทฺธี จ เต อนธิวรา วิหงฺคมา, วโณฺณ จ เต ทส ทิสา วิโรจติฯ

๑๔๑. ''เทเวหิ ตฺวํ ปริวุตา สกฺกตา จสิ,
กุโต จุตา สุคติคตาสิ เทวเต;
กสฺส วา ตฺวํ วจนกรานุสาสนึ,
อาจิกฺข เม ตฺวํ ยทิ พุทฺธสาวิกา''ติฯ – เถฺว คาถา อภาสิ;

๑๔๐. ตตฺถ **อาจรี**ติ ทีฆํ กตฺวา วุตฺตํ, อุปจินีติ อโตฺถฯ **อิธา**ติ นิปาตมตฺตํ, อิธ วา อิมสฺมึ เทวตฺตภาเวฯ **เกนจฺฉสี**ติ เกน ปุญฺญกเมฺมน อสฺสตฺถา อจฺฉสิฯ ''เกนาสิ ตฺว''นฺติ เกจิ ปฐนฺติฯ **อมิตยสา**ติ น มิตยสา อนปฺปกปริวาราฯ **สุเขธิตา**ติ สุเขน วฑฺฒิตา, สุปริพฺรูหิตทิพฺพสุขาติ อโตฺถฯ **อิทฺธี**ติ ทิพฺพานุภาโวฯ **อนธิวรา**ติ อธิกา วิสิฏฺฐา อญฺญา เอติสฺสา นตฺถีติ อนธิวรา, อติอุตฺตมาติ อโตฺถฯ **วิหงฺคมา**ติ เวหาสคามินีฯ **ทส ทิสา**ติ ทสปิ ทิสาฯ **วิโรจตี**ติ โอภาเสติฯ

๑๔๑. **ปริวุตา สกฺกตา จสี**ติ สมนฺตโต ปริวาริตา สมฺภาวิตา จ อสิฯ **กุโต จุตา สุคติคตาสี**ติ ปญฺจสุ คตีสุ กตรคติโต จุตา หุตฺวา สุคตึ อิมํ เทวคตึ ปฏิสนฺธิวเสน อุปคตา อสิฯ **กสฺส วา ตฺวํ วจนกรานุสาสนิ**นฺติ กสฺส นุ วา สตฺถุ สาสเน ปาวจเน โอวาทานุสาสนิสมฺปฏิจฺฉเนน ตฺวํ วจนกรา อสีติ โยชนาฯ กสฺส วา ตฺวํ สตฺถุ วจนกรา อนุสาสกสฺส อนุสิฏฺฐิยํ ปติฏฺฐาเนนาติ เอวํ วา เอตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เอวํ อนุเทฺทสิกวเสน ตสฺสา ลทฺธึ ปุจฺฉิตฺวา

ปุน อุเทฺทสิกวเสน **“อาจิกฺข เม ตฺวํ ยทิ พุทฺธสาวิกา”**ติ ปุจฺฉติฯ ตตฺถ **พุทฺธสาวิกา**ติ สพฺพมฺปิ เญยฺยธมฺมํ สยมฺภุญาเณน หตฺถตเล อามลกํ วิย ปจฺจกฺขโต พุทฺธตฺตา พุทฺธสฺส ภควโต ธมฺมสฺสวนเนฺต ชาตาติ พุทฺธสาวิกาฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตมตฺถํ กเถนฺตี เทวตา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๔๒. ‘‘นคนฺตเร นครวเร สุมาปิเต, ปริจาริกา ราชวรสฺส สิริมโต;
นเจฺจ คีเต ปรมสุสิกฺขิตา อหุํ, สิริมาติ มํ ราชคเห อเวทิํสุฯ

๑๔๓. ‘‘พุโทฺธ จ เม อิสินิสโภ วินายโก, อเทสยี สมุทยทุกฺขนิจฺจตํ;
อสงฺขตํ ทุกฺขนิโรธ สสฺสตํ, มคฺคญฺจิมํ อกุฏิลมญฺชสํ สิวํฯ

๑๔๔. ‘‘สุตฺวานหํ อมตปทํ อสงฺขตํ, ตถาคตสฺสนธิวรสฺส สาสนํ;
สีเลสฺวหํ ปรมสุสํวุตา อหุํ, ธเมฺม ฐิตา นรวรพุทฺธเทสิเตฯ

๑๔๕. ‘‘ญตฺวานหํ วิรชปทํ อสงฺขตํ, ตถาคเตนนธิวเรน เทสิตํ;
ตเตฺถวหํ สมถสมาธิมาผุสิํ, สาเยว เม ปรมนิยามตา อหุฯ

๑๔๖. ‘‘ลทฺธานหํ อมตวรํ วิเสสนํ, เอกํสิกา อภิสมเย วิเสสิย;
อสํสยา พหุชนปูชิตา อหํ, ขิฑฺฑารติํ ปจฺจนุโภมนปฺปกํฯ

๑๔๗. ‘‘เอวํ อหํ อมตทสมฺหิ เทวตา, ตถาคตสฺสนธิวรสฺส สาวิกา;
ธมฺมทฺทสา ปฐมผเล ปติฏฺฐิตา, โสตาปนฺนา น จ ปน มตฺถิ ทุคฺคติฯ

๑๔๘. ‘‘สา วนฺทิตุํ อนธิวรํ อุปาคมิํ, ปาสาทิเก กุสลรเต จ ภิกฺขโว;
นมสฺสิตุํ สมณสมาคมํ สิวํ, สคารวา สิริมโต ธมฺมราชิโนฯ

๑๔๙. ‘‘ทิสฺวา มุนิํ มุทิตมนมฺหิ ปีณิตา, ตถาคตํ นรวรทมฺมสารถิํ;
ตณฺหจฺฉิทํ กุสลรตํ วินายกํ, วนฺทามหํ ปรมหิตานุกมฺปก’’นฺติฯ

๑๔๒. ตตฺถ **นคนฺตเร**ติ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภารปณฺฑวคิชฺฌกูฏสงฺขาตานํ ปญฺจนฺนํ ปพฺพตานํ อนฺตเร เวมเชฺฌ, ยโต ตํ นครํ ‘‘คิริพฺพช’’นฺติ วุจฺจติ ฯ **นครวเร**ติ อุตฺตมนคเร, ราชคหํ สนฺธายาหฯ **สุมาปิเต**ติ มหาโควินฺทปณฺฑิเตน วตฺถุวิชฺชาวิธินา สมฺมเทว นิเวสิเตฯ **ปริจาริกา**ติ สํคีตปริจริยาย อุปฏฺฐายิกาฯ **ราชวรสฺสา**ติ พิมฺพิสารมหาราชสฺสฯ **สิริมโต**ติ เอตฺถ ‘‘สิรีติ พุทฺธิปุญฺญานํ อธิวจน’’นฺติ วทนฺติฯ อถ วา ปุญฺญนิพฺพตฺตา สรีรโสภคฺคาทิสมฺปตฺติ กตปุญฺญํ นิสฺสยติ, กตปุเญฺญหิ วา นิสฺสียตีติ ‘‘สิรี’’ติ วุจฺจติ, สา เอตสฺส อตฺถีติ สิริมา, ตสฺส สิริมโตฯ **ปรมสุสิกฺขิตา**ติ อติวิย สมฺมเทว จ สิกฺขิตาฯ **อหุนฺ**ติ อโหสิํฯ **อเวทิํสู**ติ อญฺญาสุํฯ

๑๔๓. **อิสินิสโภ**ติ ควสตเชฏฺฐโก อุสโภ, ควสหสฺสเชฏฺฐโก วสโภ, วชสตเชฏฺฐโก วา อุสโภ, วชสหสฺสเชฏฺฐโก วสโภ, สพฺพควเสโฏฺฐ สพฺพปริสฺสยสโห เสโต ปาสาทิโก มหาภารวโห อสนิสตสเทฺทหิปิ อสมฺปกมฺปิโย นิสโภฯ รถา โส อตฺตโน นิสภพเลน สมนฺนาคโต จตูหิ ปาเทหิ ปถวิํ อุปฺปีเฬตฺวา เกนจิ ปริสฺสเยน อกมฺปิโย อจลฏฺฐาเนน ติฏฺฐติ, เอวํ ภควา ทสหิ ตถาคตพเลหิ สมนฺนาคโต จตูหิ เวสารชฺชปาเทหิ อฏฺฐปริสปถวิํ อุปฺปีเฬตฺวา สเทวเก โลเก เกนจิ ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิเตฺตน อกมฺปิโย อจลฏฺฐาเนน ติฏฺฐติ, ตสฺมา นิสโภ วิยาติ นิ

สโภฯ สีลาทีนํ ธมฺมกฺขนฺธานํ เอสนเฏฺฐน ‘‘อิสี’’ติ ลทฺธโวหาเรสุ เสกฺขาเสกฺขอิสีสุ นิสโภ, อิสีนํ วา นิสโภ, อิสิ จ โส นิสโภ จาติ วา อิสินิสโภฯ เวเนยฺยสเตฺต วิเนตีติ **วินายโก,** นายกวิรหิโตติ วา **วินายโก,** สยมฺภูติ อโตฺถฯ

อเทสยี สมุทยทุกฺขนิจฺจตนฺติ สมุทยสจฺจสฺส จ ทุกฺขสจฺจสฺส จ อนิจฺจตํ วยธมฺมตํ อภาสิฯ เตน ‘‘ยํกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ อตฺตโน อภิสมยญาณสฺส ปวตฺติอาการํ ทเสฺสติฯ **สมุทยทุกฺขนิจฺจต**นฺติ วา สมุทยสจฺจญฺจ ทุกฺขสจฺจญฺจ อนิจฺจตญฺจฯ ตตฺถ สมุทยสจฺจทุกฺขสจฺจคฺคหเณน วิปสฺสนาย ภูมิํ ทเสฺสติ, อนิจฺจตาคหเณน ตสฺสา ปวตฺติอาการํ ทเสฺสติฯ สงฺขารานญฺหิ อนิจฺจาการเร วิภาวิเต ทุกฺขาการโร อนตฺตาการโรปิ วิภาวิโตเยว โหติ ตํนิพนฺธนตฺตา เตสํฯ เตนาห ‘‘ยทนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ, ตทนตฺตา’’ติ (สํ. นิ. ๓.๑๕)ฯ **อสงฺขตํ ทุกฺขนิโรธสสฺสต**นฺติ เกนจิ ปจฺจเยน น สงฺขตนฺติ อสงฺขตํ , สพฺพกาลํ ตถภาเวน สสฺสตํ, สกลวฏฺฏทุกฺขนิโรธภาวโต ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจญฺจ เม อเทสยีติ โยชนาฯ **มคฺคญฺจิมํ อกุฏิลมญฺชสํ สิว**นฺติ อนฺตทฺวยปริวชฺชเนน กุฏิลภาวกรานํ มายาทีนํ กายวงฺกาทีนญฺจ ปหาเนน อกุฏิลํ, ตโต เอว อญฺชสํ, อสิวภาวกรานํ กามราคาทีนํ สมุจฺฉินฺทเนน สิวํ นิพฺพานํฯ **มคฺค**นฺติ นิพฺพานตฺถิเกหิ มคฺคียติ, กิเลเส วา มาเรนฺต คจฺฉตีติ ‘‘มโคฺค’’ติ ลทฺธนามํ อิทํ ตุมฺหากญฺจ มมญฺจ ปจฺจกฺขภูตํ ทุกฺขนิโรธคามินิปฏิปทาสงฺขาตํ อริยสจฺจญฺจ เม อเทสยีติ โยชนาฯ

๑๔๔. **สุตฺวานหํ อมตปทํ อสงฺขตํ, ตถาคตสฺสนธิวรสฺส สาสน**นฺติ เอตฺถ อยํ สเงฺขปโตฺถ – ตถา อาคมนาทิอเตฺถน **ตถาคตสฺส,** สเทวเก โลเก อคฺคภาวโต **อนธิวรสฺส,** สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อมตปทํ **อสงฺขตํ** นิพฺพานํ อุทฺทิสฺส เทสิตตฺตา, อมตสฺส วา นิพฺพานสฺส ปฏิปชฺชนุปายตฺตา เกนจิปิ อสงฺขรณียตฺตา จ อมตปทํ อสงฺขตํ **สาสนํ** สทฺธมฺมํ **อหํ สุตฺวานา**ติฯ **สีเลสุวห**นฺติ สีเลสุ นิปฺผาเทตเพฺพสุ อหํฯ **ปรมสุสํวุตา**ติ อติวิย สมฺมเทว สํวุตาฯ **อหุ**นฺติ อโหสิํฯ **ธเมฺม ฐิตา**ติ ปฏิปตฺติธเมฺม ปติฏฺฐิตาฯ

๑๔๕. **ญตฺวานา**ติ สจฺฉิกิริยาภิสมยวเสน ชานิตฺวาฯ **ตเตฺถวา**ติ ตสฺมิํเยว ขเณ, ตสฺมิํเยว วา อตฺตภาเวฯ **สมถสมาธิมาผุสิ**นฺติ ปจฺจนีกธมฺมานํ สมุเจฺฉทวเสน สมนโต วูปสมนโต ปรมตฺถสมถภูตํ โลกุตฺตรสมาธิํ อาผุสิํ อธิคจฺฉิํฯ ยทิปิ ยสฺมิํ ขเณ นิโรธสฺส สจฺฉิกิริยาภิสมโย, ตสฺมิํเยว ขเณ มคฺคสฺส ภาวนาภิสมโย, อารมฺมณปฏิเวธํ ปน ภาวนาปฏิเวธเสฺสว ปุริมสิทฺธิการณํ วิย กตฺวา ทเสฺสตุํ –

‘‘ญตฺวานหํ วิรชปทํ อสงฺขตํ, ตถาคเตนนธิวเรน เทสิตํ’’ฯ

ตเตฺถวหํ ‘สมถสมาธิมาผุสิ’นฺติ วุตฺตํ ยถา ‘‘จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณ’’นฺติ (ม. นิ. ๑.๔๐๐; ๓.๔๒๑; สํ. นิ. ๔.๖๐)ฯ **ญตฺวานา**ติ วา สมานกาลวเสน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ยถา ‘‘นิหนฺตฺวาน ตมํ สพฺพํ, อาทิโจฺจ นภมุคฺคโต’’ติฯ **สาเยวา**ติ ยา โลกุตฺตรสมาธิผุสนา ลทฺธา, สาเยวฯ **ปรมนิยามตา**ติ ปรมา อุตฺตมา มคฺคนิยามตาฯ

๑๔๖. **วิเสสน**นฺติ ปุถุชฺชเนหิ วิเสสกํ วิสิฏฺฐภาวสาธกํฯ **เอกํสิกา**ติ ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา, สฺวากฺขาโต ธโมฺม, สุปฺปฏิปโนฺน สโงฺฆ’’ติ เอกํสคาหวตี รตนตฺตเย นิพฺพิจิกิจฺฉาฯ **อภิสมเย วิเสสิยา**ติ สจฺจปฏิเวธวเสน วิเสสํ ปตฺวาฯ ‘‘วิเสสินี’’ติปิ ปฐนฺติ, อภิสมยเหตุ วิเสสวตีติ อโตฺถฯ **อสํสยา**ติ โสฬสวตฺถุกาย อฏฺฐวตฺถุกาย จ วิจิกิจฺฉาย ปหีนตฺตา อปคตสํส

ยาฯ ‘‘อสํสิยา’’ติ เกจิ ปฐนฺติฯ **พหุชนปูชิตา**ติ สุคตีหิ ปเรหิ ปตฺถนียคุณาติ อโตฺถฯ **ขิฑฺฑารติ**นฺติ ขิฑฺฑาภูตํ รตึ, อถ วา ขิฑฺฑญฺจ รติญฺจ ขิฑฺฑาวิหารญฺจ รติสุขญฺจฯ

๑๔๗. **อมตทสมฺหี**ติ อมตทสา นิพฺพานทสฺสาวินี อมฺหิฯ **ธมฺมทฺทสา**ติ จตุสจฺจธมฺมํ ทิฏฺฐวตีฯ **โสตาปนฺนา**ติ อริยมคฺคโสตํ อาทิโต ปตฺตาฯ **น จ ปน มตฺถิ ทุคฺคตี**ติ น จ ปน เม อตฺถิ ทุคฺคติ อวินิปาตธมฺมตฺตาฯ

๑๔๘. **ปาสาทิเก**ติ ปสาทาวเหฯ **กุสลรเต**ติ กุสเล อนวชฺชธเมฺม นิพฺพาเน รเตฯ **ภิกฺขโว**ติ ภิกฺขู นมสฺสิตุํ อุปาคมินฺติ โยชนาฯ **สมณสมาคมํ สิว**นฺติ สมณานํ สมิตปาปานํ พุทฺธพุทฺธสาวกานํ สิวญฺจ ธมฺมํ เขมํ สมาคมํ สงฺคมํ ปยิรุปาสิตุํ อุปาคมินฺติ สมฺพโนฺธฯ **สิริมโต ธมฺมราชิโน**ติ ภุมฺมเตฺถ สามิวจนํฯ สิริมติ ธมฺมราชินีติ อโตฺถฯ เอวเมว จ เกจิ ปฐนฺติฯ

๑๔๙. **มุทิตมนมฺหี**ติ โมทิตมนา อมฺหิฯ **ปีณิตา**ติ ตุฏฺฐา, ปีติรสวเสน วา ติตฺตาฯ **นรวรทมฺมสารถิ**นฺติ นรวโร จ โส อคฺคปุคฺคลตฺตา, ทมฺมานํ ทเมตพฺพานํ เวเนยฺยานํ นิพฺพานาภิมุขํ สารณโต ทมฺมสารถิ จาติ นรวรทมฺมสารถิ, ตํฯ **ปรมหิตานุกมฺปก**นฺติ ปรเมน อุตฺตเมน หิเตน สพฺพสตฺตานํ อนุกมฺปกํฯ

เอวํ สิริมา เทวธีตา อตฺตโน ลทฺธิปเวทนมุเขน รตนตฺตเย ปสาทํ ปเวเทตฺวา ภควนฺตํ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เทวโลกเมว คตาฯ ภควา ตเมว โอติณฺณวตฺถุํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺตํ ปาปุณิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สา ธมฺมเทสนา สาตฺถิกา ชาตาติฯ

สิริมาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๗. เกสการีวิมานวณฺณนา

อิทํ วิมานํ รุจิรํ ปภสฺสรนฺติ เกสการีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย พาราณสึ ปิณฺฑาย ปวิสึสุฯ เต อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส เคหทฺวารสมีเปน คจฺฉนฺติฯ ตสฺมิญฺจ เคเห พฺราหฺมณสฺส ธีตา เกสการี นาม เคหทฺวารสมีเป มาตุ สีสโต อูกา คณฺหนฺตี เต ภิกฺขู คจฺฉเนฺต ทิสฺวา มาตรํ อาห ‘‘อมฺม, อิเม ปพฺพชิตา ปฐเมน โยพฺพเนน สมนฺนาคตา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา สุขุมาลา เกนจิ ปาริชุเญฺญน อนภิภูตา มเญฺญ, กสฺมา นุ โข อิเม อิมสฺมึเยว วเย ปพฺพชนฺตี’’ติ ? ตํ มาตา อาห ‘‘อตฺถิ, อมฺม, สกฺยปุโตฺต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต พุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน, โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ, ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ, ตสฺส อิเม ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชนฺตี’’ติฯ

เตน จ สมเยน อาคตผโล วิญฺญาตสาสโน อญฺญตโร อุปาสโก ตาย วีถิยา คจฺฉโนฺต ตํ กถํ สุตฺวา ตาสํ สนฺติกํ อุปสงฺกมิฯ อถ นํ พฺราหฺมณี อาห ‘‘เอตรหิ โข อุปาสก พหู กุลปุตฺตา มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหนฺตํ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย สกฺยสมเย ปพฺพชนฺติ, เต กึ นุ โข อตฺถวสํ สมฺปสฺสนฺตา ปพฺพชนฺตี’’ติ? ตํ สุตฺวา อุปาสโก ‘‘กาเมสุ อาทีนวํ, เนกฺขเมฺม จ อานิสํสํ สมฺปสฺสนฺตา’’ติ วตฺวา อตฺตโน ญาณพลานุรูปํ ตมตฺถํ วิตฺถารโต กเถสิ, ติณฺณญฺจ รตนานํ คุเณ ปกาเสสิ, ปญฺจนฺนํ สีลานํ ทิฏฺฐธมฺมิกํ สมฺปรายิกญฺจ คุณานิสํสํ ปเวเทสิฯ อถ พฺราหฺมณธีตา

ตํ ‘‘กิํ อเมฺหหิปิ สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาย ตยา วุเตฺต คุณานิสํเส อธิคนฺตุํ สกฺกา’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘สพฺพสาธารณา อิเม ธมฺมา ภควตา ภาสิตา, กสฺมา น สกฺกา’’ติ วตฺวา ตสฺสา สรณานิ จ สีลานิ จ อทาสิฯ สา คหิตสรณา สมาทินฺนสีลา จ หุตฺวา ปุน อาห ‘‘กิํ อิโต อุตฺตริ อญฺญมฺปิ กรณียํ อตฺถี’’ติฯ โส ตสฺสา วิญฺญุภาวํ สลฺลเกฺขนฺต ‘‘อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา สรีรสภาวํ วิภาเวนฺต ทฺวตฺติํสาการกมฺมฏฺฐานํ กเถตฺวา กาเย วิราคํ อุปฺปาเทตฺวา อุปริ อนิจฺจตาทิปฏิสํยุตฺตาย ธมฺมิยา กถาย สํเวเชตฺวา วิปสฺสนามคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา คโตฯ สา เตน วุตฺตนยํ สพฺพํ มนสิ กตฺวา ปฏิกูลมนสิกาเร สมาหิตจิตฺตา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา น จิรเสฺสว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อถาปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, สตสหสฺสสงฺขฺยสฺสา อจฺฉราปริวาโร อโหสิฯ ตํ สโกฺก เทวราชา ทิสฺวา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต ปมุทิตหทโย –

๑๕๐. ‘‘อิทํ วิมานํ รุจิรํ ปภสฺสรํ, เวฬุริยถมฺภํ สตตํ สุนิมฺมิตํ;
สุวณฺณรุเกฺขหิ สมนฺตโมตฺถตํ, ฐานํ มมํ กมฺมวิปากสมฺภวํฯ

๑๕๑. ‘‘ตตฺรูปปนฺนา ปุริมจฺฉรา อิมา, สตํ สหสฺสานิ สเกน กมฺมุนา;
ตุวํสิ อชฺฌุปคตา ยสสฺสินี, โอภาสยํ ติฏฺฐสิ ปุพฺพเทวตาฯ

๑๕๒. ‘‘สสี อธิคฺคยฺห ยถา วิโรจติ, นกฺขตฺตราชาริว ตารกาคณํ;
ตเถว ตฺวํ อจฺฉราสงฺคณํ อิมํ, ททฺทลฺลมานา ยสสา วิโรจสิฯ

๑๕๓. ‘‘กุโต นุ อาคมฺม อโนมทสฺสเน, อุปปนฺนา ตฺวํ ภวนํ มมํ อิทํ;
พฺรหฺมํว เทวา ติทสา สหินฺทกา, สเพฺพ น ตปฺปามเส ทสฺสเนน ต’’นฺติฯ –

จตูหิ คาถาหิ ตาย กตกมฺมํ ปุจฺฉิฯ

๑๕๐. ตตฺถ **อิทํ วิมาน**นฺติ ยสฺมิํ วิมาเน สา เทวตา อุปฺปนฺนา, ตํ อตฺตโน วิมานํ สนฺธายาหฯ **สตต**นฺติ สพฺพกาลํ รุจิรํ ปภสฺสรนฺติ โยชนาฯ **สตต**นฺติ วา สมฺมาตตํ, อติวิย วิตฺถิณฺณนฺติ อโตฺถฯ **สมนฺตโมตฺถต**นฺติ สมนฺตโต อวตฺถตํ ฉาทิตํฯ **ฐาน**นฺติ วิมานเมว สนฺธาย วทติฯ ตญฺหิ ติฏฺฐนฺติ เอตฺถ กตปุญฺญาติ ฐานนฺติ วุจฺจติฯ **กมฺมวิปากสมฺภว**นฺติ กมฺมวิปากภาเวน สมฺภูตํ, กมฺมวิปาเกน วา สห สมฺภูตํฯ **มม**นฺติ อิทํ มม ฐานํ มม กมฺมวิปากสมฺภวนฺติ ทฺวีหิปิ ปเทหิ โยเชตพฺพํฯ

๑๕๑. **ตตฺรูปปนฺนา**ติ คาถาย อยํ สเงฺขปโตฺถ – **ตตฺร** ตสฺมิํ ยถาวุเตฺต วิมาเน **อุปปนฺนา**ติ นิพฺพตฺตา ปเคว อุปฺปนฺนตฺตา ปุพฺพเทวตา **อิมา ปุริมา อจฺฉราโย** ปริมาณโต สตํ สหสฺสานิฯ **ตุวํสี**ติ ตฺวํ อสิ สเกน กมฺมุนา อชฺฌุปคตา อุปปนฺนาฯ **ยสสฺสินี**ติ ปริวารสมฺปนฺนา, เตเนว สเกน กมฺมุนา กมฺมานุภาเวน โอภาสยนฺตี วิโรจมานา ติฏฺฐสีติฯ

๑๕๒. อิทานิ ตเมว โอภาสนํ อุปมาย วิภาเวนฺต **‘‘สสี’’**ติ คาถมาหฯ ตสฺสโตฺถ – **ยถา** สสลญฺฉนโยเคน **‘‘สสี’’**ติ, นกฺขเตฺตหิ อธิกคุณตาย ‘‘นกฺขตฺตราชา’’ติ จ ลทฺธนาโม จโนฺท สพฺพํ **ตารกาคณํ อธิคฺคยฺห** อภิภวิตฺวา **วิโรจติ** วิราชติ, **ตเถว ตฺวํ อิมํ อจฺฉรานํ** เทวกญฺญานํ **คณํ** สมูหํ อตฺตโน **ยสสา ททฺทลฺลมานา** อติวิย วิโชฺชตมานา **วิโรจสี**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘อิมา’’ติ ‘‘อิม’’นฺติ จ นิปาตมตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘นกฺขตฺตราชาริว ตาราคณํ ตเถว ตฺว’’นฺติ ปฐนฺติฯ

๑๕๓. อิทานิ ตสฺสา เทวตาย ปุริมภวํ ตตฺถ กตปุญฺญญฺจ ปุจฺฉนฺโต **''กุโต นุ อาคมฺมา''**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **กุโต นุ อาคมฺมา**ติ กุโต นุ ภวโต กุโต นุ ปุญฺญกมฺมโต การณภูตโต อิทํ มม ภวนํ อาคมฺม ภเทฺท **อโนมทสฺสเน** สพฺพงฺคโสภเน **ตุวํ อุปปนฺนา** อุปฺปตฺติคหณวเสน อุปคตาฯ ''อโนมทสฺสเน''ติ วุตฺตเมวตฺถํ อุปมาย ปกาเสนฺโต **''พฺรหฺมํว เทวา ติทสา สหินฺทกา, สเพฺพ น ตปฺปามเส ทสฺสเนน ต''**นฺติ อาหฯ ตตฺถ ยถา พฺรหฺมานํ สหมฺปติํ สนงฺกุมารํ วา อุปคตํ สห อิเนฺทนาติ สหินฺทกา ตาวติํสา เทวา ปสฺสนฺตา ทสฺสเนน น ตปฺปนฺติ, เอวํ ตว ทสฺสเนน มยํ สเพฺพ เทวา น ตปฺปามเสติ อโตฺถฯ

เอวํ ปน สเกฺกน เทวานมิเนฺทน ปุจฺฉิตา สา เทวตา ตมตฺถํ ปกาเสนฺตี –

๑๕๔. ''ยเมตํ สกฺก อนุปุจฺฉเส มมํ, กุโต จุตา ตุวํ อิธ อาคตาติ;
พาราณสี นาม ปุรตฺถิ กาสินํ, ตตฺถ อโหสิํ ปุเร เกสการิกาฯ

๑๕๕. ''พุเทฺธ จ ธเมฺม จ ปสนฺนมานสา, สเงฺฆ จ เอกนฺตคตา อสํสยา;
อขณฺฑสิกฺขาปทา อาคตปฺผลา, สโมฺพธิธเมฺม นิยตา อนามยา''ติฯ –

คาถทฺวยมาหฯ

๑๕๔-๕. ตตฺถ **ยเมต**นฺติ ยํ เอตํ ปญฺหนฺติ อโตฺถฯ **อนุปุจฺฉเส**ติ อนุกูลภาเวน ปุจฺฉสิฯ **มม**นฺติ มํฯ **ปุรตฺถี**ติ ปุรํ อตฺถิฯ **กาสิน**นฺติ กาสิรฏฺฐสฺสฯ **เกสการิกา**ติ ปุริมตฺตภาเว อตฺตโน นามํ วทติฯ **พุเทฺธ จ ธเมฺม จา**ติอาทินา อตฺตโน ปุญฺญํ วิภาเวติฯ

ปุน สโกฺก ตสฺสา ตํ ปุญฺญสมฺปตฺติญฺจ ทิพฺพสมฺปตฺติญฺจ อนุโมทมาโน –

๑๕๖. ''ตนฺตฺยาภินนฺทามเส สฺวาคตญฺจ เต,
ธเมฺมน จ ตฺวํ ยสสา วิโรจสิ;
พุเทฺธ จ ธเมฺม จ ปสนฺนมานเส,
สเงฺฆ จ เอกนฺตคเต อสํสเย;
อขณฺฑสิกฺขาปเท อาคตปฺผเล,
สโมฺพธิธเมฺม นิยเต อนามเย''ติฯ – อาห;

๑๕๖. ตตฺถ **ตนฺตฺยาภินนฺทามเส**ติ ตํ เต ทุวิธมฺปิ สมฺปตฺติํ อภินนฺทาม อนุโมทามฯ **สฺวาคตญฺจ เต**ติ ตุยฺหญฺจ อิธาคมนํ สฺวาคตํ, อมฺหากํ ปีติโสมนสฺสสํวทฺธนเมวฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

ตํ ปน ปวตฺติํ สโกฺก เทวราชา อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส กเถสิ, เถโร ภควโต นิเวเทสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา สเทวกสฺส โลกสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

เกสการีวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฎฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมิํ

สตฺตรสวตฺถุปฏิมณฺฑิตสฺส ปฐมสฺส ปีฐวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. จิตฺตลตาวโคฺค

๑. ทาสิวิมานวณฺณนา

ทุติยวเคฺค **อปิ สโกฺกว เทวิโนฺท**ติ ทาสิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ เชตวเน วิหรเนฺต สาวตฺถิวาสี อญฺญตโร อุปาสโก สมฺพหุเลหิ อุปาสเกหิ สทฺธิํ สายนฺหสมยํ วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปริสาย วุฏฺฐิตาย ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อหํ, ภเนฺต, สงฺฆสฺส จตฺตาริ นิจฺจภตฺตานิ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ ภควา ตทนุจฺฉวิกํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส ‘‘มยา, ภเนฺต, สงฺฆสฺส จตฺตาริ นิจฺจภตฺตานิ ปญฺญตฺตานิฯ เสฺว ปฏฺฐาย อยฺยา มม เคหํ อาคจฺฉนฺตู’’ติ ภตฺตุเทฺทสกสฺส อาโรเจตฺวา อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ทาสิยา ตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ตตฺถ ตยา นิจฺจกาลํ อปฺปมตฺตาย ภวิตพฺพ’’นฺติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ปกติยาว สา สทฺธาสมฺปนฺนา ปุญฺญกามา สีลวตี, ตสฺมา ทิวเส ทิวเส กาลเสฺสว อุฏฺฐาย ปณีตํ อนฺนปานํ ปฏิยาเทตฺวา ภิกฺขูนํ นิสีทนฏฺฐานํ สุสมฺมฏฺฐํ สุปริภณฺฑกํ กตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ภิกฺขู อุปคเต ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา วนฺทิตฺวา คนฺธปุปฺผธูปทีเปหิ ปูเชตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสติฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู กตภตฺตกิเจฺจ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห ‘‘กถํ นุ โข, ภเนฺต, อิโต ชาติอาทิทุกฺขโต ปริมุตฺติ โหตี’’ติฯ ภิกฺขู ตสฺสา สรณานิ จ ปญฺจ สีลานิ จ ทตฺวา กายสภาวํ ปกาเสตฺวา ปฏิกูลมนสิกาเร นิโยเชสุํ, อปเร อนิจฺจตาปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ กเถสุํฯ สา โสฬส วสฺสานิ สีลํ รกฺขนฺตี อนฺตรนฺตรา โยนิโส มนสิกโรนฺตี เอกทิวสํ ธมฺมสฺสวนสปฺปายํ ลภิตฺวา ญาณสฺส จ ปริปกฺกตฺตา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉากาสิฯ สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา สกฺกสฺส เทวรโญฺญ วลฺลภา ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สา สฏฺฐิตูริยสหเสฺสหิ ปริจริยมานา อจฺฉราสตสหสฺสปริวุตา มหนฺตํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวนฺตี ปมุทา โมทมานา สปริวารา อุยฺยานาทีสุ วิจรติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ทิสฺวา –

๑๕๗. ‘‘อปิ สโกฺกว เทวิโนฺท, รมฺเม จิตฺตลตาวเน;
สมนฺตา อนุปริยาสิ, นารีคณปุรกฺขตา;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๑๕๘. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๕๙. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว,
มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๑๖๐. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๖๑. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ทาสี อโหสิํ ปรเปสฺสิยา กุเลฯ
๑๖๒. ‘‘อุปาสิกา จกฺขุมโต, โคตมสฺส ยสสฺสิโน;

ตสฺสา เม นิกฺกโม อาสิ, สาสเน ตสฺส ตาทิโนฯ

๑๖๓. ‘‘กามํ ภิชฺชตุยํ กาโย, เนว อเตฺถตฺถ สณฺฐนํ;
สิกฺขาปทานํ ปญฺจนฺนํ, มโคฺค โสวตฺถิโก สิโวฯ

๑๖๔. ‘‘อกณฺฏโก อคหโน, อุชุ สพฺภิ ปเวทิโต;
นิกฺกมสฺส ผลํ ปสฺส, ยถิทํ ปาปุณิตฺถิกาฯ

๑๖๕. ‘‘อามนฺตนิกา รโญฺญมฺหิ, สกฺกสฺส วสวตฺติโน;
สฎฺฐิ ตุริยสหสฺสานิ, ปฎิโพธํ กโรนฺติ เมฯ

๑๖๖. ‘‘อาลโมฺพ คคฺคโร ภีโม, สาธุวาที จ สํสโย;
โปกฺขโร จ สุผโสฺส จ, วีณาโมกฺขา จ นาริโยฯ

๑๖๗. ‘‘นนฺทา เจว สุนนฺทา จ, โสณทินฺนา สุจิมฺหิตา;
อลมฺพุสา มิสฺสเกสี จ, ปุณฺฑรีกาติ ทารุณีฯ

๑๖๘. ‘‘เอณีผสฺสา สุผสฺสา จ, สุภทฺทา มุทุวาทินี;
เอตา จญฺญา จ เสยฺยาเส, อจฺฉรานํ ปโพธิกาฯ

๑๖๙. ‘‘ตา มํ กาเลนุปาคนฺตฺวา, อภิภาสนฺติ เทวตา;
หนฺท นจฺจาม คายาม, หนฺท ตํ รมยามเสฯ

๑๗๐. ‘‘นยิทํ อกตปุญฺญานํ, กตปุญฺญานเมวิทํ;
อโสกํ นนฺทนํ รมฺมํ, ติทสานํ มหาวนํฯ

๑๗๑. ‘‘สุขํ อกตปุญฺญานํ, อิธ นตฺถิ ปรตฺถ จ;
สุขญฺจ กตปุญฺญานํ, อิธ เจว ปรตฺถ จฯ

๑๗๒. ‘‘เตสํ สหพฺยกามานํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุํ;
กตปุญฺญา หิ โมทนฺติ, สเคฺค โภคสมงฺคิโน’’ติฯ – เทวตา วิสฺสเชฺชสิ;

๑๕๗. ตตฺถ **อปิ สโกฺกว เทวิโนฺท**ติ อปิสโทฺท สมฺภาวนายํ, อิวสโทฺท อิการโลปํ กตฺวา วุโตฺต อุปมายํ, ตสฺมา ยถา นาม สโกฺก เทวานมิโนฺทติ อโตฺถฯ สกฺกสมภาโว ติสฺสา เทวตาย ปริวารสมฺปตฺติทสฺสนตฺถํ วุโตฺตฯ เกจิ ‘‘อปีติ นิปาตมตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **จิตฺตลตาวเน**ติ จิตฺตาย นาม เทวธีตาย ปุญฺญานุภาเวน นิพฺพเตฺต, จิตฺตานํ วา วิจิตฺตปุปฺผผลาทิวิเสสยุตฺตานํ สนฺตานกวลฺลิอาทีนํ ตตฺถ เยภุยฺยตาย จิตฺตลตาวนนฺติ ลทฺธนาเม เทวุยฺยาเนฯ

๑๖๑. **ปรเปสฺสิยา**ติ ปเรสํ กุเล ตสฺมิํ ตสฺมิํ กิเจฺจ เปสนิยา, ปเรสํ เวยฺยาวจฺจการีติ อโตฺถฯ

๑๖๒. **ตสฺสา เม นิกฺกโม อาสิ, สาสเน ตสฺส ตาทิโน**ติ ตสฺสา ทาสิยาปิ สมานาย ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมโต พุทฺธสฺส ภควโต อุปาสิกา หุตฺวา โสฬส วสฺสานิ สีลํ รกฺขนฺติยา กมฺมฎฺฐานญฺจ มนสิ กโรนฺติยา มนสิการานุภาเวน เม มยฺหํ อุปฺปชฺชมาเน สตฺตติํสโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาเต อิฎฺฐาทีสุ ตาทิลกฺขณสมฺปตฺติยา ตาทิโน สตฺถุ สาสเน ตปฺปริยาปโนฺนเยว สํกิเลสปกฺขโต นิกฺกมเนน ‘‘นิกฺกโม’’ติ ลทฺธนาโม สมฺมาวายาโม อาสิ อโหสิ อุปฺปชฺชิฯ

๑๖๓-๔. ตสฺส ปน นิกฺกมสฺส ปุพฺพภาคสฺส ปวตฺตาการํ ทเสฺสตุํ **“กามํ ภิชฺชตุยํ กาโย, เนว อเตฺถตฺถ สณฺฐาน**นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺสโตฺถ – ยทิปิ เม **อยํ กาโย ภิชฺชตุ** วินสฺสตุ, ตตฺถ กิญฺจิมตฺตมฺปิ อเปกฺขํ อกโรนฺตี **เอตฺถ** เอตสฺมิํ กมฺมฏฺฐานานุโยเค **เนว อตฺถิ,** เม วีริยสฺส **สณฺฐานํ** สิถิลีกรณนฺติ วีริยํ สมฺเตฺตเชนฺตี วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปสินฺติฯ

อิทานิ ตถา วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา ปฏิลทฺธคุณํ ทเสฺสนฺตี –

> ‘‘สิกฺขาปทานํ ปญฺจนฺนํ, มโคฺค โสวตฺถิโก สิโว;
> อกณฺฏโก อคหโน, อุชุ สพฺภิ ปเวทิโต;
> นิกฺกมสฺส ผลํ ปสฺส, ยถิทํ ปาปุณิตฺถิกา’’ติฯ – อาห;

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – โย นิจฺจสีลวเสน สมาทินฺนานํ ปญฺจนฺนํ สิกฺขาปทานํ สิกฺขาโกฏฺฐาสานํ อุปนิสฺสยภาเวน ลทฺธตฺตา เตสํ ปริปูริตตฺตา จ **สิกฺขาปทานํ ปญฺจนฺนํ** สมฺพนฺธีภูโต, ยสฺมิํ สนฺตาเน อุปฺปโนฺน, ตสฺส สพฺพากาเรน โสตฺถิภาวสมฺปาทนโต สุนฺทรตฺถภาวโต จ **โสวตฺถิโก** โสตฺถิโก, สํกิเลสธเมฺมหิ อนุปทฺทุตตฺตา เขมปฺปตฺติเหตุตาย จ **สิโว,** ราคกณฺฏกาทีนํ อภาเวน **อกณฺฏโก,** กิเลสทิฏฺฐิทุจฺจริตคหนสมุเจฺฉทนโต **อคหโน,** สพฺพชิมฺหวงฺกกุฏิลภาวาปคมเหตุตาย **อุชุ,** พุทฺธาทีหิ สปฺปุริเสหิ ปกาสิตตฺตา **สพฺภิ ปเวทิโต** อริยมโคฺค, ตํ **ยถา** เยน อุปายภูเตน **อิตฺถิกา** ทุวงฺคุลพหลพุทฺธิกาปิ สมานา **ปาปุณิ,** ตสฺส **นิกฺกมสฺส** ยถาวุตฺตวีริยสฺส อิทํ **ผลํ ปสฺสา**ติ สกฺกํ อาลปติฯ

๑๖๕. **อามนฺตนิกา รโญฺญมฺหิ, สกฺกสฺส วสวตฺติโน**ติ สยํวสีภาเวน วตฺตนโต, ทฺวีสุ เทวโลเกสุ อตฺตโน วสํ อิสฺสริยํ วเตฺตตีติ วา วสวตฺตี, ตสฺส วสวตฺติโน สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อามนฺตนิกา อาลาปสลฺลาปโยคฺคา, กีฬนกาเล วา เตน อามเนฺตตพฺพา อมฺหิ, นิกฺกมสฺส วีริยสฺส ผลํ ปสฺสาติ โยชนาฯ อาตตวิตตาทิเภเทน ปญฺจ ตูริยงฺคานิ ทฺวาทสหิ ปาณิภาเคหิ เอกโต ปวชฺชมานานิ สฏฺฐิ โหนฺติ, ตานิ ปน สหสฺสมตฺตานิ ปยิรุปาสนวเสน อุปฏฺฐิตานิ สนฺธายาห **“สฏฺฐิ ตูริยสหสฺสานิ, ปฏิโพธํ กโรนฺติ เม**’’ติฯ ตตฺถ **ปฏิโพธ**นฺติ ปีติโสมนสฺสานํ ปโพธนํฯ

๑๖๖-๘. **อาลโมฺพ**ติอาทิ ตูริยวาทกานํ เทวปุตฺตานํ เอกเทสโต นามคฺคหณนฺติ วทนฺติ, ตูริยานํ ปเนตํ นามคฺคหณํฯ **วีณาโมกฺขา**ทิกา เทวธีตาฯ **สุจิมฺหิตา**ติ สุทฺธมิหิตา, นามเมว วา เอตํฯ **มุทุวาทินี**ติ มุทุนาว วทตีติ มุทุวาทินี, มุทุกํ อติวิย วาทนสีลา, นามเมว วาฯ **เสยฺยาเส**ติ เสยฺยตราฯ **อจฺฉราน**นฺติ อจฺฉราสุ สงฺคีเต ปาสํสตราฯ **ปโพธิกา**ติ ปโพธนกราฯ

๑๖๙. **กาเลนา**ติ ยุตฺตปฺปตฺตกาเลนฯ **อภิภาสนฺตี**ติ อภิมุขา, อภิรตา วา หุตฺวา ภาสนฺติฯ ยถา จ ภาสนฺติ, ตํ ทเสฺสตุํ **“หนฺท นจฺจาม คายาม, หนฺท ตํ รมยามเส**’’ติ วุตฺตํฯ

๑๗๐. **อิท**นฺติ อิทํ มยา ลทฺธฏฺฐานํฯ **อโสก**นฺติ อิฏฺฐกนฺตปิยมนาปานํเยว รูปาทีนํ สมฺภวโต วิโสกํฯ ตโต เอว สพฺพกาลํ ปโมทสํวทฺธนโต **นนฺทนํฯ ติทสานํ มหาวน**นฺติ ตาวติํสเทวานํ มหนฺตํ มหนียญฺจ อุยฺยานํฯ

๑๗๑. เอวรูปา ทิพฺพสมฺปตฺติ นาม ปุญฺญกมฺมวเสเนวาติ โอทิสฺสกนเยน วตฺวา ปนุ อโนทิสฺสกนเยน ทเสฺสนฺตี **“สุขํ อกตปุญฺญาน**’’นฺติ คาถมาหฯ

๑๗๒. ปุน อตฺตนา ลทฺธสฺส ทิพฺพฎฺฐานสฺส ปเรหิ สาธารณภาวมตาวเสน ธมฺมํ กเถนฺตี **“เตสํ สหพฺยกามาน”**นฺติ โอสานคาถมาหฯ **เตส**นฺติ ตาวตึสเทวานํฯ **สหพฺยกามาน**นฺติ สหภาวํ อิจฺฉเนฺตหิ, กตฺตุอเตฺถ หิ อิทํ สามิวจนํฯ สห วาติ ปวตฺตตีติ สหโว, ตสฺส ภาโว สหพฺยํ ยถา วีรสฺส ภาโว วีริยนฺติฯ

เอวํ เถโร เทวตาย อตฺตโน ปุญฺญกมฺมํ อาวิกเต ตสฺสา สปริวาราย ธมฺมํ เทเสตฺวา เทวโลกโต อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺต ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา สเทวกสฺส โลกสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

ทาสิวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ลขุมาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ ลขุมาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ พาราณสิยํ วิหรเนฺต เกวฏฺฏทฺวารํ นาม พาราณสินครสฺส เอกํ ทฺวารํ, ตสฺส อวิทูเร นิวิฏฺฐคาโมปิ ‘‘เกวฏฺฏทฺวาร’’เนฺตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ ตตฺถ ลขุมา นาม เอกา อิตฺถี สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธิสมฺปนฺนา เตน ทฺวาเรน ปวิสเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อตฺตโน เคหํ เนตฺวา กฏจฺฉุภิกฺขํ ทตฺวา เตเนว ปริจเยน สทฺธาย วฑฺฒมานาย อาสนสาลํ กาเรตฺวา ตตฺถ ปวิฏฺฐานํ ภิกฺขูนํ อาสนํ อุปเนติ, ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปติฯ ยญฺจ โอทนกุมฺมาสฑากาทิ อตฺตโน เคเห วิชฺชติ, ตํ ภิกฺขูนํ เทติฯ สา ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาย สมาหิตา หุตฺวา วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตฺวา วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปนฺตี อุปนิสฺสยสมฺปนฺนตาย น จิรเสฺสว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน มหติ วิมาเน นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสญฺจสฺสา ปริวาโร อโหสิฯ สา ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตี ปโมทมานา วิจรติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรโนฺต **“อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนา”**ติอาทิคาถาหิ ปุจฺฉีติ สพฺพํ วุตฺตนยเมวฯ เตน วุตฺตํ –

๑๗๓. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๑๗๔. เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๗๕. ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๗๖. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๗๗. ‘‘เกวฏฺฏทฺวารา นิกฺขมฺม, อหุ มยฺหํ นิเวสนํ;
ตตฺถ สญฺจรมานานํ, สาวกานํ มเหสินํฯ

๑๗๘. โอทนํ กุมฺมาสํ ฑากํ, โลณโสวีรกญฺจหํ;
อทาสึ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๑๗๙. จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;

ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๑๘๐.‘‘อุโปสถํ อุปวสิสฺสํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
สญฺญมา สํวิภาคา จ, วิมานํ อาวสามหํฯ

๑๘๑.‘‘ปาณาติปาตา วิรตา, มุสาวาทา จ สญฺญตา;
เถยฺยา จ อติจารา จ, มชฺชปานา จ อารกาฯ

๑๘๒.‘‘ปญฺจสิกฺขาปเท รตา, อริยสจฺจาน โกวิทา;
อุปาสิกา จกฺขุมโต, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๑๘๓.‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ
มม จ, ภเนฺต, วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วเนฺทยฺยาสิ ‘‘ลขุมา นาม, ภเนฺต, อุปาสิกา ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ภเนฺต, ยํ มํ ภควา อญฺญตรสฺมิํ สามญฺญผเล พฺยากเรยฺยฯ ตํ ภควา สกทาคามิผเล พฺยากาสีติฯ

๑๗๗. ตตฺถ **เกวฏฺฏทฺวารา นิกฺขมฺมา**ติ เกวฏฺฏทฺวารโต นิกฺขมนฏฺฐาเนฯ

๑๗๘. **ฑากํ**ติ ตณฺฑุเลยฺยกาทิสากพฺยญฺชนํฯ **โลณโสวีรก**นฺติ ธญฺญรสาทีหิ พหูหิ สมฺภาเรหิ สมฺปาเทตพฺพํ เอกํ ปานกํฯ ‘‘อาจามกญฺชิกโลณูทก’’นฺติปิ วทนฺติฯ

ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวสาเน สา เถรสฺส ธมฺมเทสนาย สกทาคามิผลํ ปาปุณิฯ เสสํ อุตฺตรา วิธาเน วุตฺตนยานุสาเรน เอว เวทิตพฺพํฯ

ลขุมาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อาจามทายิกาวิมานวณฺณนา

ปิณฺฑาย เต จรนฺตสฺสาติ อาจามทายิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน ราชคเห อญฺญตรํ กุลํ อหิวาตโรเคน อุปทฺทุตํ อโหสิฯ ตตฺถ สเพฺพ ชนา มตา ฐเปตฺวา เอกํ อิตฺถิํฯ สา เคหํ เคหคตญฺจ สพฺพํ ธนธญฺญํ ฉเฑฺฑตฺวา มรณภยภีตา ภิตฺติฉิเทฺทน ปลาตา อนาถา หุตฺวา ปรเคหํ คนฺตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส วสติฯ ตสฺมิํ เคเห มนุสฺสา กรุณายนฺตา อุกฺขลิอาทีสุ อวสิฏฺฐํ ยาคุภตฺตอาจามาทิํ ตสฺสา เทนฺติฯ สา ตํ ภุญฺชิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปติฯ

เตน จ สมเยน อายสฺมา มหากสฺสโป สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐิโต ‘‘กํ นุ โข อหํ อชฺช อาหารปฏิคฺคหเณน อนุคฺคเหสฺสามิ, ทุคฺคติโต จ ทุกฺขโต จ โมเจสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺต ตํ อิตฺถิํ อาสนฺนมรณํ นิรยสํวตฺตนิกญฺจสฺสา กมฺมํ กโตกาสํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มยิ คเต อตฺตนา ลทฺธํ อาจามํ ทสฺสติ, เตเนว นิมฺมานรติเทวโลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ, เอวํ นิรยูปปตฺติโต โมเจตฺวา หนฺทาหํ อิมิสฺสา สคฺคสมฺปตฺติํ นิปฺผาเทสฺสามี’’ติ ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย ตสฺสา นิเวสนฏฺฐานาภิมุโข คจฺฉติฯ อถ สโกฺก เทวานมิโนฺท อญฺญาตกเวเสน อเนกรสํ อเนกสูปพฺยญฺชนํ ทิพฺพาหารํ อุปเนสิฯ ตํ ญตฺวา เถโร ‘‘โกสิย, ตฺวํ กตกุสโล, กสฺมา เอวํ กโรสิ, มา ทุคฺคตานํ กปณานํ สมฺปตฺติํ วิลุมฺปี’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตสฺสา อิตฺถิยา ปุรโต อฏฺฐาสิฯ

สา เถรํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มหานุภาโว เถโร, อิมสฺส ทาตพฺพยุตฺตกํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา อิธ นตฺถิ, อิทญฺจ กิลิฏฺฐภาชนคตํ ติณจุณฺณรชานุกิณฺณํ อโลณํ สีตลํ อปฺปรสํ อาจามกญฺชิยมตฺตํ เอทิสสฺส ทาตุํ น อุสฺสหามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘อติจฺฉถา’’ติ อาหฯ เถโร เอกปทนิเกฺขปมตฺตํ อปสกฺกิตฺวา อฏฺฐาสิฯ เคหวาสิโน มนุสฺสา ภิกฺขํ อุปเนสุํ, เถโร น สมฺปฏิจฺฉติฯ สา ทุคฺคติตฺถี ‘‘มเมว อนุคฺคหตฺถาย อิธาคโต, มม สนฺตกเมว ปฏิคฺคเหตุกาโม’’ติ ญตฺวา ปสนฺนมานสา อาทรชาตา ตํ อาจามํ เถรสฺส ปเตฺต อากิริฯ เถโร ตสฺสา ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ ภุญฺชนาการํ ทเสฺสสิ, มนุสฺสา อาสนํ ปญฺญาเปสุํฯ เถโร ตตฺถ นิสีทิตฺวา ตํ อาจามํ ภุญฺชิตฺวา ปีวิตฺวา โอนีตปตฺตปาณี อนุโมทนํ กตฺวา ตํ ทุคฺคติตฺถิํ ‘‘ตฺวํ อิโต ตติเย อตฺตภาเว มม มาตา อโหสี’’ติ วตฺวา คโตฯ สา เตน เถเร อติปสาทญฺจ อุปฺปาเทตฺวา ตสฺสา รตฺติยา ปฐมยาเม กาลํ กตฺวา นิมฺมานรตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิฯ อถ สกฺโก เทวราชา ตสฺสา กาลกตภาวํ ญตฺวา ‘‘กตฺถ นุ โข อุปฺปนฺนา’’ติ อาวเชฺชโนฺต ตาวติํเสสุ อทิสฺวา รตฺติยา มชฺฌิมยาเม อายสฺมนฺตํ มหากสฺสปํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺสา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ปุจฺฉโนฺต –

๑๘๕. ‘‘ปิณฺฑาย เต จรนฺตสฺส, ตุณฺหีภูตสฺส ติฏฺฐโต;
ทลิทฺทา กปณา นารี, ปราคารํ อปสฺสิตาฯ

๑๘๖. ‘‘ยา เต อทาสิ อาจามํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิ;
สา หิตฺวา มานุสํ เทหํ, กํ นุ สา ทิสตํ คตา’’ติฯ –

เทฺว คาถา อภาสิฯ

๑๘๕. ตตฺถ **ปิณฺฑายา**ติ ปิณฺฑปาตตฺถายฯ **ตุณฺหีภูตสฺส ติฏฺฐโต**ติ อิทํ ปิณฺฑาย จรณาการทสฺสนํ, อุทฺทิสฺส ติฏฺฐโตติ อโตฺถฯ **ทลิทฺทา**ติ ทุคฺคตาฯ **กปณา**ติ วรากีฯ ‘‘ทลิทฺทา’’ติ อิมินา ตสฺสา โภคปาริชุญฺญํ ทเสฺสติ, ‘‘กปณา’’ติ อิมินา ญาติปาริชุญฺญํฯ **ปราคารํ อปสฺสิตา**ติ ปรเคหํ นิสฺสิตา, ปเรสํ ฆเร พหิปิฏฺฐิฉทนํ นิสฺสาย วสนฺตีฯ

๑๘๖. **กํ นุ สา ทิสตํ คตา**ติ ฉสุ กามเทวโลเกสุ อุปฺปชฺชนวเสน กํ นาม ทิสํ คตาฯ อิติ สโกฺก ‘‘เถเรน ตถา กตานุคฺคหา อุฬาราย ทิพฺพสมฺปตฺติยา ภาคินี, น จ ทิสฺสตี’’ติ เหฏฺฐา ทฺวีสุ เทวโลเกสุ อปสฺสโนฺต สํสยาปโนฺน ปุจฺฉติฯ

อถสฺส เถโร –

๑๘๗. ‘‘ปิณฺฑาย เม จรนฺตสฺส, ตุณฺหีภูตสฺส ติฏฺฐโต;
ทลิทฺทา กปณา นารี, ปราคารํ อปสฺสิตาฯ

๑๘๘. ‘‘ยา เม อทาสิ อาจามํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิ;
สา หิตฺวา มานุสํ เทหํ, วิปฺปมุตฺตา อิโต จุตาฯ

๑๘๙. ‘‘นิมฺมานรติโน นาม, สนฺติ เทวา มหิทฺธิกา;
ตตฺถ สา สุขิตา นารี, โมทตาจามทายิกา’’ติฯ –

ปุจฺฉิตนิยาเมเนว ปฏิวจนํ เทโนฺต ตสฺสา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ กเถสิฯ

๑๘๘. ตตฺถ **วิปฺปมุตฺตา**ติ ตโต มนุสฺสโทภคฺคิยโต ปรมการุญฺญวุตฺติโต วิปฺปมุตฺตา อปคตาฯ

๑๘๙. โมทตาจามทายิกาติ อาจามมตฺตทายิกา, สาปิ นาม ปญฺจเม กามสเคฺค ทิพฺพสมฺปตฺติยา โมทติ, ปสฺส ตาว เขตฺตสมฺปตฺติผลนฺติ ทเสฺสติฯ

ปุน สโกฺก ตสฺสา ทานสฺส มหปฺผลตํ มหานิสํสตญฺจ สุตฺวา ตํ โถเมโนฺต –

๑๙๐. ‘‘อโห ทานํ วราकิยา, กสฺสเป สุปฺปติฏฺฐิตํ;
ปราภเตน ทาเนน, อิชฺฌิตฺถ วต ทกฺขิณาฯ

๑๙๑. ‘‘ยา มเหสิตฺตํ กาเรยฺย, จกฺกวตฺติสฺส ราชิโน;
นารี สพฺพงฺคกลฺยาณี, ภตฺตุ จาโนมทสฺสิกา;
เอตสฺสาจามทานสฺส, กลํ นาคฺฆติ โสฬสิํฯ

๑๙๒. ‘‘สตํ นิกฺขา สตํ อสฺสา, สตํ อสฺสตรีรถา;
สตํ กญฺญาสหสฺสานิ, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
เอตสฺสาจามทานสฺส, กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสิํฯ

๑๙๓. ‘‘สตํ เหมวตา นาคา, อีสาทนฺตา อุรูฬฺหวา;
สุวณฺณกจฺฉา มิตงฺคา, เหมกปฺปนวาสสา;
เอตสฺสาจามทานสฺส, กลํ นาคจฺฉนฺติ โสฬสิํฯ

๑๙๔. ‘‘จตุนฺนมปิ ทีปานํ, อิสฺสรํ โยธ การเย;
เอตสฺสาจามทานสฺส, กลํ นาคฺฆติ โสฬสิ’’นฺติฯ – อาห;

๑๙๐. ตตฺถ **อโห**ติ อจฺฉริยเตฺถ นิปาโตฯ **วราकิยา**ติ กปณิยาฯ **ปราภเตนา**ติ ปรโต อานีเตน, ปเรสํ ฆรโต อุจฺฉาจริยาย ลเทฺธนาติ อโตฺถฯ **ทาเนนา**ติ ทาตเพฺพน อาจามมเตฺตน เทยฺยธเมฺมนฯ **อิชฺฌิตฺถ วต ทกฺขิณา**ติ ทกฺขิณา ทานํ อโห นิปฺผชฺชิตฺถ, อโห มหปฺผลา มหาชุติกา มหาวิปฺผารา อหุวตฺถาติ อโตฺถฯ

๑๙๑. อิทานิ ‘‘อิตฺถิรตนาทีนิปิ ตสฺส ทานสฺส สตภาคมฺปิ สหสฺสภาคมฺปิ น อุเปนฺตี’’ติ ทเสฺสตุํ **‘‘ยา มเหสิตฺตํ กาเรยฺยา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สพฺพงฺคกลฺยาณี**ติ ‘‘นาติทีฆา นาติรสฺสา นาติกิสา นาติถูลา นาติกาฬี นาโจฺจทาตา อติกฺกนฺตา มานุสวณฺณํ อปฺปตฺตา ทิพฺพวณฺณ’’นฺติ เอวํ วุเตฺตหิ สเพฺพหิ อเงฺคหิ การเณหิ, สเพฺพหิ วา องฺคปจฺจเงฺคหิ กลฺยาณี โสภนา สุนฺทราฯ **ภตฺตุ จาโนมทสฺสิกา**ติ สามิกสฺส อลามกทสฺสนา สาติสยํ ทสฺสนียา ปาสาทิกาฯ **เอตสฺสาจามทานสฺส, กลํ นาคฺฆติ โสฬสิ**นฺติ เอตสฺส เอตาย ทินฺนสฺส อาจามทานสฺส ผลํ โสฬสภาคํ กตฺวา ตโต เอกํ ภาคํ ปุน โสฬสภาคํ กตฺวา คหิตภาคสงฺขาตํ โสฬสิํ กลํ จกฺกวตฺติรโญฺญ อิตฺถิรตนภาโวปิ นาคฺฆติ นานุโภติ น ปาปุณาติฯ ‘‘สุวณฺณสฺส ปญฺจทสธรณํ นิกฺข’’นฺติ วทนฺติ, ‘‘สตธรณ’’นฺติ อปเรฯ

๑๙๓. เหมวตาติ หิมวติ ชาตา, เหมวตชาติกา วาฯ เต หิ มหนฺตา ถามชวสมฺปนฺนา จ โหนฺติฯ **อีสาทนฺตา**ติ รถีสาสทิสทนฺตา, โถกํเยว อวนตทนฺตาติ อโตฺถฯ เตน วิสาลกทาฐีภาวํ นิวาเรติฯ **อุรูฬฺหวา**ติ ถามชวปรกฺกเมหิ พฺรูหโนฺต, มหนฺตํ ยุทฺธกิจฺจํ วหิตุํ สมตฺถาติ อโตฺถฯ **สุวณฺณกจฺฉา**ติ เหมมยคีเวยฺยกปฏิมุกฺกาฯ กจฺฉสีเสน หิ สพฺพํ หตฺถิโยคฺคํ วทติฯ **เหมกปฺปนวาสสา**ติ สุวณฺณขจิตคชตฺถรณกงฺกนาทิหตฺถาลงฺการสมฺปนฺนาฯ

๑๙๔. **จตุนฺนมฺปิ ทีปานํ อิสฺสร**นฺติ ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวารานํ ชมฺพุทีปาทีนํ จตุนฺนํ มหาทีปานํ อิสฺสริยํฯ เตน สตฺตรตนสมุชฺชลํ สกลํ จกฺกวตฺติสิรึ วทติฯ ยํ ปเนตฺถ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

อิธ สเกฺกน เทวราเชน อตฺตนา จ วุตฺตํ สพฺพํ อายสฺมา มหากสฺสปตฺเถโร ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

อาจามทายิกาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จณฺฑาลิวิมานวณฺณนา

จณฺฑาลิ วนฺท ปาทานีติ จณฺฑาลิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรนฺโต ปจฺจูสเวลายํ พุทฺธาจิณฺณํ มหากรุณาสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย โลกํ โอโลเกนฺโต อทฺทส ตสฺมิํเยว นคเร จณฺฑาลาวสเถ วสนฺตึ เอกํ มหลฺลิกํ จณฺฑาลึ ขีณายุกํ, นิรยสํวตฺตนิกญฺจสฺสา กมฺมํ อุปฏฺฐิตํฯ โส มหากรุณาย สมุสฺสาหิตมานโส ‘‘สคฺคสํวตฺตนิกํ กมฺมํ กาเรตฺวา เตนสฺสา นิรยูปปตฺตึ นิเสเธตฺวา สเคฺค ปติฏฺฐาเปสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา มหตา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธิํ ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิสติฯ เตน จ สมเยน สา จณฺฑาลี ทณฺฑํ โอลุพฺภ นครโต นิกฺขมนฺตี ภควนฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อภิมุขี หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ภควาปิ ตสฺสา คมนํ นิวาเรนฺโต วิย ปุรโต อฏฺฐาสิฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน สตฺถุ จิตฺตํ ญตฺวา ตสฺสา จ อายุปริกฺขยํ ภควโต วนฺทนาย ตํ นิโยเชนฺโต –

๑๙๕. ‘‘จณฺฑาลิ วนฺท ปาทานิ, โคตมสฺส ยสสฺสิโน;
ตเมว อนุกมฺปาย, อฏฺฐาสิ อิสิสตฺตโมฯ

๑๙๖. ‘‘อภิปฺปสาเทหิ มนํ, อรหนฺตมฺหิ ตาทินิ;
ขิปฺปํ ปญฺชลิกา วนฺท, ปริตฺตํ ตว ชีวิต’’นฺติฯ – คาถาทฺวยมาห;

๑๙๕. ตตฺถ **จณฺฑาลี**ติ ชาติอาคเตน นาเมน ตํ อาลปติฯ **วนฺทา**ติ อภิวาทยฯ **ปาทานี**ติ สเทวกสฺส โลกสฺส สรณานิ จรณานิ ฯ **ตเมว อนุกมฺปายา**ติ ตเมว อนุคฺคณฺหนตฺถํ, อปายูปปตฺติโต นิเสเธตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺตาปนตฺถนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อฏฺฐาสี**ติ นครมฺปิ อปวิสิตฺวา ฐิโตฯ **อิสิสตฺตโม**ติ โลกิยเสกฺขาเสกฺขปเจฺจกพุทฺธอิสีหิ อุตฺตโม อุกฺกฏฺฐตโม, อถ วา พุทฺธอิสีนํ วิปสฺสิอาทีนํ สตฺตโมติ อิสิสตฺตโมฯ

๑๙๖. **อภิปฺปสาเทหิ มน**นฺติ ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา’’ติ ตว จิตฺตํ ปสาเทหิฯ **อรหนฺตมฺหิ ตาทินี**ติ อารกตฺตา กิเลสานํ, เตสํเยว อรีนํ หตตฺตา, สํสารจกฺกสฺส อรานํ หตตฺตา, ปจฺจยานํ อรหตฺตา, ปาปกรเณ รหาภาวา จ อรหเนฺต, อิฏฺฐาทีสุ ตาทิภาวปฺปตฺติยา ตาทิมฺหิฯ **ขิปฺปํ ปญฺชลิกา วนฺทา**ติ สีฆํเยว ปคฺคหิตอญฺชลิกา หุตฺวา วนฺทสฺสุฯ กสฺมาติ เจ? **ปริตฺตํ ตว ชีวิต**นฺติ, อิทาเนว ภิชฺชนสภาวตฺตา ปริตฺตํ อติอิตฺตรํฯ

อิติ เถโร คาถาทฺวเยน ภควโต คุเณ ปกิเตฺตนฺโต อตฺตโน อานุภาเว ฐตฺวา ตสฺสา จ ขีณายุกตาวิภาวเนน สํเวเชนฺโต สตฺถุ วนฺทนาย นิโยเชสิฯ สา จ ตํ สุตฺวา สํเวคชาตา สตฺถริ ปสนฺนมานสาว หุตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลึ กตฺวา นมสฺสมานา พุทฺธคตาย ปีติยา เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ภควา ‘‘อลเมตฺตกเมติสฺสา สคฺคูปปตฺติยา’’ติ นครํ ปาวิสิ

สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ อถ นํ เอกา ภนฺตา คาวี ตรุณวจฺฉา ตโต เอว อภิธาวนฺตี สิเงฺคน ปหริตฺวา ชีวิตา โวโรเปสิฯ ตํ สพฺพํ ทเสฺสตุํ สงฺคีติการา –

๑๙๗. ‘‘โจทิตา ภาวิตเตฺตน, สรีรนฺติมธาริน;
จณฺฑาลี วนฺทิ ปาทานิ, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๑๙๘. ‘‘ตเมนํ อวธี คาวี, จณฺฑาลึ ปญฺชลึ ฐิตํ;
นมสฺสมานํ สมฺพุทฺธํ, อนฺธกาเร ปภงฺกร’’นฺติฯ – คาถาทฺวยมาหํสุ;

๑๙๘. ตตฺถ **ปญฺชลึ ฐิตํ นมสฺสมานํ สมฺพุทฺธ**นฺติ คเตปิ ภควติ พุทฺธารมฺมณาย ปีติยา สมาหิตา หุตฺวา สมฺมุขา วิย อญฺชลึ ปคฺคยฺห นมสฺสมานํ ฐิตํฯ **อนฺธกาเร**ติ อวิชฺชนฺธกาเรน สกเลน กิเลสนฺธกาเรน จ อนฺธกาเร โลเกฯ **ปภงฺกร**นฺติ ญาโณภาสกรํฯ

สา จ ตโต จุตา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติ, อจฺฉรานํ สตสหสฺสํ จสฺสา ปริวาโร อโหสิฯ ตทเหว จ สา สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา วิมานโต โอตริตฺวา อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิฯ ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ –

๑๙๙. ‘‘ขีณาสวํ วิคตรชํ อเนชํ, เอกํ อรญฺญมฺหิ รโห นิสินฺนํ;
เทวิทฺธิปตฺตา อุปสงฺกมิตฺวา, วนฺทามิ ตํ วีร มหานุภาว’’นฺติฯ –

เทวตา อาหฯ ตํ เถโร ปุจฺฉิ –

๒๐๐. ‘‘สุวณฺณวณฺณา ชลิตา มหายสา, วิมานโมรุยฺห อเนกจิตฺตา;
ปริวาริตา อจฺฉราสงฺคเณน, กา ตฺวํ สุเภ เทวเต วนฺทเส มม’’นฺติฯ

๒๐๐. ตตฺถ **ชลิตา**ติ อตฺตโน สรีรปฺปภาย วตฺถาภรณาทีนํ โอภาเสน จ ชลนฺตี โชเตนฺตีฯ **มหายสา**ติ มหาปริวาราฯ **วิมานโมรุยฺหา**ติ วิมานโต โอรุยฺหฯ **อเนกจิตฺตา**ติ อเนกวิธจิตฺตตายุตฺตาฯ **สุเภ**ติ สุภคุเณฯ **มม**นฺติ มํฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา ปุน สา –

๒๐๑. ‘‘อหํ ภทฺทเนฺต จณฺฑาลี, ตยา วีเรน เปสิตา;
วนฺทึ อรหโต ปาเท, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๒๐๒. ‘‘สาหํ วนฺทิตฺวา ปาทานิ, จุตา จณฺฑาลโยนิยา;
วิมานํ สพฺพโต ภทฺทํ, อุปปนฺนมฺหิ นนฺทเนฯ

๒๐๓. ‘‘อจฺฉรานํ สตสหสฺสํ, ปุรกฺขตฺวาน ติฏฺฐติ;
ตาสาหํ ปวรา เสฏฺฐา, วเณฺณน ยสสายุนาฯ

๒๐๔. ‘‘ปหูตกตกลฺยาณา , สมฺปชานา ปฏิสฺสตา;
มุนึ การุณิกํ โลเก, ตํ ภเนฺต วนฺทิตุมาคตา’’ติฯ –

จตโสฺส คาถาโย อาหฯ

๒๐๑-๔. ตตฺถ **เปสิตา**ติ ‘‘จณฺฑาลิ, วนฺท ปาทานี’’ติอาทินา วนฺทนาย อุโยฺยชิตาฯ ยทิปิ ตํ วนฺทนามยํ ปุญฺญํ ปวตฺติกฺขณวเสน ปริตฺตํ, เขตฺตมหนฺตตาย ปน ผลมหนฺตตาย จ อติวิย มหนฺตเมวาติ อาห **‘‘ปหูตกตกลฺยาณา’’**ติฯ ตถา พุทฺธารมฺมณาย ปีติยา ปวตฺติกฺขเณ ปญฺญาย สติยา จ วิสทภาวํ สนฺธายาห **‘‘สมฺปชานา ปฏิสฺสตา’’**ติฯ ปุน –

๒๐๕. ‘‘อิทํ วตฺวาน จณฺฑาลี, กตญฺญู กตเวทินี;
วนฺทิตฺวา อรหโต ปาเท, ตเตฺถวนฺตรธายถา’’ติฯ –

คาถา สงฺคีติกาเรหิ ฐปิตาฯ

๒๐๕. ตตฺถ **จณฺฑาลี**ติ จณฺฑาลีภูตปุพฺพาติ กตฺวา วุตฺตํ, เทวโลเก จ อิทมาจิณฺณํ, ยํ มนุสฺสโลเก นิรุฬฺหสมญฺญาย โวหาโรฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อายสฺมา ปน มหาโมคฺคลฺลาโน อิมํ ปวตฺตึ ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ, สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

จณฺฑาลิวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ภทฺทิตฺถิวิมานวณฺณนา

นีลา ปีตา จ กาฬา จาติ ภทฺทิตฺถิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน จ สมเยน กิมิลนคเร โรหโก นาม คหปติปุโตฺต อโหสิ สโทฺธ ปสโนฺน สีลาจารสมฺปโนฺนฯ ตสฺมิํเยว จ นคเร เตน สมานมหาโภเค กุเล เอกา ทาริกา อโหสิ สทฺธา ปสนฺนา ปกติยาปิ ภทฺทตาย ภทฺทาติ นาเมนฯ อถ โรหกสฺส มาตาปิตโร ตํ กุมาริํ วาเรตฺวา ตาทิเส กาเล ตํ อาเนตฺวา อาวาหวิวาหํ อกํสุฯ เต อุโภปิ สมคฺควาสํ วสนฺติฯ สา อตฺตโน อาจารสมฺปตฺติยา ‘‘ภทฺทิตฺถี’’ติ ตสฺมิํ นคเร ปากฏา ปญฺญาตา อโหสิฯ

เตน จ สมเยน เทฺว อคฺคสาวกา ปญฺจสตปญฺจสตภิกฺขุปริวารา ชนปทจาริกํ จรนฺตา กิมิลนครํ ปาปุณิํสุฯ โรหโก เตสํ ตตฺถ คตภาวํ ญตฺวา โสมนสฺสชาโต เถเร อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ทุติยทิวเส ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สปริวาเร เต สนฺตเปฺปตฺวา สปุตฺตทาโร เตหิ เทสิตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เตสํ โอวาเท ปติฏฺฐหนฺต สรณานิ คณฺหิ, ปญฺจ สีลานิ สมาทิยิฯ ภริยา ปนสฺส อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปนฺนรสีปาฏิหาริยปเกฺขสุ อุโปสถํ อุปวสิ, วิเสสโต สีลาจารสมฺปนฺนา อโหสิ เทวตาหิ จ อนุกมฺปิตาฯ ตาย เอว จ เทวตานุกมฺปาย อตฺตโน อุปริ ปติตํ มิจฺฉาปวาทํ นิรํกตฺวา สุวิสุทฺธสีลาจารตาย อติวิย โลเก ปตฺถฏยสา อโหสิฯ

สา หิ สยํ กิมิลนคเร ฐิตา อตฺตโน สามิกสฺส วณิชฺชาวเสน ตกฺกสิลายํ วสนฺตสฺส, อุสฺสวทิวเส สหาเยหิ อุสฺสาหิตสฺส นกฺขตฺตกีฬาจิเตฺต อุปฺปเนฺน ฆรเทวตาย อตฺตโน ทิพฺพานุภาเวน ตํ ตตฺถ เนตฺวา สามิเกน สห โยชิตา เตเนว สมาคเมน ปติฏฺฐิตคพฺภา หุตฺวา เทวตาย กิมิลนครํ ปฏินีตา, อนุกฺกเมน คพฺภินิภาเว ปากเฏ ชาเต สสฺสุอาทีหิ ‘‘อติจารินี’’ติ อาสงฺกิตา, ตาย เอว เทวตาย อตฺตโน อานุภาเวน คงฺคามโหเฆ กิมิลนครํ โอตฺถรเนฺต วิย อุปฏฺฐาปิเต อตฺตโน ปติพฺพตาภาวสํสูจเกน สจฺจาธิฏฺฐานปุพฺพเกน สปเถน วาตเวคสมุฏฺฐิตวีจิชาลํ คงฺคามโหฆํ อตฺตโน อุปริ อาปติตํ อายสฺสญฺจ นิวเตฺตตฺวา, สามิเกน สมาคตาปิ เตน ปุเพฺพ สสฺสุอาทีหิ วิย อาสงฺกิตา ตกฺกสิลายํ เตน ทินฺนํ นามมุทฺทิตํ สญฺญาณญฺจ อเปฺปนฺตี, ตํ อาสงฺกํ

นิรํกตฺวา ภตฺตุโน ญาติชนสฺส จ มหาชนสฺส จ สมฺภาวนียา ชาตาฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สุวิสุทฺธสีลาจารตาย อติวิย โลเก ปตฺถฏยสา อโหสี’’ติฯ

สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน อุปฺปนฺนาฯ อถ ภควติ สาวตฺถิโต ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ นิสินฺเน, เทวปริสาย จ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนาย ภทฺทิตฺถีปิ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ ภควา ทสสหสฺสิโลกธาตูสุ สนฺนิปติตาย เทวพฺรหฺมปริสาย มชฺเฌ ตาย เทวตาย กตปุญฺญกมฺมํ ปุจฺฉนฺโต –

๒๐๖.‘‘นีลา ปีตา จ กาฬา จ, มญฺชิฏฺฐา อถ โลหิตา;
อุจฺจาวจานํ วณฺณานํ, กิญฺชกฺขปริวาริตาฯ

๒๐๗.‘‘มนฺทารวานํ ปุปฺผานํ, มาลํ ธาเรสิ มุทฺธนิ;
นยิเม อเญฺญสุ กาเยส, รุกฺขา สนฺติ สุเมธเสฯ

๒๐๘.‘‘เกน กายํ อุปปนฺนา, ตาวตึสํ ยสสฺสินี;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ – อาห;

๒๐๖-๗. ตตฺถ **นีลา ปีตา จ กาฬา จ, มญฺชิฏฺฐา อถ โลหิตา**ติ เอตฺถ จ-สโทฺท วุตฺตตฺถสมุจฺจโย, โส นีลา จ ปีตา จาติอาทินา ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพฯ **อถา**ติ อญฺญตฺถ นิปาโตฯ เตน โอทาตาทิเก อวุตฺตวเณฺณ สงฺคณฺหาติฯ **อิติ**-สโทฺท ลุตฺตนิทฺทิโฏฺฐ เวทิตโพฺพฯ **จ**-สโทฺท วา อวุตฺตตฺถสมุจฺจโยฯ **อถา**ติ อิติ-สทฺทเตฺถ นิปาโตฯ **อุจฺจาวจานํ วณฺณาน**นฺติ เอตฺถ **อุจฺจาวจาน**นฺติ วิภตฺติยา อโลโป ทฏฺฐโพฺพ, อุจฺจาวจวณฺณานํ นานาวิธวณฺณานนฺติ อโตฺถฯ **วณฺณาน**นฺติ วา วณฺณวนฺตานํฯ **กิญฺชกฺขปริวาริตา**ติ กิญฺชเกฺขหิ ปริวาริตานํฯ สามิอเตฺถ หิ เอตํ ปจฺจตฺตวจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นีลา จ ปีตา จ กาฬา จ มญฺชิฏฺฐา จ โลหิตา จ อถ อเญฺญ โอทาตาทโย จาติ อิเมสํ วเสน อุจฺจาวจวณฺณานํ ตถาภูเตหิเยว กิญฺชเกฺขหิ เกสเรหิ ปริวาริตานํ วิจิตฺตสณฺฐานาทิตาย วา อุจฺจาวจานํ ยถาวุตฺตวณฺณวนฺตานํ มนฺทารวรุกฺขสมฺภูตตาย มนฺทารวานํ ปุปฺผานํ มาลํ เตหิ กตํ มาลาคุณํ ตฺวํ เทวเต อตฺตโน สีเส ธาเรสิ ปิฬนฺธสีติฯ

ยโต รุกฺขโต ตานิ ปุปฺผานิ, เตสํ วิเสสวณฺณตาย อนญฺญสาธารณตํ ทเสฺสตุํ **‘‘นยิเม อเญฺญสุ กาเยสุ, รุกฺขา สนฺติ สุเมธเส’’**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิเม**ติ ยถาวุตฺตวณฺณสณฺฐานาทิยุตฺตา ปุปฺผวโนฺต รุกฺขา น สนฺตีติ โยชนาฯ **กาเยสู**ติ เทวนิกาเยสุฯ **สุเมธเส**ติ สุนฺทรปเญฺญฯ

ตตฺถ **นีลา**ติ อินฺทนีลมหานีลาทิมณิรตนานํ วเสน นีโลภาสาฯ **ปีตา**ติ ปุปฺผราคกเกฺกตนปุลกาทิมณิรตนานเญฺจว สิงฺคีสุวณฺณสฺส จ วเสน ปีโตภาสาฯ **กาฬา**ติ อสฺมกอุปลกาทิมณิรตนานํ วเสน กโณฺหภาสาฯ **มญฺชิฏฺฐา**ติ โชติรสโคมุตฺตกโคเมทกาทิมณิรตนานํ วเสน มญฺชิโฏฺฐภาสาฯ **โลหิตา**ติ ปทุมราคโลหิตงฺกปวาฬรตนาทีนํ วเสน โลหิโตภาสาฯ เกจิ ปน นีลาทิปทานิ ‘‘รุกฺขา’’ติ อิมินา ‘‘นีลา รุกฺขา’’ติอาทินา โยเชตฺวา วทนฺติฯ รุกฺขาปิ หิ นีลาทิวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ สญฺฉนฺนตฺตา นีลาทิโยคโต นีลาทิโวหารํ ลภนฺตีติ เตหิ ‘‘นีลา…เป.… โลหิตา…เป.… นยิเม อเญฺญสุ กาเยสุ รุกฺขา สนฺติ สุเมธเสติ, ยโต ตฺวํ อุจฺจาวจานํ วณฺณานํ กิญฺชกฺขปริวาริตานํ มนฺทารวานํ ปุปฺผานํ มาลํ ธาเรสี’’ติ โยชนา กาตพฺพาฯ ตตฺถ ยถาทิเฏฺฐวณฺณวิเสสยุเตฺต ปุเปฺผ กิเตฺตตฺวา เตสํ อสาธารณภาวทสฺสเนน รุกฺขานํ อาเวนิกภาวทสฺสนํ

ปฐมนโย, รุกฺขานํ อสาธารณภาวทสฺสเนน ปุปฺผานํ อาเวนิกภาวทสฺสนํ ทุติยนโยฯ ปฐมนเย วณฺณาทโย สรูเปน คหิตา, ทุติยนเย นิสฺสยมุเขนาติ อยเมเตสํ วิเสโสฯ

๒๐๘. **เกนา**ติ เกน ปุญฺญกมฺมุน, กายํ ตาวตึสนฺติ โยชนาฯ **ปุจฺฉิตาจิกฺขา**ติ ปุจฺฉิตา ตฺวํ อาจิกฺข กเถหิฯ

เอวํ ภควตา ปุจฺฉิตา สา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๒๐๙. ''ภทฺทิตฺถิกาติ มํ อญฺญํสุ, กิมิลายํ อุปาสิกา;
สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา, สํวิภาครตา สทาฯ

๒๑๐. ''อจฺฉาทนญฺจ ภตฺตญฺจ, เสนาสนํ ปทีปิยํ;
อทาสึ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๒๑๑. ''จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๒๑๒. ''อุโปสถํ อุปวสิสฺสํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
สญฺญมา สํวิภาคา จ, วิมานํ อาวสามหํฯ

๒๑๓. ''ปาณาติปาตา วิรตา, มุสาวาทา จ สญฺญตา;
เถยฺยา จ อติจารา จ, มชฺชปานา จ อารกาฯ

๒๑๔. ''ปญฺจสิกฺขาปเท รตา, อริยสจฺจาน โกวิทา;
อุปาสิกา จกฺขุมโต, อปฺปมาทวิหารินี;
กตาวาสา กตกุสลา ตโต จุตา, สยํปภา อนุวิจรามิ นนฺทนํฯ

๒๑๕. ''ภิกฺขู จาหํ ปรมหิตานุกมฺปเก, อโภชยึ ตปสฺสิยุคํ มหามุนึ;
กตาวาสา กตกุสลา ตโต จุตา, สยํปภา อนุวิจรามิ นนฺทนํฯ

๒๑๖. ''อฏฺฐงฺคิกํ อปริมิตํ สุขาวหํ, อุโปสถํ สตตมุปาวสึ อหํ;
กตาวาสา กตกุสลา ตโต จุตา, สยํปภา อนุวิจรามิ นนฺทน''นฺติฯ

๒๐๙-๒๑๔. ตตฺถ ***ภทฺทิตฺถิกาติ มํ อญฺญํสุ, กิมิลายํ อุปาสิกา***ติ อาจารสมฺปตฺติยา สจฺจกิริยาย อุพฺพตฺตมานมโหฆนิวตฺตเนน อขณฺฑสีลาติ สญฺชาตนิจฺฉยา ภทฺทา สุนฺทรา อยํ อิตฺถี, ตสฺมา ''ภทฺทิตฺถิกา อุปาสิกา''ติ จ มํ กิมิลนครวาสิโน ชานึสุฯ **สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา**ติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถเมวฯ

อปิจ ''สทฺธา''ติ อิมินา สทฺธาธนํ, ''สํวิภาครตา, อจฺฉาทนญฺจ ภตฺตญฺจ, เสนาสนํ ปทีปิยํฯ อทาสึ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา''ติ อิมินา จาคธนํ , ''สีเลน สมฺปนฺนา, จตุทฺทสึ ปญฺจทสึ...เป.... ปญฺจสิกฺขาปเท รตา''ติ อิมินา สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนญฺจ, ''อริยสจฺจาน โกวิทา''ติ อิมินา สุตธนํ ปญฺญาธนญฺจ ทสฺสิตนฺติ สา อตฺตโน สตฺตวิธอริยธนปฏิลาภํฯ ''อุปาสิกา จกฺขุมโต...เป.... อนุวิจรามิ นนฺทน''นฺติ อิมินา ตสฺส ทิฏฺฐธมฺมิกํ สมฺปรายิกญฺจ อานิสํสํ วิภาเวติฯ ตตฺถ **กตาวาสา**ติ นิปฺผาทิตสุจริตาวาสาฯ สุจริตกมฺมญฺหิ ตทเตฺต อายติญฺจ สุขาวาสเหตุตาย ''สุขวิหารสฺส อาวาโส''ติ วุจฺจติฯ เตนาห ''กตกุสลา''ติฯ

๒๑๕. ปุเพฺพ อนามสิตเขตฺตวิเสสํ อตฺตโน ทานมยํ ปุญฺญํ วตฺวา อิทานิ ตสฺส อายตนคตตํ ทเสฺสตุํ **‘‘*ภิกฺขู จา*’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ***ภิกฺขู***ติ อนวเสสภินฺนกิเลสตาย ภิกฺขูฯ **ปรมหิตานุกมฺปเก**ติ ปรมํ อติวิย ทิฏฺฐธมฺมิกาทินา หิเตน อนุคฺคาหเกฯ **อโภชยิ**นฺติ ปณีเตน โภชเนน โภเชสิํฯ **ตปสฺสิยุค**นฺติ อุตฺตเมน ตปสา สพฺพกิเลสมลํ ตาเปตฺวา สมุจฺฉินฺทิตฺวา ฐิตตฺตา ตปสฺสิภูตํ ยุคํฯ **มหามุนิ**นฺติ ตโต เอว มหาอิสิภูตํ, มหโต วา อตฺตโน วิสยสฺส มหเนฺตเนว ญาเณน มุนนโต ปริจฺฉินฺทนโต มหามุนิํฯ สพฺพเมตํ เทฺว อคฺคสาวเก สนฺธาย วทติฯ

๒๑๖. **อปริมิตํ สุขาวห**นฺติ อนฺนาสิกโลปํ อกตฺวา วุตฺตํฯ ‘‘ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, น สุกรํ อกฺขาเนน ปาปุณิตุํ ยาว สุขา สคฺคา’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๕๕) วจนโต ภควโตปิ วจนปถาตีตปริมาณรหิตสุขนิพฺพตฺตกํ อตฺตโน วา อานุภาเวน อปริมิตสุขาวหํ สุขสฺส อาวหนกํฯ **สตต**นฺติ สพฺพกาลํฯ ตํ ตํ อุโปสถรกฺขณทิวสํ อหาเปตฺวา, ตํ ตํ วา อุโปสถรกฺขณทิวสํ อขณฺฑํ กตฺวา ปริปุณฺณํ กตฺวา สตตํ วา สพฺพกาลํ สุขาวหนฺติ โยชนาฯ เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

อถ ภควา มาตุเทวปุตฺตปฺปมุขานํ ทสสหสฺสิโลกธาตุวาสีนํ เทวพฺรหฺมสงฺฆานํ ตโยมาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภทฺทิตฺถิวิมานํ ภิกฺขูนํ เทเสสิฯ สา เทสนา สมฺปตฺตปริสาย สาตฺถิกา อโหสีติฯ

ภทฺทิตฺถิวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. โสณทินฺนาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ โสณทินฺนาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน นาฬนฺทายํ โสณทินฺนา นาม เอกา อุปาสิกา สทฺธา ปสนฺนา ภิกฺขูนํ จตูหิ ปจฺจเยหิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺตี สุวิสุทฺธนิจฺจสีลา อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถมฺปิ อุปวสติฯ สา ธมฺมสวนสปฺปายํ ปฏิลภิตฺวา อุปนิสฺสยสมฺปนฺนตาย จตุสจฺจกมฺมฏฺฐานํ ปริพฺรูหนฺตี โสตาปนฺนา อโหสิฯ อถ อญฺญตเรน โรเคน ผุฏฺฐา กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน –

๒๑๗. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๒๑๘. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๒๑๙. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิฯ

๒๒๐. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;
ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๒๒๑-๒๒๖. ‘‘โสณทินฺนาติ มํ อญฺญํสุ…เป.… โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ
๒๒๗. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

เทวตา พฺยากาสิฯ ตํ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

โสณทินฺนาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗.อุโปสถาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกนฺเตน วเณฺณนาติ อุโปสถาวิมานํฯ อิธ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ สาเกเต อุโปสถา นาม เอกา อุปาสิกาติ อยเมว วิเสโส, เสสํ อนนฺตรวิมานสทิสํฯ เตน วุตฺตํ –

๒๒๙-๒๓๑. “อภิกฺกนฺเตน วเณฺณน…เป….
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๒๓๒. “สา เทวตา อตฺตมนา…เป…. ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๒๓๓-๒๓๘. “อุโปสถาติ มํ อญฺญํสุ, สาเกตายํ อุปาสิกา…เป….
อุปาสิกา จกฺขุมโต, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๒๓๙. “เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป….
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

เทวตา พฺยากาสิฯ ปุน อตฺตโน เอกํ โทสํ ทเสฺสนฺตี –

๒๔๑. “อภิกฺขณํ นนฺทนํ สุตฺวา, ฉโนฺท เม อุทปชฺชถ;
ตตฺถ จิตฺตํ ปณิธาย, อุปปนฺนามฺหิ นนฺทนํฯ

๒๔๒. “นากาสึ สตฺถุ วจนํ, พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน;
หีเน จิตฺตํ ปณิธาย, สามฺหิ ปจฺฉานุตาปินี’’ติฯ – เทฺว คาถา อภาสิ;

๒๓๓. ตตฺถ **อุโปสถาติ มํ อญฺญํสูติ** ‘‘อุโปสถา’’ติ อิมินา นาเมน มํ มนุสฺสา ชานิํสุฯ **สาเกตายนฺ**ติ สาเกตนคเรฯ

๒๔๑. **อภิกฺขณนฺ**ติ อภิณฺหํฯ **นนฺทนํ สุตฺวา**ติ ‘‘ตาวติํสภวเน นนฺทนวนํ นาม เอทิสญฺจ เอทิสญฺจา’’ติ ตตฺถ นานาวิธํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ สุตฺวาฯ **ฉโนฺท**ติ ตนฺนิพฺพตฺตกปุญฺญกมฺมสฺส การณภูโต กุสลจฺฉโนฺท, ตตฺรูปปตฺติยา ปตฺถนาภูโต ตณฺหาฉโนฺท วาฯ **อุทปชฺชถา**ติ อุปฺปชฺชิตฺถฯ **ตตฺถา**ติ ตาวติํสภวเน, นนฺทนาปเทเสนปิ หิ ตํ เทวโลกํ วทติฯ **อุปปนฺนามฺหี**ติ อุปฺปนฺนา นิพฺพตฺตา อมฺหิฯ

๒๔๒. **นากาสึ สตฺถุ วจนนฺ**ติ ‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อปฺปมตฺตกมฺปิ ภวํ วเณฺณมี’’ติอาทินา (อ. นิ. ๑.๓๒๐-๓๒๑) สตฺถารา วุตฺตวจนํ น กริํ, ภเวสุ ฉนฺทราคํ น ปชหินฺติ อโตฺถฯ อาทิโจฺจ โคตมโคโตฺต, ภควาปิ โคตมโคโตฺตติ สโคตฺตตาย วุตฺตํ **‘‘พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน’’**ติฯ อถ วา อาทิจฺจสฺส พนฺธุ อาทิจฺจพนฺธุ, ภควาฯ ตํ ปฏิจฺจ ตสฺส อริยาย ชาติยา ชาตตฺตา อาทิโจฺจ วา พนฺธุ เอตสฺส โอรสปุตฺตภาวโตติ อาทิจฺจพนฺธุ, ภควาฯ ตถา หิ วุตฺตํ –

‘‘โย อนฺธกาเร ตมสี ปภงฺกโร, เวโรจโน มณฺฑลี อุคฺคเตโช;
มา ราหุ คิลี จรมนฺตลิเกฺข, ปชํ มมํ ราหุ ปมุญฺจ สูริย’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๙๑);

หีเนติ ลามเกฯ อตฺตโน ภวาภิรติํ สนฺธาย วทติฯ **สามฺหี**ติ สา อมฺหิฯ

เอวํ ตาย เทวตาย ภวาภิรตินิมิเตฺต อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาเร ปเวทิเต เถโร ภวสฺส ปริจฺฉินฺนายุภาววิภาวนมุเขน อายตึ มนุสฺสตฺตภาเว ฐตฺวา วฏฺฏทุกฺขสฺส สมติกฺกโม กาตุํ สุกโร, สพฺพโส ขีณาสวภาโว นาม มหานิสํโสติ จ สมสฺสาเสตุํ –

๒๔๓. "กีว จิรํ วิมานมฺหิ, อิธ วจฺฉสฺโปสเถ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, ยทิ ชานาสิ อายุโน''ติฯ –

คาถมาหฯ ปุน สา –

๒๔๔. "สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ , ติโสฺส จ วสฺสโกฏิโย;
อิธ ฐตฺวา มหามุนิ, อิโต จุตา คมิสฺสามิ;
มนุสฺสานํ สหพฺยต''นฺติฯ – อาห;

ปุน เถโร –

๒๔๕. "มา ตฺวํ อุโปสเถ ภายิ, สมฺพุเทฺธนาสิ พฺยากตา;
โสตาปนฺนา วิเสสยิ, ปหีนา ตว ทุคฺคตี''ติฯ –

อิมาย คาถาย สมุเตฺตเชสิฯ

๒๔๓-๔. ตตฺถ **กีว จิร**นฺติ กิตฺตกํ อทฺธานํฯ **อิธา**ติ อิมสฺมึ เทวโลเก, อิธ วา วิมานสฺมึฯ **อายุ โน**ติ อายุ, **โน**ติ นิปาตมตฺตํฯ อายุโน วา จิราจิรภาวํ, อถ วา ยทิ ชานาสิ อายุโนติ อโตฺถฯ **มหามุนี**ติ เถรํ อาลปติฯ

๒๔๕. **มา ตฺวํ อุโปสเถ ภายี**ติ ภเทฺท อุโปสเถ ตฺวํ มา ภายิฯ กสฺมา? ยสฺมา **สมฺพุเทฺธนาสิ พฺยากตา**ฯ กินฺติ? **โสตาปนฺนา วิเสสยี**ติฯ มคฺคผลสญฺญิตํ วิเสสํ ยาตา อธิคตา, ตสฺมา **ปหีนา ตว** สพฺพาปิ **ทุคฺคตี**ติ อิมมฺปิ วิเสสํ ยาตาติ วิเสสยิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อุโปสถาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘-๙. นิทฺทา-สุนิทฺทาวิมานวณฺณนา

อฏฺฐมนวมวิมานานิ ราชคหนิทานานิฯ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ ยถากฺกมํ "นิทฺทา นาม อุปาสิกา…เป…. โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป…. สุนิทฺทา นาม อุปาสิกา''ติ วตฺตพฺพํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ ตถา หิ เอกเจฺจสุ โปตฺถเกสุ ปาฬิ เปยฺยาลวเสน ฐปิตาติฯ เตน วุตฺตํ –

๒๔๖. "อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป….
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๒๔๗. สา เทวตา อตฺตมนา…เป…. ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ
๒๔๘. "นิทฺทาติ มมํ อญฺญึสุ, ราชคหสฺมึ อุปาสิกา…เป….
โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๒๕๖. "เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป….วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ
๒๕๘. "อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป…. สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๒๖๑. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา…เป.…ฯ
๒๖๒. ‘‘สุนิทฺทาติ มํ อญฺญํสุ, ราชคหสฺมึ อุปาสิกา…เป.…
โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๒๖๘. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

นิทฺทา-สุนิทฺทาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมภิกฺขาทายิกาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ ภิกฺขาทายิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน อุตฺตรมธุรายํ อญฺญตรา อิตฺถี ขีณายุกา โหติ อปาเย อุปฺปชฺชนารหาฯ ภควา ปจฺจูสเวลายํ มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกเนฺต ตํ อิตฺถึ อปาเย อุปฺปชฺชนารหํ ทิสฺวา มหากรุณาย สโญฺจทิตมานโส ตํ สุคติยํ ปติฏฺฐาเปตุกาโม เอโก อทุติโย มธุรํ อคมาสิฯ คนฺตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย พหินครํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ เตน สมเยน สา อิตฺถี เคเห อาหารํ สมฺปาเทตฺวา เอกมเนฺต ปฏิสาเมตฺวา ฆฏํ คเหตฺวา อุทกติตฺถํ คนฺตฺวา นฺหายิตฺวา ฆเฏน อุทกํ คเหตฺวา อตฺตโน เคหํ คจฺฉนฺตี อนฺตรามเคฺค ภควนฺตํ ปสฺสิตฺวา ‘‘อปิ, ภเนฺต, ปิโณฺฑ ลโทฺธ’’ติ วตฺวา ‘‘ลภิสฺสามี’’ติ จ ภควตา วุเตฺต อลทฺธภาวํ ญตฺวา ฆฏํ ฐเปตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามิ, อธิวาเสถา’’ติ อาหฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ สา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ปฐมตรํ คนฺตฺวา สิตฺตสมฺมเฏฺฐ ปเทเส อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ภควโต ปเวสนํ อุทิกฺขมานา อฏฺฐาสิฯ ภควา เคหํ ปวิสิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ สา ภควนฺตํ โภเชสิฯ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ โอนีตปตฺตปาณี ตสฺสา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ สา อนุโมทนํ สุตฺวา อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทนฺตี ยาว จกฺขุปถสมติกฺกมา พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ อวิชหนฺตี นมสฺสมานา อฏฺฐาสิฯ สา กติปยทิวสาติกฺกเมเนว กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสญฺจสฺสา ปริวาโร อโหสิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน –

๒๗๐. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป.… โอสธี วิย ตารกาฯ
๒๗๑. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – คาถาหิ ปุจฺฉิ;

๒๗๓. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๒๗๔. อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา,
ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเกฯ

๒๗๕. อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ ภิกฺขํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๒๗๖. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

เทวตา พฺยากาสิฯ เสสํ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถเมวฯ

ปฐมภิกฺขาทายิกาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยภิกฺขาทายิกาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ ทุติยภิกฺขาทายิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ ฯ ตตฺถ อญฺญตรา อิตฺถี สทฺธา ปสนฺนา อญฺญตรํ ขีณาสวเตฺถรํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน เคหํ ปเวเสตฺวา โภชนํ อทาสิฯ สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติฯ เสสํ อนนฺตรวิมานสทิสเมวฯ

๒๗๘.“อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป…. สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ
๒๘๑.“สา เทวตา อตฺตมนา…เป…. ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๒๘๒.“อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา…เป….
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

ทุติยภิกฺขาทายิกาวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฎฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมิํ

เอกาทสวตฺถุปฎิมณฺฑิตสฺส ทุติยสฺส จิตฺตลตาวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. ปาริจฺฉตฺตกวโคฺค

๑. อุฬารวิมานวณฺณนา

ปาริจฺฉตฺตกวเคฺค **อุฬาโร เต ยโส วโณฺณ**ติ อุฬารวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน สมเยน ราชคเห อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส อุปฎฺฐากกุเล เอกา ทาริกา ทานชฺฌาสยา ทานสํวิภาครตา อโหสิฯ สา ยํ ตสฺมิํ เคเห ปุเรภตฺตํ ขาทนียโภชนียํ อุปฺปชฺชติ, ตตฺถ อตฺตนา ลทฺธปฎิวีสโต อุปฑฺฒํ เทติ, อุปฑฺฒํ อตฺตนา ปริภุญฺชติ, อทตฺวา ปน น ภุญฺชติ, ทกฺขิเณเยฺย อปสฺสนฺตีปิ ฐเปตฺวา ทิฎฺฐกาเล เทติ, ยาจกานมฺปิ เทติเยวฯ อถสฺสา มาตา “มม ธีตา ทานชฺฌาสยา ทานสํวิภาครตา’’ติ หฎฺฐตุฎฺฐา ตสฺสา ทิคุณํ ภาคํ เทติฯ เทนฺตี จ เอกสฺมิํ ภาเค ตาย สํวิภาเค กเต ปุน อปรํ เทติ, สา ตโตปิ สํวิภาคํ กโรติเยวฯ

เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล ตํ วยปฺปตฺตํ มาตาปิตโร ตสฺมิํเยว นคเร อญฺญตรสฺมิํ กุเล กุมารสฺส อทํสุฯ ตํ ปน กุลํ มิจฺฉาทิฎฺฐิกํ โหติ อสฺสทฺธํ อปฺปสนฺนํ ฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ราชคเห สปทานํ ปิณฺฑาย จรมาโน ตสฺสา ทาริกาย สสุรสฺส เคหทฺวาเร อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา สา ทาริกา ปสนฺนจิตฺตา “ปวิสถ ภเนฺต’’ติ ปเวเสตฺวา วนฺทิตฺวา สสฺสุยา ฐปิตํ ปูวํ ตํ อปสฺสนฺตี “ตสฺสา กเถตฺวา อนุโมทาเปสฺสามี’’ติ วิสฺสาเสน คเหตฺวา เถรสฺส อทาสิ, เถโร อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ ทาริกา “ตุเมฺหหิ ฐปิตํ ปูวํ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส อทาสิ’’นฺติ สสฺสุยา กเถสิฯ สา ตํ สุตฺวา “กินฺนามิทํ ปาคพฺภิยํ, อยํ มม สนฺตกํ อนาปุจฺฉิตฺวาว สมณสฺส อทาสี’’ติ ตํ กฎฺตฎายมานา โกธาภิภูตา ยุตฺตายุตฺตํ อจิเนฺตนฺตี ปุรโต ฐิตํ มุสลขณฺฑํ คเหตฺวา อํสกูเฎ ปหริฯ สา สุขุมาลตาย ปริกฺขีณายุกตาย จ เตเนว ปหาเรน พลวทุกฺขาภิภูตา หุตฺวา กติปาเหเนว กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา สติปิ อญฺญสฺมิํ สุจริตกเมฺม เถรสฺส กตทานเมว สาติสยํ หุตฺวา อุปฎฺฐาสิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว คนฺตฺวา –

๒๘๖. ‘‘อุฬาโร เต ยโส วโณฺณ, สพฺพา โอภาสเต ทิสา;
นาริโย นจฺจนฺติ คายนฺติ, เทวปุตฺตา อลงฺกตาฯ

๒๘๗. ‘‘โมเทนฺติ ปริวาเรนฺติ, ตว ปูชาย เทวเต;
โสวณฺณานิ วิมานานิ, ตวิมานิ สุทสฺสเนฯ

๒๘๘. ‘‘ตุวํสิ อิสฺสรา เตสํ, สพฺพกามสมิทฺธินี;
อภิชาตา มหนฺตาสิ, เทวกาเย ปโมทสิ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

ตีหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

๒๘๖. ตตฺถ **ยโส**ติ ปริวาโรฯ **วโณฺณ**ติ วณฺณนิภา สรีโรภาโสฯ ‘‘อุฬาโร’’ติ ปน วิเสเสตฺวา วุตฺตตฺตา ตสฺสา เทวตาย ปริวารสมฺปตฺติ จ วณฺณสมฺปตฺติ จ วุตฺตา โหติฯ ตาสุ ‘‘อุฬาโร เต วโณฺณ’’ติ สเงฺขปโต วุตฺตํ วณฺณสมฺปตฺติํ วิสยวเสน วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ ‘‘สพฺพา โอภาสเต ทิสา’’ติ วตฺวา ‘‘อุฬาโร เต ยโส’’ติ วุตฺตํ ปริวารสมฺปตฺติํ วตฺถุวเสน วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ ‘‘นาริโย นจฺจนฺตี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **สพฺพา โอภาสเต ทิสา**ติ สพฺพาสุ ทิสาสุ วิโชฺชตเต, สพฺพา วา ทิสา โอภาสยเต, วิโชฺชตยตีติ อโตฺถฯ ‘‘โอภาสเต’’ติ ปทสฺส ‘‘โอภาสเนฺต’’ติ เกจิ วจนวิปลฺลาเสน อตฺถํ วทนฺติ, เตหิ ‘‘วเณฺณนา’’ติ วิภตฺติ วิปริณาเมตพฺพาฯ วเณฺณนาติ จ เหตุมฺหิ กรณวจนํ, วเณฺณน เหตุภูเตนาติ อโตฺถฯ ‘‘สพฺพา ทิสา’’ติ จ ชาติวเสน ทิสาสามเญฺญ อเปกฺขิเต วจนวิปลฺลาเสนปิ ปโยชนํ นตฺถิฯ **นาริโย**ติ เอตฺถาปิ ‘‘อลงฺกตา’’ติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **เทวปุตฺตา**ติ เอตฺถ จ-สโทฺท ลุตฺตนิทฺทิโฎฺฐฯ เตน นาริโย เทวปุตฺตา จาติ สมุจฺจโย เวทิตโพฺพฯ

๒๘๗. **โมเทนฺตี**ติ ปโมทยนฺติฯ **ปูชายา**ติ ปูชนตฺถํ ปูชานิมิตฺตํ วา, นจฺจนฺติ คายนฺตีติ โยชนาฯ **ตวิมานี**ติ ตว อิมานิฯ

๒๘๘. **สพฺพกามสมิทฺธินี**ติ สเพฺพหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ, สเพฺพหิ วา ตยา กามิเตหิ อิจฺฉิเตหิ วตฺถูหิ สมิทฺธาฯ **อภิชาตา**ติ สุชาตาฯ **มหนฺตาสี**ติ มหตี มหานุภาวา อสิฯ **เทวกาเย ปโมทสี**ติ อิมสฺมิํ เทวนิกาเย ทิพฺพสมฺปตฺติเหตุเกน ปรเมน ปโมทเนน ปโมทสิฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา สา เทวตา ตมตฺถํ วิสฺสเชฺชสิ –

๒๘๙. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
ทุสฺสีลกุเล สุณิสา อโหสิํ, อสฺสเทฺธสุ กทริเยสุ อหํฯ

๒๙๐. ‘‘สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา, สํวิภาครตา สทา;
ปิณฺฑาย จรมานสฺส, อปูวํ เต อทาสหํฯ

๒๙๑. ‘‘ตทาหํ สสฺสุยาจิกฺขิํ, ‘สมโณ อาคโต อิธ;
ตสฺส อทาสหํ ปูวํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิ’ฯ

๒๙๒. ‘‘อิติสฺสา สสฺสุ ปริภาสิ, อวินีตาสิ ตุวํ วธุ;
น มํ สมฺปุจฺฉิตุํ อิจฺฉิ, ‘สมณสฺส ททามหํ’ฯ

๒๙๓.“ตโต เม สสฺสุ กุปิตา, ปหาสิ มุสเลน มํ;
กูฏงฺคจฺฉิ อวธิ มํ, นาสกฺขึ ชีวิตุํ จิรํฯ

๒๙๔.อหํ กายสฺส เภทา, วิปฺปมุตฺตา ตโต จุตา;
เทวานํ ตาวตึสานํ, อุปปนฺนา สหพฺยตํฯ

๒๙๕.เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป….
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๒๘๙. ตตฺถ **อสฺสเทฺธสู**ติ รตนตฺตยสทฺธาย กมฺมผลสทฺธาย จ อภาเวน อสฺสเทฺธสุ, ถทฺธมจฺฉริยตาย **กทริเยสุ** สสฺสุอาทีสุ อหํ สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา อโหสินฺติ โยชนาฯ

๒๙๐-๑. **อปฺปูว**นฺติ กปลฺลปูวํฯ **เต**ติ นิปาตมตฺตํฯ **สสฺสุยา อาจิกฺขึ** คหิตภาวญาปนตฺถญฺจ อนุโมทนตฺถญฺจาติ อธิปฺปาโยฯ

๒๙๒. **อิติสฺสา**ติ เอตฺถ **อสฺสา**ติ นิปาตมตฺตํฯ **สมณสฺส ททามหนฺ**ติ อหํ สมณสฺส อปูวํ ททามีติฯ ยสฺมา น มํ สมฺปุจฺฉิตุํ อิจฺฉิ, ตสฺมา ตุวํ วธุ อวินีตาสีติ สสฺสุ ปริภาสีติ โยชนาฯ

๒๙๓. **ปหาสี**ติ ปหริฯ **กูฏงฺคจฺฉิ อวธิ ม**นฺติ เอตฺถ **กูฏ**นฺติ อํสกูฏํ วุตฺตํ ปุริมปทโลเปน, กูฏเมว องฺคนฺติ กูฏงฺคํ, ตํ ฉินฺทตีติ กูฏงฺคจฺฉิฯ เอวํ โกธาภิภูตา หุตฺวา มํ อวธิ, มม อํสกูฏํ ฉินฺทิ, เตเนว อุปกฺกเมน มตตฺตา มํ มาเรสีติ อโตฺถฯ เตนาห **“นาสกฺขึ ชีวิตุํ จิร”**นฺติฯ

๒๙๔. **วิปฺปมุตฺตา**ติ ตโต ทุกฺขโต สุฏฺฐุ มุตฺตาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อุฬารวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุจฺฉุทายิกาวิมานวณฺณนา

โอภาสยิตฺวา ปถวึ สเทวกนฺติ อุจฺฉุทายิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรตีติอาทิ สพฺพํ อนนฺตรวิมาเน วุตฺตสทิสํฯ อยํ ปน วิเสโส – อิธ อุจฺฉุ ทินฺนา, สสฺสุยา จ ปีฐเกน ปหฏา, ตงฺขณเญฺญว มตา ตาวตึเสสุ อุปฺปนฺนา, ตสฺสํเยว รตฺติยํ เถรสฺส อุปฏฺฐานํ อาคตา, เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ จโนฺท วิย สุริโย วิย จ โอภาเสนฺตี เถรํ วนฺทิตฺวา ปญฺชลิกา นมสฺสมานา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถโร –

๒๙๖.“โอภาสยิตฺวา ปถวึ สเทวกํ, อติโรจสิ จนฺทิมสูริยา วิย;
สิริยา จ วณฺเณน ยเสน เตชสา, พฺรหฺมาว เทเว ติทเส สหินฺทเกฯ

๒๙๗.“ปุจฺฉามิ ตํ อุปฺปลมาลธารินี, อาเวฬินี กญฺจนสนฺนิภตฺตเจ;
อลงฺกเต อุตฺตมวตฺถธารินี, กา ตฺวํ สุเภ เทวเต วนฺทเส มมํฯ

๒๙๘.กึ ตฺวํ ปุเร กมฺมมกาสิ อตฺตนา, มนุสฺสภูตา ปุริมาย ชาติยา;
ทานํ สุจิณฺณํ อถ สีลสํยมํ, เกนูปปนฺนา สุคตึ ยสสฺสินี;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

๒๙๖-๗. ตตฺถ **โอภาสยิตฺวา ปถวึ สเทวกนฺ**ติ จนฺทิมสูริยรสฺมิสมฺมิเสฺสหิ สิเนรุปสฺสวินิคฺคเตหิ ปภาวิสเรหิ วิโชฺชตยมานตาย เทเวน อากาเสน สหาติ สเทวกํ อุปคตภูมิภาคภูตํ อิมํ ปถวึ วิโชฺชเตตฺวา, เอโกภาสํ เอกปโชฺชตํ กตฺวาติ อโตฺถฯ โอภาสยิตฺวา ปถวึ จนฺทิมสูริยา วิยาติ โยชนาฯ **อติโรจสี**ติ อติกฺกมิตฺวา โรจสิฯ ตํ ปน อติโรจนํ เกน กึ วิย เกน วาติ อาห **"สิริยา"**ติอาทิฯ ตตฺถ **สิริยา**ติ โสภคฺคาทิโสภาวิเสเสนฯ **เตชสา**ติ อตฺตโน อานุภาเวนฯ **อาเวฬินี**ติ รตนมยปุปฺผาเวฬวตีฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ วิสฺสเชฺชสิ –

๒๙๙. "อิทานิ ภเนฺต อิมเมว คามํ, ปิณฺฑาย อมฺหากํ ฆรํ อุปาคมิ;
ตโต เต อุจฺฉุสฺส อทาสิ ขณฺฑิกํ, ปสนฺนจิตฺตา อตุลาย ปีติยาฯ

๓๐๐. "สสฺสุ จ ปจฺฉา อนุยุญฺชเต มมํ, กหํ นุ อุจฺฉุํ วธุเก อวากิริ;
น ฉฑฺฑิตํ โน ปน ขาทิตํ มยา, สนฺตสฺส ภิกฺขุสฺส สยํ อทาสหํฯ

๓๐๑. "ตุยฺหํ นฺวิทํ อิสฺสริยํ อโถ มม, อิติสฺสา สสฺสุ ปริภาสเต มมํ;
ปีฐํ คเหตฺวา ปหารํ อทาสิ เม, ตโต จุตา กาลกตามฺหิ เทวตาฯ

๓๐๒. "ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา, สุขญฺจ กมฺมํ อนุโภมิ อตฺตนา;
เทเวหิ สทฺธึ ปริจารยามหํ, โมทามหํ กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๓๐๓. "ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา, สุขญฺจ กมฺมํ อนุโภมิ อตฺตนา;
เทวินฺทคุตฺตา ติทเสหิ รกฺขิตา, สมปฺปิตา กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๓๐๔. "เอตาทิสํ ปุญฺญผลํ อนปฺปกํ, มหาวิปากา มม อุจฺฉุทกฺขิณา;
เทเวหิ สทฺธึ ปริจารยามหํ, โมทามหํ กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๓๐๕. "เอตาทิสํ ปุญฺญผลํ อนปฺปกํ, มหาชุติกา มม อุจฺฉุทกฺขิณา;
เทวินฺทคุตฺตา ติทเสหิ รกฺขิตา, สหสฺสเนโตฺตริว นนฺทเน วเนฯ

๓๐๖. "ตุวญฺจ ภเนฺต อนุกมฺปกํ วิทุํ, อุเปจฺจ วนฺทึ กุสลญฺจ ปุจฺฉิสํ;
ตโต เต อุจฺฉุสฺส อทาสิ ขณฺฑิกํ, ปสนฺนจิตฺตา อตุลาย ปีติยา"ติฯ

๒๙๙. ตตฺถ **อิทานี**ติ อนนฺตราตีตทิวสตฺตา อาห, อธุนาติ อโตฺถฯ **อิมเมว คามนฺ**ติ อิมสฺมึเยว คาเม, ราชคหํ สนฺธาย วทติฯ วุตฺตญฺหิ "คาโมปิ นิคโมปิ นครมฺปิ 'คาโม' อิเจฺจว วุจฺจตี"ติฯ ภุมฺมเตฺถ เจตํ อุปโยควจนํฯ **อุปาคมี**ติ อุปคโต อโหสิฯ **อตุลายา**ติ อนุปมาย, อปฺปมาณาย วาฯ

๓๐๐. **อวากิรี**ติ อปเนสิ ฉเฑฺฑสิ, วินาเสสิ วาฯ **สนฺตสฺสา**ติ สาธุรูปสฺส สนฺตกิเลสสฺส ปริสฺสมมปฺปตฺตสฺส วาฯ

๓๐๑. **ตุยฺหํ นู**ติ **นุ**-สโทฺท อนตฺตมนตาสูจเน นิปาโต, โส "มมา"ติ เอตฺถาปิ อาเนตฺวา โยเชตโพฺพ "มม นู"ติฯ **อิทํ อิสฺสริยนฺ**ติ เคเห อาธิปจฺจํ สนฺธายาหฯ **ตโต จุตา**ติ ตโต มนุสฺสโลกโต จุตาฯ ยสฺมา ฐิตฎฺฐานโต อปคตาปิ "จุตา"ติ วุจฺจติ, ตสฺมา จุตึ วิเสเสตุํ **"กาลก**

ตา’’ติ วุตฺตํฯ กาลกตาปิ จ น ยตฺถ กตฺถจิ นิพฺพตฺตา, อปิจ โข เทวตฺตํ อุปคตาติ ทเสฺสนฺตี อาห “**อมฺหิ เทวตา**’’ติฯ

๓๐๒. **ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยาติ** ตเทว อุจฺฉุขณฺฑทานมตฺตํ กุสลํ กมฺมํ กตํ มยา, อญฺญํ น ชานามีติ อโตฺถฯ **สุขญฺจ กมฺมนฺ**ติ สุขญฺจ กมฺมผลํฯ กมฺมผลญฺหิ อิธ ‘‘กมฺม’’นฺติ วุตฺตํ อุตฺตรปทโลเปน, การโณปจาเรน วา ‘‘กุสลานํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิทํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ (ที. นิ. ๓.๘๐)ฯ อนุโภมิ สกํ ปุญฺญ’’นฺติ (วิ. ว. ๑๓๓) จ อาทีสุ วิยฯ กมฺมนฺติ วา กรณเตฺถ อุปโยควจนํ, กเมฺมนาติ อโตฺถฯ กเมฺม วา ภวํ กมฺมํ ยถา กมฺมนฺติฯ อถ วา กาเมตพฺพตาย กมฺมํฯ ตญฺหิ สุขรชนียภาวโต กามูปสํหิตํ กาเมตพฺพนฺติ กมนียํฯ **อตฺตนา**ติ อตฺตนา เอว, สยํวสิตาย เสริภาเวน สยเมวาติ อโตฺถฯ **ปริจารยามหํ อตฺตาน**นฺติ ปุริมคาถาย ‘‘อตฺตนา’’ติ วุตฺตํ ปทํ วิภตฺติวิปริณาเมน ‘‘อตฺตาน’’นฺติ โยเชตพฺพํฯ

๓๐๓-๕. **เทวินฺทคุตฺตา**ติ เทวิเนฺทน สเกฺกน คุตฺตา, เทวิโนฺท วิย วา คุตฺตา มหาปริวารตายฯ **สมปฺปิตา**ติ สุฎฺฐุ อปฺปิตา สมนฺนาคตาฯ **มหาวิปากา**ติ วิปุลผลาฯ **มหาชุติกา**ติ มหาเตชา, มหานุภาวาติ อโตฺถฯ

๓๐๖. **ตุวน**ฺติ ตํฯ **อนุกมฺปก**นฺติ การุณิกํฯ **วิทุ**นฺติ สปฺปญฺญํ, สาวกปารมิยา มตฺถกํ ปตฺตนฺติ อโตฺถฯ **อุเปจฺจา**ติ อุปคนฺตฺวาฯ **วนฺทิ**นฺติ ปญฺจปติฎฺฐิเตน อภิวาทยิํฯ **กุสลญฺจ** อาโรคฺย **ปุจฺฉิสํ** อปุจฺฉิํ, **อตุลาย ปีติยา** อิทญฺจ กุสลํ อนุสฺสรามีติ อธิปฺปาโยฯ เสสํ เหฎฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

อุจฺฉุทายิกาวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. ปลฺลงฺกวิมานวณฺณนา

ปลฺลงฺกเสเฎฺฐ มณิโสณฺณจิเตฺตติ ปลฺลงฺกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส อุปาสกสฺส ธีตา กุลปเทสาทินา สทิสสฺส ตเตฺถว อญฺญตรสฺส กุลปุตฺตสฺส ทินฺนา, สา จ โหติ อโกฺกธนา สีลาจารสมฺปนฺนา ปติเทวตา สมาทินฺนปญฺจสีลา, อุโปสเถ สกฺกจฺจํ อุโปสถสีลานิ จ รกฺขติฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว คนฺตฺวา –

๓๐๗. ‘‘ปลฺลงฺกเสเฎฺฐ มณิโสณฺณจิเตฺต, ปุปฺผาภิกิเณฺณ สยเน อุฬาเร;
ตตฺถจฺฉสิ เทวิ มหานุภาเว, อุจฺจาวจา อิทฺธิ วิกุพฺพมานาฯ

๓๐๘. ‘‘อิมา จ เต อจฺฉราโย สมนฺตโต, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติ;
เทวิทฺธิปตฺตาสิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

สาปิสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๓๐๙. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, อเฑฺฒ กุเล สุณิสา อโหสิํ;
อโกฺกธนา ภตฺตุ วสานุวตฺตินี, อุโปสเถ อปฺปมตฺตา อโหสิํฯ

๓๑๐. ‘‘มนุสฺสภูตา ทหรา อปาปิกา, ปสนฺนจิตฺตา ปติมาภิราธยึ;
ทิวา จ รตฺโต จ มนาปจารินี, อหํ ปุเร สีลวตี อโหสึฯ

๓๑๑. ‘‘ปาณาติปาตา วิรตา อโจริกา, สํสุทฺธกายา สุจิพฺรหฺมจารินี;
อมชฺชปา โน จ มุสา อภาณึ, สิกฺขาปเทสุ ปริปูรการินีฯ

๓๑๒. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, ปสนฺนมานสา อหํฯ

๓๑๓. ‘‘อฏฺฐงฺคุเปตํ อนุธมฺมจารินี, อุโปสถํ ปีติมนา อุปาวสึ;
อิมญฺจ อริยํ อฏฺฐงฺควเรหุเปตํ, สมาทิยิตฺวา กุสลํ สุขุทฺรยํ;
ปติมฺหิ กลฺยาณี วสานุวตฺตินี, อโหสึ ปุพฺเพ สุคตสฺส สาวิกาฯ

๓๑๔. ‘‘เอตาทิสํ กุสลํ ชีวโลเก, กมฺมํ กริตฺวาน วิเสสภาคินี;
กายสฺส เภทา อภิสมฺปรายํ, เทวิทฺธิปตฺตา สุคติมฺหิ อาคตาฯ

๓๑๕. ‘‘วิมานปาสาทวเร มโนรเม, ปริวาริตา อจฺฉราสงฺคเณน;
สยํปภา เทวคณา รเมนฺติ มํ, ทีฆายุกึ เทววิมานมาคต’’นฺติฯ

๓๐๗. ตตฺถ **ปลฺลงฺกเสเฏฺฐ**ติ ปลฺลงฺกวเร อุตฺตมปลฺลเงฺกฯ ตํเยวสฺส เสฏฺฐตํ ทเสฺสตุํ **‘‘มณิโสณฺณจิเตฺต’’**ติ วุตฺตํ, วิวิธรตนรํสิชาลสมุชฺชเลหิ มณีหิ เจว สุวเณฺณน จ วิจิเตฺต ‘‘ตตฺถา’’ติ ‘‘สยเน’’ติ จ วุเตฺต สยิตพฺพฏฺฐานภูเต ปลฺลงฺกเสเฏฺฐฯ

๓๐๘. **เต**ติ ตุยฺหํ สมนฺตโตฯ ‘‘ปโมทยนฺตี’’ติ ปทํ ปน อเปกฺขิตฺวา ‘‘ต’’นฺติ วิภตฺติ วิปริณาเมตพฺพาฯ **ปโมทยนฺตี**ติ วา ปโมทนํ กโรนฺติ, ปโมทนํ ตุยฺหํ อุปฺปาเทนฺตีติ อโตฺถฯ

๓๑๐. **ทหรา อปาปิกา**ติ ทหราปิ อปาปิกาฯ ‘‘ทหราสุ ปาปิกา’’ติ วา ปาโฐ, โสเยว โตฺถฯ ‘‘ทหรสฺสาปาปิกา’’ติปิ ปฐนฺติ, ทหรสฺส สามิกสฺส อปาปิกา, สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐาเนน อนติจริยาย จ ภทฺทิกาติ อโตฺถฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ปสนฺนจิตฺตา’’**ติอาทิฯ **อภิราธยิ**นฺติ อาราเธสึฯ **รโตฺต**ติ รตฺติยํฯ

๓๑๑. **อโจริกา**ติ โจริยรหิตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตาติ อโตฺถฯ ‘‘วิรตา จ โจริยา’’ติปิ ปาโฐ, เถยฺยโต จ วิรตาติ อโตฺถ ฯ **สํสุทฺธกายา**ติ ปริสุทฺธกายกมฺมนฺตตาย สมฺมเทว สุทฺธกายา, ตโต เอว **สุจิพฺรหฺมจารินี** สามิกโต อญฺญตฺถ อพฺรหฺมจริยาสมฺภวโตฯ ตถา หิ วุตฺตํ –

‘‘มยญฺจ ภริยา นาติกฺกมาม,
อเมฺหปิ ภริยา นาติกฺกมนฺติ;
อญฺญตฺร ตาหิ พฺรหฺมจริยํ จราม,
ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา นิ มิยฺยเร’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๙๗);

อถ วา **สุจิพฺรหฺมจารินี**ติ สุจิโน สุทฺธสฺส พฺรหฺมสฺส เสฏฺฐสฺส อุโปสถสีลสฺส, มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส วา อนุรูปสฺส ปุพฺพภาคพฺรหฺมจริยสฺส วเสน สุจิพฺรหฺมจารินีฯ

๓๑๓. **อนุธมฺมจารินี**ติ อริยานํ ธมฺมสฺส อนุธมฺมํ จรณสีลาฯ อิมญฺจ อนนฺตรํ วุตฺตํ นิโทฺทสตาย **อริยํ, อฏฺฐงฺควเรหิ** อฏฺฐหิ อุตฺตมเงฺคหิ อริยตฺตา เอว วา **อริยฏฺฐงฺควเรหิ อุ**

เปตํ อาโรคฺยเฏฺฐน อนวชฺชเฏฺฐน จ **กุสลํ** สุขวิปากตาย สุขานิสํสตาย จ **สุขุทฺรยํ อุปาวสินฺ**ติ โยชนาฯ

๓๑๔. **วิเสสภาคินี**ติ วิเสสสฺส ทิพฺพสฺส สมฺปตฺติภวสฺส ภาคินีฯ **สุคติมฺหิ อาคตา**ติ สุคตึ อาคตา อุปคตา, สุคติมฺหิ วา สุคติยํ ทิพฺพสมฺปตฺติยํ อาคตาฯ ''สุคติญฺหิ อาคตา''ติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ **หี**ติ นิปาตมตฺตํ, เหตุอตฺโถ วา, ยสฺมา สุคตึ อาคตา, ตสฺมา วิเสสภาคินีติ โยชนาฯ

๓๑๕. **วิมานปาสาทวเร**ติ วิมาเนสุ อุตฺตมปาสาเท, วิมานสงฺขาเต วา อคฺคปาสาเท, วิมาเน วา วิคตมาเน อปฺปมาเณ มหนฺเต วรปาสาเท **ปริวาริตา อจฺฉราสงฺคเณน สยํปภา** ปโมทามิ, ''อมฺหี''ติ วา ปทํ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํฯ **ทีฆายุกิ**นฺติ เหฏฺฐิเมหิ เทเวหิ ทีฆตรายุกตาย ตตฺรูปปเนฺนหิ อนปฺปายุกตาย จ ทีฆายุกึ **มํ** ยถาวุตฺตํ **เทววิมานมาคตํ** อุปคตํ **เทวคณา รเมนฺตี**ติ โยชนาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ปลฺลงฺกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ลตาวิมานวณฺณนา

ลตา จ สชฺชา ปวรา จ เทวตาติ ลตาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน สาวตฺถิวาสิโน อญฺญตรสฺส อุปาสกสฺส ธีตา ลตา นาม ปณฺฑิตา พฺยตฺตา เมธาวินี ปติกุลํ คตา ภตฺตุ สสฺสุสสุรานญฺจ มนาปจารินี ปิยวาทินี ปริชนสฺส สงฺคหกุสลา เคเห กุฏุมฺพภารสฺส นิตฺถรณสมตฺถา อโกฺกธนา สีลาจารสมฺปนฺนา ทานสํวิภาครตา อขณฺฑปญฺจสีลา อุโปสถรกฺขเณ จ อปฺปมตฺตา อโหสิฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ลตาเตฺวว นาเมนฯ อญฺญาปิ ตสฺสา สชฺชา, ปวรา, อจฺจิมตี, สุตาติ จตโสฺส ภคินิโย อเหสุํฯ ตา ปญฺจปิ สเกฺกน เทวราเชน อาเนตฺวา นาฏกิตฺถิภาเวน ปริจาริกฏฺฐาเน ฐปิตาฯ ลตา ปนสฺส นจฺจคีตาทีสุ เฉกตาย อิฏฺฐตรา อโหสิฯ

ตาสํ เอกโต สมาคนฺตฺวา สุขนิสชฺชาย นิสินฺนานํ สงฺคีตเนปุญฺญํ ปฏิจฺจ วิวาโท อุปฺปโนฺนฯ ตา สพฺพาปิ เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉึสุ ''ตาต, กตมา อมฺหากํ นจฺจาทีสุ กุสลา''ติ? โส เอวมาห ''คจฺฉถ ธีตโร อโนตตฺตทหตีเร เทวสมาคเม สงฺคีตํ ปวเตฺตถ, ตตฺถ โว วิเสโส ปากโฏ ภวิสฺสตี''ติฯ ตา ตถา อกํสุฯ ตตฺถ เทวปุตฺตา ลตาย นจฺจมานาย อตฺตโน สภาเวน ฐาตุํ นาสกฺขึสุ, สญฺชาตปหาสา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา นิรนฺตรํ สาธุการํ เทนฺตา อุกฺกุฏฺฐิสเทฺท เจลุเกฺขเป จ ปวเตฺตนฺตา หิมวนฺตํ กมฺปยมานา วิย มหนฺตํ โกลาหลมกํสุฯ อิตราสุ ปน นจฺจนฺตีสุ สิสิรกาเล โกกิลา วิย ตุณฺหีภูตา นิสีทึสุฯ เอวํ ตตฺถ สงฺคีเต ลตาย วิเสโส ปากโฏ อโหสิฯ

อถ ตาสํ เทวธีตานํ สุตาย เทวธีตาย เอตทโหสิ ''กึ นุ โข กมฺมํ กตฺวา อยํ ลตา อเมฺห อภิภุยฺย ติฏฺฐติ วเณฺณน เจว ยสสา จ, ยํนูนาหํ ลตาย กตกมฺมํ ปุเจฺฉยฺย''นฺติฯ สา ตํ ปุจฺฉิฯ อิตราปิ ตสฺสา เอตมตฺถํ วิสฺสเชฺชสิฯ ตยิทํ สพฺพํ เวสฺสวณมหาราชา เทวจาริกวเสน อุปคตสฺส อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส อาจิกฺขิฯ เถโร ตมตฺถํ ปุจฺฉาย มูลการณโต ปฏฺฐาย ภควโต อาโรเจโนฺต –

๓๑๖.''ลตา จ สชฺชา ปวรา จ เทวตา, อจฺจิมตี ราชวรสฺส สิรีมโต;

สุตา จ รโญฺญ เวสฺสวณสฺส ธีตา, ราชีมตี ธมฺมคุเณหิ โสภถฯ

๓๑๗. ‘‘ปเญฺจตฺถ นาริโย อาคมํสุ นฺหายิตุํ, สีโตทกํ อุปฺปลินึ สิวํ นทึ;
ตา ตตฺถ นฺหายิตฺวา รเมตฺวา เทวตา, นจฺจิตฺวา คายิตฺวา สุตา ลตํ พฺรวิฯ

๓๑๘. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ อุปฺปลมาลธารินิ, อาเวฬินิ กญฺจนสนฺนิภตฺตเจ;
ติมิรตมฺพกฺขิ นเภว โสภเน, ทีฆายุกี เกน กโต ยโส ตวฯ

๓๑๙. ‘‘เกนาสิ ภทฺเท ปติโน ปิยตรา, วิสิฏฺฐกลฺยาณิตรสฺสุ รูปโต;
ปทกฺขิณา นจฺจนคีตวาทิเต, อาจิกฺข โน ตฺวํ นรนาริปุจฺฉิตา’’ติฯ –

สุตาย ปุจฺฉาฯ

๓๒๐. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, อุฬารโภเค กุเล สุณิสา อโหสึ;
อโกฺกธนา ภตฺตุ วสานุวตฺตินี, อุโปสเถ อปฺปมตฺตา อโหสึฯ

๓๒๑. ‘‘มนุสฺสภูตา ทหรา อปาปิกา, ปสนฺนจิตฺตา ปติมาภิราธยึ;
สเทวรํ สสฺสสุรํ สทาสกํ, อภิราธยึ ตมฺหิ กโต ยโส มมฯ

๓๒๒. ‘‘สาหํ เตน กุสเลน กมฺมุนา, จตุพฺภิ ฐาเนหิ วิเสสมชฺฌคา;
อายุญฺจ วณฺณญฺจ สุขํ พลญฺจ, ขิฑฺฑารตึ ปจฺจนุโภมนปฺปกํฯ

๓๒๓. ‘‘สุตํ นุ ตํ ภาสติ ยํ อยํ ลตา, ยํ โน อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน;
ปติโน กิรมฺหากํ วิสิฏฺฐ นารีนํ, คตี จ ตาสํ ปวรา จ เทวตาฯ

๓๒๔. ‘‘ปตีสุ ธมฺมํ ปจราม สพฺพา, ปติพฺพตา ยตฺถ ภวนฺติ อิตฺถิโย;
ปตีสุ ธมฺมํ ปจริตฺวา สพฺพา, ลจฺฉามเส ภาสติ ยํ อยํ ลตาฯ

๓๒๕. ‘‘สีโห ยถา ปพฺพตสานุโคจโร, มหินฺธรํ ปพฺพตมาวสิตฺวา;
ปสยฺห หนฺตฺวา อิตเร จตุปฺปเท, ขุทฺเท มิเค ขาทติ มํสโภชโนฯ

๓๒๖. ‘‘ตเถว สทฺธา อิธ อริยสาวิกา, ภตฺตารํ นิสฺสาย ปตึ อนุพฺพตา;
โกธํ วธิตฺวา อภิภุยฺย มจฺฉรํ, สคฺคมฺหิ สา โมทติ ธมฺมจารินี’’ติฯ –

ลตาย วิสฺสชฺชนนฺติ อาหฯ

๓๑๖. ตตฺถ **ลตา จ สชฺชา ปวรา อจฺจิมตี สุตา**ติ ตาสํ นามํฯ **จ**-สทฺโท สมุจฺจยตฺโถฯ **ราชวรสฺสา**ติ จตุนฺนํ มหาราชานํ วรสฺส เสฏฺฐสฺส เทวราชสฺสฯ สกฺกสฺส ปริจาริกาติ อธิปฺปาโยฯ **รโญฺญ**ติ มหาราชสฺสฯ เตนาห **‘‘เวสฺสวณสฺส ธีตา’’**ติ, อิทํ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพํ, วจนวิปลฺลาโส วา, ธีตโรติ อโตฺถฯ ราชติ วิโรฺชตตีติ ราชี, ราชีติ มตา ปญฺญาตา **ราชีมตี,** อิทํ ตาสํ สพฺพาสํ วิเสสนํฯ นามเมว เอตํ เอกิสฺสา เทวตายาติ เกจิ, เตสํ มเตน ‘‘ปวรา’’ติ สพฺพาสํ วิเสสนเมวฯ **ธมฺมคุเณหี**ติ ธมฺมิเยหิ ธมฺมโต อนเปเตหิ คุเณหิ, ยถาภุจฺจคุเณหีติ อโตฺถฯ **โสภถา**ติ วิโรจถฯ

๓๑๗. **ปเญฺจตฺถ นาริโย**ติ ปญฺจ ยถาวุตฺตนามา เทวธีตโร เอตฺถ อิมสฺมึ หิมวนฺตปเทเสฯ **สีโตทกํ อุปฺปลินึ สิวํ นทิ**นฺติ อโนตตฺตทหโต นิกฺขนฺตนทิมฺขํ สนฺธาย วทติฯ **นจฺจิตฺวา**

คายิตฺวาติ ปิตุ เวสฺสวณสฺส อาณาย เทวสมาคเม ตาหิ กตสฺส นจฺจคีตสฺส วเสน วุตฺตํฯ **สุตา ลตํ พฺรวี**ติ สุตา เทวธีตา ลตํ อตฺตโน ภคินึ กเถสิฯ ‘‘สุตา ลตํ พฺรวุ’’นฺติปิ ปฐนฺติ, สุตา ธีตโร เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส ลตํ กเถสุนฺติ อโตฺถฯ

๓๑๘. **ติมิรตมฺพกฺขี**ติ นิจฺลเกสรภาสสทิเสหิ ตมฺพราชีหิ สมนฺนาคตกฺขิฯ **นเภว โสภเน**ติ นภํ วิย โสภมาเน, สรทสมเย อพฺภมหิกาทิอุปกฺกิเลสวิมุตฺตํ นภํ วิย สุวิสุทฺธงฺคปจฺจงฺคตาย วิราชมาเนติ อโตฺถฯ อถ วา **นเภวา**ติ นเภ เอว, สมฺจฺจยโตฺถ เอว-สโทฺท, อากาสฎฺฐวิมาเนสุ หิมวนฺตยุคนฺธราทิภูมิปฎิพทฺธฎฺฐาเนสุ จาติ สพฺพเตฺถว โสภมาเนติ อโตฺถฯ **เกน กโต**ติ เกน กีทิเสน ปฺเญฺญน นิพฺพตฺติโตฯ **ยโส**ติ ปริวารสมฺปตฺติ กิตฺติสโทฺท จฯ กิตฺติสทฺทคฺคหเณน จ กิตฺติสทฺทเหตุภูตา คุณา คยฺหนฺติฯ

๓๑๙. **ปติโน ปิยตรา**ติ สามิโน ปิยตรา สามิวลฺลภาฯ เตนสฺสา สุภคตํ ทเสฺสติฯ **วิสิฎฺฐกลฺยาณิตรสฺสู รูปโต**ติ รูปสมฺปตฺติยา วิสิฎฺฐา อุตฺตมา กลฺยาณิตรา สุนฺทรตรา, **อสฺสู**ติ นิปาตมตฺตํฯ ‘‘วิสิฎฺฐกลฺยาณิตราสิ รูปโต’’ติ จ ปฐนฺติฯ **ปทกฺขิณา**ติ ปกาเรหิ, วิเสเสน วา ทกฺขิณา กุสลาฯ **นจฺจนคีตวาทิเต**ติ เอตฺถ นจฺจนาติ วิภตฺติโลโป กโต, นเจฺจ จ คีเต จ วาทิเต จาติ อโตฺถฯ **นรนาริปุจฺฉิตา**ติ เทวปุเตฺตหิ เทวธีตาหิ จ ‘‘กหํ ลตา, กึ กโรติ ลตา’’ติ รูปทสฺสนตฺถเญฺจว สิปฺปทสฺสนตฺถญฺจ ปุจฺฉิตาฯ

๓๒๑. นิจฺจํ กาเยน อสํสฎฺฐตาย เทโว วิย รเมติ, ทุติโย วโรติ วา เทวโร, ภตฺตุ กนิฎฺฐภาตา, สห เทวเรนาติ **สเทวรํ**ฯ สสฺสุ จ สสฺโร จ สสฺรา, สห สสฺเรหีติ **สสฺสสฺรํ**ฯ สห ทาเสหิ ทาสีหิ จาติ **สทาสกํ** ปติมาภิราธยินฺติ สมฺพนฺโธฯ **ตมฺหิ กโต**ติ ตมฺหิ กุเล, กาเล วา สุณิสากาเล กโต ยโส ตนฺนิพฺพตฺตกปุญฺญสฺส นิพฺพตฺตเนนาติ อธิปฺปาโยฯ **มมา**ติ อิทํ ‘‘กโต’’ติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา ‘‘มยา’’ติ ปริณาเมตพฺพํฯ

๓๒๒. **จตุพฺภิ ฐาเนหี**ติ จตูหิ การเณหิ, จตูสุ วา ฐาเนสุ นิมิตฺตภูเตสุฯ **วิเสสมชฺฌคา**ติ อญฺญาหิ อติสยํ อธิคตาฯ **อายุญฺจ วณฺณญฺจ สุขํ พลญฺจา**ติ ‘‘จตูหิ ฐาเนหี’’ติ วุตฺตานํ สรูปโต ทสฺสนํฯ อายุอาทโย เอว หิสฺสา อญฺญาหิ วิสิฎฺฐสภาวตาย วิเสสา ตสฺสา ตถาสมฺภาวนาวเสน คเหตพฺพตาย เหตุภาวโต ‘‘ฐาน’’นฺติ จ วุตฺตํฯ วิเสสมชฺฌคาฯ กีทิสํ? อายุญฺจ วณฺณญฺจ สุขญฺจ พลญฺจาติ โยชนาฯ

๓๒๓. **สุตํ นุ ตํ ภาสติ ยํ อยํ ลตา**ติ อยํ ลตา อมฺหากํ เชฎฺฐภคินี ยํ ภาสติ, ตํ ตุเมฺหหิ สุตํ นุ กึ อสุต’’นฺติ อิตรา ติโสฺส ภคินิโย ปุจฺฉติฯ **ยํ โน**ติ ยํ อมฺหากํ สํสยิตํฯ **โน**ติ นิปาตมตฺตํ, ปุน **โน**ติ อมฺหากํ, อวธารเณ วา ‘‘น โน สมํ อตฺถี’’ติอาทีสุ (ขุ. ปา. ๖.๓; สุ. นิ. ๒๒๖) วิย, เตน อกิตฺตยิเยว, อวิปรีตํ พฺยากาสิเยวาติ อโตฺถฯ **ปติโน กิรมฺหากํ วิสิฎฺฐ นารีนํ, คตี จ ตาสํ ปวรา จ เทวตา**ติ อนตฺถโต ปาลนโต ปติโน สามิกา นา อมฺหากํ นารีนํ อิตฺถีนํ วิสิฎฺฐา คติ จ ตาสํ ปฎิสรณญฺจ, ตาสํ มาตุคามานํ สรณโต ปวรา อุตฺตมา เทวตา จ สมฺมเทว อาราธิตา สมฺปติ อายติญฺจ หิตสุขาวหาติ อโตฺถฯ

๓๒๔. **ปตีสุ ธมฺมํ ปจราม สพฺพา**ติ สพฺพาว มยํ ปตีสุ อตฺตโน สามิเกสุ ปุพฺพุฎฺฐานาทิกํ จริตพฺพธมฺมํ ปจรามฯ **ยตฺถา**ติ ยํ นิมิตฺตํ, ยสฺมึ วา ปตีสุ จริตพฺพธเมฺม จริยมาเน **อิตฺถิโย ปติพฺพตา** นาม **ภวนฺติฯ ลจฺฉามเส ภาสติ ยํ อยํ ลตา**ติ อยํ ลตา ยํ สมฺปตฺตึ เอตรหิ ลภตีติ ภาสติ, ตํ สมฺปตฺตึ **ปตีสุ ธมฺมํ ปจริตฺวา**ติ ลภิสฺสามฯ

๓๒๕. **ปพฺพตสานุโคจโร**ติ ปพฺพตวนสณฺฑจารีฯ **มหินฺธรํ ปพฺพตมาวสิตฺวา**ติ มหึธาเรตีติ มหินฺธรนามกํ ปพฺพตํ อจลํ อาวสิตฺวา อธิวสิตฺวา, ตตฺถ วสโนฺตติ อโตฺถฯ ‘‘อาวสิตฺวา’’ติ หิ ปทํ อเปกฺขิตฺวา ภุมฺมเตฺถ เจตํ อุปโยควจนํฯ **ปสยฺหา**ติ อภิภวิตฺวาฯ **ขุเทฺท**ติ พลวเสนนิหีเน ปมาณโต ปน มหเนฺต หตฺถิอาทิเกปิ มิเค โส หนฺติเยวฯ

๓๒๖. **ตเถวา**ติ คาถาย อยํ อุปมาสํสนฺทเนน สทฺธิํ อตฺถโยชนา – ยถา สีโห อตฺตโน นิวาสโคจรฏฺฐานภูตํ ปพฺพตํ นิสฺสาย วสโนฺต อตฺตโน ยถิจฺฉิตมตฺถํ สาเธติ, เอวเมว สา **สทฺธา** ปสนฺนา **อริยสาวิกา** ฆาสจฺฉาทนาทีหิ ภรณโต โปสนโต **ภตฺตารํ ปติํ** สามิกํ **นิสฺสาย** วสนฺตี สพฺพตฺถาปิ ปติอนุกูลตาสงฺขาเตน วเตน ตํ **อนุพฺพตา** ปริชนาทีสุ อุปฺปชฺชนกํ **โกธํ วธิตฺวา** ปชหิตฺวา ปริคฺคหวตฺถูสุ อุปฺปชฺชนกํ **มเจฺฉรํ อภิภุยฺย** อภิภวิตฺวา อนุปฺปาเทตฺวา ปติพฺพตาธมฺมสฺส จ อุปาสิกาธมฺมสฺส จ สมฺมเทว จรณโต **ธมฺมจารินี สา สคฺคมฺหิ** เทวโลเก **โมทติ,** ปโมทํ อาปชฺชตีติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ลตาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. คุตฺติลวิมานวณฺณนา

สตฺตตนฺติํ สุมธุรนฺติ คุตฺติลวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ราชคเห วิหรเนฺต อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวติํสภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปฏิปาฏิยา ฐิเตสุ ฉตฺติํสาย วิมาเนสุ ฉตฺติํส เทวธีตโร ปเจฺจกํ อจฺฉราสหสฺสปริวารา มหติํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวนฺติโย ทิสฺวา ตาหิ ปุเพฺพ กตกมฺมํ ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนา’’ติอาทีหิ ตีหิ คาถาหิ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิฯ ตาปิ ตสฺส ปุจฺฉานนฺตรํ ‘‘วตฺถุตฺตมทายิกา นารี’’ติอาทินา พฺยากริํสุฯ อถ เถโร ตโต มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ภควา ‘‘โมคฺคลฺลาน, ตา เทวตา น เกวลํ ตยา เอว ปุจฺฉิตา เอวํ พฺยากริํสุ, อถ โข ปุเพฺพ มยาปิ ปุจฺฉิตา เอวเมว พฺยากริํสู’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อตฺตโน คุตฺติลาจริยํ กเถสิฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คนฺธพฺพกุเล นิพฺพตฺติตฺวา คนฺธพฺพสิเปฺป ปริโยทาตสิปฺปตาย ติมฺพรุนารทสทิโส สพฺพทิสาสุ ปากโฏ ปญฺญาตา อาจริโย อโหสิ นาเมน คุตฺติโล นามฯ โส อเนฺธ ชิเณฺณ มาตาปิตโร โปเสสิฯ ตสฺส สิปฺปนิปฺผตฺติํ สุตฺวา อุเชฺชนิวาสี มุสิโล นาม คนฺธโพฺพ อุปคนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ‘‘กสฺมา อาคโตสี’’ติ จ วุเตฺต ‘‘ตุมฺหากํ สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตุ’’นฺติ อาหฯ คุตฺติลาจริโย ตํ โอโลเกตฺวา ลกฺขณกุสลตาย ‘‘อยํ ปุริโส วิสมชฺฌาสโย กกฺขโฬ ผรุโส อกตญฺญู ภวิสฺสติ, น สงฺคเหตโพฺพ’’ติ สิปฺปุคฺคหณตฺถํ โอกาสํ นากาสิฯ โส ตสฺส มาตาปิตโร ปยิรุปาสิตฺวา เตหิ ยาจาเปสิฯ คุตฺติลาจริโย มาตาปิตูหิ นิปฺปีฬิยมาโน ‘‘ครุวจนํ อลงฺฆนีย’’นฺติ ตสฺส สิปฺปํ ปฏฺฐเปตฺวา วิคตมจฺฉริยตาย การุณิกตาย จ อาจริยมุฏฺฐิํ อกตฺวา อนวเสสโต สิปฺปํ สิกฺขาเปสิฯ

โสปิ เมธาวิตาย ปุเพฺพกตปริจยตาย อกุสีตตาย จ น จิรเสฺสว ปริโยทาตสิโปฺป หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ พาราณสี ชมฺพุทีเป อคฺคนครํ, ยํนูนาหํ อิธ สราชิกาย ปริสาย สิปฺปํ ทเสฺสยฺยํ, เอวาหํ อาจริยโตปิ ชมฺพุทีเป ปากโฏ ปญฺญาโต ภวิสฺสามี’’ติฯ โส อาจริยสฺส อาโรเจสิ ‘‘อหํ รโญฺญ ปุรโต สิปฺปํ ทเสฺสตุกาโม, ราชานํ มํ ทเสฺสถา’’ติฯ มหาสโตฺต ‘‘อยํ มม สนฺติเก อุคฺคหิตสิโปฺป ปติฏฺฐํ ลภตู’’ติ กรุณายมาโน ตํ รโญฺญ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘มหาราช อิมสฺส เม อเนฺตวาสิกสฺส วีณาย ปคุณตํ ปสฺสถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตสฺส วีณาวาทนํ สุตฺวา ปริตุโฏฺฐ ตํ คนฺตุกามํ นิวาเรตฺวา ‘‘มเมว สนฺติเก วส, อาจริยสฺส ทินฺนโกฏฺฐาสโต

อุปฏฺฐํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ มุสิโล ‘‘นาหํ อาจริยโต หายามิ, สมเมว เทถา’’ติ วตฺวา รญฺญา ‘‘มา เอวํ ภณิ, อาจริโย นาม มหนฺโต, อุปฑฺฒเมว ตุยฺหํ ทสฺสามี’’ติ วุตฺเต ‘‘มม จ อาจริยสฺส จ สิปฺปํ ปสฺสถา’’ติ วตฺวา ราชเคหโต นิกฺขมิตฺวา ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส มม จ คุตฺติลาจริยสฺส จ ราชงฺคเณ สิปฺปทสฺสนํ ภวิสฺสติ, ตํ ปสฺสิตุกามา ปสฺสนฺตู’’ติ ตตฺถ ตตฺถ อาหิณฺฑนฺโต อุโคฺฆเสสิฯ

มหาสโตฺต ตํ สุตฺวา ‘‘อยํ ตรุโณ ถามวา, อหํ ปน ชิโณฺณ ทุพฺพโล, ยทิ ปน เม ปราชโย ภเวยฺย, มตํ เม ชีวิตา เสยฺยํ, ตสฺมา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อุพฺพนฺธิตฺวา มริสฺสามี’’ติ อรญฺญํ คโต มรณภยตชฺชิโต ปฏินิวตฺติฯ ปุน มริตุกาโม หุตฺวา คนฺตฺวา ปุนปิ มรณภเยน ปฏินิวตฺติฯ เอวํ คมนาคมนํ กโรนฺตสฺส ตํ ฐานํ วิคตติณํ อโหสิฯ อถ เทวราชา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ทิสฺสมานรูโป อากาเส ฐตฺวา เอวมาห ‘‘อาจริย, กึ กโรสี’’ติฯ มหาสโตฺต –

๓๒๗. ‘‘สตฺตตนฺตึ สุมธุรํ, รามเณยฺยํ อวาจยึ;
โส มํ รงฺคมฺหิ อเวฺหติ, สรณํ เม โหหิ โกสิยา’’ติฯ –

อตฺตโน จิตฺตทุกฺขํ ปเวเทสิฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ เทวราช มุสิลํ นาม อเนฺตวาสิกํ สตฺตนฺนํ ตนฺตีนํ อตฺถิตาย ฉชฺชาทิสตฺตวิธสรทีปนโต จ **สตฺตตนฺตึ,** ตํ วิสยํ กตฺวา ยถารหํ ทฺวาวีสติยา สุติเภทานํ อหาปนโต สุฏฺฐุ มธุรนฺติ **สุมธุรํ,** ยถาธิคตานํ สมปญฺญาสาย มุจฺฉนานํ ปริพฺยตฺตตาย สรสฺส จ วีณาย จ อญฺญมญฺญสํสนฺทเนน สุณนฺตานํ อติวิย มโนรมภาวโต **รามเณยฺยํ,** สรคตาทิวิภาคโต ฉชฺชาทิจตุพฺพิธํ คนฺธพฺพํ อหาเปตฺวา คนฺธพฺพสิปฺปํ **อวาจยินฺ**ติ วาเจสึ อุคฺคณฺหาเปสึ สิกฺขาเปสึฯ **โส** มุสิโล อเนฺตวาสี สมาโน **มํ** อตฺตโน อาจริยํ **รงฺคมฺหิ** รงฺคมณฺฑเล **อเวฺหติ** สารมฺภวเสน อตฺตโน วิเสสํ ทเสฺสตุํ สงฺฆฏฺฏิยติ, ‘‘เอหิ สิปฺปํ ทเสฺสหี’’ติ มํ อาจิกฺขิ, ตสฺส **เม** ตฺวํ **โกสิย** เทวราช **สรณํ** อวสฺสโย **โหหี**ติฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก เทวราชา ‘‘มา ภายิ อาจริย, อหํ เต สรณํ ปรายณ’’นฺติ ทเสฺสโนฺต –

๓๒๘. ‘‘อหํ เต สรณํ โหมิ, อหมาจริยปูชโก;
น ตํ ชยิสฺสติ สิโสฺส, สิสฺสมาจริย เชสฺสสี’’ติฯ –

อาห ฯ สกฺกสฺส กิร เทวรโญฺญ ปุริมตฺตภาเว มหาสโตฺต อาจริโย อโหสิฯ เตนาห **‘‘อหมาจริยปูชโก’’**ติฯ อหํ อาจริยานํ ปูชโก, น มุสิโล วิย ยุคคฺคาหี, มาทิเสสุ อเนฺตวาสิเกสุ ฐิเตสุ ตาทิสสฺส อาจริยสฺส กถํ ปราชโย, ตสฺมา น ตํ ชยิสฺสติ สิโสฺส, อญฺญทตฺถุ สิสฺสํ มุสิลํ อาจริย ตฺวเมว ชยิสฺสสิ, โส ปน ปราชิโต วินาสํ ปาปุณิสฺสตีติ อธิปฺปาโยฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อหํ สตฺตเม ทิวเส สากจฺฉามณฺฑลํ อาคมิสฺสามิ, ตุเมฺห วิสฺสตฺถา วาเทถา’’ติ สมสฺสาเสตฺวา คโตฯ

สตฺตเม ปน ทิวเส ราชา สปริวาโร ราชสภายํ นิสีทิฯ คุตฺติลาจริโย จ มุสิโล จ สิปฺปทสฺสนตฺถํ สชฺชา หุตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ลทฺธาสเน นิสีทิตฺวา วีณา วาทยิํสุฯ สโกฺก อาคนฺตฺวา อนฺตลิเกฺข อฏฺฐาสิฯ ตํ มหาสโตฺตว ปสฺสติ, อิตเร ปน น ปสฺสนฺติฯ ปริสา ทฺวินฺนมฺปิ วาทเน สมจิตฺตา อโหสิฯ สโกฺก คุตฺติลํ ‘‘เอกํ ตนฺตึ ฉินฺทา’’ติ อาหฯ ฉินฺนายปิ ตนฺติยา วีณา ตเถว มธุรนิโคฺฆสา อโหสิฯ เอวํ ‘‘ทุติยํ, ตติยํ, จตุตฺถํ, ปญฺจมํ, ฉฏฺฐํ, สตฺตมํ ฉินฺทา’’ติ อาห, ตาสุ ฉินฺนาสุปิ วีณา มธุรนิโคฺฆสาว อโหสิฯ ตํ ทิสฺวา มุสิโล ปราชิต

ภูตรูโป ปตฺตกฺขนฺธ อโหสิ, ปริสา หฏฺฐตุฏฺฐา เจลุเกฺขเป กโรนฺตี คุตฺติลสฺส สาธุการมทาสิฯ ราชา มุสิลํ สภาย นีหราเปสิ, มหาชโน เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหรนฺโต มุสิลํ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ

สโกฺก เทวานมิโนฺท มหาปุริเสน สทฺธิํ สโมฺมทนียํ กตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ ตํ เทวตา ‘‘มหาราช, กุหิํ คตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, มยํ คุตฺติลาจริยํ ปสฺสิสฺสาม, สาธุ โน ตํ อิธาเนตฺวา ทเสฺสหี’’ติ อาหํสุฯ สโกฺก เทวานํ วจนํ สุตฺวา มาตลิํ อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉ เวชยนฺตรเถน อมฺหากํ คุตฺติลาจริยํ อาเนหิ, เทวตา ตํ ทสฺสนกามา’’ติ, โส ตถา อกาสิฯ ส โกฺก มหาสเตฺตน สทฺธิํ สโมฺมทนียํ กตฺวา เอวมาห ‘‘อาจริย, วีณํ วาทย, เทวตา โสตุ กามา’’ติฯ ‘‘มยํ สิปฺปูปชีวิโน, เวตเนน วินา สิปฺปํ น ทเสฺสมา’’ติฯ ‘‘กีทิสํ ปน เวตนํ อิจฺฉ สี’’ติฯ ‘‘นาเญฺญน เม เวตเนน กิจฺจํ อตฺถิ, อิมาสํ ปน เทวตานํ อตฺตนา อตฺตนา ปุเพฺพกตกุสลกถนเมว เม เวตนํ โหตู’’ติ อาหฯ ตา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ อถ มหาสโตฺต ปาเฏฺกกํ ตาหิ ตทา ปฏิลทฺธสมฺปตฺติกิตฺตนมุเขน ตสฺสา เหตุภูตํ ปุริมตฺตภาเว กตํ สุจริตํ อายสฺมา มหา โมคฺคลฺลาโน วิย ปุจฺฉโนฺต ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนา’’ติอาทิคาถาหิ ปุจฺฉิฯ ตาปิ ‘‘วตฺถุตฺตม ทายิกา นารี’’ติอาทินา ยถา เอตรหิ เถรสฺส, เอวเมว ตสฺส พฺยากริํสุฯ เตน วุตฺตํ ‘‘โมคฺคลฺ ลาน ตา เทวตา น เกวลํ ตยา เอว ปุจฺฉิตา เอวํ พฺยากริํสุ, อถ โข ปุเพฺพ มยาปิ ปุจฺฉิตา เอว เมว พฺยากริํสู’’ติฯ

ตา กิร อิตฺถิโย กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล มนุสฺสตฺตภาเว ฐิตา ตํ ตํ ปุญฺญํ อกํสุฯ ตตฺถ เอกา อิตฺถี วตฺถํ อทาสิ, เอกา สุมนมาลํ, เอกา คนฺธํ, เอกา อุฬารานิ ผลานิ, เอกา อุจฺฉุรสํ, เอกา ภควโต เจติเย คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ อทาสิ, เอกา อุโปสถํ อุปวสิ, เอกา อุปกฏฺฐาย เวลาย นาวาย ภุญฺชนฺตสฺส ภิกฺขุโน อุทกํ อทาสิ, เอกา โกธนานํ สสฺสุสสุรานํ อโกฺกธนา อุปฏฺฐานํ อกาสิ, เอกา ทาสี หุตฺวา อตนฺทิตาจารา อโหสิ, เอโก ปิณฺฑจาริกสฺส ภิกฺขุโน ขีรภตฺตํ อทา สิ, เอกา ผาณิตํ อทาสิ, เอกา อุจฺฉุขณฺฑํ อทาสิ, เอกา ติมฺพรุสกํ อทาสิ, เอกา กกฺการิกํ อ ทาสิ, เอกา เอฬาลุกํ อทาสิ, เอกา วลฺลิผลํ อทาสิ, เอกา ผารุสกํ อทาสิ, เอกา องฺคารกปลฺลํ อทาสิ, เอกา สากมุฏฺฐิํ อทาสิ, เอกา ปุปฺผกมุฏฺฐิํ อทาสิ, เอกา มูลกลาปํ อทาสิ, เอกา นิมฺพ มุฏฺฐิํ อทาสิ, เอกา กญฺชิกํ อทาสิ, เอกา ติลปิญฺญากํ อทาสิ, เอกา กายพนฺธนํ อทาสิ, เอกา อํสพทฺธกํ อทาสิ, เอกา อาโยคปฏฺฏํ อทาสิ, เอกา วิธูปนํ, เอกา ตาลวณฺฏํ, เอกา โมรหตฺถํ, เอกา ฉตฺตํ, เอกา อุปาหนํ, เอกา ปูวํ, เอกา โมทกํ, เอกา สกฺขลิกํ อทาสิฯ ตา เอเกกา อจฺฉ ราสหสฺสปริวารา ปหติยา เทวิทฺธิยา วิราชมานา ตาวติํสภวเน สกฺกสฺส เทวราชสฺส ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺตา คุตฺติลาจริเยน ปุจฺฉิตา ‘‘วตฺถุตฺตมทายิกา นารี’’ติอาทินา อตฺตนา อตฺตนา กตกุสลํ ปฏิปาฏิยา พฺยากริํสุฯ

๓๒๙. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๓๓๐. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๓๓๑. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทวิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๓๓๒. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา;

ปญฺหํ ปุฏฺฐา วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๓๓๓. ‘‘วตฺถุตฺตมทายิกา นารี, ปวรา โหติ นเรสุ นารีสุ;
เอวํ ปิยรูปทายิกา มนาปํ, ทิพฺพํ สา ลภเต อุเปจฺจ ฐานํฯ

๓๓๔. ‘‘ตสฺสา เม ปสฺส วิมานํ, อจฺฉรา กามวณฺณินีหมสฺมิ;
อจฺฉราสหสฺสสฺสาหํ, ปวรา ปสฺส ปุญฺญานํ วิปากํฯ

๓๓๕. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๓๓๖. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูตา ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

(ยถา จ เอตฺถ, เอวํ อุปริ สพฺพวิมาเนสุ วิตฺถาเรตพฺพํฯ)

๓๔๑. ‘‘ปุปฺผุตฺตมทายิกา นารี, ปวรา โหติ นเรสุ นารีสุ…เป.…ฯ
๓๔๙. ‘‘คนฺธุตฺตมทายิกา นารี, ปวรา โหติ นเรสุ นารีสุ…เป.…ฯ
๓๕๗. ‘‘ผลุตฺตมทายิกา นารี…เป.…ฯ
๓๖๕. ‘‘รสุตฺตมทายิกา นารี…เป.…ฯ
๓๗๓. ‘‘คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ อหมทาสึ,กสฺสปสฺส ภควโต ถูปมฺหิ…เป.…ฯ
๓๘๑. ‘‘ภิกฺขู จ อหํ ภิกฺขุนิโย จ, อทฺทสาสึ ปนฺถปฏิปเนฺน;
เตสาหํ ธมฺมํ สุตฺวาน, เอกูโปสถํ อุปวสิสฺสํฯ

๓๘๒. ‘‘ตสฺสา เม ปสฺส วิมานํ…เป.…ฯ
๓๘๙. ‘‘อุทเก ฐิตา อุทกมทาสึ, ภิกฺขุโน จิเตฺตน วิปฺปสเนฺนน…เป.…ฯ
๓๙๗. ‘‘สสฺสุญฺจาหํ สสุรญฺจ, จณฺฑิเก โกธเน จ ผรุเส จ;
อนุสูยิกา อุปฏฺฐาสึ, อปฺปมตฺตา สเกน สีเลน…เป.…ฯ

๔๐๕. ‘‘ปรกมฺมกรี อาสึ, อเตฺถนาตนฺทิตา ทาสี;
อโกฺกธนานติมานินี, สํวิภาคินี กกสฺส ภาคสฺส…เป.…ฯ

๔๑๓. ‘‘ขีโรทนํ อหมทาสึ, ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส;
เอวํ กริตฺวา กมฺมํ, สุคตึ อุปปชฺช โมทามิ…เป.…ฯ

๔๒๑. ‘‘ผาณิตํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๒๙. ‘‘อุจฺฉุขณฺฑิกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๓๗. ‘‘ติมฺพรุสกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๔๕. ‘‘กกฺการิกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๕๓. ‘‘เอฬาลุกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๖๑. ‘‘วลฺลิผลํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๖๙. ‘‘ผารุสกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๗๗. ‘‘หตฺถปฺปตาปกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๘๕. ‘‘สากมุฏฺฐึ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๔๙๓. ‘‘ปุปฺผกมุฏฺฐึ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๕๐๑. ‘‘มูลกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ
๕๐๙. ‘‘นิมฺพมุฏฺฐึ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๑๗. ‘‘อมฺพกญฺชิกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๒๕. ‘‘โทณินิมฺมชฺชนึ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๓๓. ‘‘กายพนฺธนํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๔๑. ‘‘อํสพทฺธกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๔๙. ‘‘อาโยคปฏฺฏํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๕๗. ‘‘วิธูปนํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๖๕. ‘‘ตาลวณฺฏํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๗๓. ‘‘โมรหตฺถํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๘๑. ‘‘ฉตฺตํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๘๙. ‘‘อุปาหนํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๕๙๗. ‘‘ปูวํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๖๐๕. ‘‘โมทกํ อหมทาสึ…เป.…ฯ

๖๑๓. ‘‘สกฺขลิกํ อหมทาสึ, ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส…เป.…ฯ

๖๑๔. ‘‘ตสฺสา เม ปสฺส วิมานํ, อจฺฉรา กามวณฺณินีหมสฺมิ;
อจฺฉราสหสฺสสฺสาหํ, ปวรา ปสฺส ปุญฺญานํ วิปากํฯ

๖๑๕. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตาหิ เทวตาหิ กตสุจริเต พฺยากเต ตุฏฺฐมานโส สโมฺมทนํ กโรโนฺต อตฺตโน จ สุจริตจรเณ ยุตฺตปยุตฺตตํ วิวฏฺฏชฺฌาสยตญฺจ ปเวเทโนฺต อาห –

๖๑๗. ‘‘สฺวาคตํ วต เม อชฺช, สุปฺปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ;
ยํ อทฺทสามิ เทวตาโย, อจฺฉรา กามวณฺณินิโยฯ

๖๑๘. ‘‘อิมาสาหํ ธมฺมํ สุตฺวา, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สญฺญเมน ทเมน จ;
สฺวาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร’’ติฯ

๓๓๓. ตตฺถ **วตฺถุตฺตมทายิกา**ติ วตฺถานํ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ, วเตฺถสุ วา พหูสุ อุจฺจินิตฺวา คหิตํ อุกฺกํสคตํ ปวรํ โกฏิภูตํ วตฺถํ วตฺถุตฺตมํ, ตสฺส ทายิกาฯ ‘‘ปุปฺผุตฺตมทายิกา’’ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **ปิยรูปทายิกา**ติ ปิยสภาวสฺส ปิยชาติกสฺส จ วตฺถุโน ทายิกาฯ **มนาป**นฺติ มนวฑฺฒนกํฯ **ทิพฺพ**นฺติ ทิวิ ภวตฺตา ทิพฺพํฯ **อุเปจฺจา**ติ อุปคนฺตฺวา เจเตตฺวา, ‘‘เอทิสํ

ลเภยฺย’’นฺติ ปกเปฺปตฺวาติ อโตฺถฯ **ฐาน**นฺติ วิมานาทิกํ ฐานํ, อิสฺสริยํ วาฯ ‘‘มนาปา’’ติปิ ปาโฐ, อเญฺญสํ มนวฑฺฒนกา หุตฺวาติ อโตฺถฯ

๓๓๔. **ปสฺส ปุญฺญานํ วิปาก**นฺติ วตฺถุตฺตมทานสฺส นาม อิทมีทิสํ ผลํ ปสฺสาติ อตฺตนา ลทฺธสมฺปตฺติํ สมฺภาเวนฺตี วทติฯ

๓๔๑. **ปุปฺผุตฺตมทายิกา**ติ รตนตฺตยปูชาวเสน ปุปฺผุตฺตมทายิกา, ตถา คนฺธุตฺตม ทายิกาติ ทฏฺฐพฺพาฯ ตตฺถ ปุปฺผุตฺตมํ สุมนปุปฺผาทิ, คนฺธุตฺตมํ จนฺทนคนฺธาทิ, ผลุตฺตมํ ปนส ผลาทิ, รสุตฺตมํ โครสสปฺปิอาทิ เวทิตพฺพํฯ

๓๗๓. **คนฺธปญฺจงฺคุลิก**นฺติ คเนฺธน ปญฺจงฺคุลิกทานํฯ **กสฺสปสฺส ภควโต ถูปมฺหี**ติ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส โยชนิเก กนกถูเปฯ

๓๘๑. **ปนฺถปฏิปเนฺน**ติ มคฺคํ คจฺฉเนฺตฯ **เอกูโปสถ**นฺติ เอกทิวสํ อุโปสถวาสํฯ

๓๘๙. **อุทกมทาสิ**นฺติ มุขวิกฺขาลนตฺถํ ปิวนตฺถญฺจ อุทกํ ปานียํ อทาสิํฯ

๓๙๗. **จณฺฑิเก**ติ จเณฺฑฯ **อนุสูยิกา**ติ อุสูยา รหิตาฯ

๔๐๕. **ปรกมฺมกรี**ติ ปเรสํ เวยฺยาวจฺจการินีฯ **อเตฺถนา**ติ อตฺถกิเจฺจนฯ **สํวิภาคินี สกสฺส ภาคสฺสา**ติ อตฺถิกานํ อตฺตนา ปฏิลทฺธภาคสฺส สํวิภชนสีลาฯ

๔๑๓. **ขีโรทน**นฺติ ขีรสมฺมิสฺสํ โอทนํ, ขีเรน สทฺธิํ โอทนํ วาฯ

๔๓๗. **ติมฺพรุสก**นฺติ ติณฺฑุกผลํฯ ติปุสฺสทิสา เอกา วลฺลิชาติ ติมฺพรุสํ, ตสฺส ผลํ ติมฺ พรุสกนฺติ วทนฺติฯ

๔๔๕. **กกฺการิก**นฺติ ขุทฺทเกฟ้าลุกํ, ติปุสนฺติ จ วทนฺติฯ

๔๗๗. **หตฺถปฺปตาปก**นฺติ มนฺทามุขิํฯ

๕๑๗. **อมฺพกญฺชิก**นฺติ อมฺพิลกญฺชิกํฯ

๕๒๕. **โทณินิมฺมชฺชนิ**นฺติ สเตลํ ติลปิญฺญากํฯ

๕๕๗. **วิธูปน**นฺติ จตุรสฺสพีชนิํฯ

๕๖๕. **ตาลวณฺฏ**นฺติ ตาลปเตฺตหิ กตมณฺฑลพีชนิํฯ

๕๗๓. **โมรหตฺถ**นฺติ มยูรปิเญฺฉ หิ กตํ มกสพีชนิํฯ

๖๑๗. **สฺวาคตํ วต เม**ติ มยฺหํ อิธาคมนํ โสภนํ วต อโห สุนฺทรํฯ **อชฺช สุปฺปภาตํ สุหุฏฺ ฐิต**นฺติ อชฺช มยฺหํ รตฺติยา สุฏฺฐุ ปภาตํ สมฺมเทว วิภายนํ ชาตํ, สยนโต อุฏฺฐานมฺปิ สุหุฏฺฐิตํ สุฏฺฐุ อุฏฺฐิตํฯ กิํ การณาติ อาห **‘‘ยํ อทฺทสามิ เทวตาโย**’’ติอาทิฯ

๖๑๘. **ธมฺมํ สุตฺวา**ติ กมฺมผลสฺส ปจฺจกฺขกรณวเสน ตุเมฺหหิ กตํ กุสลํ ธมฺมํ สุตฺวาฯ **กาหามี**ติ กริสฺสามิฯ **สมจริยายา**ติ กายสมาจาริกสฺส สุจริตสฺส จรเณนฯ **สญฺญเมนา**ติ สีลสํวเรนฯ **ทเมนา**ติ มนจฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ ทเมนฯ อิทานิ ตสฺส กุสลสฺส อตฺตโน โลกสฺส จ วิวฏฺฏูปนิสฺสยตํ ทเสฺสตุํ **''สฺวาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร''**ติ วุตฺตํฯ

เอวมยํ ยทิปิ วตฺถุตฺตมทายิกาวิมานาทิวเสน ฉตฺตึสวิมานสงฺคหา เทสนา อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส วิย คุตฺติลาจริยสฺสาปิ วิภาวนวเสน ปวตฺตาติ ''คุตฺติลวิมาน''เนฺตฺวว สงฺคหํ อารุฬฺหา, วิมานานิ ปน อิตฺถิปฏิพทฺธานีติ อิตฺถิวิมาเนเยว สงฺคหิตานิฯ ตา ปน อิตฺถิโย กสฺสปสฺส ทสพลสฺส กาเล ยถาวุตฺตธมฺมจรเณ อปราปรุปฺปนฺนเจตนาวเสน ทุติยตฺตภาวโต ปฏฺฐาย เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวโลเก เอว สํสรนฺติโย อมฺหากมฺปิ ภควโต กาเล ตาวตึสภวเนเยว นิพฺพตฺตา, อายสฺมตา มหาโมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตา กมฺมสริกฺขตาย คุตฺติลาจริเยน ปุจฺฉิตกาเล วิย พฺยากรึสูติ ทฏฺฐพฺพาฯ

คุตฺติลวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ททฺทลฺลวิมานวณฺณนา

ททฺทลฺลมานา วเณฺณนาติ ททฺทลฺลวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน นาลกคามเก อายสฺมโต เรวตเตฺถรสฺส อุปฏฺฐากสฺส อญฺญตรสฺส กุฏุมฺพิกสฺส เทฺว ธีตโร อเหสุํ, เอกา ภทฺทา นาม, อิตรา สุภทฺทา นามฯ ตาสุ ภทฺทา ปติกุลํ คตา สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธิสมฺปนฺนา วญฺฌา จ อโหสิฯ สา สามิกํ อาห ''มม กนิฏฺฐา สุภทฺทา นาม อตฺถิ, ตํ อาเนหิ, สจสฺสา ปุโตฺต ภเวยฺย, โส มมปิ ปุโตฺต สิยา, อยญฺจ กุลวํโส น นเสฺสยฺยา''ติฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ

อถ ภทฺทา สุภทฺทํ โอวทิ ''สุภเทฺท, ทานสํวิภาครตา ธมฺมจริยาย อปฺปมตฺตา โหหิ, เอวํ เต ทิฏฺฐธมฺมิโก สมฺปรายิโก จ อโตฺถ หตฺถคโต เอว โหตี''ติฯ สา ตสฺสา โอวาเท ฐตฺวา วุตฺตนเยน ปฏิปชฺชมานา เอกทิวสํ อายสฺมนฺตํ เรวตเตฺถรํ อตฺตฏฺฐมํ นิมเนฺตสิฯ เถโร สุภทฺทาย ปุญฺญูปจยํ อากงฺขโนฺต สงฺฆุเทฺทสวเสน สตฺต ภิกฺขู คเหตฺวา ตสฺสา เคหํ อคมาสิฯ สา ปสนฺนจิตฺตา อายสฺมนฺตํ เรวตเตฺถรํ เต จ ภิกฺขู ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ, เถโร อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา นิมฺมานรตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิฯ ภทฺทา ปน ปุคฺคเลสุ ทานานิ ทตฺวา สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

อถ สุภทฺทา อตฺตโน สมฺปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ''เกน นุ โข อหํ ปุเญฺญน อิธูปปนฺนา''ติ อาวเชฺชนฺตี ''ภทฺทาย โอวาเท ฐตฺวา สงฺฆคตาย ทกฺขิณาย อิมํ สมฺปตฺตึ สมฺปตฺตา, ภทฺทา นุ โข กหํ นิพฺพตฺตา''ติ โอโลเกนฺตี ตํ สกฺกสฺส ปริจาริกาภาเวน นิพฺพตฺตํ ทิสฺวา อนุกมฺปมานา ตสฺสา วิมานํ ปาวิสิฯ อถ นํ ภทฺทา –

๖๑๙. ''ททฺทลฺลมานา วเณฺณน, ยสสา จ ยสสฺสินี;
สเพฺพ เทเว ตาวตึเส, วเณฺณน อติโรจสิฯ

๖๒๐. ''ทสฺสนํ นาภิชานามิ, อิทํ ปฐมทสฺสนํ;
กสฺมา กายา นุ อาคมฺม, นาเมน ภาสเส มม''นฺติฯ –

ทฺวีหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ สาปิ ตสฺสา –

๖๒๑. ‘‘อหํ ภเทฺท สุภทฺทาสึ, ปุเพฺพ มานุสเก ภเว;
สหภริยา จ เต อาสึ, ภคินี จ กนิฎฺฐิกาฯ

๖๒๒. ‘‘สา อหํ กายสฺส เภทา, วิปฺปมุตฺตา ตโต จุตา;
นิมฺมานรตีนํ เทวานํ, อุปปนฺนา สหพฺยต’’นฺติฯ – ทฺวีหิ คาถาหิ พฺยากาสิ;

๖๑๙-๒๐. ตตฺถ **วเณฺณนา**ติ วณฺณาทิสมฺปตฺติยาฯ **ทสฺสนํ นาภิชานามี**ติ อิโต ปุเพฺพ ตว ทสฺสนํ นาภิชานามิ, ตฺวํ มยา น ทิฎฺฐปุพฺพาติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘อิทํ ปฐมทสฺสน’’นฺติฯ กสฺมา กายา นุ อาคมฺม, นาเมน ภาสเส มม**นฺติ กตรเทวนิกายโต อาคนฺตฺวา ‘‘ภเทฺท’’ติ นาเมน มํ อาลปสิฯ

๖๒๑. **อหํ ภเทฺท**ติ เอตฺถ **ภเทฺท**ติ อาลปนํฯ **สุภทฺทาสิ**นฺติ อหํ สุภทฺทา นาม ตว ภคินี กนิฎฺฐิกา อาสึ อโหสึ, ตตฺถ ปุเพฺพ มานุสเก ภเว สหภริยา สมานภริยา เต ตยา เอกเสฺสว ภริยา, ตว ปติโน เอว ภริยา, อาสินฺติ อโตฺถฯ ปุน ภทฺทา –

๖๒๓. ‘‘ปหูตกตกลฺยาณา, เต เทเว ยนฺติ ปาณิโน;
เยสํ ตฺวํ กิตฺตยิสฺสสิ, สุภเทฺท ชาติมตฺตโนฯ

๖๒๔. ‘‘อถ ตฺวํ เกน วเณฺณน, เกน วา อนุสาสิตา;
กีทิเสเนว ทาเนน, สุพฺพเตน ยสสฺสินีฯ

๖๒๕. ‘‘ยสํ เอตาทิสํ ปตฺตา, วิเสสํ วิปุลมชฺฌคา;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

ตีหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ ปุน สุภทฺทา –

๖๒๖. ‘‘อเฎฺฐว ปิณฺฑปาตานิ, ยํ ทานํ อททํ ปุเร;
ทกฺขิเณยฺยสฺส สงฺฆสฺส, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๖๒๗. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

พฺยากาสิฯ

๖๒๓. ตตฺถ **ปหูตกตกลฺยาณา เต เทเว ยนฺตี**ติ ปหูตกตกลฺยาณา มหาปุญฺญา **เต** นิมฺมานรติโน เทเว **ยนฺติ** อุปฺปชฺชนวเสน คจฺฉนฺติ **ปาณิโน** สตฺตา, **เยสํ** นิมฺมานรตีนํ เทวานํ อนฺตเร **ตฺวํ อตฺตโน ชาติํ กิตฺตยิสฺสสิ** กเถสีติ โยชนาฯ

๖๒๔. **เกน วเณฺณนา**ติ เกน การเณนฯ **กีทิเสนวา**ติ เอวสโทฺท สมุจฺจยโตฺถ, กีทิเสน จาติ อโตฺถ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สุพฺพเตนา**ติ สุนฺทเรน วเตน, สุวิสุเทฺธน สีเลนาติ อโตฺถฯ

๖๒๖. **อเฎฺฐว ปิณฺฑปาตานี**ติ อฎฺฐนฺนํ ภิกฺขูนํ ทินฺนปิณฺฑปาเต สนฺธาย วทติฯ **อททน**ฺติ อทาสึฯ

เอวํ สุภทฺทาย กถิเต ปุน ภทฺทา –

๖๒๙. ‘‘อหํ ตยา พหุตเร ภิกฺขู, สญฺญเต พฺรหฺมจารโย;
ตเปฺปสึ อนฺนปาเนน, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๖๓๐. ‘‘ตยา พหุตรํ ทตฺวา, หีนกายูปคา อหํ;
กถํ ตฺวํ อปฺปตรํ ทตฺวา, วิเสสํ วิปุลมชฺฌคา;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

ปุจฺฉิฯ ตตฺถ **ตยา**ติ นิสฺสเกฺก กรณวจนํฯ ปุน สุภทฺทา –

๖๓๑. ‘‘มโนภาวนีโย ภิกฺขุ, สนฺทิฎฺฐ เม ปุเร อหุ;
ตาหํ ภเตฺตน นิมเนฺตสึ, เรวตํ อตฺตนฎฺฐมํฯ

๖๓๒. ‘‘โส เม อตฺถปุเรกฺขาโร, อนุกมฺปาย เรวโต;
สเงฺฆ เทหีติ มํโวจ, ตสฺสาหํ วจนํ กรึฯ

๖๓๓. ‘‘สา ทกฺขิณา สงฺฆคตา, อปฺปเมยฺย ปติฎฺฐิตา;
ปุคฺคเลสุ ตยา ทินฺนํ, น ตํ ตว มหปฺผล’’นฺติฯ –

อตฺตนา กตกมฺมํ กเถสิฯ

๖๓๑. ตตฺถ **มโนภาวนีโย**ติ มนวฑฺฒนโก อุฬารคุณตาย สมฺภาวนีโยฯ **สนฺทิฎฺฐ**ติ นิมนฺตนวเสน โพธิโต กถิโตฯ เตนาห **‘‘ตาหํ ภเตฺตน นิมเนฺตสึ, เรวตํ อตฺตนฎฺฐม’’**นฺติ, ตํ มโนภาวนียํ อยฺยํ เรวตํ อตฺตนฎฺฐมํ ภเตฺตน อหํ นิมเนฺตสึฯ

๖๓๒-๓. **โส เม อตฺถปุเรกฺขาโร**ติ โส อโยฺย เรวโต ทานสฺส มหปฺผลภาวกรเณน มม อตฺถปุเรกฺขาโร หิเตสีฯ **สเงฺฆ เทหีติ มํโวจา**ติ ‘‘ยทิ ตฺวํ สุภเทฺท อฎฺฐนฺนํ ภิกฺขูนํ ทาตุกามา, ยสฺมา ปุคฺคลคตาย ทกฺขิณาย สงฺฆคตา เอว ทกฺขิณา มหปฺผลตรา, ตสฺมา สเงฺฆ เทหิ, สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ เทหี’’ติ มํ อภาสิฯ **ต**นฺติ ตํ ทานํฯ

เอวํ สุภทฺทาย วุเตฺต ภทฺทา ตมตฺถํ สมฺปฎิจฺฉนฺตี อุตฺตริ จ ตถา ปฎิปชฺชิตุกามา –

๖๓๔. ‘‘อิทาเนวาหํ ชานามิ, สเงฺฆ ทินฺนํ มหปฺผลํ;
สาหํ คนฺตฺวา มนุสฺสตฺตํ, วทญฺญู วีตมจฺฉรา;
สเงฺฆ ทานานิ ทสฺสามิ, อปฺปมตฺตา ปุนปฺปุน’’นฺติฯ –

คาถมาหฯ สุภทฺทา ปน อตฺตโน เทวโลกเมว คตาฯ อถ สโกฺก เทวานมิโนฺท สเพฺพ เทเว ตาวตึเส อตฺตโน สรีโรภาเสน อภิภุยฺย วิโรจมานํ สุภทฺทํ เทวธีตรํ ทิสฺวา ตญฺจ ตาสํ กถาสลฺลาปํ สุตฺวา ตาวเทว จ สุภทฺทาย อนฺตรหิตาย ตํ ‘‘อยํ นามา’’ติ อชานโนฺต –

๖๓๕. ‘‘กา เอสา เทวตา ภเทฺท, ตยา มนฺตยเต สห;
สเพฺพ เทเว ตาวตึเส, วเณฺณน อติโรจตี’’ติฯ –

ภทฺทํ ปุจฺฉิฯ สาปิสฺส –

๖๓๖. “มนุสฺสภูตา เทวินฺท, ปุเพฺพ มานุสเก ภเว;
สหภริยา จ เม อาสิ, ภคินี จ กนิฏฺฐิกา,
สเงฺฆ ทานานิ ทตฺวาน, กตปุญฺญา วิโรจตี’’ติฯ –

กเถสิฯ อถ สโกฺก ตสฺสา สงฺฆคตาย ทกฺขิณาย มหปฺผลภาวํ ทเสฺสโนฺต ธมฺมํ กเถสิฯ เตน วุตฺตํ –

๖๓๗. “ธเมฺมน ปุเพฺพ ภคินี, ตยา ภเทฺท วิโรจติ;
ยํ สงฺฆมฺหิ อปฺปเมเยฺย, ปติฏฺฐาเปสิ ทกฺขิณํฯ

๖๓๘. “ปุจฺฉิโต หิ มยา พุโทฺธ, คิชฺฌกูฏมฺหิ ปพฺพเต;
วิปากํ สํวิภาคสฺส, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๖๓๙. “ยชมานานํ มนุสฺสานํ, ปุญฺญเปกฺขาน ปาณินํ;
กโรตํ โอปธิกํ ปุญฺญํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๖๔๐. “ตํ เม พุโทฺธ วิยากาสิ, ชานํ กมฺมผลํ สกํ;
วิปากํ สํวิภาคสฺส, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๖๔๑. “จตฺตาโร จ ปฏิปนฺนา, จตฺตาโร จ ผเล ฐิตา;
เอส สโงฺฆ อุชุภูโต, ปญฺญาสีลสมาหิโตฯ

๖๔๒. “ยชมานานํ มนุสฺสานํ, ปุญฺญเปกฺขาน ปาณินํ;
กโรตํ โอปธิกํ ปุญฺญํ, สเงฺฆ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๖๔๓. “เอโส หิ สโงฺฆ วิปุโล มหคฺคโต, เอสปฺปเมโยฺย อุทธีว สาคโร;
เอเต หิ เสฏฺฐา นรวีรสาวกา, ปภงฺกรา ธมฺมมุทีรยนฺติฯ

๖๔๔. “เตสํ สุทินฺนํ สุหุตํ สุยิฏฺฐํ, เย สงฺฆมุทฺทิสฺส ททนฺติ ทานํ;
สา ทกฺขิณา สงฺฆคตา ปติฏฺฐิตา, มหปฺผลา โลกวิทูน วณฺณิตาฯ

๖๔๕. “เอตาทิสํ ยญฺญมนุสฺสรนฺตา, เย เวทชาตา วิจรนฺติ โลเก;
วิเนยฺย มเจฺฉรมลํ สมูลํ, อนินฺทิตา สคฺคมุเปนฺติ ฐาน’’นฺติฯ

๖๓๗. ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ การเณน ญาเยน วาฯ **ตยา**ติ นิสฺสเกฺก กรณวจนํฯ อิทานิ ตํ ‘‘ธเมฺมนา’’ติ วุตฺตการณํ ทเสฺสตุํ **ยํ สงฺฆมฺหิ อปฺปเมเยฺย, ปติฏฺฐาเปสิ ทกฺขิณ’’**นฺติ วุตฺตํฯ **อปฺปเมเยฺย**ติ คุณานุภาวสฺส อตฺตนิ กตานํ การานํ ผลวิเสสสฺส จ วเสน ปมินิตุํ อสกฺกุเณเยฺยฯ

๖๓๘-๙. อยญฺจ อโตฺถ ภควโต สมฺมุขา จ สุโต, สมฺมุขา จ ปฏิคฺคหิโตติ ทเสฺสโนฺต **“ปุจฺฉิโต**”ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ยชมานาน**นฺติ ททนฺตานํฯ **ปุญฺญเปกฺขาน ปาณิน**นฺติ อนุนาสิกโลปํ กตฺวา นิเทฺทโส, ปุญฺญผลํ อากงฺขนฺตานํ สตฺตานํฯ **โอปธิก**นฺติ อุปธิ นาม ขนฺธา, อุปธิสฺส กรณสีลํ, อุปธิปโยชนนฺติ วา โอปธิกํ, อตฺตภาวชนกํ ปฏิสนฺธิปวตฺติวิปากทายกํฯ

๖๔๐. **ชานํ กมฺมผลํ สก**นฺติ สตฺตานํ สกํ สกํ ยถาสกํ ปุญฺญํ ปุญฺญผลญฺจ หตฺถตเล อามลกํ วิย ชานโนฺตฯ สกนฺติ วา ยการสฺส กการํ กตฺวา วุตฺตํ, สยํ อตฺตนาติ อโตฺถฯ

๖๔๑. **ปฏิปนฺนา**ติ ปฏิปชฺชมานา, มคฺคฏฺฐาติ อโตฺถฯ **อุชุภูโต**ติ อุชุปฏิปตฺติยา อุชุภาวํ ปโตฺต ทกฺขิเณโยฺย ชาโตฯ **ปญฺญาสีลสมาหิโต**ติ ปญฺญาย สีเลน จ สมาหิโต, ทิฏฺฐิสีลสมฺปโนฺน อริยาย ทิฏฺฐิยา อริเยน สีเลน จ สมนฺนาคโตฯ เตนาปิสฺส ปรมตฺถสงฺฆภาวเมว วิภาเวติฯ ทิฏฺฐิสีลสามเญฺญน สงฺฆฏิตตฺตา หิ สโงฺฆ ฯ อถ วา สมาหิตํ สมาธิ, ปญฺญา สีลํ สมาหิตญฺจ อสฺส อตฺถีติ **ปญฺญาสีลสมาหิโต**ฯ เตนสฺส สีลาทิธมฺมกฺขนฺธตฺตยสมฺปนฺนตาย อคฺคทกฺขิเณยฺยภาวํ วิภาเวติฯ

๖๔๓. **วิปุโล มหคฺคโต**ติ คุเณหิ มหตฺตํ คโตติ มหคฺคโต, ตโต เอว อตฺตนิ กตานํ การานํ ผลเวปุลฺลเหตุตาย วิปุโลฯ **อุทธีว สาคโร**ติ ยถา อุทกํ เอตฺถ ธียตีติ ‘‘อุทธี’’ติ ลทฺธนาโม สาคโร, ‘‘เอตฺตกานิ อุทกาฬฺหกานี’’ติอาทินา อุทกโต อปฺปเมโยฺย, เอวเมส คุณโตติ อโตฺถฯ **เอเต หีติ หิ**-สโทฺท อวธารเณ นิปาโต, เอเต เอว เสฏฺฐาติ อโตฺถฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สงฺฆา วา คณา วา, ตถาคตสาวกสโงฺฆ เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (อิติวุ. ๙๐; อ. นิ. ๔.๓๔; ๕.๓๒)ฯ

นรวีรสาวกาติ นเรสุ วีริยสมฺปนฺนสฺส นรสฺส สาวกาฯ **ปภงฺกรา**ติ โลกสฺส ญาณาโลกกราฯ **ธมฺมมุทีรยนฺตี**ติ ธมฺมํ อุทฺทิสนฺติฯ กถํ? ธมฺมสามินา หิ ธมฺมปโชฺชโต อริยสเงฺฆ ฐปิโตฯ

๖๔๔. **เย สงฺฆมุทฺทิสฺส ททนฺติ ทาน**นฺติ เย สตฺตา อริยสงฺฆํ อุทฺทิสฺส สมฺมุติสเงฺฆ อนฺตมโส โคตฺรภุปุคฺคเลสุปิ ทานํ ททนฺติ, ตํ ทานํ สํวิภาควเสน ทินฺนมฺปิ **สุทินฺนํ,** อาหุนปาหุนวเสน หุตมฺปิ **สุหุตํ,** มหายาควเสน ยิฏฺฐมฺปิ **สุยิฏฺฐ**เมว โหติฯ กสฺมา? ยสฺมา **สา ทกฺขิณา สงฺฆคตา ปติฏฺฐิตา มหปฺผลา โลกวิทูน วณฺณิตา**ติ, โลกวิทูหิ สมฺมาสมฺพุเทฺธหิ ‘‘น เตฺววาหํ, อานนฺท, เกนจิ ปริยาเยน สงฺฆคตาย ทกฺขิณาย ปาฏิปุคฺคลิกํ ทกฺขิณํ มหปฺผลตรํ วทามิ (ม. นิ. ๓.๓๘๐)ฯ ปุญฺญํ อากงฺขมานานํ, สโงฺฆ เว ยชตํ มุขํ (ม. นิ. ๒.๔๐๐; สุ. นิ. ๕๗๔; มหาว. ๓๐๐)ฯ อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ โลกสฺสา’’ติ (ม. นิ. ๑.๗๔; สํ. นิ. ๕.๙๙๗) จ อาทินา มหปฺผลตา วณฺณิตา ปสตฺถา โถมิตาติ อโตฺถฯ

๖๔๕. **อีทิสํ ยญฺญมนุสฺสรนฺตา**ติ เอตาทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส อตฺตนา กตํ ทานํ อนุสฺสรนฺตาฯ **เวทชาตา**ติ ชาตโสมนสฺสาฯ **วิเนยฺย มเจฺฉรมลํ สมูล**นฺติ มเจฺฉรเมว จิตฺตสฺส มลินภาวกรณโต **มเจฺฉรมลํ,** อถ วา มเจฺฉรญฺจ อญฺญํ อิสฺสาโลภโทสาทิมลญฺจาติ มเจฺฉรมลํฯ ตญฺจ อวิชฺชาวิจิกิจฺฉาวิปลฺลาสาทีหิ สห มูเลหีติ สมูลํ วิเนยฺย วินยิตฺวา วิกฺขเมฺภตฺวา อนินฺทิตฺวา สคฺคมุเปนฺติ ฐานนฺติ โยชนาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อิมํ ปน สพฺพํ ปวตฺตึ สโกฺก เทวานมิโนฺท ‘‘ททฺทลฺลมานา วเณฺณนา’’ติอาทินา อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส อาจิกฺขิ, อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ภควโต อาโรเจสิ, ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสิฯ

ททฺทลฺลวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. เปสวตีวิมานวณฺณนา

ผลิกรชตเหมชาลฉนฺนนฺติ เปสวตีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน มคเธสุ นาลกคาเม เอกสฺมึ คหปติมหาสารกุเล เปสวตี นาม กุลสุณฺหา อโหสิฯ สา กิร กสฺสปสฺส ภควโต โยชนิเก กนกถูเป กยิรมาเน ทาริกา หุตฺวา มาตรา สทฺธึ เจติยฏฺฐานํ คนฺตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ อิเม, อมฺม, กโรนฺตี’’ติ? ‘‘เจติยํ กาตุํ สุวณฺณิฏฺฐกา กโรนฺตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา ทาริกา ปสนฺนมานสา มาตรํ อาห – ‘‘อมฺม, มม คีวาย อิทํ โสวณฺณมยํ ขุทฺทกปิฬนฺธนํ อตฺถิ, อิมาหํ เจติยตฺถาย เทมี’’ติฯ มาตา ‘‘สาธุ เทหี’’ติ วตฺวา ตํ คีวโต โอมุญฺจิตฺวา สุวณฺณการสฺส หเตฺถ อทาสิ ‘‘อิทํ อิมาย ทาริกาย ปริจฺจชิตํ, อิมมฺปิ ปกฺขิปิตฺวา อิฏฺฐกํ กโรหี’’ติฯ สุวณฺณกาโร ตถา อกาสิฯ สา ทาริกา อปรภาเค กาลํ กตฺวา เตเนว ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา สุคติยํเยว อปราปรํ สํสรนฺตี อมฺหากํ ภควโต กาเล นาลกคาเม นิพฺพตฺตา อนุกฺกเมน ทฺวาทสวสฺสิกา ชาตาฯ

สา เอกทิวสํ มาตรา เปสิตํ มูลํ คเหตฺวา เตลตฺถาย อญฺญตรํ อาปณํ อคมาสิฯ ตสฺมิญฺจ อาปเณ อญฺญตโร กุฏุมฺพิยปุโตฺต ปิตรา นิทหิตฺวา ฐปิตํ พหุํ หิรญฺญสุวณฺณํ มุตฺตามณิรตนานิ จ คเหตุํ อุทฺธรโนฺต อาปณิโก กมฺมพเลน กถลปาสาณสกฺขรรูเปน อุปฏฺฐหนฺตานิ ทิสฺวา ตโต เอกเทสํ ‘‘ปุญฺญวนฺตานํ วเสน หิรญฺญสุวณฺณาทิ ภวิสฺสตี’’ติ วีมํสิตุํ ราสึ กตฺวา ฐเปสิฯ อถ นํ สา ทาริกา ทิสฺวา ‘‘กสฺมา อาปเณ รตนานิ เอวํ ฐปิตานิ, นนุ นาม สมฺมเทว ปฏิสาเมตพฺพานี’’ติ อาหฯ อาปณิโก ตํ สุตฺวา ‘‘มหาปุญฺญา อยํ ทาริกา, อิมิสฺสา วเสน สพฺพมิทํ หิรญฺญาทิ เอว หุตฺวา อมฺหากํ วินิโยคํ คมิสฺสติ, สงฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตสฺสา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อิมํ ทาริกํ มยฺหํ ปุตฺตสฺสตฺถาย เทหี’’ติ วาเรตฺวา พหุธนํ ทตฺวา อาวาหวิวาหํ กตฺวา ตํ อตฺตโน เคหํ อาเนสิฯ อถสฺสา สีลาจารํ ญตฺวา ภณฺฑาคารํ วิวริตฺวา ‘‘กึ เอตฺถ ปสฺสสี’’ติ วตฺวา ตาย ‘‘หิรญฺญสุวณฺณมณิเมว ราสิกตํ ปสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘เอตานิ อมฺหากํ กมฺมพเลน อนฺตรธายนฺตานิ ตว ปุญฺญวิเสเสน ปุน วิเสสานิ ชาตานิ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย อิมสฺมึ เคเห สพฺพํ ตฺวํเยว วิจาเรหิ , ตยา ทินฺนเมว มยํ ปริภุญฺชิสฺสามา’’ติ วตฺวา ตโต ปภุติ ตํ ‘‘เปสวตี’’ติ โวหรึสุฯ

เตน จ สมเยน อายสฺมา ธมฺมเสนาปติ อตฺตโน อายุสงฺขารานํ ปริกฺขีณภาวํ ญตฺวา ‘‘มยฺหํ มาตุยา รูปสาริพฺราหฺมณิยา โปสาวนิกมูลํ ทตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปรินิพฺพานํ อนุชานาเปตฺวา สตฺถุ อาณาย มหนฺตํ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา อเนเกหิ ถุติสหเสฺสหิ ภควนฺตํ โถเมตฺวา ยาว ทสฺสนวิสยาติกฺกมา อภิมุโขว อปกฺกมิตฺวา ปุน วนฺทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต วิหารา นิกฺขมฺม ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอวาทํ ทตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ สมสฺสาเสตฺวา จตโสฺสปิ ปริสา นิวเตฺตตฺวา อนุกฺกเมน นาลกคามํ ปตฺวา มาตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ปจฺจูสสมเย ชาโตวรเก ปรินิพฺพายิฯ ปรินิพฺพุตสฺส จสฺส สรีรสกฺการกรณวเสน เทวา เจว มนุสฺสา จ สตฺตาหํ วีตินาเมสุํ, อครุจนฺทนาทีหิ หตฺถสตุเพฺพธํ จิตกมกํสุฯ

เปสวตีปิ เถรสฺส ปรินิพฺพานํ สุตฺวา ‘‘คนฺตา ปูเชสฺสามี’’ติ สุวณฺณปุเปฺผหิ คนฺธชาเตหิ จ ปูริตานิ จโงฺกฏกานิ คาหาเปตฺวา คนฺตุกามา สสฺสุรํ อาปุจฺฉิตฺวา เตน ‘‘ตฺวํ ครุภารา, ตตฺถ จ มหาชนสมฺมโทฺท, ปุปฺผคนฺธานิ เปเสตฺวา อิเธว โหหี’’ติ วุตฺตาปิ สทฺธาชาตา ‘‘ยทิปิ เม ตตฺถ ชีวิตนฺตราโย สิยา, คนฺตาว ปูชาสกฺการํ กริสฺสามี’’ติ ตํ วจนํ อคฺคเหตฺวา สปริวารา ตตฺถ คนฺตฺวา คนฺธปุปฺผาทีหิ ปูเชตฺวา กตญฺชลี อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย เถรํ ปูเชตุํ อาคตานํ ราชปริสานํ หตฺถี มโตฺต หุตฺวา ตํ ปเทสํ อุปคญฺฉิฯ ตํ ทิสฺวา มรณภยภีเตสุ มนุเสฺสสุ ปลายเนฺตสุ ชนสมฺมเทฺทน ปติตํ เปสวตึ มหาชโน อกฺกมิตฺวา มาเรสิฯ สา ปูชาสกฺการํ กตฺวา เถรคตาย

สทฺธาย สมฺปนฺนจิตฺตา เอว กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสญฺจสฺสา ปริวาโร อโหสิฯ

สา ตาวเทว อตฺตโน ทิพฺพสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ‘‘กึทิเสน นุ โข ปุญฺญูน มยา เอสา ลทฺธา’’ติ, ตสฺสา เหตุํ อุปธาเรนฺตี เถรํ อุทฺทิสฺส กตํ ปูชาสกฺการํ ทิสฺวา, รตนตฺตเย อภิปฺปสนฺนมานสา สตฺถารํ วนฺทิตุํ อจฺฉราสหสฺสปริวุตา สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิตตฺตภาวา สุมหติยา เทวิทฺธิยา จนฺโท วิย จ สูริโย วิย จ ทส ทิสา โอภาสยมานา สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา วิมานโต โอรุยฺห ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา วงฺคีโส ภควโต สมีเป นิสิโนฺน ภควนฺตํ เอวมาห ‘‘ปฏิภาติ มํ ภควา อิมิสฺสา เทวตาย กตกมฺมํ ปุจฺฉิตุ’’นฺติฯ ‘‘ปฏิภาตุ ตํ, วงฺคีสา’’ติ ภควา อโวจฯ อถ อายสฺมา วงฺคีโส ตาย เทวตาย กตกมฺมํ ปุจฺฉิตุกาโม ปฐมํ ตาวสฺสา วิมานํ สํวเณฺณโนฺต อาห –

๖๔๖. ‘‘ผลิกรชตเหมชาลฉนฺนํ, วิวิธจิตฺรตลมทฺทสํ สุรมฺมํ;
พฺยมฺหํ สุนิมฺมิตํ โตรณูปปนฺนํ, รุจกุปกิณฺณมิทํ สุภํ วิมานํฯ

๖๔๗. ‘‘ภาติ จ ทส ทิสา นเภว สุริโย, สรเท ตโมนุโท สหสฺสรํสี;
ตถา ตปติ มิทํ ตว วิมานํ, ชลมิว ธูมสิโข นิเส นภเคฺคฯ

๖๔๘. ‘‘มุสตีว นยนํ สเตรตาว, อากาเส ฐปิตมิทํ มนุญฺญํ;
วีณามุรชสมฺมตาฬฆุฏฺฐํ, อิทฺธํ อินฺทปุรํ ยถา ตเวทํฯ

๖๔๙. ‘‘ปทุมกุมุทุปฺปลกุวลยํ , โยธิกพนฺธุกโนชกา จ สนฺติ;
สาลกุสุมิตปุปฺผิตา อโสกา, วิวิธทุมคฺคสุคนฺธเสวิตมิทํฯ

๖๕๐. ‘‘สฬลลพุชภุชกสํยุตฺตา, กุสกสุผุลฺลิตลตาวลมฺพินีหิ;
มณิชาลสทิสา ยสสฺสินี, รมฺมา โปกฺขรณี อุปฏฺฐิตา เตฯ

๖๕๑. ‘‘อุทกรุหา จ เยตฺถิ ปุปฺผชาตา, ถลชา เย จ สนฺติ รุกฺขชาตา;
มานุสกามานุสฺสกา จ ทิพฺพา, สเพฺพ ตุยฺหํ นิเวสนมฺหิ ชาตาฯ

๖๕๒. ‘‘กิสฺส สํยมทมสฺสยํ วิปาโก, เกนาสิ กมฺมผเลนิธูปปนฺนา;
ยถา จ เต อธิคตมิทํ วิมานํ, ตทนุปทํ อวจาสิฬารปเมฺห’’ติฯ

๖๔๖. ตตฺถ **ผลิกรชตเหมชาลฉนฺน**นฺติ ผลิกมณีหิ รชตเหมชาเลหิ จ ฉาทิตํ, ผลิกมณิมยาหิ ภิตฺตีหิ รชตเหมมเยหิ ชาเลหิ จ สมนฺตโต เหฏฺฐา จ อุปริ จ ฉาทิตํ, วิวิธวณฺณานํ วิจิตฺตสนฺนิเวสานญฺจ ตลานํ ภูมีนํ วเสน **วิวิธจิตฺรตลํ อทฺทสํ** ปสฺสิํฯ **สุรมฺม**นฺติ สุฏฺฐุ รมณียํฯ วิหริตุกามา วสนฺติ เอตฺถาติ **พฺยมฺหํ,** ภวนํฯ **โตรณูปปนฺน**นฺติ วิวิธมาลากมฺมาทิวิจิเตฺตน สตฺตรตนมเยน โตรเณน อุเปตํฯ โตรณนฺติ วา ทฺวารโกฏฺฐกปาสาทสฺส นามํ, เตน จ อเนกภูมเกน วิจิตฺตากาเรน ตํ วิมานํ อุเปตํฯ **รุจกุปติณฺณ**นฺติ สุวณฺณวาลิกาหิ โอกิณฺณงฺคณํฯ วาลิกสทิสา หิ สุวณฺณขณฺฑา รุจา นาม, รุจเมว รุจกนฺติ วุตฺตํฯ **สุภ**นฺติ โสภติ, สุฏฺฐุ ภาตีติ วา สุภํฯ **วิมาน**นฺติ วิสิฏฺฐมานํ, ปมาณโต มหนฺตนฺติ อโตฺถฯ

๖๔๗. **ภาตี**ติ โชตติ อุชฺชลติฯ **นเภว สุริโย**ติ อากาเส อาทิโจฺจ วิยฯ **สรเท**ติ สรทสมเยฯ **ตโมนุโท**ติ อนฺธการวิทฺธํสโนฯ **ตถา ตปติ มิท**นฺติ ยถา สรทกาเล สหสฺสรํสี สูริโย, ตถา ตปติ ทิพฺพติ อิทํ ตว วิมานํ, ม-กาโร ปทสนฺธิกโรฯ **ชลมิว ธูมสิโข**ติ ชลโนฺต อคฺคิ วิยฯ

อคฺคิ หิ ตสฺส อคฺคโต ธูโม ปญฺญายตีติ ‘‘ธูมสิโข ธูมเกตู’’ติ จ วุจฺจติฯ **นิเส**ติ นิสติ, รตฺติยนฺติ อโตฺถฯ **นภเคฺค**ติ นภโกฏฺฐาเส, อากาสปเทเสติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘นคเคฺค’’ติ วา ปาโฐ, ปพฺพตสิขเรติ อโตฺถฯ อิทํ ตว วิมานนฺติ โยชนาฯ

๖๔๘. **มุสตีว นยน**นฺติ อติวิย อตฺตโน ปภสฺสรตาย ปฏิหนนฺตํ ทสฺสนกิจฺจํ กาตุํ อเทนฺตํ โอโลเกนฺตานํ จกฺขุํ มุสติ วิยฯ เตนาห **‘‘สเตรตาวา’’**ติ, วิชฺชุลตา วิยาติ อโตฺถฯ **วีณามุรชสมฺมตาฬฺหฆฏฺฐ**นฺติ มหตีอาทิวีณานํ เภริอาทิปฏหานํ หตฺถตาฬกํสตาฬานญฺจ สเทฺทหิ โฆสิตํ เอกนินฺนาทํฯ **อิทฺธ**นฺติ เทวปุเตฺตหิ เทวธีตาหิ ทิพฺพสมฺปตฺติยา จ สมิทฺธํฯ **อินฺทปุรํ ยถา**ติ สุทสฺสนนครํ วิยฯ

๖๔๙. ปทุมานิ จ กุมุทานิ จ อุปฺปลานิ จ กุวลยานิ จ **ปทุมกุมุทุปฺปลกุวลย**นฺติ เอกตฺตวเสน วุตฺตํฯ อตฺถีติ วจนํ ปริณาเมตฺวา โยเชตพฺพํฯ ตตฺถ ปทุมคฺคหเณน ปุณฺฑรีกมฺปิ คหิตํ, กุมุทคฺคหเณน เสตรตฺตเภทานิ สพฺพานิ กุมุทานิ, อุปฺปลคฺคหเณน รตฺตอุปฺปลํ สพฺพา วา อุปฺปลชาติ, กุวลยคฺคหเณน นีลุปฺปลเมว คหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **โยธิกพนฺธุกโนชกา จ สนฺตี**ติ จ-กาโร นิปาตมตฺตํ, โยธิกพนฺธุชีวกอโนชกรุกฺขา จ สนฺตีติ อโตฺถฯ เกจิ ‘‘อโนชกาปิ สนฺตี’’ติ ปาฐํ วตฺวา ‘‘อโนชกาปีติ วุตฺตํ โหตี’’ติ อตฺถํ วทนฺติฯ **สาลกุสุมิตปุปฺผิตา อโสกา**ติ สาลา กุสุมิตา ปุปฺผิตา อโสกาติ โยเชตพฺพํ ฯ **วิวิธทุมคฺคสุคนฺธเสวิตมิท**นฺติ นานาวิธานํ อุตฺตมรุกฺขานํ โสภเนหิ คเนฺธหิ เสวิตํ ปริภาวิตํ อิทํ เต วิมานนฺติ อโตฺถฯ

๖๕๐. **สฬลลพุชภุชกสํยุตฺตา**ติ ตีเร ฐิเตหิ สฬเลหิ ลพุเชหิ ภุชกรุเกฺขหิ จ สหิตาฯ ภุชโก นาม เอโก สุคนฺธรุโกฺข เทวโลเก จ คนฺธมาทเน จ อตฺถิ, อญฺญตฺถ นตฺถีติ วทนฺติฯ **กุสกสุผุลฺลิตลตาวลมฺพินีหี**ติ กุสเกหิ ตาลนาฬิเกราทีหิ ติณชาตีหิ โอลมฺพมานาหิ สนฺตานกวลฺลิอาทีหิ สุฏฺฐุ กุสุมิตลตาหิ จ สํยุตฺตาติ โยชนาฯ **มณิชาลสทิสา**ติ มณิชาลสทิสชลาฯ ‘‘มณิชลสทิสา’’ติปิ ปาฬิ, มณิสทิสชลาติ อโตฺถฯ **ยสสฺสินี**ติ เทวตาย อาลปนํฯ **อุปฏฺฐิตา เต**ติ ยถาวุตฺตคุณา รมณียา โปกฺขรณี ตว วิมานสมีเป ฐิตาฯ

๖๕๑. **อุทกรุหา**ติ ยถาวุเตฺต ปทุมาทิเก สนฺธาย วทติฯ **เยตฺถี**ติ เย อตฺถิฯ **ถลชา**ติ โยธิกาทิกาฯ **เย จ สนฺตี**ติ เย อเญฺญปิ รุกฺขชาตา ปุปฺผูปคา จ ผลูปคา จ, เตปิ ตว วิมานสมีเป สนฺติเยวฯ

๖๕๒. **กิสฺส สํยมทมสฺสยํ วิปาโก**ติ กายสํยมาทีสุ กีทิสสฺส สํยมสฺส, อินฺทฺริยทมนาทีสุ กีทิสสฺส ทมสฺส อยํ วิปาโกฯ **เกนาสี**ติ อญฺญเมว อุปปตฺตินิพฺพตฺตกํ, อญฺญํ อุปโภคสุขนิพฺพตฺตกํ โหตีติ ‘‘เกนาสิ กมฺมผเลนิธูปปนฺนา’’ติ วตฺวา ปุน **‘‘ยถา จ เต อธิคตมิทํ วิมาน’’**นฺติ อาหฯ ตตฺถ **กมฺมผเลนา**ติ กมฺมผเลน วิปจฺจิตุํ อารเทฺธนาติ วจนเสโส, อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ เจตํ กรณวจนํฯ **ตทนุปทํ อวจาสี**ติ ตํ กมฺมํ มยา วุตฺตปทสฺส อนุปทํ อนุรูปปทํ กตฺวา กเถยฺยาสิฯ **อฬารปเมฺห**ติ พหลสํหตปขุเม, โคปขุเมติ อธิปฺปาโยฯ

อถ เทวตา อาห –

๖๕๓. ‘‘ยถา จ เม อธิคตมิทํ วิมานํ, โกญฺจมยูรจโกร สงฺฆจริตํ;
ทิพฺยปิลวหํสราชจิณฺณํ, ทิชการณฺฑวโกกิลาภินทิตํฯ

๖๕๔. ‘‘นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขวิวิธา , ปาฏลิชมฺพุอโสกรุกฺขวนฺตํ;
ยถา จ เม อธิคตมิทํ วิมานํ, ตํ เต ปเวทยามิ สุโณหิ ภเนฺตฯ

๖๕๕. “มคธวรปุรตฺถิเมน, นาลกคาโม นาม อตฺถิ ภเนฺต;
ตตฺถ อโหสึ ปุเร สุณิสา, เปสวตีติ ตตฺถ ชานิํสุ มมํฯ

๖๕๖. “สาหมปจิตตฺถธมฺมกุสลํ, เทวมนุสฺสปูชิตํ มหนฺตํ;
อุปติสฺสํ นิพฺพุตมปฺปเมยฺยํ, มุทิตมนา กุสุเมหิ อพฺภุกิรึฯ

๖๕๗. “ปรมคติคตญฺจ ปูชยิตฺวา, อนฺติมเทหธรํ อิสึ อุฬารํ;
ปหาย มานุสกํ สมุสฺสยํ, ติทสคตา อิธ มาวสามิ ฐาน”นฺติฯ

๖๕๓. ตตฺถ **โกญฺจมยูรจโกรสงฺฆจริต**นฺติ สารสสิขณฺฑิกุมฺภการกุกฺกุฏคเณหิ ตตฺถ ตตฺถ วิจริตํฯ **ทิพฺยปิลวหํสราชจิณฺณ**นฺติ อุทเก ปิลวิตฺวา วิจรณโต “ปิลวา”ติ ลทฺธนาเมหิ อุทกสกุเณหิ หํสราเชหิ จ ตหิํ ตหิํ วิจริตํฯ **ทิชการณฺฑวโกกิลาภินทิต**นฺติ การณฺฑเวหิ กาทเมฺพหิ โกกิเลหิ อเญฺญหิ จ ทิเชหิ อภินาทิตํฯ

๖๕๔. **นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขวิวิธา**ติ นานาวิธสาขาปสาขวนฺตา นานาปุปฺผรุกฺขา นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขา , เตหิ วิวิธํ จิตฺตาการํ วิจิตฺตสนฺนิเวสํ นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขวิวิธา ฯ “วิวิธ”นฺติ หิ วตฺตเพฺพ “วิวิธา”ติ วุตฺตํฯ สนฺตานกาติ หิ กามวลฺลิโย, นานาวิธปุปฺผรุกฺขา จ วิวิธา เอตฺถ สนฺติ , เตหิ วา วิวิธนฺติ นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขวิวิธาฯ “นานาสนฺตานกปุปฺผรุกฺขวิวิธํ, ปาฏลิชมฺพุอโสกรุกฺขวนฺต”นฺติ จ เกจิ ปฐนฺติฯ เตหิ “ปุปฺผรุกฺขา สนฺตี”ติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ “ปุปฺผรุกฺขา”ติ วา อวิภตฺติกนิเทฺทโส, ปุปฺผรกฺขนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๖๕๕. **มคธวรปุรตฺถิเมนา**ติ มคธวเร ปุรตฺถิเมน, อภิสโมฺพธิฏฺฐานตาย อุตฺตเม มคธรเฏฺฐ ปุรตฺถิมทิสายฯ **ตตฺถ อโหสึ ปุเร สุณิสา**ติ ปุเพฺพ อหํ ตสฺมิํ นาลกคาเม เอกสฺมิํ คหปติกุเล สุณิสา สุณฺหา อโหสึฯ

๖๕๖. **สา**ติ สยํฯ อเตฺถ จ ธเมฺม จ กุสโลติ อตฺถธมฺมกุสโล, ภควาฯ อปจิโต อตฺถธมฺมกุสโล เอเตนาติ **อปจิตตฺถธมฺมกุสโล,** ธมฺมเสนาปติ, ตํฯ อปจิตํ วา อปจโย, นิพฺพานํ, ตสฺมิํ อวสิฏฺฐอตฺถธเมฺม จ กุสลํ, อปจิเต วา ปูชนีเย อเตฺถ ธเมฺม นิโรเธ มเคฺค จ กุสลํฯ มหเนฺตหิ อุฬาเรหิ สีลกฺขนฺธาทีหิ สมนฺนาคตตฺตา **มหนฺตํฯ กุสุเมหี**ติ รตนมเยหิ อิตเรหิ จ กุสุเมหิฯ

๖๕๗. **ปรมคติคต**นฺติ อนุปาทิเสสนิพฺพานํ ปตฺตํฯ **สมุสฺสย**นฺติ สรีรํฯ **ติทสคตา**ติ ติทสภวนํ คตา, ตาวติํสํ เทวนิกายํ อุปปนฺนาฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ เทวโลเกฯ **อาวสามิ ฐาน**นฺติ อิมํ วิมานํ อธิวสามิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ อายสฺมตา วงฺคีเสน เทวตาย จ กถิตกถามคฺคํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา ภควา สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

เปสวตีวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. มลฺลิกาวิมานวณฺณนา

ปีตวเตฺถ ปีตธเชติ มลฺลิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนมาทิํ กตฺวา ยาว สุภทฺทปริพฺพาชกวินยนา กตพุทฺธกิจฺจ กุสินารายํ อุปวตฺตเน มลฺลราชูนํ สาลวเน ยมกสาลานมนฺตเร วิสาขปุณฺณมายํ ปจฺจูสเวลายํ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุเต

ภควติ โลกนาเถ เทวมนุเสฺสหิ ตสฺส สรีรปูชาย กยิรมานาย ตทา กุสินารายํ วสมานา พนฺธุลมลฺลสฺส ภริยา มลฺลราชปุตฺตี มลฺลิกา นาม อุปาสิกา สทฺธา ปสนฺนา วิสาขาย มหาอุปาสิกาย ปสาธนสทิสํ อตฺตโน มหาลตาปสาธนํ คนฺธทเกน โธวิตฺวา ทุกูลจุมฺพฏเกน มชฺชิตฺวา อญฺญญฺจ พหุํ คนฺธมาลาทึ คเหตฺวา ภควโต สรีรํ ปูเชสิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปน มลฺลิกาวตฺถุ ธมฺมปทวณฺณนายํ อาคตเมวฯ

สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติ, เตน ปูชานุภาเวน อสฺสา อเญฺญหิ อสาธารณา อุฬารา ทิพฺพสมฺปตฺติ อโหสิฯ วตฺถาลงฺการวิมานานิ สตฺตรตนสมุชฺชลานิ วิเสสโต สิงฺคีสุวโณฺณภาสานิ อติวิย ปภสฺสรานิ สพฺพา ทิสา อาสิญฺจมานาว สุวณฺณรสธาราปิญฺชรา กโรนฺติฯ อถายสฺมา นารโท เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ ทิสฺวา อุปคญฺฉิฯ สา ตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฎฺฐาสิฯ โส ตํ –

๖๕๘. ‘‘ปีตวเตฺถ ปีตธเช, ปีตาลงฺการภูสิเต;
ปีตนฺตราหิ วคฺคูหิ, อปิฬนฺธาว โสภสิฯ

๖๕๙. ‘‘กา กมฺพุกายูรธเร, กญฺจนาเวฬภูสิเต;
เหมชาลกสญฺฉเนฺน, นานารตนมาลินีฯ

๖๖๐. ‘‘โสวณฺณมยา โลหิตงฺคมยา จ, มุตฺตามยา เวฬุริยมยา จ;
มสารคลฺลา สหโลหิตงฺคา, ปาเรวตกฺขีหิ มณีหิ จิตฺตตาฯ

๖๖๑. ‘‘โกจิ โกจิ เอตฺถ มยูรสุสฺสโร, หํสสฺสรโญฺญ กรวีกสุสฺสโร;
เตสํ สโร สุยฺยติ วคฺคุรูโป, ปญฺจงฺคิกํ ตูริยมิวปฺปวาทิตํฯ

๖๖๒. ‘‘รโถ จ เต สุโภ วคฺคุ, นานารตนจิตฺติโต;
นานาวณฺณาหิ ธาตูหิ, สุวิภโตฺตว โสภติฯ

๖๖๓. ‘‘ตสฺมึ รเถ กญฺจนพิมฺพวเณฺณ, ยา ตฺวํ ฐิตา ภาสสิมํ ปเทสํ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ – ปุจฺฉิ;

๖๕๘. ตตฺถ **ปีตวเตฺถ**ติ ปริสุทฺธจามีกรปภสฺสรตาย ปีโตภาสนิวาสเนฯ **ปีตธเช**ติ วิมานทฺวาเร รเถ จ สมุสฺสิตเหมมยวิปุลเกตุภาวโต ปีโตภาสธเชฯ **ปีตาลงฺการภูสิเต**ติ ปีโตภาเสหิ อาภรเณหิ อลงฺกเตฯ สติปิ อลงฺการานํ นานาวิธรํสิชาลสมุชฺชลวิวิธรตนวิจิตฺตภาเว ตาทิสสุจริตวิเสสนิพฺพตฺตตาย ปน สุปริสุทฺธจามีกรมรีจิชาลวิโชฺชติตตฺตา วิเสสโต ปีตนิภาสานิ ตสฺสา อาภรณานิ อเหสุํฯ **ปีตนฺตราหี**ติ ปีตวเณฺณหิ อุตฺตริเยหิฯ ‘‘สนฺตรุตฺตรปรมํ เตน ภิกฺขุนา ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ’’นฺติอาทีสุ (ปารา. ๕๒๓-๕๒๔) นิวาสเน อนฺตรสโทฺท อาคโต, อิธ ปน ‘‘อนฺตรสาฎกา’’ติอาทีสุ วิย อุตฺตริเย ทฎฺฐโพฺพฯ อนฺตรา อุตฺตริยํ อุตฺตราสงฺค อุปสํพฺยานนฺติ ปริยายสทฺทา เอเตฯ **วคฺคูหี**ติ โสภเนหิ สณฺหมเฎฺฐหิฯ **อปิฬนฺธาว โสภสี**ติ ตฺวํ อิเมหิ อลงฺกาเรหิ อนลงฺกตาปิ อตฺตโน รูปสมฺปตฺติยาว โสภสิฯ เต ปน อลงฺการา ตว สรีรํ ปตฺวา โสภนฺติ, ตสฺมา อนลงฺกตาปิ ตฺวํ อลงฺกตสทิสีติ อธิปฺปาโยฯ

๖๕๙. **กา กมฺพุกายูรธเร**ติ กา ตฺวํ กตรเทวนิกายปริยาปนฺนา สุวณฺณมยปริหารกธเร, สุวณฺณมยเกยูรธเร วาฯ กมฺพุปริหารกนฺติ จ หตฺถาลงฺการวิเสโส วุจฺจติ, กายูรนฺติ ภุชาลงฺการวิเสโสฯ อถ วา กมฺพูติ สุวณฺณํ, ตสฺมา กมฺพุกายูรธเร สุวณฺณมยพาหาภรณธเรติ อโตฺถฯ

กญฺจนาเวฬภูสิเตติ กญฺจนมยาเวฬปิฬนฺธนภูสิเตฯ **เหมชาลกสญฺฉนฺน**ติ รตนปริสิพฺพิเตน เหมมเยน ชาลเกน ฉาทิตสรีเรฯ **นานารตนมาลินี**ติ นกฺขตฺตมาลาย วิย กาฬปกฺขรตฺติยํ สีเส ปฏิมุกฺกาหิ วิวิธาหิ รตนาวลีหิ นานารตนมาลินี กา ตฺวนฺติ ปุจฺฉติฯ

๖๖๐. **โสวณฺณมยา**ติอาทิ ยาหิ รตนมาลาหิ สา เทวตา นานารตนมาลินีติ วุตฺตา, ตาสํ ทสฺสนํฯ ตตฺถ **โสวณฺณมยา**ติ สิงฺคีสุวณฺณมยา มาลาฯ **โลหิตงฺคมยา**ติ ปทุมราคาทิรตฺตมณิมยาฯ **มสารคลฺลา**ติ มสารคลฺลมณิมยาฯ **สหโลหิตงฺคา**ติ โลหิตงฺคมณิมยาหิ สทฺธึ กพรมณิมยา เจว โลหิตงฺคสงฺขาตรตฺตมณิมยา จาติ อตฺโถฯ **ปาเรวตกฺขีหิ มณีหิ จิตฺตตา**ติ ปาเรวตกฺขิสทิเสหิ มณีหิ ยถาวุตฺตมณีหิ จ สงฺขตจิตฺตภาวา อิมา ตว เกสหตฺถ รตนมาลาติ อธิปฺปาโยฯ

๖๖๑. **โกจิ โกจี**ติ เอกโจฺจ เอกโจฺจฯ **เอตฺถา**ติ เอเตสุ มาลาทาเมสุฯ **มยูรสุสฺสโร**ติ มยูโร วิย สุนฺทรนาโทฯ **หํสสฺสรโณฺณ**ติ หํสสฺสโร อโณฺณ, หํสสทิสสฺสโร อปโรฯ **กรวีกสุสฺสโร**ติ กรวีโก วิย โสภนสฺสโรฯ เตสํ มาลาทามานํ ยถา มยูรสุสฺสโร, หํสสฺสโร , กรวีกสฺสโร, เอวํ วคฺคุรูโป มธุรากาโร สโร สุยฺยติฯ กิมิว ? **ปญฺจงฺคิกํ ตุริยมิวปฺปวาทิตํ**ฯ ยถา กุสเลน วาทิเต ปญฺจงฺคิเก ตุริเย, เอวํ เตสํ สโร สุยฺยติ, วคฺคุรูโปติ อตฺโถฯ ภุมฺมตฺเถ หิ อิทํ อุปโยควจนํฯ

๖๖๒. **นานาวณฺณาหิ ธาตูหี**ติ อเนกรูปาหิ อกฺขจกฺกอีสาทิอวยวธาตูหิฯ **สุวิภตฺตาว โสภตี**ติ อวยวานํ อญฺญมญฺญํ ยุตฺตปฺปมาณตาย วิภตฺติวิภาคสมฺปตฺติยา จ สุวิภตฺตาว หุตฺวา วิราชติฯ อถ วา สุวิภตฺตาวาติ เกวลํ กมฺมนิพฺพตฺตมฺปิ สุสิกฺขิเตน สิปฺปาจริเยน วิภตฺตาว วิรจิโต วิย โสภตีติ อตฺโถฯ

๖๖๓. **กญฺจนพิมฺพวณฺณ**ติ สาติสยํ ปีโตภาสตาย กญฺจนพิมฺพกสทิเส ตสฺมึ รเถฯ กญฺจนพิมฺพวณฺณติ วา ตสฺสา เทวตาย อาลปนํ , คโนฺธทเกน โธวิตฺวา ชาติหิงฺคุลกรเสน มชฺชิตฺวา ทุกูลจุมฺพฏเกน มชฺชิตกญฺจนปฏิมาสทิเสติ อตฺโถฯ **ภาสสิมํ ปเทส**นฺติ อิมํ สกลมฺปิ ภูมิปเทสํ ภาสยสิ วิโชฺชตยสิฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา สาปิ เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๖๖๔. ‘‘โสวณฺณชาลํ มณิโสณฺณจิตฺติตํ, มุตฺตาจิตํ เหมชาเลน ฉนฺนํ;
ปรินิพฺพุเต โคตเม อปฺปเมยฺเย, ปสนฺนจิตฺตา อหมาภิโรปยึฯ

๖๖๕. ‘‘ตาหํ กมฺมํ กริตฺวาน, กุสลํ พุทฺธวณฺณิตํ;
อเปตโสกา สุขิตา, สมฺปโมทามนามยา’’ติฯ

๖๖๔. ตตฺถ **โสวณฺณชาล**นฺติ สรีรปฺปมาเณน กตํ สุวณฺณมยํ ชาลํฯ **มณิโสณฺณจิตฺติต**นฺติ สีสาทิฏฺฐาเนสุ สีสูปคคีวูปคาทิอาภรณวเสน นานาวิเธหิ มณีหิ จ สุวเณฺณน จ จิตฺติตํฯ **มุตฺตาจิต**นฺติ อนฺตรนฺตรา อาพทฺธาหิ มุตฺตาวลีหิ อาจิตํฯ **เหมชาเลน ฉนฺน**นฺติ เหมมเยน ปภาชาเลน ฉนฺนํฯ ตญฺหิ นานาวิเธหิ มณีหิ เจว สุวเณฺณน จ จิตฺติตํ มุตฺตาวลีหิ อาจิตมฺปิ สุปริสุทฺธสฺส รตฺตสุวณฺณเสฺสว เยภุยฺยตาย ทิวากรกิรณสมฺผสฺสโต อติวิย ปภสฺสเรน เหมมเยน ปภาชาเลน สญฺฉาทิตํ เอโกภาสํ หุตฺวา กญฺจนาทาสํ วิย ติฏฺฐติฯ **ปรินิพฺพุเต**ติ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุเตฯ **โคตเม**ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน นิทฺทิสติฯ **อปฺปเมยฺเย**ติ คุณานุภาวโต ปมินิตุํ อสกฺกุเณยฺเยฯ **ปสนฺนจิตฺตา**ติ กมฺมผลวิสยาย พุทฺธารมฺมณาย จ สทฺธาย ปสนฺนมานสาฯ **อภิโรปยิ**นฺติ ปูชาวเสน สรีเร โรเปสึ ปฏิมุญฺจึฯ

๖๖๕. **ตาห**นฺติ ตํ อหํฯ **กุสล**นฺติ กุจฺฉิตสลนาทิอเตฺถน กุสลํฯ **พุทฺธวณฺณิต**นฺติ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา’’ติอาทินา (สํ. นิ. ๕.๑๓๙; อ. นิ. ๔.๓๔) สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปสตฺถํฯ **อเปตโสกา**ติ โสกเหตูนํ โภคพฺยสนาทีนํ อภาเวน อปคตโสกาฯ เตน จิตฺตทุกฺขาภาวมาหฯ **สุขิตา**ติ สญฺชาตสุขา สุขปฺปตฺตาฯ เอเตน สรีรทุกฺขาภาวํ วทติฯ จิตฺตทุกฺขาภาเวน จสฺสา ปโมทาปตฺติ, สรีรทุกฺขาภาเวน อโรคตาฯ เตนาห **‘‘สมฺปโมทามนามยา’’**ติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อยญฺจ อโตฺถ ตทา อตฺตนา เทวตาย จ กถิตนิยาเมเนว สงฺคีติกาเล อายสฺมตา นารเทน ธมฺมสงฺคาหกานํ อาโรจิโต, เต จ ตํ ตเถว สงฺคหํ อาโรปยิํสูติฯ

มลฺลิกาวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. วิสาลกฺขิวิมานวณฺณนา

กา นาม ตฺวํ วิสาลกฺขีติ วิสาลกฺขิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ปรินิพฺพุเต รญฺญา อชาตสตฺตุนา อตฺตนา ปฎิลทฺธา ภควตา สรีรธาตุโย คเหตฺวา ราชคเห ถูเป จ มเห จ กเต ราชคหวาสินี เอกา มาลาการธีตา สุนนฺทา นาม อุปาสิกา อริยสาวิกา โสตาปนฺนา ปิตุํ เคหโต เปสิตํ พหุํ มาลญฺจ คนฺธญฺจ เปเสตฺวา เทวสิกํ เจติเย ปูชํ กาเรสิ, อุโปสถทิวเสสุ ปน สยเมว คนฺตฺวา ปูชํ อกาสิฯ สา อปรภาเค อญฺญตเรน โรเคน ผุฎฺฐา กาลํ กตฺวา สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ สา สเกฺกน เทวานมิเนฺทน สห จิตฺตลตาวนํ ปาวิสิฯ ตตฺถ จ อญฺญาสํ เทวตานํ ปภา ปุปฺผาทีนํ ปภาหิ ปฎิหตา หุตฺวา วิจิตฺตวณฺณา โหติ, สุนนฺทาย ปน ปภา ตาหิ อนภิภูตา สภาเวเนว อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา สโกฺก เทวราชา ตาย กตสุจริตํ ญาตุกาโม อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๖๖๖.‘‘กา นาม ตฺวํ วิสาลกฺขิ, รเมฺม จิตฺตลตาวเน;
สมนฺตา อนุปริยาสิ, นารีคณปุรกฺขตาฯ

๖๖๗.‘‘ยทา เทวา ตาวติํสา, ปวิสนฺติ อิมํ วนํ;
สโยคฺคา สรถา สเพฺพ, จิตฺรา โหนฺติ อิธาคตาฯ

๖๖๘.‘‘ตุยฺหญฺจ อิธ ปตฺตาย, อุยฺยาเน วิจรนฺติยา;
กาเย น ทิสฺสตี จิตฺตํ, เกน รูปํ ตเวทิสํ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

๖๖๖. ตตฺถ **กา นาม ตฺว**นฺติ ปุริมตฺตภาเว กา นาม กีทิสี นาม ตฺวํ, ยตฺถ กเตน สุจริเตน อยํ เต อีทิสี อานุภาวสมฺปตฺติ อโหสีติ อธิปฺปาโยฯ **วิสาลกฺขี**ติ วิปุลโลจเนฯ

๖๖๗. **ยทา**ติ ยสฺมิํ กาเลฯ **อิมํ วน**นฺติ อิมํ จิตฺตลตานามกํ อุปวนํฯ **จิตฺรา โหนฺตี**ติ อิมสฺมิํ จิตฺตลตาวเน วิจิตฺตปภาสํสเคฺคน อตฺตโน สรีรวตฺถาลงฺการาทีนํ ปกติโอภาสโตปิ วิสิฎฺฐภาวปฺปตฺติยา วิจิตฺราการา โหนฺติฯ **อิธาคตา**ติ อิธ อาคตา สมฺปตฺตา, อิธ วา อาคมนเหตุฯ

๖๖๘. **อิธ ปตฺตายา**ติ อิมํ ฐานํ สมฺปตฺตาย อุปคตายฯ **เกน รูปํ ตเวทิส**นฺติ เกน การเณน ตว รูปํ สรีรํ เอทิสํ เอวรูปํ, จิตฺตลตาวนสฺส ปภํ อภิภวนฺตํ ติฎฺฐตีติ อธิปฺปาโยฯ

เอวํ สเกฺกน ปุฎฺฐา สา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๖๖๙. ‘‘เยน กมฺมุน เทวินฺท, รูปํ มยฺหํ คตี จ เม;
อิทฺธิ จ อานุภาโว จ, ตํ สุโณหิ ปุรินฺททฯ

๖๗๐. ‘‘อหํ ราชคเห รมฺเม, สุนนฺทา นามุปาสิกา;
สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา, สํวิภาครตา สทาฯ

๖๗๑. ‘‘อจฺฉาทนญฺจ ภตฺตญฺจ, เสนาสนํ ปทีปิยํ;
อทาสึ อุชุภูเตสุ, วิปฺปสนฺเนน เจตสาฯ

๖๗๒. ‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๖๗๓. ‘‘อุโปสถํ อุปวสิสฺสํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
สญฺญมา สํวิภาคา จ, วิมานํ อาวสามหํฯ

๖๗๔. ‘‘ปาณาติปาตา วิรตา, มุสาวาทา จ สญฺญตา;
เถยฺยา จ อติจารา จ, มชฺชปานา จ อารกาฯ

๖๗๕. ‘‘ปญฺจสิกฺขาปเท รตา, อริยสจฺจาน โกวิทา;
อุปาสิกา จกฺขุมโต, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๖๗๖. ‘‘ตสฺสา เม ญาติกุลา ทาสี, สทา มาลาภิหารติ;
ตาหํ ภควโต ถูเป, สพฺพเมวาภิโรปยิํฯ

๖๗๗. ‘‘อุโปสเถ จหํ คนฺตฺวา, มาลาคนฺธวิเลปนํ;
ถูปสฺมิํ อภิโรเปสิํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๖๗๘. ‘‘เตน กมฺมุน เทวินฺท, รูปํ มยฺหํ คตี จ เม;
อิทฺธิ จ อานุภาโว จ, ยํ มาลํ อภิโรปยิํฯ

๖๗๙. ‘‘ยญฺจ สีลวตี อาสิํ, น ตํ ตาว วิปจฺจติ;
อาสา จ ปน เม เทวินฺท, สกทาคามินี สิย’’นฺติฯ

๖๖๙. ตตฺถ **คตี**ติ อยํ เทวคติ, นิพฺพตฺติ วาฯ **อิทฺธี**ติ อยํ เทวิทฺธิ, อธิปฺปายสมิชฺฌนํ วาฯ **อานุภาโว**ติ ปภาโวฯ **ปุรินฺททา**ติ สกฺกํ อาลปติฯ โส หิ ปุเร ทานํ อทาสีติ ‘‘ปุรินฺทโท’’ติ วุจฺจติฯ

๖๗๖. **ญาติกุลา**ติ ปิตุ เคหํ สนฺธาย วทติฯ **สทา มาลาภิหารตี**ติ สทา สพฺพกาลํ ทิวเส ทิวเส ญาติกุลโต ทาสิยา ปุปฺผํ มยฺหํ อภิหรียติฯ **สพฺพเมวาภิโรปยิ**นฺติ มยฺหํ ปิฬนฺธนตฺถาย ปิตุเคหโต อาหฏํ มาลํ อญฺญญฺจ คนฺธาทิํ สพฺพเมว อตฺตนา อปริภุญฺชิตฺวา ภควโต ถูเป ปูชนวเสน อภิโรปยิํ ปูชํ กาเรสิํฯ

๖๗๗-๘. **อุโปสเถ จหํ คนฺตฺวา**ติ อุโปสถทิวเส อหเมว ถูปฏฺฐานํ คนฺตฺวาฯ **ยํ มาลํ อภิโรปยิ**นฺติ ยํ ตทา ภควโต ถูเป มาลาคนฺธาภิโรปนํ กตํ, เตน กมฺมุนาติ โยชนาฯ

๖๗๙. น ตํ ตาว วิปจฺจตีติ ยํ สีลวตี อาสึ, ตํ สีลรกฺขณํ ตํ รกฺขิตํ สีลํ ปูชามยปุญฺญสฺส พลวภาเวน อลโทฺธกาสํ น ตาว วิปจฺจติ , น วิปจฺจิตุํ อารทฺธํ, อปรสฺมิํเยว อตฺตภาเว ตสฺส วิปาโกติ อโตฺถฯ **อาสา จ ปน เม เทวินฺท, สกทาคามินี สิย**นฺติ ''กถํ นุ โข อหํ สกทาคามินี ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนา จ เม เทวินฺท, อริยธมฺมวิสยาว, น ภววิเสสวิสยาฯ สา ปน สปฺปิมณฺฑํ อิจฺฉโต ทธิโต ปจิตํ วิย อนิปฺผาทินีติ ทเสฺสติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อิมํ ปน อตฺถํ สโกฺก เทวานมิโนฺท อตฺตนา จ ตาย เทวธีตาย จ วุตฺตนิยาเมเนว อายสฺมโต วงฺคีสเตฺถรสฺส อาโรเจสิฯ อายสฺมา วงฺคีโส สงฺคีติกาเล ธมฺมสงฺคาหกานํ มหาเถรานํ อาโรเจสิ, เต จ ตํ ตเถว สงฺคีติํ อาโรปยิํสูติฯ

วิสาลกฺขิวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปาริจฺฉตฺตกวิมานวณฺณนา

ปาริจฺฉตฺตเก โกวิฬาเรติ ปาริจฺฉตฺตกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิวาสี อญฺญตโร อุปาสโก ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา, สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา, อตฺตโน เคหทฺวาเร มหนฺตํ มณฺฑปํ สเชฺชตฺวา สาณิปาการํ ปริกฺขิปิตฺวา อุปริ วิตานํ พนฺธิตฺวา ธชปฏากาทโย อุสฺสาเปตฺวา นานาวิราควณฺณานิ วตฺถานิ คนฺธทามมาลาทามานิ จ โอลเมฺพตฺวา สิตฺตสมฺมเฏฺฐ ปเทเส อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรเจสิฯ อถ ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เทววิมานํ วิย อลงฺกตปฏิยตฺตํ มณฺฑปํ ปวิสิตฺวา สหสฺสรํสี วิย อณฺณวกุจฺฉิํ โอภาสยมาโน ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อุปาสโก คนฺธปุปฺผธูมทีเปหิ ภควนฺตํ ปูเชสิฯ

เตน จ สมเยน อญฺญตรา กฏฺฐหาริกา อิตฺถี อนฺธวเน สุปุปฺผิตํ อโสกรุกฺขํ ทิสฺวา สปลฺลวงฺกุรานิ ปิณฺฑีกตานิ พหูนิ อโสกปุปฺผานิ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺตี, ภควนฺตํ ตตฺถ นิสินฺนํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา อาสนสฺส สมนฺตโต เตหิ ปุเปฺผหิ ปุปฺผสนฺถรํ สนฺถรนฺตี, ภควโต ปูชํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นมสฺสมานา อคมาสิฯ สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสปริวารา เยภุเยฺยน นนฺทนวเน นจฺจนฺตี คายนฺตี ปาริจฺฉตฺตกมาลา คเนฺถนฺตี ปโมทมานา กีฬนฺตี สุขํ อนุภวติฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวติํสภวนํ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ตาย กตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๖๘๐. ''ปาริจฺฉตฺตเก โกวิฬาเร, รมณีเย มโนรเม;
ทิพฺพมาลํ คนฺถมานา, คายนฺตี สมฺปโมทสิฯ

๖๘๑. ''ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา สทฺทา นิจฺฉรนฺติ, สวนียา มโนรมาฯ

๖๘๒. ''ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา คนฺธา ปวายนฺติ, สุจิคนฺธา มโนรมาฯ

๖๘๓. ''วิวตฺตมานา กาเยน, ยา เวณีสุ ปิฬนฺธนา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๖๘๔. ''วฏํสกา วาตธุตา, วาเตน สมฺปกมฺปิตา;

เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๖๘๕. ‘‘ยาปิ เต สิรสฺมึ มาลา, สุจิคนฺธา มโนรมา;
วาติ คนฺธ ทิสา สพฺพา, รุกฺโข มญฺชูสโก ยถาฯ

๖๘๖. ‘‘ฆายเส ตํ สุจิคนฺธํ, รูปํ ปสฺสสิ อมานุสํ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

๖๘๐. ตตฺถ **ปาริจฺฉตฺตเก โกวิฬาเร**ติ ปาริจฺฉตฺตกนามเก โกวิฬารปุปฺเผ อาทาย ทิพฺพมาลํ คนฺถมานาติ โยชนาฯ ยญฺหิ โลกิยา ‘‘ปาริชาต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ มาคธภาสาย ‘‘ปาริจฺฉตฺตก’’นฺติ วุจฺจติฯ โกวิฬาโรติ จ โกวิฬารชาติโก, โส จ มนุสฺสโลเกปิ เทวโลเกปิ โกวิฬาโร, ตสฺสาปิ ชาตีติ วทนฺติฯ

๖๘๑. ตสฺสา ปน เทวตาย นจฺจนกาเล องฺคภาราวเสน สรีรโต จ ปิฬนฺธนโต จ อติวิย มธุโร สทฺโท นิจฺฉรติ, คนฺธ สทา สพฺพา ทิสาปิ ผริตฺวา ติฏฺฐติฯ เตนาห **‘‘ตสฺสา เต นจฺจมานายา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **สวนียา**ติ โสตุํ ยุตฺตา, สวนสฺส วา หิตา, กณฺณสุขาติ อตฺโถฯ

๖๘๓. **วิวตฺตมานา กาเยนา**ติ ตว กาเยน สรีเรน ปริวตฺตมาเนน, อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ เจตํ กรณวจนํฯ **ยา เวณีสุ ปิฬนฺธนา**ติ ยานิ เต เกสเวณีสุ ปิฬนฺธนานิ, วิภตฺติโลโป เจตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, ลิงฺควิปลฺลาโส วาฯ

๖๘๔. **วฏํสกา**ติ รตนมยา กณฺณิกา วฏํสกาติ อโตฺถฯ **วาตธุตา**ติ มเนฺทน มาลุเตน ธูปยมานาฯ **วาเตน สมฺปกมฺปิตา**ติ วาเตน สมนฺตโต วิเสสโต กมฺปิตา จลิตาฯ อถ วา **วฏํสกา วาตธุตา, วาเตน สมฺปกมฺปิตา**ติ อวาเตริตาปิ วาเตริตาปิ เย เต วฏํสกา กมฺปิตา, เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโสติ อตฺถโยชนาฯ

๖๘๕. **วาติ คนฺธ ทิสา สพฺพา**ติ ตสฺสา เต สิรสฺมึ ทิพฺพมาลาย คนฺธ วายติ สพฺพา ทิสาฯ ยถา กึ? **รุกฺโข มญฺชูสโก ยถา**ติ, ยถา นาม มญฺชูสโก รุกฺโข สุปุปฺผิโต อตฺตโน คเนฺธน พหูนิ โยชนานิ ผรมาโน สพฺพา ทิสา วายติ, เอวํ ตว สิรสฺมึ ปิฬนฺธนมาลาย คนฺธติ อโตฺถฯ โส กิร รุกฺโข คนฺธมาทเน ปเจฺจกพุทฺธานํ อุโปสถกรณมณฺฑลมาฬกมเชฺฌ ติฏฺฐติฯ ยตฺตกานิ เทวโลเก จ มนุสฺสโลเก จ สุรภิกุสุมานิ, ตานิ ตสฺส สาขเคฺคสุ นิพฺพตฺตนฺติฯ เตน โส อติวิย สุคนฺธ โหติฯ เอวํ ตาย เทวตาย ปิฬนฺธนมาลาย คนฺธติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘รุกฺโข มญฺชูสโก ยถา’’ติฯ

๖๘๖. ยทิปิ ตสฺส สคฺคสฺส ฉผสฺสายตนิกภาวโต สพฺพานิปิ ตตฺถ อารมฺมณานิ ปิยรูปานิเยว, คนฺธรูปานํ ปน สวิเสสานํ ตสฺสา เทวตาย ลาภิภาวโต **‘‘ฆายเส ตํ สุจิคนฺธํ, รูปํ ปสฺสสิ อมานุส’’**นฺติ วุตฺตํฯ

อถ เทวตา ทฺวีหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๖๘๗. ‘‘ปภสฺสรํ อจฺจิมนฺตํ, วณฺณคเนฺธน สํยุตํ;
อโสกปุปฺผมาลาหํ, พุทฺธสฺส อุปนามยึฯ

๖๘๘. ‘‘ตาหํ กมฺมํ กริตฺวาน, กุสลํ พุทฺธวณฺณิตํ;
อเปตโสกา สุขิตา, สมฺปโมทามนามยา’’ติฯ

๖๘๗. ตตฺถ สุโธตปวาฬสงฺฆาตสนฺนิภสฺส กิญฺชกฺขเกสรสมุทาเยน ภาณุรํสิชาลสฺส วิย อโสกปุปฺผุตฺตมสฺส ตทา อุปฏฺฐิตตํ สนฺธายาห **“ปภสฺสรํ อจฺจิมนฺต”**นฺติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตาย เทวตาย อตฺตโน สุจริตกมฺมํ กถิเต สปริวาราย ตสฺสา ธมฺมํ เทเสตฺวา ตโต มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต ตํ ปวตฺตึ กเถสิฯ ภควา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตมหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิ, สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

ปาริจฺฉตฺตกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฏฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมึ

ทสวตฺถุปฏิมณฺฑิตสฺส ตติยสฺส ปาริจฺฉตฺตกวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. มญฺชิฏฺฐกวคฺค

๑. มญฺชิฏฺฐกวิมานวณฺณนา

มญฺชิฏฺฐกวคฺเค **มญฺชิฏฺฐเก วิมานสฺมิ**นฺติ มญฺชิฏฺฐกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ ตตฺถ อญฺญตโร อุปาสโก ภควนฺตํ นิมนฺเตตฺวา อนนฺตรวิมาเน วุตฺตนเยเนว มณฺฑปํ สชฺเชตฺวา ตตฺถ นิสินฺนํ สตฺถารํ ปูเชตฺวา ทานํ เทติฯ เตน จ สมเยน อญฺญตรา กุลทาสี อนฺธวเน สุปุปฺผิตํ สาลรุกฺขํ ทิสฺวา ตตฺถ ปุปฺผานิ คเหตฺวา หีเรหิ อาวุณิตฺวา วฏํสเก กตฺวา ปุน พหูนิ มุตฺตปุปฺผานิ อคฺคปุปฺผานิ จ คเหตฺวา นครํ ปวิฏฺฐาฯ ตสฺมึ มณฺฑเป ยุคนฺธรปพฺพตกุจฺฉึ โอภาสยมานํ พาลสูริยํ วิย ฉพฺพณฺณพุทฺธรํสิโย วิสฺสชฺเชตฺวา นิสินฺนํ, ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา เตหิ ปุปฺเผหิ ปูเชนฺตี วฏํสกานิ อาสนสฺส สมนฺตโต ฐเปตฺวา อิตรานิ จ ปุปฺผานิ โอกิริตฺวา สกฺกจฺจํ วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อคมาสิฯ สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, ตตฺถ ตสฺสา รตฺตผลิกมยํ วิมานํ, ตสฺส จ ปุรโต สุวณฺณวาลุกาสนฺถตภูมิภาคํ มหนฺตํ สาลวนํ ปาตุรโหสิฯ สา ยทา วิมานโต นิกฺขมิตฺวา สาลวนํ ปวิสติ, ตทา สาลสาขา โอนมิตฺวา ตสฺสา อุปริ กุสุมานิ โอกิรนฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน อุปคนฺตฺวา อิมาหิ คาถาหิ กตกมฺมํ ปุจฺฉิ –

๖๘๙. ‘‘มญฺชิฏฺฐเก วิมานสฺมึ, โสณฺณวาลุกสนฺถเต;
ปญฺจงฺคิเกน ตุริเยน, รมสิ สุปฺปวาทิเตฯ

๖๙๐. ‘‘ตมฺหา วิมานา โอรุยฺห, นิมฺมิตา รตนามยา;
โอคาหสิ สาลวนํ, ปุปฺผิตํ สพฺพกาลิกํฯ

๖๙๑. ‘‘ยสฺส ยเสฺสว สาลสฺส, มูเล ติฏฺฐสิ เทวเต;
โส โส มุญฺจติ ปุปฺผานิ, โอนมิตฺวา ทุมุตฺตโมฯ

๖๙๒. ‘‘วาเตริตํ สาลวนํ, อาธุตํ ทิชเสวิตํ;
วาติ คนฺโธ ทิสา สพฺพา, รุกฺโข มญฺชูสโก ยถาฯ

๖๙๓. ‘‘ฆายเส ตํ สุจิคนฺธํ, รูปํ ปสฺสสิ อมานุสํ;

เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

๖๘๙. ตตฺถ **มญฺชิฏฺฐเก วิมานสฺมิ**นฺติ รตฺตผลิกมเย วิมาเนฯ สินฺทุวารกณวีรมกุลสทิสวณฺณญฺหิ ‘‘มญฺชิฏฺฐก’’นฺติ วุจฺจติฯ **โสณฺณวาลุกสนฺถเต**ติ สมนฺตโต วิปฺปกิณฺณาหิ สุวณฺณวาลุกาหิ สนฺถตภูมิภาเคฯ **รมสิ สุปฺปวาทิเต**ติ สุฏฺฐุ ปวาทิเตน ปญฺจงฺคิเกน ตูริเยน อภิรมสิฯ

๖๙๐. **นิมิตฺตา รตนามยา**ติ ตว สุจริตสิปฺปินา อภินิมฺมิตา รตนมยา วิมานาฯ **โอคาหสี**ติ ปวิสสิฯ **สพฺพกาลิก**นฺติ สพฺพกาเล สุขํ สพฺพอุตุสปฺปายํ, สพฺพกาเล ปุปฺผนกํ วาฯ

๖๙๒. **วาเตริต**นฺติ ยถา ปุปฺผานิ โอกิรนฺติ, เอวํ วาเตน อีริตํ จลิตํฯ **อาธุต**นฺติ มเนฺทน มาลุเตน สณิกสณิกํ วิธูปยมานํฯ **ทิชเสวิต**นฺติ มยูรโกกิลาทิสกุณสเงฺฆหิ อุปเสวิตํฯ

เอวํ เถเรน ปุฏฺฐา สา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๖๙๔. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ทาสี อยิรกุเล อหุํ;
พุทฺธํ นิสินฺนํ ทิสฺวาน, สาลปุเปฺผหิ โอกิรึฯ

๖๙๕. ‘‘วฏํสกญฺจ สุกตํ, สาลปุปฺผมยํ อหํ;
พุทฺธสฺส อุปนาเมสึ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๖๙๖. ‘‘ตาหํ กมฺมํ กริตฺวาน, กุสลํ พุทฺธวณฺณิตํ;
อเปตโสกา สุขิตา, สมฺปโมทามนามยา’’ติฯ

๖๙๔-๕. ตตฺถ **อยิรกุเล**ติ อยฺยกุเล, สามิกเคเหติ อโตฺถฯ **อหุ**นฺติ อโหสึฯ **โอกิริ**นฺติ ปุเปฺผหิ วิปฺปกิรึฯ **อุปนาเมสิ**นฺติ ปูชาวเสน อุปนาเมสึฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน สปริวาราย ตสฺสา เทวตาย ธมฺมํ เทเสตฺวา มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต ตมตฺถํ นิเวเทสิฯ ภควา ตํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตมหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนา สเทวกสฺส โลกสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

มญฺชิฏฺฐกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ปภสฺสรวิมานวณฺณนา

ปภสฺสรวรวณฺณนิเภติ ปภสฺสรวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติฯ เตน จ สมเยน ราชคเห อญฺญตโร อุปาสโก มหาโมคฺคลฺลานเตฺถเร อภิปฺปสโนฺน โหติฯ ตเสฺสกา ธีตา สทฺธา ปสนฺนา, สาปิ เถเร ครุจิตฺตีการพหุลา โหติฯ อเถกทิวสํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ราชคเห ปิณฺฑาย จรโนฺต ตํ กุลํ อุปสงฺกมิฯ สา เถรํ ทิสฺวา โสมนสฺสชาตา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา เถเร ตตฺถ นิสิเนฺน สุมนมาลาย ปูเชตฺวา มธุรํ คุฬผาณิตํ เถรสฺส ปเตฺต อากิริ, เถโร อนุโมทิตุกาโม นิสีทิฯ สา ฆราวาสสฺส พหุกิจฺจตาย อโนกาสตํ ปเวเทตฺวา ‘‘อญฺญสฺมิํ ทิวเส ธมฺมํ โสสฺสามี’’ติ เถรํ วนฺทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ ตทเหว จ สา กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อุปสงฺกมิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๖๙๗. ‘‘ปภสฺสรวรวณฺณนิเภ, สุรตฺตวตฺถวสเน;

มหิทฺธิเก จนฺทนรุจิรคเตฺต,
กา ตฺวํ สุเภ เทวเต วนฺทเส มมํฯ

๖๙๘. ‘‘ปลฺลงฺโก จ เต มหคฺโฆ, นานารตนจิตฺติโต รุจิโร;
ยตฺถ ตฺวํ นิสินฺนา วิโรจสิ, เทวราชาริว นนฺทเน วเนฯ

๖๙๙. ‘‘กึ ตฺวํ ปุเร สุจริตมาจรี ภเทฺท, กิสฺส กมฺมสฺส วิปากํ;
อนุโภสิ เทวโลกสฺมึ, เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข;
กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

๖๙๗. ตตฺถ **ปภสฺสรวรวณฺณนิเภ**ติ นิภาติ ทิพฺพตีติ นิภา, วโณฺณว นิภา วณฺณนิภา, อติวิย โอภาสนโต ปภสฺสรา ฉวิโทสาภาเวน วรา อุตฺตมา วณฺณนิภา เอติสฺสาติ ปภสฺสรวรวณฺณนิภาฯ อามนฺตนวเสน ‘‘ปภสฺสรวรวณฺณนิเภ’’ติ วุตฺตํฯ **สุรตฺตวตฺถวสเน**ติ สุฏฺฐุ รตฺตวตฺถนิวเตฺถฯ **จนฺทนรุจิรคเตฺต**ติ จนฺทนานุลิตฺตํ วิย รุจิรคเตฺต, โคสีตจนฺทเนน พหลตรานุลิตฺตํ วิย สุรตฺตมนุญฺญสรีราวยเวติ อโตฺถ, จนฺทนานุเลเปน วา รุจิรคเตฺตฯ

เอวํ เถเรน ปุฏฺฐา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๗๐๐. ‘‘ปิณฺฑาย เต จรนฺตสฺส, มาลํ ผาณิตญฺจ อททํ ภเนฺต;
ตสฺส กมฺมสฺสิทํ วิปากํ, อนุโภมิ เทวโลกสฺมึฯ

๗๐๑. ‘‘โหติ จ เม อนุตาโป, อปรทฺธํ ทุกฺขิตญฺจ เม ภเนฺต;
สาหํ ธมฺมํ นาโสฺสสึ, สุเทสิตํ ธมฺมราเชนฯ

๗๐๒. ‘‘ตํ ตํ วทามิ ภทฺทเนฺต, ยสฺส เม อนุกมฺปิโย โกจิ;
ธเมฺมสุ ตํ สมาทเปถ, สุเทสิตํ ธมฺมราเชนฯ

๗๐๓. ‘‘เยสํ อตฺถิ สทฺธา พุเทฺธ, ธเมฺม จ สงฺฆรตเน;
เต มํ อติวิโรจนฺติ, อายุนา ยสสา สิริยาฯ

๗๐๔. ‘‘ปตาเปน วเณฺณน อุตฺตริตรา, อเญฺญ มหิทฺธิกตรา มยา เทวา’’ติฯ
๗๐๐. ตตฺถ **มาล**นฺติ สุมนปุปฺผํฯ **ผาณิต**นฺติ อุจฺฉุรสํ คเหตฺวา กตผาณิตํฯ

๗๐๑. **อนุตาโป**ติ วิปฺปฏิสาโรฯ ตสฺส การณมาห **‘‘อปรทฺธํ ทุกฺขตญฺจ เม ภเนฺต’’**ติฯ อิทานิ ตํ สรูปโต ทเสฺสติ **‘‘สาหํ ธมฺมํ นาโสฺสสิ’’**นฺติ, สา อหํ ตทา ตว เทเสตุกามสฺส ธมฺมํ น สุณึฯ กีทิสํ? **สุเทสิตํ ธมฺมราเชนา**ติ, สมฺมาสมฺพุเทฺธน อาทิกลฺยาณาทิตาย เอกนฺตนิยฺยานิกตาย จ สฺวาขาตนฺติ อโตฺถฯ

๗๐๒. **ต**นฺติ ตสฺมา ธมฺมราเชน สุเทสิตตฺตา อสวนสฺส จ มาทิสานํ อนุตาปเหตุภาวโตฯ **ต**นฺติ ตฺวํ, ตุยฺหนฺติ อโตฺถฯ **ยสฺสา**ติ โย อสฺสฯ **อนุกมฺปิโย**ติ อนุกมฺปิตโพฺพฯ **โกจี**ติ โย โกจิฯ **ธเมฺมสู**ติ สีลาทิธเมฺมสุฯ ‘‘ธเมฺม หี’’ติ วา ปาโฐ, สาสนธเมฺมติ อโตฺถฯ หีติ นิปาตมตฺตํ, วจนวิปลฺลาโส วาฯ **ต**นฺติ อนุกมฺปิตพฺพปุคฺคลํฯ **สุเทสิต**นฺติ สุฏฺฐุ เทสิตํฯ

๗๐๓-๔. **เต มํ อติวิโรจนฺตี**ติ เต รตนตฺตเย ปสนฺนา เทวปุตฺตา มํ อติกฺกมิตฺวา วิโรจนฺติฯ **ปตาเปนา**ติ เตชสา อานุภาเวนฯ **อเญฺญ**ติ เย อเญฺญฯ **มยา**ติ นิสฺสเกฺก กรณวจนํฯ

วเณฺณน อุตฺตริตรา มหิทฺธิกตรา จ เทวา, เต รตนตฺตเย อภิปฺปสนฺนาเยวาติ ทเสฺสติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ปภสฺสรวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. นาควิมานวณฺณนา

อลงฺกตา มณิกญฺจนาจิตนฺติ นาควิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ เตน สมเยน พาราณสิวาสินี เอกา อุปาสิกา สทฺธา ปสนฺนา สีลาจารสมฺปนฺนา ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วตฺถยุคํ วายาเปตฺวา สุปริโธตํ การาเปตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต ปาทมูเล ฐเปตฺวา เอวมาห ''ปฏิคฺคณฺหาตุ, ภนฺเต ภควา, อิมํ วตฺถยุคํ อนุกมฺปํ อุปาทาย ยํ มม อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา''ติฯ ภควา ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตสฺสา อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, สา เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เคหํ อคมาสิฯ สา น จิรเสฺสว กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปนฺนา สกฺกสฺส เทวราชสฺส ปิยา อโหสิ วลฺลภา ยสุตฺตรา นาม นาเมนฯ ตสฺสา ปุญฺญานุภาเวน เหมชาลสญฺฉนฺโน กุญฺชรวโร นิพฺพตฺติ, ตสฺส จ ขนฺเธ มณิมโย มณฺฑโป, มชฺเฌ สุปญฺญตฺตรตนปลฺลงฺโก นิพฺพตฺติ, ทฺวีสุ ทนฺเตสุ จสฺส กมลกุวลยุชฺชลา รมณียา เทฺว โปกฺขรณิโย ปาตุรเหสุํฯ ตตฺถ ปทุมกณฺณิกาสุ ฐิตา เทวธีตา ปคฺคหิตปญฺจงฺคิกตูริยา นจฺจนฺติ เจว คายนฺติ จฯ

สตฺถา พาราณสิยํ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา เยน สาวตฺถิ เตน จาริกํ ปกฺกามิฯ อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปตฺวา ตตฺร สุทํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ สา เทวตา อตฺตนา อนุภุยฺยมานํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา ตสฺสา การณํ อุปธาเรนฺตี ''สตฺถุ วตฺถยุคทานการณ''นฺติ ญตฺวา สญฺชาตโสมนสฺสา ภควติ ปสาทพหุมานา วนฺทิตุกามา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา หตฺถิกฺขนฺธวรคตา อากาเสน อาคนฺตฺวา ตโต โอตริตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ตํ อายสฺมา วงฺคีโส ภควโต อนุญฺญาย อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๗๐๕. ''อลงฺกตา มณิกญฺจนาจิตํ, โสวณฺณชาลจิตํ มหนฺตํ;
อภิรุยฺห คชวรํ สุกปฺปิตํ, อิธาคมา เวหายสํ อนฺตลิเกฺขฯ

๗๐๖. ''นาคสฺส ทนฺเตสุ ทุเวสุ นิมฺมิตา, อโจฺฉทกา ปทุมินิโย สุผุลฺลา;
ปทุเมสุ จ ตูริยคณา ปภิชฺชเร, อิมา จ นจฺจนฺติ มโนหราโยฯ

๗๐๗. ''เทวิทฺธิปตฺตาสิ มหานุภาเว, มนุสฺสภูตา กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๗๐๕. ตตฺถ **อลงฺกตา**ติ สพฺพาภรณวิภูสิตาฯ **มณิกญฺจนาจิต**นฺติ เตหิ ทิพฺพมาเนหิ มณิสุวเณฺณหิ อาจิตํฯ **โสวณฺณชาลจิต**นฺติ เหมชาลสญฺฉนฺนํฯ **มหนฺต**นฺติ วิปุลํฯ **สุกปฺปิต**นฺติ คมนสนฺนาหวเสน สุฏฺฐุ สนฺนทฺธํฯ **เวหายส**นฺติ เวหายสภูเต หตฺถิปิฏฺเฐฯ **อนฺตลิเกฺข**ติ อากาเส, ''อลงฺกตมณิกญฺจนาจิต''นฺติปิ ปาโฐฯ อยเญฺหตฺถ สเงฺขปโตฺถ – เทวเต, ตฺวํ สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกตา อลงฺกตมณิกญฺจนาจิตํ, อติวิย ทิพฺพมาเนหิ มณีหิ กญฺจเนหิ จ อลงฺกรณวเสน ขจิตํ, เหมชาเลหิ กุมฺภาลงฺการาทิเภเทหิ หตฺถาลงฺกาเรหิ จิตํ อามุตฺตํ มหนฺตํ อติวิย พฺรหนฺตํ อุตฺตมํ คชํ อารุยฺห หตฺถิปิฏฺฐิยา นิสินฺนา อากาเสเนว อิธ อมฺหากํ สนฺติกํ อาคตาติฯ

๗๐๖. **นาคสฺส ทเนฺตสุ ทุเวสุ นิมฺมิตา**ติ เอราวณสฺส วิย นาคราชสฺส อิมสฺส ทฺวีสุ ทเนฺตสุ เทฺว โปกฺขรณิโย สุจริตสิปฺปินา สุฏฺฐุ วิรจิตาฯ **ตูริยคณา**ติ ปญฺจงฺคิกตูริยสมูหาฯ **ปภิชฺชเร**ติ ทฺวาทสนฺนํ ลยเภทานํ วเสน ปเภทํ คจฺฉนฺติฯ ‘‘ปวชฺชเร’’ติ จ ปฐนฺติ, ปกาเรหิ วาทียนฺตีติ อโตฺถฯ

เอวํ เถเรน ปุฏฺฐา เทวตา อิมาหิ คาถาหิ วิสฺสเชฺชสิ –

๗๐๘. ‘‘พาราณสิยํ อุปสงฺกมิตฺวา, พุทฺธสฺสหํ วตฺถยุคํ อทาสิํ;
ปาทานิ วนฺทิตฺวา ฉมา นิสีทิํ, วิตฺตา จหํ อญฺชลิกํ อกาสิํฯ

๗๐๙. ‘‘พุโทฺธ จ เม กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ, อเทสยิ สมุทยทุกฺขนิจฺจตํ;
อสงฺขตํ ทุกฺขนิโรธสสฺสตํ, มคฺคํ อเทสยิ ยโต วิชานิสํฯ

๗๑๐. ‘‘อปฺปายุกี กาลกตา ตโต จุตา, อุปปนฺนา ติทสคณํ ยสสฺสินี;
สกฺกสฺสหํ อญฺญตรา ปชาปติ, ยสุตฺตรา นาม ทิสาสุ วิสฺสุตา’’ติฯ

๗๐๘-๙. ตตฺถ **ฉมา**ติ ภูมิยํฯ ภุมฺมเตฺถ หิ อิทํ ปจฺจตฺตวจนํฯ **วิตฺตา**ติ ตุฏฺฐาฯ **ยโต**ติ ยโต สตฺถุ สามุกฺกํสิกธมฺมเทสนโตฯ **วิชานิส**นฺติ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌิํฯ

๗๑๐. **อปฺปายุกี**ติ ‘‘อีทิสํ นาม อุฬารํ ปุญฺญํ กตฺวา น ตยา เอตสฺมิํ ทุกฺขพหุเล มนุสฺสตฺตภาเว เอวํ ฐาตพฺพ’’นฺติ สญฺชาตาภิสนฺธินา วิย ปริกฺขยํ คเตน กมฺมุนา อปฺปายุกา สมานาฯ **อญฺญตรา ปชาปตี**ติ โสฬสสหสฺสานํ มเหสีนํ อญฺญตราฯ **ทิสาสุ วิสฺสุตา**ติ ทฺวีสุ เทวโลเกสุ สพฺพทิสาสุ ปากฏา ปญฺญาตาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

นาควิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อโลมวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ อโลมวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย วิหรโนฺต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย พาราณสิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ ฯ ตเตฺถกา อโลมา นาม ทุคฺคติตฺถี ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา อญฺญํ ทาตพฺพํ อปสฺสนฺตี ‘‘อีทิสมฺปิ ภควโต ทินฺนํ มยฺหํ มหปฺผลํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปริภินฺนวณฺณํ อโลณํ สุกฺขกุมฺมาสํ อุปเนสิ, ภควา ปฏิคฺคเหสิฯ สา ตํ ทานํ อารมฺมณํ กตฺวา โสมนสฺสํ ปเวเทสิ, สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน –

๗๑๑. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป.… วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –
ปุจฺฉิฯ สาปิ ตสฺส พฺยากาสิ, ตํ ทเสฺสตุํ –

๗๑๔. สา เทวตา อตฺตมนา…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ – วุตฺตํ;
๗๑๕. ‘‘อหญฺจ พาราณสิยํ, พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน;
อทาสิํ สุกฺขกุมฺมาสํ, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๗๑๖. ‘‘สุกฺขาย อโลณิกาย จ, ปสฺส ผลํ กุมฺมาสปิณฺฑิยา;
อโลมํ สุขิตํ ทิสฺวา, โก ปุญฺญํ น กริสฺสติฯ

๗๑๗. “เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป…. วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ

๗๑๖. ตตฺถ **อโลมํ สุขิตํ ทิสฺวา**ติ อโลมมฺปิ นาม สุกฺขกุมฺมาสมตฺตํ ทตฺวา เอวํ ทิพฺพสุเขน สุขิตํ ทิสฺวาฯ **โก ปุญฺญํ น กริสฺสตี**ติ โก นาม อตฺตโน หิตสุขํ อิจฺฉนฺโต ปุญฺญํ น กริสฺสตีติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อโลมวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. กญฺชิกทายิกาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ กญฺชิกทายิกาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา อนฺธกวินฺเท วิหรติฯ เตน จ สมเยน ภควโต กุจฺฉิยํ วาตโรโค อุปฺปชฺชิฯ ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ “คจฺฉ ตฺวํ อานนฺท, ปิณฺฑาย จริตฺวา มยฺหํ เภสชฺชตฺถํ กญฺชิกํ อาหรา”ติฯ “เอวํ ภเนฺต”ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปฏิสฺสุณิตฺวา มหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากเวชฺชสฺส นิเวสนทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา เวชฺชสฺส ภริยา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา เถรํ ปุจฺฉิ “กีทิเสน โว, ภเนฺต, เภสเชฺชน อโตฺถ”ติฯ สา กิร พุทฺธิสมฺปนฺนา “เภสเชฺชน ปโยชเน สติ เถโร อิธาคจฺฉติ, น ภิกฺขตฺถ”นฺติ สลฺลเกฺขสิฯ “กญฺชิเกนา”ติ จ วุเตฺต “น ยิทํ เภสชฺชํ มยฺหํ อยฺยสฺส, ตถา เหส ภควโต ปโตฺต, หนฺทาหํ โลกนาถสฺส อนุจฺฉวิกํ กญฺชิกํ สมฺปาเทมี”ติ โสมนสฺสชาตา สญฺชาตพหุมานา พทรยูเสน ยาคุํ สมฺปาเทตฺวา ปตฺตํ ปูเรตฺวา ตสฺส ปริวารภาเวน อญฺญญฺจ โภชนํ ปฏิยาเทตฺวา เปเสสิฯ ตํ ปริภุตฺตมตฺตเสฺสว ภควโต โส อาพาโธ วูปสมิฯ สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิตฺวา มหตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตี โมทติฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ อจฺฉราสหสฺสปริวาเรน วิจรนฺตึ ทิสฺวา ตาย กตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๗๑๙. “อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน …เป…. วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ –
สาปิ พฺยากาสิฯ

๗๒๑. “สา เทวตา อตฺตมนา…เป…. ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ”ฯ
๗๒๓. “อหํ อนฺธกวินฺทมฺหิ, พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน;
อทาสึ โกลสมฺปากํ, กญฺชิกํ เตลธูปิตํฯ

๗๒๔. “ปิปฺผลฺยา ลสุเณน จ, มิสฺสํ ลามญฺชเกน จ;
อทาสึ อุชฺภูตสฺมึ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๗๒๕. “ยา มเหสิตฺตํ กาเรยฺย, จกฺกวตฺติสฺส ราชิโน;
นารี สพฺพงฺคกลฺยาณี, ภตฺตุ จาโนมทสฺสิกา;
เอกสฺส กญฺชิกทานสฺส, กลํ นาคฺฆติ โสฬสึฯ

๗๒๖. “สตํ นิกฺขา สตํ อสฺสา, สตํ อสฺสตรีรถา;
สตํ กญฺญาสหสฺสานิ, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
เอกสฺส กญฺชิกทานสฺส, กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสึฯ

๗๒๗. “สตํ เหมวตา นาคา, อีสาทนฺตา อุรูฬฺหวา;
สุวณฺณกจฺฉา มาตงฺคา, เหมกปฺปนวาสสา,
เอกสฺส กญฺชิกทานสฺส, กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสึฯ

๗๒๘.จตุนฺนมปิ ทีปานํ, อิสฺสรํ โยธ การเย;
เอกสฺส กณฺชิกทานสฺส, กลํ นาคฺฆติ โสฬสิ’’นฺติฯ

๗๒๓-๔. ตตฺถ **อทาสิํ โกลสมฺปากํ, กณฺชิกํ เตลธูปิต**นฺติ พทรโมทกกสาเว จตุคุโณทกสโมทิเต ปาเกน จตุตฺถภาคาวสิฏฺเฐ ยาคุํ ปจิตฺวา ตํ ติกฏุกอชโมทหิงฺคุชีรกลสุณาทีหิ กฏุกภเณฺฑหิ อภิสงฺขริตฺวา สุธูปิตํ กตฺวา ลามณฺชคนฺธํ คาหาเปตฺวา ปสนฺนจิเตฺตน ภควโต ปเตฺต อากิริตฺวา สตฺถารํ อุทฺทิสิตฺวา อทาสิํ, เถรสฺส หเตฺถ ปติฏฺฐเปสินฺติ ทเสฺสติฯ เตนาห –

“ปิปฺผลฺยา ลสุเณน จ, มิสฺสํ ลามญฺชเกน จ;
อทาสิํ อุชุภูตสฺมิํ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา’’ติฯ

เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตาย เทวตาย อตฺตนา สมฺปจิตสุจริตกเมฺม อาวิกเต สปริวาราย ตสฺสา ธมฺมํ เทเสตฺวา มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺติํ ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา จตุปริสมเชฺฌ ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

กณฺชิกทายิกาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. วิหารวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ วิหารวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน วิสาขา มหาอุปาสิกา อญฺญตรสฺมิํ อุสฺสวทิวเส อุยฺยาเน วิจรณตฺถํ สหายิกาหิ ปริชเนน จ อุสฺสาหิตา สุนฺหาตานุลิตฺตา สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มหาลตาปสาธนํ ปิฬนฺธิตฺวา ปญฺจมเตฺตหิ สหายิกาสเตหิ ปริวาริตา มหเนฺตน อิสฺสริเยน มหตา ปริเจฺฉเทน เคหโต นิกฺขมฺม อุยฺยานํ อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตี จิเนฺตสิ ‘‘พาลทาริกาย วิย กิํ เม โมฆกีฬิเตน, หนฺทาหํ วิหารํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ มโนภาวนีเย จ อเยฺย วนฺทิสฺสามิ, ธมฺมญฺจ โสสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา เอกมเนฺต ฐตฺวา มหาลตาปิฬนฺธนํ โอมุญฺจิตฺวา ตํ ทาสิยา หเตฺถ ทตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตสฺสา ภควา ธมฺมํ เทเสสิฯ

สา ธมฺมํ สุตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา มโนภาวนีเย จ ภิกฺขู วนฺทิตฺวา วิหารโต นิกฺขมิตฺวา โถกํ คนฺตฺวา ทาสิํ อาห ‘‘หนฺท เช อาภรณํ ปิฬนฺธิสฺสามี’’ติฯ สา ตํ ภณฺฑิกํ กตฺวา พนฺธิตฺวา วิหาเร ฐเปตฺวา ตหํ ตหํ วิจริตฺวา คมนกาเล วิสฺสริตฺวา คตตฺตา ‘‘วิสฺสริตํ มยา, ติฏฺฐ อเยฺย อาหริสฺสามี’’ติ นิวตฺติตุกามา อโหสิฯ วิสาขา ‘‘สเจ เช วิหาเร ฐเปตฺวา วิสฺสริตํ, ตสฺส วิหารเสฺสว อตฺถาย ตํ ปริจฺจชิสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ ปเวเทนฺตี ‘‘วิหารํ, ภเนฺต, กาเรสฺสามิ, อธิวาเสตุ เม ภควา อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติ อาหฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

สา ตํ ปิฬนฺธนํ สตสหสฺสาธิกนวโกฏิอคฺฆนกํ วิสฺสเชฺชตฺวา อายสฺมตา มหาโมคฺคลฺลาเนน นวกมฺมาธิฏฺฐายเกน สุวิภตฺตภิตฺติถมฺภตุลาโคปานสิกณฺณิกทฺวารพาหวาตปาน โสปานาทิเคหาวยวํ มโนหรํ สุวิกปฺปิตกฏฺฐกมฺมรมณียํ สุปริกมฺมกตสุธากมฺมํ มนุญฺญํ สุวิรจิตมาลากมฺมลตากมฺมาทิจิตฺตกมฺมวิจิตฺตํ สุปรินิฏฺฐิตมณิกุฏฺฏิมํ สหิสภูมิตลํ เทววิมานสทิสํ เหฏฺฐาภู

มิยํ ปญฺจ คพฺภสตานิ, อุปริภูมิยํ ปญฺจ คพฺภสตานีติ คพฺภสหสฺสปฏิมณฺฑิตํ พุทฺธสฺส ภควโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ วสนานุจฺฉวิกํ มหนฺตํ ปาสาทํ ตสฺส ปริวารปาสาทสหสฺสญฺจ เตสํ ปริวารภาเวน กุฏิมณฺฑปจงฺกมนาทีนิ จ กาเรนฺตี นวหิ มาเสหิ วิหารํ นิฏฺฐาเปสิฯ ปรินิฏฺฐิเต จ วิหาเร นวเหว หิรญฺญโกฏีหิ วิหารมหํ กาเรนฺตี ปญฺจมเตฺตหิ สหายิกาสเตหิ สทฺธิํ ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ตสฺส สมฺปตฺติํ ทิสฺวา โสมนสฺสชาตา สหายิกา อาห ''อิมํ เอวรูปํ ปาสาทํ กาเรนฺติยา ยํ มยา ปุญฺญํ ปสุตํ, ตํ อนุโมทถ, ปตฺติทานํ โว ทมฺมี''ติฯ ''อโห สาธุ อโห สาธู''ติ ปสนฺนจิตฺตา สพฺพาปิ อนุโมทิํสุฯ

ตตฺถ อญฺญตรา อุปาสิกา วิเสสโต ตํ ปตฺติทานํ มนสากาสิฯ สา น จิรเสฺสว กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติฯ ตสฺสา ปุญฺญานุภาเวน อเนกกูฏาคารปาการอุยฺยานโปกฺขรณิอาทิปฏิมณฺฑิตํ โสฬสโยชนายามวิตฺถารเพฺพธํ อตฺตโน ปภาย โยชนสตํ ผรนฺตํ อากาสจาริํ มหนฺตํ วิมานํ ปาตุรโหสิฯ สา คจฺฉนฺตีปิ อจฺฉราสหสฺสปริวารา สห วิมาเนน คจฺฉติฯ วิสาขา ปน มหาอุปาสิกา วิปุลปริจฺจาคตาย สทฺธาสมฺปตฺติยา จ นิมฺมานรตีสุ นิพฺพตฺติตฺวา สุนิมฺมิตเทวราชสฺส อคฺคมเหสิภาวํ สมฺปาปุณิฯ อถายสฺมา อนุรุโทฺธ เทวจาริกํ จรโนฺต ตํ วิสาขาย สหายิกํ ตาวติํสภวเน อุปฺปนฺนํ ทิสฺวา –

๗๒๙. ''อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๗๓๐. ''ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา สทฺทา นิจฺฉรนฺติ, สวนียา มโนรมาฯ

๗๓๑. ''ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา คนฺธา ปวายนฺติ, สุจิคนฺธา มโนรมาฯ

๗๓๒. ''วิวตฺตมานา กาเยน, ยา เวณีสุ ปิฬนฺธนา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๗๓๓. ''วฏํสกา วาตธุตา, วาเตน สมฺปกมฺปิตา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๗๓๔. ''ยาปิ เต สิรสฺมิํ มาลา, สุจิคนฺธา มโนรมา;
วาติ คโนฺธ ทิสา สพฺพา, รุโกฺข มญฺชูสโก ยถาฯ

๗๓๕. ''ฆายเส ตํ สุจิคนฺธํ, รูปํ ปสฺสสิ อมานุสํ;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล''นฺติฯ –

อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ สาปิ ตสฺส เอวํ พฺยากาสิ –

๗๓๖. ''สาวตฺถิยํ มยฺหํ สขี ภทเนฺต, สงฺฆสฺส กาเรสิ มหาวิหารํ;
ตตฺถปฺปสนฺนา อหมานุโมทิํ, ทิสฺวา อคารญฺจ ปิยญฺจ เมตํฯ

๗๓๗. ''ตาเยว เม สุทฺธนุโมทนาย, ลทฺธํ วิมานพฺภุตทสฺสเนยฺยํ;
สมนฺตโต โสฬสโยชนานิ, เวหายสํ คจฺฉติ อิทฺธิยา มมฯ

๗๓๘.กูฏาคารา นิเวสา เม, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
ททฺทลฺลมานา อาภนฺติ, สมนฺตา สตโยชนํฯ

๗๓๙.‘‘โปกฺขรโญฺญ จ เม เอตฺถ, ปุถุโลมนิเสวิตา;
อโจฺฉทกา วิปฺปสนฺนา, โสณฺณวาลุกสนฺถตาฯ

๗๔๐.‘‘นานาปทุมสญฺฉนฺนา, ปุณฺฑรีกสโมตตา;
สุรภี สมฺปวายนฺติ, มนุญฺญา มาลุเตริตาฯ

๗๔๑.‘‘ชมฺพุโย ปนสา ตาลา, นาฬิเกรวนานิ จ;
อโนฺตนิเวสเน ชาตา, นานารุกฺขา อโรปิมาฯ

๗๔๒.‘‘นานาตูริยสงฺฆุฎฺฐํ, อจฺฉราคณโฆสิตํ;
โยปิ มํ สุปิเน ปเสฺส, โสปิ วิโตฺต สิยา นโรฯ

๗๔๓.‘‘เอตาทิสํ อพฺภุตทสฺสเนยฺยํ, วิมานํ สพฺพโส ปภํ;
มม กเมฺม หิ นิพฺพตฺตํ, อลํ ปุญฺญานิ กาตเว’’ติฯ

๗๓๖. ตตฺถ **สาวตฺถิยํ มยฺหํ สขี ภทเนฺต, สงฺฆสฺส กาเรสิ มหาวิหาร**นฺติ ภเนฺต อนุรุทฺธ , สาวตฺถิยา สมีเป ปาจีนปเสฺส มยฺหํ มม สกฺขี สหายิกา วิสาขา มหาอุปาสิกา อาคตาคตํ จาตุทฺทิสํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุทฺทิสฺส นวหิรญฺญโกฎิปริจฺจาเคน ปุพฺพารามํ นาม มหนฺตํ วิหารํ กาเรสิฯ **ตตฺถปฺปสนฺนา อหมานุโมทิ**นฺติ ตสฺมิํ วิหาเร กตปริโยสิเต สงฺฆสฺส นิยฺยาทิยมาเน ตาย กเต ปตฺติทาเน ‘‘อโห ฐาเน วต ปริจฺจาโค กโต’’ติ ปสนฺนา รตนตฺตเย กมฺมผเล จ สญฺชาตปสาทา อหํ อนุโมทิํฯ วตฺถุวเสน ตสฺสา อนุโมทนาย อุฬารภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘ทิสฺวา อคารญฺจ ปิยญฺจ เมต’’**นฺติ อาหฯ สหสฺสคพฺภํ อติวิย รมณียํ เทววิมานสทิสํ ตญฺจ อคารํ มหนฺตํ ปาสาทํ ปิยญฺจ เม พุทฺธปฺปมุขํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ตาทิสํ มหนฺตํ ธนปริจฺจาคํ ทิสฺวา อนุโมทินฺติ โยชนาฯ

๗๓๗. **ตาเยว เม สุทฺธนุโมทนายา**ติ ยถาวุตฺตาย เทยฺยธมฺมปริจฺจาคาภาเวน สุทฺธาย เกวลาย อนุโมทนาเยวฯ **ลทฺธํ วิมานพฺภุตทสฺสเนยฺย**นฺติ มยฺหํ ปุเพฺพ อีทิสสฺส อภูตปุพฺพตาย อพฺภุตํ สมนฺตภทฺทกภาเวน อติวิย สุรูปตาย จ ทสฺสเนยฺยํ อิมํ วิมานํ ลทฺธํ อธิคตํฯ เอวํ ตสฺส วิมานสฺส อภิรูปตํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปมาณมหตฺตํ ปภาวมหตฺตํ อุปโภควตฺถุมหตฺตญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘สมนฺตโต โสฬสโยชนานี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิทฺธิยา มมา**ติ มม ปุญฺญิทฺธิยาฯ

๗๓๙. **โปกฺขรโญฺญ**ติ โปกฺขรณิโยฯ **ปุถุโลมนิเสวิตา**ติ ทิพฺพมเจฺฉหิ อุปเสวิตาฯ

๗๔๐. **นานาปทุมสญฺฉนฺนา**ติ สตปตฺตสหสฺสปตฺตาทิเภเทหิ นานาวิเธหิ รตฺตปทุเมหิ รตฺตกมเลหิ จ สญฺฉาทิตาฯ **ปุณฺฑรีกสโมตตา**ติ นานาวิเธหิ เสตกมเลหิ สมนฺตโต อวตตา, นานารุกฺขา อโรปิมา สุรภี สมฺปวายนฺตีติ โยชนาฯ

๗๔๒. **โสปี**ติ โส สุปินทสฺสาวีปิฯ **วิโตฺต**ติ ตุโฎฺฐฯ

๗๔๓. **สพฺพโส ปภ**นฺติ สมนฺตโต โอภาสมานํฯ **กเมฺม หี**ติ กมฺมนิมิตฺตํฯ **หี**ติ นิปาตมตฺตํฯ เจตนานํ วา อปราปรุปฺปตฺติยา พหุภาวโต ‘‘กเมฺมหี’’ติ วุตฺตํฯ **อล**นฺติ ยุตฺตํฯ

กาตเวติ กาตุํฯ

อิทานิ เถโร วิสาขาย นิพฺพตฺตฏฺฐานํ กถาเปตุกาโม อิมํ คาถมาห –

๗๔๔. ‘‘ตาเยว เต สุทฺธนุโมทนาย,
ลทฺธํ วิมานพฺภุตทสฺสเนยฺยํ;
ยา เจว สา ทานมทาสิ นารี,
ตสฺสา คตึ พฺรูหิ กุหึ อุปฺปนฺนา สา’’ติฯ

๗๔๔. ตตฺถ **ยา เจว สา ทานมทาสิ นารี**ติ ยสฺส ทานสฺส อนุโมทนาย ตฺวํ อีทิสํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภิ, ตํ ทานํ ยา เจว สา นารี อทาสีติ วิสาขํ มหาอุปาสิกํ สนฺธาย วทติฯ ตาย เอว เทวตาย ตสฺสา สมฺปตฺตึ กถาเปตุกาโม อาห ‘‘ตสฺสา คตึ พฺรูหิ กุหึ อุปฺปนฺนา สา’’ติฯ **ตสฺสา คติ**นฺติ ตาย นิพฺพตฺตเทวคตึฯ

อิทานิ เถเรน ปุจฺฉิตมตฺถํ ทเสฺสนฺตี อาห –

๗๔๕. ‘‘ยา สา อหุ มยฺหํ สขี ภทเนฺต, สงฺฆสฺส กาเรสิ มหาวิหารํ;
วิญฺญาตธมฺมา สา อทาสิ ทานํ, อุปฺปนฺนา นิมฺมานรตีสุ เทเวสุฯ

๗๔๖. ‘‘ปชาปตี ตสฺส สุนิมฺมิตสฺส,
อจินฺติโย กมฺมวิปาก ตสฺสา;
ยเมตํ ปุจฺฉสิ ‘กุหึ อุปฺปนฺนา สา’ติ,
ตํ เต วิยากาสึ อนญฺญถา อห’’นฺติฯ

๗๔๕. ตตฺถ **วิญฺญาตธมฺมา**ติ วิญฺญาตสาสนธมฺมา, ปฏิวิทฺธจตุสจฺจธมฺมาติ อโตฺถฯ

๗๔๖. **สุนิมฺมิตสฺสา**ติ สุนิมฺมิตสฺส เทวราชสฺสฯ **อจินฺติโย กมฺมวิปาก ตสฺสา**ติ วิภตฺติโลปํ กตฺวา นิเทฺทโส, ตสฺสา มม สขิยา นิพฺพานรตีสุ นิพฺพตฺตาย กมฺมวิปาโก ปุญฺญกมฺมสฺส วิปากภูตา ทิพฺพสมฺปตฺติ อจินฺติยา อปฺปเมยฺยาติ อโตฺถฯ **อนญฺญถา**ติ อวิปรีตํ ยถาสภาวโตฯ กถํ ปนายํ ตสฺสา สมฺปตฺตึ อญฺญาสีติ? สุภทฺทา วิย ภทฺทาย, วิสาขาปิ เทวธีตา อิมิสฺสา สนฺติกํ อคมาสิฯ

อิทานิ เทวธีตา เถรํ อเญฺญสมฺปิ ทานสมาทปเน นิโยเชนฺตี อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิ –

๗๔๗. ‘‘เตนหเญฺญปิ สมาทเปถ, สงฺฆสฺส ทานานิ ททาถ วิตฺตา;
ธมฺมญฺจ สุณาถ ปสนฺนมานสา, สุทุลฺลโภ ลโทฺธ มนุสฺสลาโภฯ

๗๔๘. ‘‘ยํ มคฺคํ มคฺคาธิปตี อเทสยิ, พฺรหฺมสฺสโร กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ;
สงฺฆสฺส ทานานิ ททาถ วิตฺตา, มหปฺผลา ยตฺถ ภวนฺติ ทกฺขิณาฯ

๗๔๙. ‘‘เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสตฺถา, จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ;
เต ทกฺขิเณยฺยา สุคตสฺส สาวกา, เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิฯ

๗๕๐. ‘‘จตฺตาโร จ ปฏิปนฺนา, จตฺตาโร จ ผเล ฐิตา;
เอส สโงฺฆ อุชุภูโต, ปญฺญาสีลสมาหิโตฯ

๗๕๑. ‘‘ยชมานานํ มนุสฺสานํ, ปุญฺญเปกฺขาน ปาณินํ;
กโรตํ โอปธิกํ ปุญฺญํ, สเงฺฆ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๗๕๒. ‘‘เอโส หิ สโงฺฆ วิปุโล มหคฺคโต, เอสปฺปเมโยฺย อุทธีว สาคโร;
เอเต หิ เสฏฺฐา นรวีรสาวกา, ปภงฺกรา ธมฺมมุทีรยนฺติฯ

๗๕๓. ‘‘เตสํ สุทินฺนํ สุหุตํ สุยิฏฺฐํ, เย สงฺฆมุทฺทิสฺส ททนฺติ ทานํ;
สา ทกฺขิณา สงฺฆคตา ปติฏฺฐิตา, มหปฺผลา โลกวิทูน วณฺณิตาฯ

๗๕๔. ‘‘เอตาทิสํ ยญฺญมนุสฺสรนฺตา, เย เวทชาตา วิจรนฺติ โลเก;
วิเนยฺย มเจฺฉรมลํ สมูลํ, อนินฺทิตา สคฺคมุเปนฺติ ฐาน’’นฺติฯ

๗๔๗. ตตฺถ **เตนหเญฺญปี**ติ เตนหิ อเญฺญปิฯ **เตนา**ติ จ เตน การเณน, **หี**ติ นิปาตมตฺตํฯ ‘‘สมาทเปถา’’ติ วตฺวา สมาทปนาการํ ทเสฺสตุํ **‘‘สงฺฆสฺส ทานานิ ททาถา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ อฏฺฐหิ อกฺขเณหิ วชฺชิตํ มนุสฺสภาวํ สนฺธายาห **‘‘สุทุลฺลโภ ลทฺโธ มนุสฺสลาโภ’’**ติฯ ตตฺถ อฏฺฐ อกฺขณา นาม ตโย อปายา อรูปา อสญฺญสตฺตา ปจฺจนฺตเทโส อินฺทฺริยานํ เวกลฺลํ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิกตา อปาตุภาโว พุทฺธสฺสาติฯ

๗๔๘. **ยํ มคฺค**นฺติ ยํ เขตฺตวิเสเส กตํ ทานํ, ตํ เอกเนฺตน สุคติสมฺปาปนโต สุคติคามิมคฺคํ อปายมคฺคโต ชคฺฆมคฺคาทิโต จ อติวิย เสฏฺฐภาเวน มคฺคาธิปนฺติ กตฺวาฯ ทานมฺปิ หิ สทฺธาหิริโย วิย ‘‘เทวโลกคามิมโคฺค’’ติ วุจฺจติฯ ยถาห –

‘‘สทฺธา หิริยํ กุสลญฺจ ทานํ, ธมฺมา เอเต สปฺปุริสานุยาตา;
เอตญฺหิ มคฺคํ ทิวิยํ วทนฺติ, เอเตน หิ คจฺฉติ เทวโลก’’นฺติฯ(อ. นิ. ๘.๓๒; กถา. ๔๘๐);

‘‘มคฺคาธิปตี’’ติ วา ปาโฐ, ตสฺส อริยมเคฺคน สเทวกสฺส โลกสฺส อธิปติภูโต สตฺถาติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **สงฺฆสฺส ทานานิ ททาถา**ติอาทินา ปุนปิ ทกฺขิเณยฺยสุ ทานสํวิภาเค นิโยเชนฺตี อาหฯ

๗๔๙. อิทานิ ตํ ทกฺขิเณยฺยํ อริยสงฺฆํ สรูปโต ทเสฺสนฺตี **‘‘เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสตฺถา’’**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **เย**ติ อนิยมิตนิเทฺทโสฯ **ปุคฺคลา**ติ สตฺตาฯ **อฏฺฐา**ติ เตสํ คณนปริเจฺฉโทฯ เต หิ จตฺตาโร จ ปฏิปนฺนา จตฺตาโร จ ผเล ฐิตาติ อฏฺฐ โหนฺติฯ **สตํ ปสตฺถา**ติ สปฺปุริเสหิ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวเกหิ อเญฺญหิ จ เทวมนุเสฺสหิ ปสฺสตฺถาฯ กสฺมา? สหชาตสีลาทิคุณโยคโตฯ เตสญฺหิ จมฺปกพกุลกุสุมาทีนํ วิย สหชาตวณฺณคนฺธาทโย สหชาตสีลสมาธิอาทโย คุณา, เตน เต วณฺณคนฺธาทิสมฺปนฺนานิ วิย ปุปฺผานิ เทวมนุสฺสานํ สตํ ปิยา มนาปา ปาสํสิยา จ โหนฺติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสตฺถา’’ติฯ เต ปน สเงฺขปโต โสตาปตฺติมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกํ ยุคํ, เอวํ ยาว อรหตฺตมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ เอกํ ยุคนฺติ จตฺตาริ ยุคานิ โหนฺติฯ เตนาห **‘‘จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ เต ทกฺขิเณยฺยา’’**ติฯ **เต**ติ ปุเพฺพ อนิยมโต อุทฺทิฏฺฐานํ นิยเมตฺวา ทสฺสนํฯ เต หิ สเพฺพปิ กมฺมํ กมฺมผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ทาตพฺพเทยฺยธมฺมสงฺขาตํ ทกฺขิณํ อรหนฺตีติ ทกฺขิเณยฺยา คุณวิเสสโยเคน ทานสฺส มหปฺผลภาวสาธนโตฯ **สุคตสฺส สาวกา**ติ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธมฺมสวนเนฺต อริยาย ชาติยา ชาตตายตํ ธมฺมํ สุณนฺตีติ สาวกาฯ **เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานี**ติ เอเตสุ สุคตสฺส สาวเกสุ อปฺปกานิปิ ทานานิ ทินฺนานิ ปฏิคฺคาหกโต ทกฺขิณาวิสุทฺธิยา มหปฺผลานิ โหนฺติฯ เตนาห ภควา

‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สงฺฆา วา คณา วา, ตถาคตสาวกสโงฺฆ เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติอาทิ (อ. นิ. ๔.๓๔; ๕.๓๒; อิติวุ. ๙๐)ฯ

๗๕๐. **จตฺตาโร จ ปฏิปนฺนา**ติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

อิธ ปน อายสฺมา อนุรุโทฺธ อตฺตนา เทวตาย จ วุตฺตมตฺถํ มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

วิหารวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. จตุริตฺถิวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ จตุริตฺถิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ สาวตฺถิยํ วิหรเนฺต อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวตึสภวนํ คโตฯ โส ตตฺถ ปฏิปาฏิยา ฐิเตสุ จตูสุ วิมาเนสุ จตโสฺส เทวธีตโร ปเจฺจกํ อจฺฉราสหสฺสปริวารา ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺติโย ทิสฺวา ตาหิ ปุเพฺพ กตกมฺมํ ปุจฺฉโนฺต –

๗๕๕. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป.…วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิฯ ตาปิ ตสฺส ปุจฺฉานนฺตรํ ปฏิปาฏิยา พฺยากริํสุฯ ตํ ทเสฺสตุํ –

๗๕๘. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา…เป.…ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

อยํ คาถา วุตฺตาฯ

ตา กิร กสฺสปสฺส ภควโต กาเล เอสิกานามเก รเฏฺฐ ปณฺณกเต นาม นคเร กุลเคเห นิพฺพตฺตา วยปฺปตฺตา ตสฺมิํเยว นคเร ปติกุลํ คตา สมคฺควาสํ วสนฺติฯ ตาสุ เอกา อญฺญตรํ ปิณฺฑจาริกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา อินฺทีวรกลาปํ อทาสิ, อปรา อญฺญสฺส นีลุปฺปลหตฺถกํ อทาสิ, อปรา ปทุมหตฺถกํ อทาสิ, อปรา สุมนมกุฬานิ อทาสิฯ ตา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติํสุ, ตาสํ อจฺฉราสหสฺสํ ปริวาโร อโหสิฯ ตา ตตฺถ ยาวตายุกํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตโต จุตา ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อปราปรํ ตเตฺถว สํสรนฺติโย อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ตเตฺถว อุปฺปนฺนา วุตฺตนเยน อายสฺมตา มหาโมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิตาฯ ตาสุ เอกา อตฺตนา กตํ ปุพฺพกมฺมํ เถรสฺส กเถนฺตี –

๗๕๙. ‘‘อินฺทีวรานํ หตฺถกํ อหมทาสิํ, ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส;
เอสิกานํ อุณฺณตสฺมิํ, นครวเร ปณฺณกเต รเมฺมฯ

๗๖๐. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อาหฯ อปรา –

๗๖๖. ‘‘นีลุปฺปลหตฺถกํ อหมทาสิํ, ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส;
เอสิกานํ อุณฺณตสฺมิํ, นครวเร ปณฺณกเต รเมฺมฯ

๗๖๗. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อาหฯ อปรา –

๗๗๓. ‘‘โอทาตมูลกํ หริตปตฺตํ, อุทกสฺมึ สเร ชาตํ อหมทาสึ;
ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส, เอสิกานํ อุณฺณตสฺมึ;
นครวเร ปณฺณกเต รเมฺมฯ

๗๗๔. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อาหฯ อปรา –

๗๘๐. ‘‘อหํ สุมนา สุมนสฺส สุมนมกุฬานิ, ทนฺตวณฺณานิ อหมทาสึ;
ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส, เอสิกานํ อุณฺณตสฺมึ;
นครวเร ปณฺณกเต รเมฺมฯ

๗๘๑. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อาหฯ

๗๕๙. ตตฺถ **อินฺทีวรานํ หตฺถกนฺ**ติ อุทฺทาลกปุปฺผหตฺถํ วาตฆาตกปุปฺผกลาปํฯ **เอสิกานนฺ**ติ เอสิการฎฺฐสฺสฯ **อุณฺณตสฺมึ นครวเร**ติ อุณฺณเต ภูมิปเทเส นิวิเฎฺฐ เมโฆทรํ ลิหเนฺตหิ วิย อจฺจุคฺคเตหิ ปาสาทกูฎาคาราทีหิ อุณฺณเต อุตฺตมนคเรฯ **ปณฺณกเต**ติ เอวํ นามเก นคเรฯ

๗๖๖. **นีลุปฺปลหตฺถกนฺ**ติ กุวลยกลาปํฯ

๗๗๓. **โอทาตมูลกนฺ**ติ เสตมูลํ, ภิสมูลานํ ธวลตาย วุตฺตํ, ปทุมกลาปํ สนฺธาย วทติฯ เตนาห ‘‘หริตปตฺต’’นฺติอาทิฯ ตตฺถ **หริตปตฺตนฺ**ติ นีลปตฺตํฯ อวิชหิตมกุฬปตฺตสฺส หิ ปทุมสฺส พาหิรปตฺตานิ หริตวณฺณานิ เอว โหนฺติฯ **อุทกสฺมึ สเร ชาตนฺ**ติ สเร อุทกมฺหิ ชาตํ, สโรรุหนฺติ อโตฺถฯ

๗๘๐. **สุมนา**ติ เอวํนามาฯ **สุมนสฺสา**ติ สุนฺทรจิตฺตสฺสฯ **สุมนมกุฬานี**ติ ชาติสุมนปุปฺผมกุฬานิฯ **ทนฺตวณฺณานี**ติ สชฺชุกํ อุลฺลิขิตหตฺถิทนฺตสทิสวณฺณานิฯ

เอวํ ตาหิ อตฺตนา กตกเมฺม กถิเต เถโร ตาสํ อนุปุพฺพึ กถํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิฯ สจฺจปริโยสาเน สา สพฺพาปิ สหปริวารา โสตาปนฺนา อเหสุํฯ เถโร ตํ ปวตฺตึ มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา ธมฺมเทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติฯ

จตุริตฺถิวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. อมฺพวิมานวณฺณนา

ทิพฺพํ เต อมฺพวนํ รมฺมนฺติ อมฺพวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิยํ อญฺญตรา อุปาสิกา อาวาสทานสฺส มหปฺผลตํ มหานิสํสตญฺจ สุตฺวา ฉนฺทชาตา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอวมาห ‘‘อหํ, ภนฺเต, เอกํ อาวาสํ กาเรตุกามา, อิจฺฉามิ ตาทิสํ โอกาสํ, อาจิกฺขตู’’ติฯ ภควา ภิกฺขู อาณาเปสิ, ภิกฺขู ตสฺสา โอกาสํ ทเสฺสสุํฯ สา ตตฺถ รมณียํ อาวาสํ กาเรตฺวา ตสฺส สมนฺตโต อมฺพรุกฺเข โรเปสิฯ โส อาวาโส สมนฺตโต อมฺพปนฺตีหิ ปริกฺขิโตฺต ฉายูทกสมฺปนฺโน มุตฺตาชาลสทิสวาลุกากิณฺณปณฺฑรภูมิภาโค อติวิย มโนหโร อโหสิฯ สา ตํ วิหารํ นานาวเณฺณหิ วเตฺถหิ ปุปฺผทามคนฺธทามาทีหิ จ เทววิมานํ วิย อลงฺกริตฺวา เตลปทีปํ อาโรเปตฺวา อมฺพรุกฺเข จ อหเตหิ วเตฺถหิ เวเฐตฺวา สงฺฆสฺส นิยฺยาเทสิฯ

สา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, ตสฺสา มหนฺตํ วิมานํ ปาตุรโหสิ อมฺพวนปริกฺขิตฺตํฯ สา ตตฺถ อจฺฉราคณปริวาริตา ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อุปคนฺตฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๗๘๓. ‘‘ทิพฺพํ เต อมฺพวนํ รมฺมํ, ปาสาเทตฺถ มหลฺลโก;
นานาตูริยสงฺฆุฎฺฐ, อจฺฉราคณโฆสิโตฯ

๗๘๔. ‘‘ปทีโป เจตฺถ ชลติ, นิจฺจํ โสวณฺณโย มหา;
ทุสฺสผเลหิ รุกฺเขหิ, สมนฺตา ปริวาริโตฯ

๗๘๕. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๗๘๗. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๗๘๘. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ปุริมาย ชาติยา มนุสฺสโลเก;
วิหารํ สงฺฆสฺส กาเรสึ, อเมฺพหิ ปริวาริตํฯ

๗๘๙. ‘‘ปริโยสิเต วิหาเร, กาเรนฺต นิฎฺฐิเต มเห;
อเมฺพหิ ฉาทยิตฺวาน, กตฺวา ทุสฺสมเย ผเลฯ

๗๙๐. ‘‘ปทีปํ ตตฺถ ชาเลตฺวา, โภชยิตฺวา คณุตฺตมํ;
นิยฺยาเทสึ ตํ สงฺฆสฺส, ปสนฺนา เสหิ ปาณิภิฯ

๗๙๑. ‘‘เตน เม อมฺพวนํ รมฺมํ, ปาสาเทตฺถ มหลฺลโก;
นานาตูริยสงฺฆุฎฺฐ, อจฺฉราคณโฆสิโตฯ

๗๙๒. ‘‘ปทีโป เจตฺถ ชลติ, นิจฺจํ โสวณฺณโย มหา;
ทุสฺสผเลหิ รุกฺเขหิ, สมนฺตา ปริวาริโตฯ

๗๙๓. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – สา เทวตา พฺยากาสิฯ

๗๘๓. ตตฺถ **มหลฺลโก**ติ มหโนฺต อายามวิตฺถาเรหิ อุเพฺพเธน จ วิปุโล, อุฬารตโมติ อโตฺถฯ **อจฺฉราคณโฆสิโต**ติ ตํ ปโมทิตุํ สงฺคีติวเสน เจว ปิยสลฺลาปวเสน จ อจฺฉราสเงฺฆน สมฺโคฺฆสิโตฯ

๗๘๘. **ปทีโป เจตฺถ ชลตี**ติ สูริยรสฺมิสมฺชฺชลกิรณวิตาโน รตนปฺปทีโป จ เอตฺถ เอตสฺมิํ ปาสาเท อภิชลติฯ **ทุสฺสผเลหี**ติ ทุสฺสานิ ผลานิ เอเตสนฺติ ทุสฺสผลาฯ เตหิ สมฺคิริยมานทิพฺพวเตฺถหีติ อโตฺถฯ

๗๘๙. **กาเรเนฺต นิฎฺฐิเต มเห**ติ กตปริโยสิตสฺส วิหารสฺส มเห ปูชาย กรียมานาย จฯ **กตฺวา ทุสฺสมเย ผเล**ติ ทุเสฺสเยว เตสํ อมฺพานํ ผลํ กตฺวาฯ

๗๙๐. **คณุตฺตม**นฺติ คณานํ อุตฺตมํ ภควโต สาวกสงฺฆํฯ **นิยฺยาเทสิ**นฺติ สมฺปฎิจฺฉาเปสิํ, อทาสินฺติ อโตฺถฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อมฺพวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ปีตวิมานวณฺณนา

ปีตวเตฺถ ปีตธเชติ ปีตวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ปรินิพฺพุเต รญฺญา อชาตสตฺตุนา อตฺตนา ปฎิลทฺธา ภควโต สรีรธาตุโย คเหตฺวา ถูเป จ มเห จ กเต ราชคหวาสินี อญฺญตรา อุปาสิกา ปาโตว กตสรีรปฎิชคฺคนา ‘‘สตฺถุ ถูปํ ปูเชสฺสามี’’ติ ยถาลทฺธานิ จตฺตาริ โกสาตกีปุปฺผานิ คเหตฺวา สทฺธาเวเคน สมุสฺสาหิตมานสา มคฺคปริสฺสยํ อนุปธาเรตฺวาว ถูปาภิมุขี คจฺฉติฯ อถ นํ ตรุณวจฺฉา คาวี อภิธาวนฺตี เวเคน อาปติตฺวา สิเงฺคน ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ สา ตาวเทว ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺตนฺตี สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อุยฺยานกีฬาย คจฺฉนฺตสฺส ปริวารภูตานํ อฑฺฒติยานํ นาฎกโกฎีนํ มเชฺฌ อตฺตโน สรีรปภาย ตา สพฺพา อภิภวนฺตี สหรเถน ปาตุรโหสิฯ ตํ ทิสฺวา สโกฺก เทวราชา วิมฺหิตจิโตฺต อจฺฉริยพฺภุตชาโต ‘‘กีทิเสน นุ โข โอฬาริเกน กมฺมุนา อยํ เอทิสิํ สุมหติํ เทวิทฺธิมฺปาคตา’’ติ ตํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๗๙๕. ‘‘ปีตวเตฺถ ปีตธเช, ปีตาลงฺการภูสิเต;
ปีตจนฺทนลิตฺตเงฺค, ปีตอุปฺปลมาลินีฯ

๗๙๖. ‘‘ปีตปาสาทสยเน, ปีตาสเน ปีตภาชเน;
ปีตฉเตฺต ปีตรเถ, ปีตเสฺส ปีตพีชเนฯ

๗๙๗. ‘‘กิํ กมฺมมกรี ภเทฺท, ปุเพฺพ มานุสเก ภเว;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

สาปิสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๗๙๘. ‘‘โกสาตกี นาม ลตตฺถิ ภเนฺต, ติตฺติกา อนภิจฺฉิตา;
ตสฺสา จตฺตาริ ปุปฺผานิ, ถูปํ อภิหริํ อหํฯ

๗๙๙. ‘‘สตฺถุ สรีรมุทฺทิสฺส, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
นาสฺส มคฺคํ อเวกฺขิสฺสํ, น ตคฺคมนสา สตีฯ

๘๐๐. ‘‘ตโต มํ อวธี คาวี, ถูปํ อปตฺตมานสํ;
ตญฺจาหํ อภิสเญฺจยฺยํ, ภิโยฺย นูน อิโต สิยาฯ

๘๐๑. ‘‘เตน กเมฺมน เทวินฺท, มฆวา เทวกุญฺชร;

ปหาย มานุสํ เทหํ, ตว สหพฺยมาคตา’’ติฯ

๗๙๕-๖. ตตฺถ **ปีตจนฺทนลิตฺตงฺค**ติ สุวณฺณวณฺเณน จนฺทเนน อนุลิตฺตสรีเรฯ **ปีตปาสาทสยเน**ติ สพฺพโสวณฺณมเยน ปาสาเทน สุวณฺณปริกฺขิเตฺตหิ สยเนหิ จ สมนฺนาคเตฯ เอวํ สพฺพตฺถ เหฏฺฐา อุปริ จ ปีตสเทฺทน สุวณฺณเมว คหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๗๙๘. **ลตตฺถี**ติ ลตา อตฺถิฯ **ภเนฺต**ติ สกฺกํ เทวราชานํ คารเวน อาลปติฯ **อนภิจฺฉิตา**ติ น อภิกงฺขิตาฯ

๗๙๙. **สรีร**นฺติ สรีรภูตํ ธาตุํฯ อวยเว จายํ สมุทายโวหาโร ยถา ‘‘ปโฏ ฑโฑฺฒ, สมุโทฺท ทิโฎฺฐ’’ติ จฯ **อสฺสา**ติ โครูปสฺสฯ **มคฺค**นฺติ อาคมนมคฺคํฯ **น อเวกฺขิสฺส**นฺติ น โอโลกยึฯ กสฺมา? **น ตคฺคมนสา สตี**ติ, ตสฺสํ คาวิยํ คตมนา ฐปิตมนา น โหนฺตี, อญฺญทตฺถุ ภควโต ถูปคตมนา เอว สมานาติ อโตฺถฯ ‘‘ตทงฺคมนสา สตี’’ติ จ ปาโฐ, ตทเงฺค ตสฺส ภควโต ธาตุยา อเงฺค มโน เอติสฺสาติ ตทงฺคมนสาฯ เอวํภูตา อหํ ตทา ตสฺสา มคฺคํ นาเวกฺขิสฺสนฺติ ทเสฺสติฯ

๘๐๐. **ถูปํ อปตฺตมานส**นฺติ ถูปํ เจติยํ อสมฺปตฺตอชฺฌาสยํ, มนสิ ภโวติ หิ มานโส, อชฺฌาสโย มโนรโถฯ ‘‘ถูปํ อุปคนฺตฺวา ปุเปฺผหิ ปูเชสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนมโนรถสฺส อสมฺปุณฺณตาย เอวํ วุตฺตํฯ ถูปํ เจติยํ ปน ปุเปฺผหิ ปูชนจิตฺตํ สิทฺธเมว, เยน สา เทวโลเก อุปฺปนฺนาฯ **ตญฺจาหํ อภิสเญฺจยฺย**นฺติ ตเญฺจ อหํ อภิสญฺจิเนยฺยํ, ปุปฺผปูชเนน หิ ปุญฺญํ อหํ ถูปํ อภิคนฺตฺวา ยถาธิปฺปายํ ปูชเนน สมฺมเทว จิเนยฺยํ อุปจิเนยฺยนฺติ อโตฺถฯ ***ภิโยฺย นูน อิโต สิยา***ติ อิโต ยถาลทฺธสมฺปตฺติโตปิ ภิโยฺย อุปริ อุตฺตริตรา สมฺปตฺติ สิยาติ มเญฺญติ อโตฺถฯ

๘๐๑. **มฆวา เทวกุญฺชรา**ติ อาลปนํฯ ตตฺถ **เทวกุญฺชรา**ติ สพฺพพลปรกฺกมาทิวิเสเสหิ เทเวสุ กุญฺชรสทิโสฯ **สหพฺย**นฺติ สหภาวํฯ

๘๐๒. ‘‘อิทํ สุตฺวา ติทสาธิปติ, มฆวา เทวกุญฺชโร;
ตาวตึเส ปสาเทโนฺต, มาตลึ เอตทพฺรวี’’ติฯ –

อิทํ ธมฺมสงฺคาหกวจนํฯ ตโต สโกฺก มาตลิปมุขสฺส เทวคณสฺส อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิ –

๘๐๓. ‘‘ปสฺส มาตลิ อเจฺฉรํ, จิตฺตํ กมฺมผลํ อิทํ;
อปฺปกมฺปิ กตํ เทยฺยํ, ปุญฺญํ โหติ มหปฺผลํฯ

๘๐๔. ‘‘นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหิ, อปฺปกา นาม ทกฺขิณา;
ตถาคเต วา สมฺพุเทฺธ, อถ วา ตสฺส สาวเกฯ

๘๐๕. ‘‘เอหิ มาตลิ อเมฺหปิ, ภิโยฺย ภิโยฺย มเหมเส;
ตถาคตสฺส ธาตุโย, สุโข ปุญฺญานมุจฺจโยฯ

๘๐๖. ‘‘ติฎฺฐเนฺต นิพฺพุเต จาปิ, สเม จิเตฺต สมํ ผลํ;
เจโตปณิธิเหตุหิ, สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตึฯ

๘๐๗. ‘‘พหูนํ วต อตฺถาย, อุปฺปชฺชนฺติ ตถาคตา;
ยตฺถ การํ กริตฺวาน, สคฺคํ คจฺฉนฺติ ทายกา’’ติฯ

๘๐๒. ตตฺถ **ปสาเทนฺต**ติ ปสนฺนํ กโรนฺต, รตนตฺตเย สทฺธํ อุปฺปาเทนฺตติ อโตฺถฯ

๘๐๓. **จิตฺต**นฺติ วิจิตฺตํ อจินฺเตยฺยํฯ **กมฺมผล**นฺติ เทยฺยธมฺมสฺส อนุฬารเตฺตปิ เขตฺต สมฺปตฺติยา จ จิตฺตสมฺปตฺติยา จ อุฬารสฺส ปุญฺญกมฺมสฺส ผลํ ปสฺสาติ โยชนาฯ **อปฺปกมฺปิ กตํ เทยฺยํ, ปุญฺญํ โหติ มหปฺผล**นฺติ เอตฺถ **กต**นฺติ การวเสน สกฺการวเสน อายตเน วินิยุตฺ ตํฯ **เทยฺย**นฺติ ทาตพฺพวตฺถุํฯ **ปุญฺญ**นฺติ ตถาปวตฺตํ ปุญฺญกมฺมํฯ

๘๐๔. อิทานิ ยตฺถ อปฺปกมฺปิ กตํ ปุญฺญํ มหปฺผลํ โหติ, ตํ ปากฏํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต **''นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหี''**ติ คาถมาหฯ ตํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

๘๐๕-๖. **อเมฺหปี**ติ มยมฺปิฯ **มเหมเส**ติ มหามเส ปูชามเสฯ **เจโตปณิธิเหตุ หี**ติ อตฺต โน จิตฺตสฺส สมฺมเทว ฐปนนิมิตฺตํ, อตฺตสมฺมาปณิธาเนนาติ อโตฺถฯ เตนาห ภควา –

''น ตํ มาตาปิตา กยิรา, อเญฺญ วาปิ จ ญาตกา;
สมฺมา ปณิหิตํ จิตฺตํ, เสยฺยโส นํ ตโต กเร''ติฯ (ธ. ป. ๔๓);

เอวญฺจ ปน วตฺวา สโกฺก เทวานมิโนฺท อุยฺยานกีฬาย อุสฺสาหํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา ตโตว ปฏินิวตฺติตฺวา อตฺตนา อภิณฺหํ ปูชเนยฺยฏฺฐานภูเต จูฬามณิเจติเย สตฺตาหํ ปูชํ อกาสิฯ อถ อปเรน สมเยน เทวจาริกํ คตสฺส อายสฺมโต นารทเตฺถรสฺส ตํ ปวตฺติํ คาถาเหว กเถสิ, เถโร ธมฺมสงฺคาหกานํ อาโรเจสิ, เต ตถา นํ สงฺคหํ อาโรเปสุนฺติฯ

ปีตวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. อุจฺฉุวิมานวณฺณนา

โอภาสยิตฺวา ปถวิํ สเทวกนฺติ อุจฺฉุวิมานํฯ ตํ เหฏฺฐา อุจฺฉุวิมาเนน ปาฬิโต จ อฏฺฐุปฺปตฺติโต จ สทิสเมวฯ เกวลํ ตตฺถ สสฺสุ สุณิสํ ปีฐเกน ปหริตฺวา มาเรสิ, อิธ ปน เลฑฺฑุ นาติ อยเมว วิเสโสฯ วตฺถุโน ปน ภินฺนตฺตา อุภยมฺปิ วิสุํเยว สงฺคหํ อารุฬฺหนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๘๐๘. ''โอภาสยิตฺวา ปถวิํ สเทวกํ, อติโรจสิ จนฺทิมสูริยา วิย;
สิริยา จ วเณฺณน ยเสน เตชสา, พฺรหฺมาว เทเว ติทเส สหินฺทเกฯ

๘๐๙. ''ปุจฺฉามิ ตํ อุปฺปลมาลธารินี, อาเวฬินี กญฺจนสนฺนิภตฺตเจ;
อลงฺกเต อุตฺตมวตฺถธารินี, กา ตฺวํ สุเภ เทวเต วนฺทเส มมํฯ

๘๑๐. ''กิํ ตฺวํ ปุเร กมฺมมกาสิ อตฺตนา, มนุสฺสภูตา ปุริมาย ชาติยา;
ทานํ สุจิณฺณํ อถ สีลสญฺญมํ, เกนุปปนฺนา สุคติํ ยสสฺสินี;
เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล''นฺติฯ –

อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร ปุจฺฉิฯ ตโต เทวตา อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๘๑๑. ''อิทานิ ภเนฺต อิมเมว คามํ, ปิณฺฑาย อมฺหากํ ฆรํ อุปาคมิ;
ตโต เต อุจฺฉุสฺส อทาสิํ ขณฺฑิกํ, ปสนฺนจิตฺตา อตุลาย ปีติยาฯ

๘๑๒. ''สสฺสุ จ ปจฺฉา อนุยุญฺชเต มมํ, กหํ นุ อุจฺฉุํ วธุเก อวากิริ;

น ฉฑฺฑิตํ โน ปน ขาทิตํ มยา, สนฺตสฺส ภิกฺขุสฺส สยํ อทาสหํฯ

๘๑๓. ‘‘ตุยฺหํ นฺวิทํ อิสฺสริยํ อโถ มม’, อิติสฺสา สสฺสุ ปริภาสเต มมํ;
เลฑฺฑุํ คเหตฺวา ปหารํ อทาสิ เม, ตโต จุตา กาลกตามฺหิ เทวตาฯ

๘๑๔. ‘‘ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา, สุขญฺจ กมฺมํ อนุโภมิ อตฺตนา;
เทเวหิ สทฺธิํ ปริจารยามหํ, โมทามหํ กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๘๑๕. ‘‘ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา, สุขญฺจ กมฺมํ อนุโภมิ อตฺตนา;
เทวินฺทคุตฺตา ติทเสหิ รกฺขิตา, สมปฺปิตา กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๘๑๖. ‘‘เอตาทิสํ ปุญฺญผลํ อนปฺปกํ, มหาวิปากา มม อุจฺฉุทกฺขิณา;
เทเวหิ สทฺธิํ ปริจารยามหํ, โมทามหํ กามคุเณหิ ปญฺจหิฯ

๘๑๗. ‘‘เอตาทิสํ ปุญฺญผลํ อนปฺปกํ, มหาชุติกา มม อุจฺฉุทกฺขิณา;
เทวินฺทคุตฺตา ติทเสหิ รกฺขิตา, สหสฺสเนตฺตริว นนฺทเน วเนฯ

๘๑๘. ‘‘ตุวญฺจ ภนฺเต อนุกมฺปกํ วิทุํ, อุเปจฺจ วนฺทิํ กุสลญฺจ ปุจฺฉิสํ;
ตโต เต อุจฺฉุสฺส อทาสิํ ขณฺฑิกํ, ปสนฺนจิตฺตา อตุลาย ปีติยา’’ติฯ

เสสํ วุตฺตสทิสเมวาติฯ

อุจฺฉุวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. วนฺทนวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ วนฺทนวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู อญฺญตรสฺมิํ คามกาวาเส วสฺสํ วสิตฺวา วุตฺถวสฺสา ปวาเรตฺวา เสนาสนํ ปฏิสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิํ อุทฺทิสฺส ภควนฺตํ ทสฺสนตฺถาย คจฺฉนฺตา อญฺญตรสฺส คามสฺส มเชฺฌน อติกฺกมนฺติฯ ตตฺถ อญฺญตรา อิตฺถี เต ภิกฺขู ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา สญฺชาตคารวพหุมานา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สิรสฺมิํ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ยาว ทสฺสนูปจารา ปสาทโสมฺมานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิ ฯ สา อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติฯ อถ นํ ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวนฺติํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๘๑๙. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน…เป.…วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๘๒๒. ‘‘สา เทวตา อตฺตมนา…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๘๒๓. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูตา, ทิสฺวาน สมเณ สีลวเนฺต;
ปาทานิ วนฺทิตฺวา มนํ ปสาทยิํ, วิตฺตา จหํ อญฺชลิกํ อกาสิํฯ

๘๒๔. ‘‘เตนมฺหิ เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิฯ

๘๒๓. ตตฺถ **สมเณ**ติ สมิตปาเปฯ **สีลวเนฺต**ติ สีลคุณยุเตฺตฯ **มนํ ปสาทยินฺ**ติ ‘‘สาธุรูปา วติเม อยฺยา ธมฺมจาริโน สมจาริโน พฺรหฺมจาริโน’’ติ เตสํ คุเณ อารพฺภ จิตฺตํ ปสาเทสิํฯ **วิตฺตา จหํ อญฺชลิกํ อกาสินฺ**ติ ตุฏฺฐา โสมนสฺสชาตา อหํ วนฺทิํฯ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ปสาทวิกสิตานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ทสฺสนมตฺตมฺปิ อิเมสํ สตฺตานํ พหูปการํ, ปเคว วนฺทนาติฯ เตนาห **‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ’’**ติอาทิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

วนฺทนวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. รชฺชุมาลาวิมานวณฺณนา

อภิกฺกเนฺตน วเณฺณนาติ รชฺชุมาลาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน คยาคามเก อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ธีตา ตสฺมิํเยว คาเม เอกสฺส พฺราหฺมณกุมารสฺส ทินฺนา ปติกุลํ คตา, ตสฺมิํ เคเห อิสฺสริยํ วเตฺตนฺตี ติฏฺฐติฯ สา ตสฺมิํ เคเห ทาสิยา ธีตรํ ทิสฺวา น สหติฯ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย โกเธน ตฏฺตฏายมานา อโกฺกสติ ปริภาสติ, ขฏกญฺจสฺสา เทติฯ ยทา ปน สา วยปฺปตฺติยา กิจฺจสมตฺถา ชาตา, ตทา นํ ชณฺณุกปฺปรมุฏฺฐีหิ ปหรเตว ยถา ตํ ปุริมชาตีสุ พทฺธาฆาตาฯ

สา กิร ทาสี กสฺสปทสพลสฺส กาเล ตสฺสา สามินี อโหสิ, อิตรา ทาสีฯ สา ตํ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ มุฏฺฐิอาทีหิ จ อภิณฺหํ อภิหนติฯ สา เตน นิพฺพินฺนา ยถาพลํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ‘‘อนาคเต อหํ สามินี หุตฺวา อิมิสฺสา อุปริ อิสฺสริยํ วเตฺตยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ฐเปสิฯ อถ สา ทาสี ตโต จุตา อปราปรํ สํสรนฺตี อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท วุตฺตนเยน คยาคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ปติกุลํ คตา, อิตราปิ ตสฺสา ทาสี อโหสิฯ เอวํ พทฺธาฆาตตาย สา ตํ วิเหเฐติฯ

เอวํ วิเหเฐนฺตี อการเณเนว เกเสสุ คเหตฺวา หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ สุหตํ หนิฯ สา นฺหาปิตสาลํ คนฺตฺวา ขุรมุณฺฑํ กาเรตฺวา อคมาสิฯ สามินี ‘‘กิํ เช ทุฏฺฐทาสิ มุณฺฑนมเตฺตน ตว วิปฺปโมโกฺข’’ติ รชฺชุํ สีเส พนฺธิตฺวา ตตฺถ นํ คเหตฺวา โอณเมตฺวา ฆาเตติ, ตสฺสา ตญฺจ รชฺชุํ อปเนตุํ น เทติฯ ตโต ปฏฺฐาย ทาสิยา ‘‘รชฺชุมาลา’’ติ นามํ อโหสิฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกเนฺต รชฺชุมาลาย โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ, ตสฺสา จ พฺราหฺมณิยา สรเณสุ สีเลสุ จ ปติฏฺฐานํ ทิสฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิ ฉพฺพณฺณา พุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชเนฺตฯ รชฺชุมาลาปิ โข ทิวเส ทิวเส ตาย ตถา วิเหฐิยมานา ‘‘กิํ เม อิมินา ทุชฺชีวิเตนา’’ติ นิพฺพินฺนรูปา ชีวิเต มริตุกามา ฆฏํ คเหตฺวา อุทกติตฺถํ คจฺฉนฺตี วิย เคหโต นิกฺขนฺตา อนุกฺกเมน วนํ ปวิสิตฺวา ภควโต นิสินฺนรุกฺขสฺส อวิทูเร อญฺญตรสฺส รุกฺขสฺส สาขาย รชฺชุํ พนฺธิตฺวา ปาสํ กตฺวา อุพฺพนฺธิตุกามา อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตี อทฺทส ภควนฺตํ ตตฺถ นิสินฺนํ ปาสาทิกํ ปสาทนียํ อุตฺตมทมถสมถมนุปฺปตฺตํ ฉพฺพณฺณพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชนฺตํฯ ทิสฺวา พุทฺธคารเวน อากฑฺฒิยมานหทยา ‘‘กิํ นุ โข ภควา มาทิสานมฺปิ ธมฺมํ เทเสติ, ยมหํ สุตฺวา อิโต ทุชฺชีวิตโต มุเจฺจยฺย’’นฺติ จิเนฺตสิฯ

อถ ภควา ตสฺสา จิตฺตาจารํ โอโลเกตฺวา ‘‘รชฺชุมาเล’’ติ อาหฯ สา ตํ สุตฺวา อมเตน วิย อภิสิตฺตา ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฏฺฐา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ตสฺสา ภควา อนุปุพฺพิกถานุปุพฺพกํ จตุสจฺจกถํ กเถสิ, สา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา ‘‘วฏฺฏติ

เอตฺตโก รชฺชุมาลาย อนุคฺคโห, อิทาเนสา เกนจิ อปฺปธํสิยา ชาตา’’ติ อรญฺญโต นิกฺขมิตฺวา คามสฺส อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ รชฺชุมาลาปิ อตฺตานํ วินิปาเตตุํ อภพฺพตาย ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺนตาย จ ‘‘พฺราหฺมณี มํ หนตุ วา วิเหเฐตุ วา ยํ วา ตํ วา กโรตู’’ติ ฆเฏน อุทกํ คเหตฺวา เคหํ อคมาสิฯ สามิโก เคหทฺวาเร ฐิโต ตํ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ อชฺช อุทกติตฺถํ คตา จิรายิตฺวา อาคตา, มุขวณฺโณ จ เต อติวิย วิปฺปสนฺโน, ตฺวญฺจ อเญฺญน อากาเรน อุปฏฺฐาสิ, กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิฯ

พฺราหฺมโณ ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา รชฺชุมาลาย อุปริ ‘‘ตยา น กิญฺจิ กาตพฺพ’’นฺติ สุณิสาย วตฺวา ตุฏฺฐมานโส สีฆตรํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา สาทเรน กตปฏิสนฺถาโร สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา อตฺตโน เคหํ อาเนตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิตฺวา ภควนฺตํ ภุตฺตาวึ โอนีตปตฺตปาณึ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, สุณิสาปิสฺส อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ คยาคามวาสิโนปิ พฺราหฺมณคหปติกา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อเปฺปกเจฺจ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อเปฺปกเจฺจ สโมฺมทนียํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

สตฺถา รชฺชุมาลาย ตสฺสา จ พฺราหฺมณิยา ปุริมชาตีสุ กตกมฺมํ วิตฺถารโต กเถตฺวา สมฺปตฺตปริสาย อนุรูปํ ธมฺมํ เทเสสิ ฯ ตํ สุตฺวา พฺราหฺมณี จ มหาชโน จ ตตฺถ สนฺนิปติโต สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา อาสนา วุฏฺฐหิตฺวา สาวตฺถิเมว อคมาสิฯ พฺราหฺมโณ รชฺชุมาลํ ธีตุฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ตสฺส สุณิสา รชฺชุมาลํ ปิยจกฺขูหิ โอโลเกนฺตี ยาวชีวํ มนาเปเนว สิเนเหน ปริหริฯ รชฺชุมาลา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติ, อจฺฉราสหสฺสญฺจสฺสา ปริวาโร อโหสิฯ สา สฏฺฐิสกฏภารปฺปมาเณหิ ทิพฺพาภรเณหิ ปฏิมณฺฑิตตฺตภาวา อจฺฉราสหสฺสปริวุตฺตา นนฺทนวนาทีสุ มหตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมานา ปมุทิตมนา วิจรติฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ คโต ตํ มหเนฺตน ทิพฺพานุภาเวน มหติยา เทวิทฺธิยา วิโชฺชตมานํ ทิสฺวา ตาย กตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิฯ

๘๒๖. ‘‘อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต;
หเตฺถ ปาเท จ วิคฺคยฺห, นจฺจสิ สุปฺปวาทิเตฯ

๘๒๗. ‘‘ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา สทฺทา นิจฺฉรนฺติ, สวนียา มโนรมาฯ

๘๒๘. ‘‘ตสฺสา เต นจฺจมานาย, องฺคมเงฺคหิ สพฺพโส;
ทิพฺพา คนฺธา ปวายนฺติ, สุจิคนฺธา มโนรมาฯ

๘๒๙. ‘‘วิวตฺตมานา กาเยน, ยา เวณีสุ ปิฬนฺธนา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๘๓๐. ‘‘วฏํสกา วาตธุตา, วาเตน สมฺปกมฺปิตา;
เตสํ สุยฺยติ นิโคฺฆโส, ตูริเย ปญฺจงฺคิเก ยถาฯ

๘๓๑. ‘‘ยาปิ เต สิรสฺมึ มาลา, สุจิคนฺธา มโนรมา;
วาติ คโนฺธ ทิสา สพฺพา, รุโกฺข มญฺชูสโก ยถาฯ

๘๓๒. ‘‘ฆายเส ตํ สุจิคนฺธํ, รูปํ ปสฺสสิ อมานุสํ;

เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข, กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ

๘๒๖. ตตฺถ **หเตฺถ ปาเท จ วิคฺคยฺหา**ติ หเตฺถ จ ปาเท จ วิวิเธหิ อากาเรหิ คเหตฺวา, ปุปฺผมุฏฺฐิปุปฺผญฺชลิอาทิเภทสฺส สาขาภินยสฺส ทสฺสนวเสน วิวิเธหิ อากาเรหิ หเตฺถ, จ, สมปาทาทีนมฺปิ ฐานวิเสสานํ ทสฺสนวเสน วิวิเธหิ อากาเรหิ ปาเท จ อุปาทิยิตฺวาติ อโตฺถฯ จ-สเทฺทน สาขาภินยํ สงฺคณฺหาติฯ **นจฺจสี**ติ นฏสิฯ **ยา ตฺวน**ฺติ ยา ตฺวํ ตฺตนยวเสน นจฺจํ กโรสีติ อโตฺถฯ **สุปฺปวาทิเต**ติ สุนฺทเร ปวชฺชเน สติ ตว นจฺจสฺส อนุรูปวเสน วีณาวํสมุทิงฺคตาฬาทิเกวาทิยมาเน, ปญฺจงฺคิเก ตูริเย ปคฺคยฺหมาเนติ อโตฺถฯ เสสํ เหฏฺฐาวิมาเน วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ เถเรน ปุจฺฉิตา สา เทวตา อตฺตโน ปุริมชาติอาทึ อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๘๓๓. ‘‘ทาสี อหํ ปุเร อาสึ, คยายํ พฺราหฺมณสฺสหํ;
อปฺปปุญฺญา อลกฺขิกา, รชฺชุมาลาติ มํ วิทูฯ

๘๓๔. ‘‘อโกฺกสานํ วธานญฺจ, ตชฺชนาย จ อุคฺคตา;
กุฏํ คเหตฺวา นิกฺขมฺม, อคญฺฉึ อุทหาริยาฯ

๘๓๕. ‘‘วิปเถ กุฏํ นิกฺขิปิตฺวา, วนสณฺฑํ อุปาคมึ;
‘อิเธวาหํ มริสฺสามิ, โก อโตฺถ ชีวิเตน เม’ฯ

๘๓๖. ‘‘ทฬฺหํ ปาสํ กริตฺวาน, อาสุมฺภิตฺวาน ปาทเป;
ตโต ทิสา วิโลเกสึ, ‘โก นุ โข วนมสฺสิโต’ฯ

๘๓๗. ‘‘ตตฺถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ, สพฺพโลกหิตํ มุนึ;
นิสินฺนํ รุกฺขมูลสฺมึ, ฌายนฺตํ อกุโตภยํฯ

๘๓๘. ‘‘ตสฺสา เม อหุ สํเวโค, อพฺภุโต โลมหํสโน;
‘โก นุ โข วนมสฺสิโต, มนุสฺโส อุทาหุ เทวตา’ฯ

๘๓๙. ‘‘ปาสาทิกํ ปสาทนียํ, วนา นิพฺพนมาคตํ;
ทิสฺวา มโน เม ปสีทิ, นายํ ยาทิสกีทิโสฯ

๘๔๐. ‘‘คุตฺตินฺทฺริโย ฌานรโต, อพหิคฺคตมานโส;
หิโต สพฺพสฺส โลกสฺส, พุโทฺธ อยํ ภวิสฺสติฯ

๘๔๑. ‘‘ภยเภรโว ทุราสโท, สีโหว คุหมสฺสิโต;
ทุลฺลภายํ ทสฺสนาย, ปุปฺผํ โอทุมฺพรํ ยถาฯ

๘๔๒. ‘‘โส มํ มุทูหิ วาจาหิ, อาลปิตฺวา ตถาคโต;
รชฺชุมาเลติ มํโวจ, สรณํ คจฺฉ ตถาคตํฯ

๘๔๓. ‘‘ตาหํ คิรํ สุณิตฺวาน, เนลํ อตฺถวตึ สุจึ;
สณฺหํ มุทุญฺจ วคฺคุญฺจ, สพฺพโสกาปนูทนํฯ

๘๔๔. ‘‘กลฺลจิตฺตญฺจ มํ ญตฺวา, ปสนฺนํ สุทฺธมานสํ;
หิโต สพฺพสฺส โลกสฺส, อนุสาสิ ตถาคโตฯ

๘๔๕.อิทํ ทุกฺขนฺติ มํโวจ, อยํ ทุกฺขสฺส สมฺภโว;
ทุกฺขนิโรโธ มโคฺค จ, อญฺชโส อมโตคโธฯ

๘๔๖.‘‘อนุกมฺปกสฺส กุสลสฺส, โอวาทมฺหิ อหํ ฐิตา;
อชฺฌคา อมตํ สนฺติํ, นิพฺพานํ ปทมจฺจุตํฯ

๘๔๗.‘‘สาหํ อวฏฺฐิตาเปมา, ทสฺสเน อวิกมฺปินี;
มูลชาตาย สทฺธาย, ธีตา พุทฺธสฺส โอรสาฯ

๘๔๘.‘‘สาหํ รมามิ กีฬามิ, โมทามิ อกุโตภยา;
ทิพฺพมาลํ ธารยามิ, ปิวามิ มธุมทฺทวํฯ

๘๔๙.‘‘สฏฺฐิตูริยสหสฺสานิ, ปฏิโพธํ กโรนฺติ เม;
อาฬโมฺพ คคฺคโร ภีโม, สาธุวาที จ สํสโยฯ

๘๕๐.‘‘โปกฺขโร จ สุผโสฺส จ, วิณาโมกฺขา จ นาริโย;
นนฺทา เจว สุนนฺทา จ, โสณทินฺนา สุจิมฺหิตาฯ

๘๕๑.‘‘อลมฺพุสา มิสฺสเกสี จ, ปุณฺฑรีกาติทารุณี;
เอณีผสฺสา สุผสฺสา จ, สุภทฺทา มุทุวาทินีฯ

๘๕๒.‘‘เอตา จญฺญา จ เสยฺยาเส, อจฺฉรานํ ปโพธิกา;
ตา มํ กาเลนุปาคนฺตฺวา, อภิภาสนฺติ เทวตาฯ

๘๕๓.‘‘หนฺท นจฺจาม คายาม, หนฺท ตํ รมยามเส;
นยิทํ อกตปุญฺญานํ, กตปุญฺญานเมวิทํฯ

๘๕๔.‘‘อโสกํ นนฺทนํ รมฺมํ, ติทสานํ มหาวนํ;
สุขํ อกตปุญฺญานํ, อิธ นตฺถิ ปรตฺถ จฯ

๘๕๕.‘‘สุขญฺจ กตปุญฺญานํ, อิธ เจว ปรตฺถ จ;
เตสํ สหพฺยกามานํ, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุํ;
กตปุญฺญา หิ โมทนฺติ, สเคฺค โภคสมงฺคิโนฯ

๘๕๖.‘‘พหูนํ วต อตฺถาย, อุปฺปชฺชนฺติ ตถาคตา;
ทกฺขิเณยฺยา มนุสฺสานํ, ปุญฺญเกฺขตฺตานมากรา;
ยตฺถ การํ กริตฺวาน, สเคฺค โมทนฺติ ทายกา’’ติฯ

๘๓๓. ตตฺถ **ทาสี อหํ ปุเร อาสิ**นฺติ ปุเร ปุริมชาติยํ อหํ อโนฺตชาตา ทาสี อโหสิํฯ ตตฺถ กสฺสาติ อาห **‘‘คยายํ พฺราหฺมณสฺสห’’**นฺติ, คยานามเก คาเม อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺสฯ **หนฺติ** นิปาตมตฺตํฯ **อปฺปปุญฺญา**ติ มนฺทภาคฺยา อปุญฺญาฯ **อลกฺขิกา**ติ นิสฺสิริกา กาลกณฺณีฯ **รชฺชุมาลาติ มํ วิทุ**นฺติ, เกเส คเหตฺวา อากฑฺฒนปริกฑฺฒนทุเกฺขน มุณฺฑเก กเต ปุนปิ ตทตฺถเมว สีเส ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา ฐปิตรชฺชุกุณฺฑลกวเสน ‘‘รชฺชุมาลา’’ติ มํ มนุสฺสา ชานิํสุฯ

๘๓๔. **วธานนฺ**ติ ตาฬนานํฯ **ตชฺชนายา**ติ ภยสํตชฺชเนนฯ **อุคฺคตา**ติ อุคฺคตาย โทมนสฺสุปฺปตฺติยาฯ **อุทหาริยา**ติ อุทกหาริกา, อุทกํ อาหรนฺตี วิย หุตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ

๘๓๕. **วิปเถ**ติ อปเถ, มคฺคโต อปกฺกมิตฺวาติ อโตฺถฯ **กฺวโตฺถ**ติ โก อโตฺถฯ โสเยว วา ปาโฐฯ

๘๓๖. **ทฬฺหํ ปาสํ กริตฺวานา**ติ พนฺธนปาสํ ถิรํ อจฺฉิชฺชนกํ กตฺวาฯ **อาสุมฺภิตฺวาน ปาทเป**ติ วิฏเป ลคฺคนวเสน ปาทเป รุเกฺข ขิปิตฺวาฯ **ตโต ทิสา วิโลเกสิํ, โก นุ โข วนมสฺสิโต**ติ อิมํ วนํ ปวิสนวเสน อสฺสิโต นุ โข โกจิ อตฺถิ, ยโต เม มรณนฺตราโย สิยาติ อธิปฺปาโยฯ

๘๓๗. **สมฺพุทฺธ**นฺติอาทิ ตทา ตสฺสา ตาทิเส นิจฺฉเย อสติปิ สภาววเสน วุตฺตํฯ ตสฺสโตฺถ – สยเมว สมฺมเทว จ สพฺพสฺสาปิ พุชฺฌิตพฺพสฺส พุทฺธตฺตา **สมฺพุทฺธํ,** มหากรุณาโยเคนหีนาทิเภทภินฺนสฺส สพฺพสฺสาปิ โลกสฺส เอกนฺตหิตตฺตา **สพฺพโลกหิตํ,** อุภยโลกํ มุนนโต **มุนิํ,** นิสชฺชาวเสน กิเลสาภิสงฺขาเรหิ ฐานา จาวนาภาเวน จ **นิสินฺนํ,** อารมฺมณูปนิชฺฌาเนน ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน จ **ฌายนฺตํ,** โพธิมูเลเยว ภยเหตูนํ สมุจฺฉินฺนตฺตา กุโตจิปิ ภยาภาวโต **อกุโตภย**นฺติ เวทิตพฺพํฯ

๘๓๘. **สํเวโค** นาม สโหตฺตปฺปํ ญาณํ, โส ตสฺสา ภควโต ทสฺสเนน อุปฺปชฺชิฯ เตนาห **"ตสฺสา เม อหุ สํเวโค"**ติฯ

๘๓๙. **ปาสาทิก**นฺติ ปสาทาวหํ, ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณอสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาเกตุมาลาลงฺกตาย สมนฺตปาสาทิกาย อตฺตโน สรีรโสภาสมฺปตฺติยา รูปกายทสฺสนพฺยาวฏสฺส ชนสฺส สาธุภาวโต ปสาทสํวฑฺฒนนฺติ อโตฺถฯ **ปสาทนีย**นฺติ ทสพล-จตุเวสารชฺชฉอสาธารณญาณ-อฎฺฐารสาเวณิก-พุทฺธธมฺมปภุติอปริมาณคุณสมนฺนาคตาย ธมฺมกายสมฺปตฺติยา สริกฺขกชนสฺส ปสีทิตพฺพยุตฺตํ, ปาสาทิกนฺติ อโตฺถฯ **วนา**ติ กิเลสวนโต อปกฺกมิตฺวาฯ **นิพฺพนมาคต**นฺติ นิตฺตณฺหภาวํ นิพฺพานเมว อุปคตํ อธิคตํฯ **ยาทิสกีทิโส**ติ โย วา โส วา, ปจุรชโนติ อโตฺถฯ

๘๔๐-๔๑. มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ อคฺคมคฺคโคปนาย โคปิตตฺตา **คุตฺตินฺทฺริโย**ฯ อคฺคผลชฺฌานาภิรติยา **ฌานรโต**ฯ ตโต เอว พหิทฺธาเตหิ รูปาทิอารมฺมเณหิ อปกฺกมิตฺวา วิสยชฺฌเตฺต นิพฺพาเน จ โอคาฬฺหจิตฺตตาย **อพหิคฺคตมานโส**ฯ มิจฺฉาคาหโมจนภเยน วิปลฺลาสวเนฺตหิ มิจฺฉาทิฎฺฐิเกหิ ภายิตพฺพโต เตสญฺจ ภยชนนโต **ภยเภรโว**ฯ ปโยคาสยวิปเนฺนหิ อนุปคมนียโต จ เกนจิปิ อนาสาทนียโต จ **ทุราสโทฯ ทุลฺลภาย**นฺติ ทุลฺลโภ อยํฯ **ทสฺสนายา**ติ ทฎฺฐุมฺปิฯ **ปุปฺผํ โอทุมฺพรํ ยถา**ติ ยถา นาม อุทุมฺพเร ภวํ ปุปฺผํ ทุลฺลภทสฺสนํ, กทาจิเทว ภเวยฺย, น วา ภเวยฺย, เอวํ อีทิสสฺส อุตฺตมปุคฺคลสฺสาติ อโตฺถฯ

๘๔๒. **โส ตถาคโต มุทูหิ วาจาหิ** สณฺหาย วาจาย **"รชฺชุมาเล"ติ มํ อาลปิตฺวา** อามเนฺตตฺวา **สรณํ คจฺฉ ตถาคต**นฺติ "ตถา อาคโต"ติอาทินา **ตถาคตํ** สมฺมาสมฺพุทฺธํ **สรณํ คจฺฉา**ติ **มํ อโวจ** อภาสีติ โยชนาฯ

๘๔๓-๔. **ตาห**นฺติ ตํ อหํฯ **คิร**นฺติ วาจํฯ **เนล**นฺติ นิโทฺทสํฯ **อตฺถวติ**นฺติ อตฺถยุตฺตํ สาตฺถํ , เอกนฺตหิตํ วาฯ วจีโสเจยฺยตาย **สุจิํ**ฯ อกกฺขฬตาย **สณฺหํ**ฯ เวเนยฺยานํ มุทุภาวกรตฺตา **มุทุ**ฯ สวนียภาเวน **วคฺคุํฯ สพฺพโสกาปนูทน**นฺติ ญาติพฺยสนาทิวเสน อุปฺปชฺชนกสฺส

สพฺพสฺสาปิ โสกสฺส วิโนทนํ คิรํ สุตฺวาน ปสนฺนจิตฺตา อโหสินฺติ สมฺพนฺโธฯ สพฺพเมตํ ทานกถํ อาทึ กตฺวา อุสฺสกฺกิตฺวา เนกฺขเมฺม อานิสํสํ วิภาวนวเสน ปวตฺติตํ ภควโต อนุปุพฺพิกถํ สนฺธาย วทติฯ เตเนวาห “**กลฺลจิตฺตญฺจ มํ ญตฺวา**”ติอาทิฯ

ตตฺถ **กลฺลจิตฺต**นฺติ กมฺมนิยจิตฺตํ, เหฏฺฐา ปวตฺติตเทสนาย อสฺสทฺธิยาทีนํ จิตฺตโทสานํ วิคตตฺตา อุปริเทสนาย ภาชนภาวูปคมเนน กมฺมกฺขมจิตฺตํ, ภาวนากมฺมสฺส โยคฺคจิตฺตนฺติ อโตฺถฯ เตเนวาห “**ปสนฺนํ สุทฺธมานส**”นฺติฯ ตตฺถ “**ปสนฺน**”นฺติ อิมินา อสฺสทฺธิยาปคมมาห, “**สุทฺธมานส**”นฺติ อิมินา กามจฺฉนฺทาทิอปคมเนน มุทุจิตฺตตํ อุทคฺคจิตฺตตญฺจ ทเสฺสติฯ **อนุสาสี**ติ โอวทิ, สามุกฺกํสิกาย ธมฺมเทสนาย สห อุปาเยน ปวตฺตินิวตฺติโย อุปทิสีติ อโตฺถฯ เตเนวาห “**อิทํ ทุกฺข**”นฺติอาทิฯ อนุสาสิตาการทสฺสนเญฺหตํฯ

๘๔๕. ตตฺถ **อิทํ ทุกฺขนฺติ มํโวจา**ติ อิทํ ตณฺหาวชฺชํ เตภูมกํ ธมฺมชาตํ พาธกสภาวตฺตา กุจฺฉิกํ หุตฺวา ตุจฺฉสภาวตฺตา ตถตฺตา จ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ มยฺหํ อภาสิฯ **อยํ ทุกฺขสฺส สมุภโว**ติ อยํ อามตณฺหาทิเภทา ตณฺหา ยถาวุตฺตสฺส ทุกฺขสฺส สมฺภโว ปภโว อุปฺปตฺติ เหตุ สมุทโย อริยสจฺจนฺติฯ **ทุกฺขนิโรโธ**ติ ทุกฺขสฺส สนฺติภาโว อสงฺขตธาตุ นิโรโธ อริยสจฺจนฺติฯ อนฺตทฺวยสฺส ปริวชฺชนโต **อญฺชโส** นิพฺพานคามินิปฏิปทาภาวโต **อมโตคโธ** มโคฺค อริยสจฺจนฺติ มํ อโวจาติ สมฺพนฺโธฯ

๘๔๖. **กุสลสฺสา**ติ โอวาททาเน เวเนยฺยทมเน เฉกสฺส, อปฺปมาทปฏิปตฺติยา วา มตฺถกปฺปตฺติยา อนวชฺชสฺสฯ **โอวาทมฺหิ อหํ ฐิตา**ติ ยถาวุเตฺต โอวาเท อนุสิฏฺฐิยํ สิกฺขาตฺตยปาริปูริยา สจฺจปฏิเวเธน อหํ ปติฏฺฐิตาฯ เตนาห “**อชฺฌคา อมตํ สนฺติํ, นิพฺพานํ ปทมจฺจุต**”นฺติ, อิทํ โอวาเท ปติฏฺฐานสฺส การณวจนํฯ ยา นิจฺจตาย มรณาภาวโต **อมตํ,** สพฺพทุกฺขวูปสมตาย **สนฺติํ**, อธิคตานํ อจวนเหตุตาย **อจฺจุตํ นิพฺพานํ ปทํ อชฺฌคา** อธิคญฺฉิ, สา เอกํเสน สตฺถุ โอวาเท ปติฏฺฐิตา นามาติฯ

๘๔๗. **อวฏฺฐิตาเปมา**ติ ทฬฺหภตฺตี รตนตฺตเย นิจฺจลปสาทสิเนหาฯ กสฺมา? ยสฺมา **ทสฺสเน อวิกมฺปินี,** ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา, สฺวากฺขาโต ธโมฺม, สุปฺปฏิปโนฺน สโงฺฆ’’ติ เอตสฺมิํ สมฺมาทสฺสเน อจลา เกนจิ อจาลนียาฯ เกน ปเนตํ อวิกมฺปนนฺติ อาห **“มูลชาตาย สทฺธายา”**ติฯ อยํ ‘‘อิติปิ โส ภควา อรห’’นฺติอาทินา (ม. นิ. ๑.๗๔; สํ. นิ. ๕.๙๙๗; อ. นิ. ๙.๒๗) สมฺมาสมฺพุเทฺธ, ‘‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺมา’ติอาทินา ตสฺส ธเมฺม, ‘‘สุปฺปฏิปโนฺน ภควโต สาวกสโงฺฆ’’ติอาทินา ตสฺส สเงฺฆ จ สจฺจาภิสมยสงฺขาเตน มูเลน ชาตมูลา สทฺธา, ตาย อหํ อวิกมฺปินีติ ทเสฺสติฯ ตโต เอว **ธีตา พุทฺธสฺส โอรสา**ติ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อุเร วายามชนิตาภิชาติตาย โอรสปุตฺตีฯ

๘๔๘. **สาหํ รมามี**ติ สา อหํ ตทา อริยาย ชาติยา อิทานิ เทวูปปตฺติยา อาคตา มคฺครติยา ผลรติยา จ รมามิ, กามคุณรติยา **กีฬามิ,** อุภเยนาปิ **โมทามิ**ฯ อตฺตานุวาทภยาทีนํ อปคตตฺตา **อกุโตภยาฯ มธุมทฺทวนฺ**ติ มธุสงฺขาตํ มทฺทวกรํ, นจฺจนคายนกาเลสุ สรีรสฺส สรสฺส จ มุทุภาวาวหํ คนฺธปานํ สนฺธาย วทติฯ‘‘มธุมาทว’’นฺติปิ ปฐนฺติ, อาทวํ ยาวทวํ ยาวเทว ทวตฺถํ มธุรํ ปิวามีติ อโตฺถฯ

๘๔๙. **ปุญฺญเกฺขตฺตานมากรา**ติ สเทวกสฺส โลกสฺส ปุญฺญเกฺขตฺตภูตานํ อริยานํ มคฺคผลฏฺฐานํ อริยสงฺฆสฺส อากรา อุปฺปตฺติฏฺฐานํ ตถาคตาฯ **ยถา**ติ ยสฺมิํ ปุญฺญเกฺขเตฺตฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อตฺตนา จ เทวตาย จ ปวตฺติตํ อิมํ กถาสลฺลาปํ มนุสฺส โลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

รชฺชุมาลาวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฏฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมึ

ทฺวาทสวตฺถุปฏิมณฺฑิตสฺส จตุตฺถสฺส มณฺชิฏฺฐกวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิตา จ อิตฺถิวิมานวณฺณนาฯ

๒. ปุริสวิมานํ

๕. มหารถวโคฺค

๑. มณฺฑูกเทวปุตฺตวิมานวณฺณนา

มหารถวเคฺค **โก เม วนฺทติ ปาทานี**ติ มณฺฑูกเทวปุตฺตวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเรฯ โส ปจฺจูสเวลายํ พุทฺธาจิณฺณํ มหากรุณา สมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐาย เวเนยฺยพนฺธเว สเตฺต โวโลเกโนฺต อทฺทส ‘‘อชฺช มยิ สายนฺหสมเย ธมฺมํ เทเสเนฺต เอโก มณฺฑูโก มม สเร นิมิตฺตํ คณฺหโนฺต ปรูปกฺกเมน มริตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา มหตา เทวปริวาเรน มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว อาคมิสฺสติ, ตตฺถ พหูนํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี’’ติ ทิสฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ จมฺปานครํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา, ภิกฺขูนํ สุลภปิณฺฑปาตํ กตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ วิหารํ ปวิสิตฺวา ภิกฺขูสุ วตฺตํ ทเสฺสตฺวา, อตฺตโน อตฺตโน ทิวาฏฺฐานํ คเตสุ คนฺธกุฏิํ ปวิสิตฺวา ผลสมาปตฺติสุเขน ทิวสภาคํ เขเปตฺวา, สายนฺหสมเย จตูสุ ปริสาสุ สนฺนิปติตาสุ สุรภิคนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ตงฺขณานุรูเปน ปาฏิหาริเยน โปกฺขรณิตีเร ธมฺมสภามณฺฑปํ ปวิสิตฺวา อลงฺกตวรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน มโนสิลาตเล สีหนาทํ นทโนฺต อจฺฉมฺภีตเกสรสีโห วิย อฏฺฐงฺค สมนฺนาคตํ พฺรหฺมสฺสรํ นิจฺฉาเรโนฺต อจิเนฺตเยฺยน พุทฺธานุภาเวน อนุปมาย พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสตุํ อารภิฯ

ตสฺมิญฺจ ขเณ เอโก มณฺฑูโก โปกฺขรณิโต อาคนฺตฺวา ‘‘ธโมฺม เอโส วุจฺจตี’’ติ ธมฺมสญฺญาย สเร นิมิตฺตํ คณฺหโนฺต ปริสปริยเนฺต นิปชฺชิฯ อเถโก วจฺฉปาโล ตํ ปเทสํ อาค โต สตฺถารํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ปริสญฺจ ปรเมน อุปสเมน ธมฺมํ สุณนฺตํ ทิสฺวา ตคฺคตมานโส ทณฺฑ โมลุพฺภ ติฏฺฐโนฺต มณฺฑูกํ อโนโลเกตฺวา ตสฺส สีเส สนฺนิรุมฺภิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ธมฺมสญฺญาย ปสนฺนจิโตฺต ตาวเทว กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติตฺวา สุตฺตปฺปพุโทฺธ วิย ตตฺถ อจฺฉราสงฺฆปริวุตํ อตฺตานํ ทิสฺวา ‘‘กุโต นุ โข อิธ อหํ นิพฺพโตฺต’’ติ อาวเชฺชโนฺต ปุริมชาติํ ทิสฺวา ‘‘อหมฺปิ นาม อิธ อุปฺปชฺชิํ, อีทิสญฺจ สมฺปตฺติํ ปฏิลภิํ, กิํ นุ โข กมฺมํ อกาสิ’’นฺติ อุปธาเรโนฺต อญฺญํ น อทฺทส อญฺญตฺร ภควโต สเร นิมิตฺตคฺคาหาฯ โส ตาว เทว สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา วิมานโต โอตริตฺวา, มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว มหตา ปริวาเรน มหเนฺตน ทิพฺพานุภาเวน อุปสงฺกมิตฺวา, ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ภควา ชานโนฺตว มหาชนสฺส กมฺมผลํ พุทฺธานุภาวญฺจ ปจฺจกฺขํ กาตุํ –

๘๕๗. ‘‘โก เม วนฺทติ ปาทานิ, อิทฺธิยา ยสสา ชลํ;
อภิกฺกเนฺตน วเณฺณน, สพฺพา โอภาสยํ ทิสา’’ติฯ –

ปุจฺฉิฯ ตตฺถ **โก**ติ เทวนาคยกฺขมนุสฺสาทีสุ โก, กตโมติ อโตฺถฯ **เม**ติ มมฯ **ปาทานี**ติ ปาเทฯ **อิทฺธิยา**ติ อิมาย อีทิสาย เทวิทฺธิยาฯ **ยสสา**ติ อิมินา อีทิเสน ปริวาเรน ปริเจฺฉเทน จฯ **ชลนฺ**ติ วิโชฺชตมาโนฯ **อภิกฺกเนฺตนา**ติ อติวิย กเนฺตน กมนีเยน สุนฺทเรนฯ **วเณฺณนา**ติ ฉวิวเณฺณน, สรีรวณฺณนิภายาติ อโตฺถฯ

อถ เทวปุโตฺต อตฺตโน ปุริมชาติอาทิํ อาวิ กโรโนฺต อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๘๕๘. มณฺฑูโกหํ ปุเร อาสึ, อุทเก วาริโคจโร;
ตว ธมฺมํ สุณนฺตสฺส, อวธี วจฺฉปาลโกฯ

๘๕๙. มุหุตฺตํ จิตฺตปสาทสฺส, อิทฺธึ ปสฺส ยสญฺจ เม;
อานุภาวญฺจ เม ปสฺส, วณฺณํ ปสฺส ชุติญฺจ เมฯ

๘๖๐. ‘‘เย จ เต ทีฆมทฺธานํ, ธมฺมํ อโสฺสสุํ โคตม;
ปตฺตา เต อจลฏฺฐานํ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร’’ติฯ

๘๕๘. ตตฺถ **ปุเร**ติ ปุริมชาติยํฯ **อุทเก**ติ อิทํ ตทา อตฺตโน อุปฺปตฺติฏฺฐานทสฺสนํฯ **อุทเก มณฺฑูโก**ติ เอเตน อุทฺธุมายิกาทิกสฺส ถเล มณฺฑูกสฺส นิวตฺตนํ กตํ โหติฯ คาโว จรนฺติ เอตฺถาติ โคจโร, โคจโร วิยาติ โคจโร, ฆาเสสนฏฺฐานํฯ วาริ อุทกํ โคจโร เอตสฺสาติ **วาริโคจโร** ฯ อุทกจารีปิ หิ โกจิ กจฺฉปาทิ อวาริโคจโรปิ โหตีติ ‘‘วาริโคจโร’’ติ วิเสเสตฺวา วุตฺตํฯ **ตว ธมฺมํ สุณนฺตสฺสา**ติ พฺรหฺมสฺสเรน กรวีกรุตมญฺชุนา เทเสนฺตสฺส ตว ธมฺมํ ‘‘ธโมฺม เอโส วุจฺจตี’’ติ สเร นิมิตฺตคฺคาหวเสน สุณนฺตสฺส, อนาทเร เจตํ สามิวจนํ เวทิตพฺพํฯ **อวธี วจฺฉปาลโก**ติ วเจฺฉ รกฺขโนฺต โคปาลทารโก มม สมีปํ อาคนฺตฺวา ทณฺฑโมลุพฺภิตฺวา ติฏฺฐโนฺต มม สีเส ทณฺฑํ สนฺนิรุมฺภิตฺวา มํ มาเรสิฯ

๘๕๙. **มุหุตฺตํ จิตฺตปสาทสฺสา**ติ ตว ธเมฺม มุหุตฺตมตฺตํ อุปฺปนฺนสฺส จิตฺตปสาทสฺส เหตุภูตสฺส **อิทฺธิ**นฺติ สมิทฺธึ, ทิพฺพวิภูตินฺติ อโตฺถฯ **ยส**นฺติ ปริวารํฯ **อานุภาว**นฺติ กามวณฺณิตาทิทิพฺพานุภาวํฯ **วณฺณ**นฺติ สรีรวณฺณสมฺปตฺติํฯ **ชุติ**นฺติ ทฺวาทสโยชนานิ ผรณสมตฺถํ ปภาวิเสสํฯ

๘๖๐. **เย**ติ เย สตฺตาฯ จ-สโทฺท พฺยติเรเกฯ **เต**ติ ตวฯ **ทีฆมทฺธาน**นฺติ พหุเวลํฯ **อโสฺสสุ**นฺติ สุณึสุฯ **โคตมา**ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน อาลปติฯ **อจลฏฺฐาน**นฺติ นิพฺพานํฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – โคตม ภควา อหํ วิย อิตฺตรเมว กาลํ อสุณิตฺวา เย ปน กตปุญฺญา จิรํ กาลํ ตว ธมฺมํ อโสฺสสุํ โสตุํ ลภึสุ, เต ทีฆรตฺตํ สํสารพฺยสนาภิภูตา อิเม สตฺตา ยตฺถ คนฺตฺวา น โสเจยฺยุํ, ตํ อโสกํ สสฺสตภาเวน อจลํ สนฺติปทํ ปตฺตา เอว, น เตสํ ตสฺส ปตฺติยา อนฺตราโยติฯ

อถสฺส ภควา สมฺปตฺตปริสาย จ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน โส เทวปุโตฺต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ เทวปุโตฺต ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อญฺชลึ กตฺวา สห ปริวาเรน เทวโลกเมว คโตติฯ

มณฺฑูกเทวปุตฺตวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. เรวตีวิมานวณฺณนา

อุเฏฺฐหิ เรวเต สุปาปธเมฺมติ เรวตีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ เตน สมเยน พาราณสิยํ สทฺธาสมฺปนฺนสฺส กุลสฺส ปุโตฺต นนฺทิโย นาม อุปาสโก อโหสิ สทฺธาสมฺปโนฺน ทายโก ทานปติ สงฺฆุปฏฺฐาโกฯ อถสฺส มาตาปิตโร สมฺมุขเคหโต มาตุลธีตรํ เรวติํ นาม กญฺญํ อาเนตุกามา อเหสุํฯ สา ปน อสฺสทฺธา อทานสีลา, นนฺทิโย ตํ น อิจฺฉิฯ ตสฺส มาตา เรวติํ อาห ‘‘อมฺม, ตฺวํ อิมํ เคหํ อาคนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสีทนฏฺฐานํ หริเตน โคมเยน อุปลิมฺปิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปหิ, อาธารเก ฐเปหิ, ภิกฺขูนํ อาค

ตกาเล วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา นิสีทาเปตฺวา ธมกรเณน ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ภุตฺตกาเล ปตฺตานิ โธวาหิ, เอวํ เม ปุตฺตสฺส อาราธิกา ภวิสฺสสี''ติฯ สา ตถา อกาสิฯ อถ นํ ''โอวาทกฺขมา ชาตา''ติ ปุตฺตสฺส อาโรเจตฺวา เตน ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิเต ทิวสํ ฐเปตฺวา อาวาหํ กรึสุฯ

อถ นํ นนฺทิโย อาห ''สเจ ภิกฺขุสงฺฆํ มาตาปิตโร จ เม อุปฏฺฐหิสฺสสิ, เอวํ อิมสฺมึ เคเห วสิตุํ ลภิสฺสสิ, อปฺปมตฺตา โหหี''ติฯ สา ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กิญฺจิ กาลํ สทฺธา วิย หุตฺวา ภตฺตารํ อนุวตฺเตนฺตี เทฺว ปุตฺเต วิชายิฯ นนฺทิยสฺส มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ เคเห สพฺพิสฺสริยํ ตสฺสา เอว อโหสิฯ นนฺทิโยปิ มหาทานปติ หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ปฏฺฐเปสิ, กปณทฺธิกาทีนมฺปิ เคหทฺวาเร ปากวตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ อิสิปตนมหาวิหาเร จตูหิ คพฺเภหิ ปฏิมณฺฑิตํ จตุสาลํ กาเรตฺวา มญฺจปีฐาทีนิ อตฺถราเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ตถาคตสฺส หตฺเถ ทกฺขิโณทกํ ปาเตตฺวา นิยฺยาเทสิ, สห ทกฺขิโณทกทาเนน ตาวตึสภวเน อายามโต จ วิตฺถารโต จ สมนฺตา ทฺวาทสโยชนิโก โยชนสตุพฺเพโธ สตฺตรตนมโย อจฺฉราคณสหสฺสสงฺฆุฏฺโฐ ทิพฺพปาสาโท อุคฺคญฺฉิฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรนฺโต ตํ ปาสาทํ ทิสฺวา อตฺตานํ วนฺทิตุํ อาคเต เทวปุตฺเต ปุจฺฉิ ''กสฺสายํ ปาสาโท''ติ? ''อิมสฺส , ภนฺเต, ปาสาทสฺส สามิโก มนุสฺสโลเก พาราณสิยํ นนฺทิโย นาม กุฏุมฺพิยปุตฺโต สงฺฆสฺส อิสิปตนมหาวิหาเร จตุสาลํ กาเรสิ, ตสฺสายํ นิพฺพตฺโต ปาสาโท''ติ อาหํสุฯ ปาสาเท นิพฺพตฺตเทวจฺฉราโยปิ เถรํ วนฺทิตฺวา ''ภนฺเต, มยํ พาราณสิยํ นนฺทิยสฺส นาม อุปาสกสฺส ปริจาริกา ภวิตุํ อิธ นิพฺพตฺตา, ตสฺส เอวํ วเทถ ''ตุยฺหํ ปริจาริกา ภวิตุํ นิพฺพตฺตา, เทวตาโย ตยิ จิรายเนฺต อุกฺกณฺฐิตา, เทวโลกสมฺปตฺตึ นาม มตฺติกาภาชนํ ภินฺทิตฺวา สุวณฺณภาชนสฺส คหณํ วิย อติมนาป'นฺติ วตฺวา อิธาคมนตฺถาย ตสฺส วเทถา''ติ อาหํสุฯ เถโร ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา สหสา เทวโลกโต อาคนฺตฺวา จตุปริสมชฺเฌ ภควนฺตํ ปุจฺฉิ ''นิพฺพตฺตติ นุ โข, ภนฺเต, กตปุญฺญานํ มนุสฺสโลเก ฐิตานํเยว ทิพฺพสมฺปตฺตี''ติ? ''นนุ เต, โมคฺคลฺลาน, นนฺทิยสฺส เทวโลเก นิพฺพตฺตา ทิพฺพสมฺปตฺติ สามํ ทิฏฺฐา, กสฺมา มํ ปุจฺฉสี''ติ? ''เอวํ, ภนฺเต, นิพฺพตฺตตี''ติ ฯ อถสฺส สตฺถา ''ยถา จิรํ วิปฺปวสิตฺวา อาคตํ ปุริสํ มิตฺตพนฺธวา อภินนฺทนฺติ สมฺปฏิจฺฉนฺติ, เอวํ กตปุญฺญํ ปุคฺคลํ อิโต ปรโลกํ คตํ สกานิ ปุญฺญานิ สมฺปตฺติหตฺเถหิ สมฺปฏิจฺฉนฺติ ปฏิคฺคณฺหนฺตี''ติ ทเสฺสนฺโต –

๒๑๙. ''จิรปฺปวาสึ ปุริสํ, ทูรโต โสตฺถิมาคตํ;
ญาติมิตฺตา สุหชฺชา จ, อภินนฺทนฺติ อาคตํฯ

๒๒๐. ''ตเถว กตปุญฺญมฺปิ, อสฺมา โลกา ปรํ คตํ;
ปุญฺญานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, ปิยํ ญาตีว อาคต''นฺติฯ – คาถา อภาสิ;

นนฺทิโย ตํ สุตฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย ทานานิ เทติ, ปุญฺญานิ กโรติ, โส วณิชฺชาย คจฺฉนฺโต เรวตึ อาห ''ภทฺเท, มยา ปฏฺฐปิตํ สงฺฆสฺส ทานํ อนาถานํ ปากวตฺตญฺจ ตฺวํ อปฺปมตฺตา ปวตฺเตยฺยาสี''ติฯ สา ''สาธู''ติ ปฏิสฺสุณิฯ โส ปวาสคโตปิ ยตฺถ ยตฺถ วาสํ กปฺเปติ, ตตฺถ ตตฺถ ภิกฺขูนํ อนาถานญฺจ ยถาวิภวํ ทานํ เทติเยวฯ ตสฺส อนุกมฺปาย ขีณาสวา ทูรโตปิ อาคนฺตฺวา ทานํ สมฺปฏิจฺฉนฺติฯ เรวตี ปน ตสฺมึ คเต กติปาหเมว ทานํ ปวตฺเตตฺวา อนาถานํ ภตฺตํ อุปจฺฉินฺทิ, ภิกฺขูนมฺปิ ภตฺตํ กณาชกํ พิลงฺคทุติยํ อทาสิ ฯ ภิกฺขูนํ ภุตฺตฏฺฐาเน อตฺตนา ภุตฺตาวเสสานิ สิตฺถานิ มจฺฉมํสขณฺฑมิสฺสกานิ จลกฏฺฐิกานิ จ ปกิริตฺวา มนุสฺสานํ ทเสฺสติ ''ปสฺสถ สมณานํ กมฺมํ, สทฺธาเทยฺยํ นาม เอวํ ฉฑฺฑนฺตี''ติฯ

อถ นนฺทิโย โวหารกสิทฺธิ ยถาลาโภ อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา เรวตึ เคหโต นีหริตฺวา เคหํ ปาวิสิฯ ทุติยทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา นิจฺจภตฺตํ อนาถภตฺตญฺจ สมฺมเทว ปวเตฺตสิ, อตฺตโน สหาเยหิ อุปนีตํ เรวตึ ฆาสจฺฉาทนปรมตาย ฐเปสิฯ โส อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน อตฺตโน วิมาเนเยว นิพฺพตฺติฯ เรวตี ปน สพฺพํ ทานํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘อิเมสํ วเสน มยฺหํ ลาภสกฺกาโร ปริหายี’’ติ ภิกฺขุสงฺฆํ อโกฺกสนฺตี ปริภาสนฺตี วิจรติฯ อถ เวสฺสวโณ เทฺว ยเกฺข อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉถ, ภเณ, พาราณสินคเร อุโคฺฆสถ ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส เรวตี ชีวนฺตีเยว นิรเย ปกฺขิปียตี’ติ’’ฯ ตํ สุตฺวา มหาชโน สํเวคชาโต ภีตตสิโต อโหสิฯ

อถ เรวตี ปน ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ทฺวารํ ถเกตฺวา นิสีทิฯ สตฺตเม ทิวเส ตสฺสา ปาปกมฺมสโญฺจทิเตน เวสฺสวเณน รญฺญา อาณตฺตา ชลิตกปิลเกสมสฺสุกา จิปิฏวิรูปนาสิกา ปริณตทาฐา โลหิตกฺขา สชลธรสมานวณฺณา อติวิย ภยานกรูปา เทฺว ยกฺขา อุปคนฺตฺวา ‘‘อุเฎฺฐหิ, เรวเต, สุปาปธเมฺม’’ติอาทีนิ วทนฺตา นานาพาหาสุ คเหตฺวา ‘‘มหาชโน ปสฺสตู’’ติ สกลนคเร วีถิโต วีถึ ปริพฺภมาเปตฺวา อากาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ตาวตึสภวนํ เนตฺวา นนฺทิยสฺส วิมานํ สมฺปตฺติญฺจสฺสา ทเสฺสตฺวา ตํ วิลปนฺตึเยว อุสฺสทนิรยสมีปํ ปาเปสุํฯ ตํ ยมปุริสา อุสฺสทนิรเย ขิปึสุฯ เตนาห –

๘๖๓. ‘‘อุเฎฺฐหิ เรวเต สุปาปธเมฺม, อปารุตทฺวาเร อทานสีเล;
เนสฺสาม ตํ ยตฺถ ถุนนฺติ ทุคฺคตา, สมปฺปิตา เนรยิกา ทุเขนา’’ติฯ

ตตฺถ **อุเฎฺฐหี**ติ อุฎฺฐห, น ทาเนส ปาสาโท ตํ นิรยภยโต รกฺขิตุํ สโกฺกติ, ตสฺมา สีฆํ อุฎฺฐหิตฺวา อาคจฺฉาหีติ อโตฺถฯ **เรวเต**ติ ตํ นาเมน อาลปติฯ **สุปาปธเมฺม**ติอาทินา อุฎฺฐานสฺส การณํ วทติฯ ยสฺมา ตฺวํ อริยานํ อโกฺกสนปริภาสนาทินา สุฎฺฐุ ลามกปาปธมฺมา, ยสฺมา จ อปารุตํ ทฺวารํ นิรยสฺส ตว ปเวสนตฺถํ, ตสฺมา อุเฎฺฐหีติฯ **อทานสีเล**ติ กสฺสจิ กิญฺจิ น ทานสีเล กทริเย มจฺฉรินี, อิทมฺปิ อุฎฺฐานเสฺสว การณวจนํฯ ยสฺมา ทานสีลานํ อมจฺฉรีนํ ตว สามิกสทิสานํ สุคติยํ นิวาโส, ตาทิสานํ ปน อทานสีลานํ มจฺฉรีนํ นิรเย นิวาโส, ตสฺมา อุเฎฺฐหิ, มุหุตฺตมตฺตมฺปิ ตว อิธ ฐาตุํ น ทสฺสามีติ อธิปฺปาโยฯ **ยตฺถ ถุนนฺติ ทุคฺคตา**ติ ทุกฺขคตตฺตา ทุคฺคตาฯ **เนรยิกา**ติ นิรยทุเกฺขน สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ยสฺมิํ นิรเย ถุนนฺติ, ยาว ปาปกมฺมํ น พฺยนฺติ โหติ, ตาว นิกฺขมิตุํ อลภนฺตา นิตฺถุนนฺติ, ตตฺถ ตํ เนสฺสาม นยิสฺสาม ขิปิสฺสามาติ โยชนาฯ

๘๖๔. ‘‘อิจฺจเฺจว วตฺวาน ยมสฺส ทูตา, เต เทฺว ยกฺขา โลหิตกฺขา พฺรหนฺตา;
ปเจฺจกพาหาสุ คเหตฺวา เรวตํ, ปกฺกามยุํ เทวคณสฺส สนฺติเก’’ติฯ –

อิทํ สงฺคีติการวจนํฯ

ตตฺถ **อิเจฺจว วตฺวานา**ติ อิติ เอว ‘‘อุเฎฺฐหี’’ติอาทินา วตฺวา, วจนสมนนฺตรเมวาติ อโตฺถฯ **ยมสฺส ทูตา**ติ อปฺปฎิเสธนิยตสฺส ยมสฺส รโญฺญ ทูตสทิสาฯ เวสฺสวเณน หิ เต เปสิตาฯ ตถา หิ เต ตาวตึสภวนํ นยึสุฯ เกจิ ‘‘น ยมสฺส ทูตา’’ติ น-การํ ‘‘ยมสฺสา’’ติ ปเทน สมฺพนฺธิตฺวา ‘‘เวสฺสวณสฺส ทูตา’’ติ อตฺถํ วทนฺติ, ตํ น ยุชฺชติฯ น หิ น ยมทูตตาย เวสฺสวณสฺส ทูตาติ สิชฺฌติฯ ยชนฺติ ตตฺถ พลึ อุปหรนฺตีติ **ยกฺขาฯ โลหิตกฺขา**ติ รตฺตนยนาฯ ยกฺขานญฺหิ เนตฺตานิ อติโลหิตานิ โหนฺติฯ **พฺรหนฺตา**ติ มหนฺตาฯ **ปเจฺจกพาหาสู**ติ เอโก เอกพาหายํ, อิตโร อิตรพาหายนฺติ ปเจฺจกํ พาหาสุฯ **เรวต**นฺติ เรวตึฯ เรวตาติปิ ตสฺสา นามเมวฯ ตถา หิ

‘‘เรวเต’’ติ วุตฺตํฯ **ปกฺกามยุ**นฺติ ปกฺกาเมสุํ, อุปเนสุนฺติ อตฺโถฯ **เทวคณสฺสา**ติ ตาวตึสภวเน เทวสงฺฆสฺสฯ

เอวํ เตหิ ยเกฺขหิ ตาวตึสภวนํ เนตฺวา นนฺทิยวิมานสฺส อวิทูเร ฐปิตา เรวตี ตํ สูริยมณฺฑลสทิสํ อติวิย ปภสฺสรํ ทิสฺวา –

๘๖๕. ‘‘อาทิจฺจวณฺณํ รุจิรํ ปภสฺสรํ, พฺยมฺหํ สุภํ กญฺจนชาลฉนฺนํ;
กเสฺสตมากิณฺณชนํ วิมานํ, สุริยสฺส รํสีริว โชตมานํฯ

๘๖๖. ‘‘นารีคณา จนฺทนสารลิตฺตา, อุภโต วิมานํ อุปโสภยนฺติ;
ตํ ทิสฺสติ สุริยสมานวณฺณํ, โก โมทติ สคฺคปโตฺต วิมาเน’’ติฯ –

เต ยเกฺข ปุจฺฉิฯ เตปิ ตสฺสา –

๘๖๗. ‘‘พาราณสิยํ นนฺทิโย นามาสิ, อุปาสโก อมจฺฉรี ทานปติ วทญฺญู;
ตเสฺสตมากิณฺณชนํ วิมานํ, สูริยสฺส รํสีริว โชตมานํฯ

๘๖๘. ‘‘นารีคณา จนฺทนสารลิตฺตา, อุภโต วิมานํ อุปโสภยนฺติ;
ตํ ทิสฺสติ สูริยสมานวณฺณํ, โส โมทติ สคฺคปโตฺต วิมาเน’’ติฯ –

อาจิกฺขิํสุฯ

๘๖๘. ตตฺถ **จนฺทนสารลิตฺตา**ติ สารภูเตน จนฺทนคเนฺธน อนุลิตฺตสรีราฯ **อุภโต วิมาน**นฺติ วิมานํ อุภโต อโนฺต เจว พหิ จ สงฺคีตาทีหิ อุเปจฺจ โสภยนฺติฯ

อถ เรวตี –

๘๖๙. ‘‘นนฺทิยสฺสาหํ ภริยา, อคารินี สพฺพกุลสฺส อิสฺสรา;
ภตฺตุ วิมาเน รมิสฺสามิ ทานหํ, น ปตฺถเย นิรยํ ทสฺสนายา’’ติฯ –

อาหฯ ตตฺถ **อคารินี**ติ เคหสามินีฯ ‘‘ภริยา สคามินี’’ติปิ ปฐนฺติ, ภริยา สหคามินีติ อโตฺถฯ **สพฺพกุลสฺส อิสฺสรา ภตฺตู**ติ มม ภตฺตุ นนฺทิยสฺส สพฺพกุฎุมฺพิกสฺส อิสฺสรา สามินี อโหสิํ, ตสฺมา อิทานิปิ วิมาเน อิสฺสรา ภวิสฺสามีติ อาหฯ **วิมาเน รมิสฺสามิ ทานห**นฺติ เอวํ ปโลเภตฺเมว หิ ตํ เต ตตฺถ เนสุํฯ **น ปตฺถเย นิรยํ ทสฺสนายา**ติ ยํ ปน นิรยํ มํ ตุเมฺห เนตุกามา, ตํ นิรยํ ทสฺสนายปิ น ปตฺถเย, กุโต ปวิสิตุนฺติ วทติฯ

เอวํ วทนฺติเมว ‘‘ตฺวํ ตํ ปเตฺถหิ วา มา วา, กิํ ตว ปตฺถนายา’’ติ นิรยสมีปํ เนตฺวา –

๘๗๐. ‘‘เอโส เต นิรโย สุปาปธเมฺม, ปุญฺญํ ตยา อกตํ ชีวโลเก;
น หิ มจฺฉรี โรสโก ปาปธเมฺม, สคฺคูปคานํ ลภติ สหพฺยต’’นฺติฯ –

คาถมาหํสุฯ ตสฺสโตฺถ – **เอโส ตว นิรโย,** ตยา ทีฆรตฺตํ มหาทุกฺขํ อนุภวิตพฺพฎฺฐานภูโตฯ กสฺมา? **ปุญฺญํ ตยา อกตํ ชีวโลเก,** ยสฺมา มนุสฺสโลเก อปฺปมตฺตกมฺปิ ตยา ปุญฺญํ นาม น กตํ, เอวํ อกตปุโญฺญ ปน ตาทิโส สโตฺต **มจฺฉรี** อตฺตโน สมฺปตฺตินิคูหนลกฺขเณน มจฺฉเรน สมนฺนาคโต, ปเรสํ โรสุปฺปาทเนน **โรสโก,** โลภาทีหิ ปาปธเมฺมหิ สมงฺคีภาวโต **ปาปธเมฺม สคฺคูปคานํ** เทวานํ **สหพฺยตํ** สหภาวํ **น ลภตี**ติ โยชนาฯ

เอวํ ปน วตฺวา เต เทฺว ยกฺขา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ ตํสทิเส ปน เทฺว นิรยปาเล สํสวเก นาม คูถนิรเย ปกฺขิปิตุํ อากฑฺฒเนฺต ปสฺสิตฺวา –

๘๗๑. ‘‘กึ นุ คูถญฺจ มุตฺตญฺจ, อสุจิ ปฏิทิสฺสติ;
ทุคฺคนฺธํ กิมิทํ มีฬฺหํ, กิเมตํ อุปวายตี’’ติฯ –

ตํ นิรยํ ปุจฺฉิฯ

๘๗๒. ‘‘เอส สํสวโก นาม, คมฺภีโร สตโปริโส;
ยตฺถ วสฺสสหสฺสานิ, ตุวํ ปจฺจสิ เรวเต’’ติฯ –

ตสฺมึ กถิเต ตตฺถ อตฺตโน นิพฺพตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ ปุจฺฉนฺตี –

๘๗๓. ‘‘กึ นุ กาเยน วาจาย, มนสา ทุกฺกฏํ กตํ;
เกน สํสวโก ลโทฺธ, คมฺภีโร สตโปริโส’’ติฯ – อาห;

๘๗๔. สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, อเญฺญ วาปิ วนิพฺพเก;
มุสาวาเทน วเญฺจสิ, ตํ ปาปํ ปกตํ ตยา’’ติฯ –

ตสฺสา ตํ กมฺมํ กเถตฺวา ปุน เต –

๘๗๕. เตน สํสวโก ลโทฺธ, คมฺภีโร สตโปริโส;
ตเตฺถ วสฺสสหสฺสานิ, ตุวํ ปจฺจสิ เรวเต’’ติฯ –

อาหํสุฯ ตตฺถ **สํสวโก นามา**ติ นิจฺจกาลํ คูถมุตฺตาทิอสุจิสฺส สํสวนโต ปคฺฆรณโต สํสวโก นามฯ

น เกวลํ ตุยฺหํ อิธ สํสวกลาโภ เอว, อถ โข เอตฺถ อเนกานิ วสฺสสหสฺสานิ ปจฺจิตฺวา อุตฺติณฺณาย หตฺถเจฺฉทาทิลาโภปีติ ทเสฺสตุํ –

๘๗๖. ‘‘หเตฺถปิ ฉินฺทนฺติ อโถปิ ปาเท, กเณฺณปิ ฉินฺทนฺติ อโถปิ นาสํ;
อโถปิ กาโกฬคณา สเมจฺจ, สงฺคมฺม ขาทนฺติ วิผนฺทมาน’’นฺติฯ –

ตตฺถ ลทฺธพฺพการณํ อาหํสุฯ ตตฺถ **กาโกฬคณา**ติ กากสงฺฆาฯ เต กิรสฺสา ติคาวุตปฺปมาเณ สรีเร อเนกสตานิ อเนกสหสฺสานิ ปติตฺวา ตาลกฺขนฺธปริมาเณหิ สุนิสิตเคฺคหิ อโยมเยหิ มุขตุเณฺฑหิ วิชฺฌิตฺวา วิชฺฌิตฺวา ขาทนฺติ, มํสํ คหิตคหิตฏฺฐาเน กมฺมพเลน ปูรเตวฯ เตนาห ‘‘กาโกฬคณา สเมจฺจ, สงฺคมฺม ขาทนฺติ วิผนฺทมาน’’นฺติฯ

ปุน สา มนุสฺสโลกํ ปจฺจานยนาย ยาจนาทิวเสน ตํ ตํ วิปฺปลปิฯ เตน วุตฺตํ –

๘๗๗. ‘‘สาธุ โข มํ ปฏิเนถ, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สํยเมน ทเมน จ;
ยํ กตฺวา สุขิตา โหนฺติ, น จ ปจฺฉานุตปฺปเร’’ติฯ

ปุน นิรยปาลา –

๘๗๘.ปุเร ตุวํ ปมชฺชิตฺวา, อิทานิ ปริเทวสิ;
สยํ กตานํ กมฺมานํ, วิปากํ อนุโภสฺสสี’’ติฯ –

อาหํสุฯ ปุน สา อาห –

๘๗๙.‘‘โก เทวโลกโต มนุสฺสโลกํ, คนฺตฺวาน ปุฏฺฐ เม เอวํ วเทยฺย;
นิกฺขิตฺตทเณฺฑสุ ททาถ ทานํ, อจฺฉาทนํ เสยฺยมถนฺนปานํ;
น หิ มจฺฉรี โรสโก ปาปธมฺโม, สคฺคูปคานํ ลภติ สหพฺยตํฯ

๘๘๐.‘‘สาหํ นูน อิโต คนฺตฺวา, โยนึ ลทฺธาน มานุสึ;
วทญฺญู สีลสมฺปนฺนา, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สํยเมน ทเมน จฯ

๘๘๑.‘‘อารามานิ จ โรปิสฺสํ, ทุเคฺค สงฺกมานิ จ;
ปปญฺจ อุทปานญฺจ, วิปฺปสเนฺนน เจตสาฯ

๘๘๒.‘‘จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํฯ

๘๘๓.‘‘อุโปสถํ อุปวสิสฺสํ, สทา สีเลสุ สํวุตา;
น จ ทาเน ปมชฺชิสฺสํ, สามํ ทิฏฺฐมิทํ มยา’’ติฯ

๘๘๔.‘‘อิเจฺจวํ วิปฺปลปนฺตึ, ผนฺทมานํ ตโต ตโต;
ขิปึสุ นิรเย โฆเร, อุทฺธํปาทํ อวํสิร’’นฺติฯ –

อิทํ สงฺคีติการวจนํฯ ปุน สา –

๘๘๕.‘‘อหํ ปุเร มจฺฉรินี อโหสึ, ปริภาสิกา สมณพฺราหฺมณานํ;
วิตเถน จ สามิกํ วญฺจยิตฺวา, ปจฺจามหํ นิรเย โฆรรูเป’’ติฯ –

โอสานคาถมาหฯ ตตฺถ **‘‘อหํ ปุเร มจฺฉรินี’’**ติ คาถา นิรเย นิพฺพตฺตาย วุตฺตา, อิตรา อนิพฺพตฺตาย เอวาติ เวทิตพฺพาฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

ภิกฺขู เรวติยา ยเกฺขหิ คเหตฺวา นีตภาวํ ภควโต อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา ภควา อาทิโต ปฏฺฐาย อิมํ วตฺถุํ กเถตฺวา อุปริ วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุฯ กามเญฺจตํ เรวตีปฏิพทฺธาย กถาย เยภุยฺยภาวโต ‘‘เรวตีวิมาน’’นฺติ โวหรียติ, ยสฺมา ปน เรวตี วิมานเทวตา น โหติ, นนฺทิยสฺส ปน เทวปุตฺตสฺส วิมานาทิสมฺปตฺติปฏิสํยุตฺตเญฺจตํ, ตสฺมา ปุริสวิมาเนเสฺวว สงฺคหํ อาโรปิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

เรวตีวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ฉตฺตมาณวกวิมานวณฺณนา

โย วทตํ ปวโร มนุเชสูติ ฉตฺตมาณวกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน เสตพฺยายํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส กิจฺฉาลทฺธ ปุโตฺต ฉโตฺต นาม พฺราหฺมณมาณโว อโหสิฯ โส วยปฺปโตฺต ปิตรา เปสิโต อุกฺกฏฺฐํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส

โปกฺขรสาติสฺส สนฺติเก เมธาวิตาย อนลสตาย จ น จิเรเนว มเนฺต วิชฺชาฏฺฐานานิ จ อุคฺคเหตฺวา พฺราหฺมณสิปฺปํ นิปฺผตฺติํ ปโตฺตฯ โส อาจริยํ อภิวาเทตฺวา ‘‘มยา ตุมฺหากํ สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺขิตํ, กิํ โว ครุทกฺขิณํ เทมี’’ติ อาหฯ อาจริโย ‘‘ครุทกฺขิณา นาม อเนฺตวาสิกสฺส วิภวานุรูปา, กหาปณสหสฺสมาเนหี’’ติ อาหฯ ฉตฺตมาณโว อาจริยํ อภิวาเทตฺวา เสตพฺยํ คนฺตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เตหิ อภินนฺทิยมาโน กตปฏิสนฺถาโร ตมตฺถํ ปิตุ อาโรเจตฺวา ‘‘เทถ เม ทาตพฺพยุตฺตกํ, อเชฺชว ทตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ มาตาปิตโร ‘‘ตาต, อชฺช วิกาโล, เสฺว คมิสฺสสี’’ติ วตฺวา กหาปเณ นีหริตฺวา ภณฺฑิกํ พนฺธาเปตฺวา ฐเปสุํฯ โจรา ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ฉตฺตมาณวกสฺส คมนมเคฺค อญฺญตรสฺมิํ วนคหเน นิลีนา อจฺฉิํสุ ‘‘มาณวํ มาเรตฺวา กหาปเณ คณฺหิสฺสามา’’ติฯ

ภควา ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกโนฺต ฉตฺตมาณวกสฺส สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐานํ, โจเรหิ มาริตสฺส เทวโลเก นิพฺพตฺติํ, ตโต สห วิมาเนน อาคตสฺส ตตฺถ สนฺนิปติตปริสาย จ ธมฺมาภิสมยํ ทิสฺวา ปฐมตรเมว คนฺตฺวา มาณวกสฺส คมนมเคฺค อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ มาณโว อาจริยธนํ คเหตฺวา เสตพฺยโต อุกฺกฏฺฐาภิมุโข คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ภควนฺตํ นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ‘‘กุหิํ คมิสฺสสี’’ติ ภควตา วุโตฺต ‘‘อุกฺกฏฺฐํ, โภ โคตม, คมิสฺสามิ มยฺหํ อาจริยสฺส โปกฺขรสาติสฺส ครุทกฺขิณํ ทาตุ’’นฺติ อาหฯ อถ ภควา ‘‘ชานาสิ ปน ตฺวํ, มาณว, ตีณิ สรณานิ, ปญฺจ สีลานี’’ติ วตฺวา เตน ‘‘นาหํ ชานามิ, กิมตฺถิยานิ ปเนตานิ กีทิสานิ จา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทมีทิส’’นฺติ สรณคมนสฺส สีลสมาทานสฺส จ ผลานิสํสํ วิภาเวตฺวา ‘‘อุคฺคณฺหาหิ ตาว, มาณวก, สรณคมนวิธิ’’นฺติ วตฺวา ‘‘สาธุ อุคฺคณฺหิสฺสามิ, กเถถ ภเนฺต ภควา’’ติ เตน ยาจิโต ตสฺส รุจิยา อนุรูปํ คาถาพนฺธวเสน สรณคมนวิธิํ ทเสฺสโนฺต –

๘๘๖. ‘‘โย วทตํ ปวโร มนุเชสุ, สกฺยมุนี ภควา กตกิโจฺจ;
ปารคโต พลวีริยสมงฺคี, ตํ สุคตํ สรณตฺถมุเปหิฯ

๘๘๗. ราควิราคมเนชมโสกํ , ธมฺมมสงฺขตมปฺปฏิกูลํ;
มธุรมิมํ ปคุณํ สุวิภตฺตํ, ธมฺมมิมํ สรณตฺถมุเปหิฯ

๘๘๘. ยตฺถ จ ทินฺน มหปฺผลมาหุ, จตูสุ สุจีสุ ปุริสยุเคสุ;
อฏฺฐ จ ปุคฺคล ธมฺมทสา เต, สงฺฆมิมํ สรณตฺถมุเปหี’’ติฯ –

ติโสฺส คาถาโย อภาสิฯ

๘๘๖. ตตฺถ **โย**ติ อนิยมิตวจนํ, ตสฺส ‘‘ต’’นฺติ อิมินา นิยมนํ เวทิตพฺพํฯ **วทต**นฺติ วทนฺตานํฯ **ปวโร**ติ เสโฏฺฐ, กถิกานํ อุตฺตโม วาทีวโรติ อโตฺถฯ **มนุเชสู**ติ อุกฺกฏฺฐนิเทฺทโส ยถา ‘‘สตฺถา เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ ภควา ปน เทวมนุสฺสานมฺปิ พฺรหฺมานมฺปิ สเพฺพสมฺปิ สตฺตานํ ปวโรเยว, ภควโต จ จริมภเว มนุเสฺสสุ อุปฺปนฺนตาย วุตฺตํ ‘‘มนุเชสู’’ติฯ เตเนวาห **‘‘สกฺยมุนี’’**ติฯ สกฺยกุลปฺปสุตตาย สโกฺย, กายโมเนยฺยาทีหิ สมนฺนาคตโต อนวเสสสฺส จ เญยฺยสฺส มุนนโต มุนิ จาติ **สกฺยมุนิ**ฯ ภาคฺยวนฺตตาทีหิ จตูหิ การเณหิ **ภควา**ฯ จตูหิ มเคฺคหิ กาตพฺพสฺส ปริญฺญาทิปเภทสฺส โสฬสวิธสฺส กิจฺจสฺส กตตฺตา นิปฺผาทิตตฺตา **กตกิโจฺจ**ฯ ปารํ สกฺกายสฺส ปรตีรํ นิพฺพานํ คโต สยมฺภุญาเณน อธิคโตติ **ปารคโต**ฯ อสทิเสน กายพเลน, อนญฺญสาธารเณน ญาณพเลน, จตุพฺพิธสมฺมปฺปธานวีริเยน จ สมนฺนาคตตฺตา **พลวีริยสมงฺคี**ฯ โสภนคมนตฺตา, สุนฺทรํ ฐานํ คตตฺตา, สมฺมา คตตฺตา, สมฺมา จ คทิตตฺตา **สุค**

โตฯ ตํ สุคตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ **สรณตฺถํ** สรณาย ปรายณาย อปายทุกฺขวฏฺฏทุกฺขปริตฺตาณาย **อุเปหิ** อุปคจฺฉ, อชฺช ปฏฺฐาย อหิตนิวตฺตเนน หิตสํวฑฺฒเนน ''อยํ เม ภควา สรณํ ตาณํ เลณํ ปรายณํ คติ ปฏิสรณ''นฺติ ภช เสว, เอวํ ชานาหิ วา พุชฺฌสฺสูติ อโตฺถฯ

๘๘๗. **ราควิราค**นฺติ อริยมคฺคมาหฯ เตน หิ อริยา อนาทิกาลภาวิตมฺปิ ราคํ วิรเชฺชนฺติฯ **อเนชมโสก**นฺติ อริยผลํฯ ตณฺหิ เอชาสงฺขาตาย ตณฺหาย อวสิฏฺฐานญฺจ โสกนิมิตฺตานํ กิเลสานํ สพฺพโส ปฏิปฺปสฺสมฺภนโต ''อเนชํ อโสก''นฺติ จ วุจฺจติฯ **ธมฺม**นฺติ สภาวธมฺมํฯ สภาวโต คเหตพฺพธโมฺม เหส ยทิทํ มคฺคผลนิพฺพานานิ, น ปริยตฺติธโมฺม วิย ปญฺญตฺติธมฺมวเสนฯ **ธมฺม**นฺติ วา ปรมตฺถธมฺมํ, นิพฺพานนฺติ อโตฺถฯ สเมจฺจ สมฺภุยฺย ปจฺจเยหิ กตํ สงฺขตํ, น สงฺขตนฺติ **อสงฺขตํ**ฯ ตเทว นิพฺพานํฯ นตฺถิ เอตฺถ กิญฺจิปิ ปฏิกูลนฺติ **อปฺปฏิกูลํ**ฯ สวนเวลายํ อุปปริกฺขณเวลายํ ปฏิปชฺชนเวลายนฺติ สพฺพทาปิ อิฏฺฐเมวาติ **มธุรํ**ฯ สพฺพญฺญุตญฺญาณสนฺนิสฺสยาย ปฏิภานสมฺปทาย ปวตฺติตตฺตา สุปฺปวตฺติภาวโต นิปุณภาวโต จ **ปคุณํ**ฯ วิภชิตพฺพสฺส อตฺถสฺส ขนฺธาทิวเสน กุสลาทิวเสน อุเทฺทสาทิวเสน จ สุฏฺฐุ วิภชนโต **สุวิภตฺตํ**ฯ ตีหิปิ ปเทหิ ปริยตฺติธมฺมเมว วทติฯ เตเนว หิสฺส อาปาถกาเล วิย วิมทฺทนกาเลปิ กเถนฺตสฺส วิย สุณนฺตสฺสาปิ สมฺมุขีภาวโต อุภโตปจฺจกฺขตาย ทสฺสนตฺถํ **''อิม''**นฺติ วุตฺตํฯ **ธมฺม**นฺติ ยถาวปฏิปชฺชเนฺต อปายทุกฺขปาตโต ธารณเตฺถน ธมฺมํ, อิทํ จตุพฺพิธสฺสาปิ ธมฺมสฺส สาธารณวจนํฯ ปริยตฺติธโมฺมปิ หิ สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐานมตฺตายปิ ยถาวปฏิปตฺติยา อปายทุกฺขปาตโต ธาเรติ เอวฯ อิมสฺส จ อตฺถสฺส อิทเมว วิมานํ สาธกนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ สาธารณภาเวน ยถาวุตฺตธมฺมสฺส ปจฺจกฺขํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต ปุน **''อิม''**นฺติ อาหฯ

๘๘๘. **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ อริยสเงฺฆฯ **ทินฺน**นฺติ ปริจฺจตฺตํ อนฺนาทิเทยฺยธมฺมํฯ **ทินฺนํ มหปฺผล**นฺติ คาถาสุขตฺถํ อนุนาสิกโลโป กโตฯ อจฺจนฺตเมว กิเลสาสุจิโต วิสุชฺฌเนน **สุจีสุ** ''โสตาปโนฺน โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน''ติอาทินา (อ. นิ. ๘.๖๐) วุเตฺตสุ **จตูสุ ปุริสยุเคสุ**ฯ **อฏฺฐา**ติ มคฺคฏฺฐผลเฏฺฐสุ ยุคเฬ อกตฺวา วิสุํ วิสุํ คหเณน อฏฺฐ ปุคฺคลาฯ คาถาสุขตฺถเมว เจตฺถ **''ปุคฺคล ธมฺมทสา''**ติ รสฺสํ กตฺวา นิเทฺทโสฯ **ธมฺมทสา**ติ จตุสจฺจธมฺมสฺส นิพฺพานธมฺมสฺส จ ปจฺจกฺขโต ทสฺสนกาฯ ทิฏฺฐิสีลสามเญฺญน สํหตภาเวน **สงฺฆํ**ฯ

เอวํ ภควตา ตีหิ คาถาหิ สรณคุณสนฺทสฺสเนน สทฺธิํ สรณคมนวิธิมฺหิ วุเตฺต มาณโว ตํตํสรณคุณานุสฺสรณมุเขน สรณคมนวิธิโน อตฺตโน หทเย ฐปิตภาวํ วิภาเวโนฺต ตสฺสา ตสฺสา คาถาย อนนฺตรํ ''โย วทตํ ปวโร''ติอาทินา ตํ ตํ คาถํ ปจฺจนุภาสิฯ เอวํ ปจฺจนุภาสิตฺวา ฐิตสฺส ปญฺจ สิกฺขาปทานิ สรูปโต ผลานิสํสโต จ วิภาเวตฺวา เตสํ สมาทานวิธิํ กเถสิฯ โส ตมฺปิ สุฏฺฐุ อุปธาเรตฺวา ปสนฺนมานโส ''หนฺทาหํ ภควา คมิสฺสามี''ติ วตฺวา รตนตฺตยคุณํ อนุสฺสรโนฺต ตํเยว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ภควาปิ ''อลํ อิมสฺส เอตฺตกํ กุสลํ เทวโลกูปปตฺติยา''ติ เชตวนเมว อคมาสิฯ

มาณวสฺส ปน ปสนฺนจิตฺตสฺส รตนตฺตยคุณํ สลฺลกฺขณวเสน ''สรณํ อุเปมี''ติ ปวตฺตจิตฺตุปฺปาทตาย สรเณสุ จ, ภควตา วุตฺตนเยน ปญฺจนฺนํ สีลานํ อธิฏฺฐาเนน สีเลสุ จ ปติฏฺฐิตสฺส เตเนว นเยน รตนตฺตยคุเณ อนุสฺสรนฺตเสฺสว คจฺฉนฺตสฺส โจรา มเคฺค ปริยุฏฺฐิํสุฯ โส เต อคเณตฺวา รตนตฺตยคุเณ อนุสฺสรโนฺตเยว คจฺฉติฯ ตเญฺจโก โจโร คุมฺพนฺตรํ อุปนิสฺสาย ฐิโต วิสปีเตน สเรน สหสาว วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา กหาปณภณฺฑิกํ คเหตฺวา อตฺตโน สหาเยหิ สทฺธิํ ปกฺกามิฯ มาณโว ปน กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ติํสโยชนิเก กนกวิมาเน สุตฺ

ตปฺปพุโทฺธ วิย อจฺฉราสหสฺสปริวุโต สฎฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิตตฺตภาโว นิพฺพตฺติ, ตสฺส วิมานสฺส อาภา สาติเรกานิ วีสติโยชนานิ ผริตฺวา ติฏฺฐติฯ

อถ มาณวํ กาลกตํ ทิสฺวา เสตพฺยคามวาสิโน มนุสฺสา เสตพฺยํ คนฺตฺวา ตสฺส มาตาปิตูนํ อุกฺกฏฺฐคามวาสิโน จ อุกฺกฏฺฐํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส โปกฺขรสาติสฺส กเถสุํฯ ตํ สุตฺวา ตสฺส มาตาปิตโร ญาติมิตฺตา พฺราหฺมโณ จ โปกฺขรสาติ สปริวารา อสฺสุมุขา โรทมานา ตํ ปเทสํ อคมํสุ, เยภุเยฺยน เสตพฺยวาสิโน จ อุกฺกฏฺฐวาสิโน จ อิจฺฉานงฺคลวาสิโน จ สนฺนิปตึสุ, มหาสมาคโม อโหสิฯ อถ มาณวสฺส มาตาปิตโร มคฺคสฺส อวิทูเร จิตกํ สเชฺชตฺวา สรีรกิจฺจํ กาตุํ อารภึสุฯ

อถ ภควา จิเนฺตสิ ‘‘มยิ คเต ฉตฺตมาณโว มํ วนฺทิตุํ อาคมิสฺสติ, อาคตญฺจ ตํ กตกมฺมํ กถาเปนฺโต กมฺมผลํ ปจฺจกฺขํ กาเรตฺวา ธมฺมํ เทเสสฺสามิ, เอวํ มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ ตํ ปเทสํ อุปคนฺตฺวา อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล นิสีทิ ฉพฺพณฺณพุทฺธรํสิโย วิสฺสเชฺชนฺโตฯ อถ ฉตฺตมาณวเทวปุโตฺตปิ อตฺตโน สมฺปตฺติํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา, ตสฺสา การณํ อุปธาเรนฺโต สรณคมนญฺจ สีลสมาทานญฺจ ทิสฺวา, วิมฺหยชาโต ภควติ สญฺชาตปสาทพหุมาโน ‘‘อิทาเนวาหํ คนฺตฺวา ภควนฺตญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ วนฺทิสฺสามิ, รตนตฺตยคุเณ จ มหาชนสฺส ปากเฏ กริสฺสามี’’ติ กตญฺญุตํ นิสฺสาย สกลํ ตํ อรญฺญปเทสํ เอกาโลกํ กโรนฺโต, สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา วิมานโต โอรุยฺห มหตา ปริวาเรน สทฺธิํ ทิสฺสมานรูโป อุปสงฺกมิตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปตโนฺต อภิวาเทตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาชโน ‘‘โก นุ โข อยํ เทโว วา พฺรหฺมา วา’’ติ อจฺฉริยพฺภุตชาโต อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ ปริวาเรสิฯ ภควา เตน กตปุญฺญกมฺมํ ปากฏํ กาตุํ –

๘๘๙. ‘‘น ตถา ตปติ นเภ สูริโย, จโนฺท จ น ภาสติ น ผุโสฺส;
ยถา อตุลมิทํ มหปฺปภาสํ, โก นุ ตฺวํ ติทิวา มหิํ อุปาคาฯ

๘๙๐. ‘‘ฉินฺทติ รํสี ปภงฺกรสฺส, สาธิกวีสติโยชนานิ อาภา;
รตฺติมปิ ยถา ทิวํ กโรติ, ปริสุทฺธํ วิมลํ สุภํ วิมานํฯ

๘๙๑. ‘‘พหุปทุมวิจิตฺรปุณฺฑรีกํ, โวกิณฺณํ กุสุเมหิ เนกจิตฺตํ;
อรชวิรชเหมชาลฉนฺนํ, อากาเส ตปติ ยถาปิ สูริโยฯ

๘๙๒. ‘‘รตฺตมฺพรปีตวาสสาหิ, อครุปิยงฺคุจนฺทนุสฺสทาหิ;
กญฺจนตนุสนฺนิภตฺตจาหิ, ปริปูรํ คคนํว ตารกาหิฯ

๘๙๓. ‘‘นรนาริโย พหุเกตฺถเนกวณฺณา, กุสุมวิภูสิตาภรเณตฺถ สุมนา;
อนิลปมุญฺจิตา ปวนฺติ สุรภิํ, ตปนิยวิตตา สุวณฺณฉนฺนาฯ

๘๙๔. ‘‘กิสฺส สํยมสฺส อยํ วิปาโก, เกนาสิ กมฺมผเลนิธูปปโนฺน;
ยถา จ เต อธิคตมิทํ วิมานํ, ตทนุปทํ อวจาสิ อิงฺฆ ปุโฏฺฐ’’ติฯ –

ตํ เทวปุตฺตํ ปฏิปุจฺฉิฯ

๘๘๖. ตตฺถ **ตปตี**ติ ทิปฺปติฯ **นเภ**ติ อากาเสฯ **ผุโสฺส**ติ ผุสฺสตารกาฯ **อตุล**นฺติ อนุปมํ, อปฺปมาณํ วาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อิทํ ตว วิมานํ อนุปมํ อปฺปมาณํ ปภสฺสรภาเวน ตโต เอว มหปฺปภาสํ อากาเส ทิปฺปติ, น ตถา ตารกรูปานิ ทิปฺปนฺติ, น จโนฺท, ตานิ ตาว ติฏฺฐนฺตุ,

นาปิ สูริโย ทิปฺปติ, เอวํภูโต โก นุ ตฺวํ เทวโลกโต อิมํ ภูมิปเทสํ อุปคโต, ตํ ปากฏํ กตฺวา อิมสฺส มหาชนสฺส กเถหีติฯ

๘๙๐. **ฉินฺทตี**ติ วิจฺฉินฺทติ, ปวตฺติตุํ อเทนฺโต ปฏิหนตีติ อตฺโถฯ **รํสี**ติ รสฺมิโยฯ **ปภงฺกรสฺสา**ติ สูริยสฺสฯ ตสฺส จ วิมานสฺส ปภา สมนฺตโต ปญฺจวีสติ โยชนานิ ผริตฺวา ติฏฺฐติฯ เตนาห **"สาธิกวีสติโยชนานิ อาภา"**ติฯ **รตฺติมฺปิ ยถา ทิวํ กโรตี**ติ อตฺตโน ปภาย อนฺธการํ วิธมนฺตํ รตฺติภาคมฺปิ ทิวสภาคํ วิย กโรติฯ ปริสมนฺตโต อโนฺต เจว พหิ จ สุทฺธตาย **ปริสุทฺธํ**ฯ สพฺพโส มลาภาเวน **วิมลํ**ฯ สุนฺทรตาย **สุภํ**ฯ

๘๙๑. **พหุปทุมวิจิตฺรปุณฺฑรีก**นฺติ พหุวิธรตฺตกมลเณฺจว วิจิตฺตวณฺณเสตกมลญฺจฯ เสตกมลํ ปทุมํ, รตฺตกมลํ ปุณฺฑรีกนฺติ วทนฺติฯ **โวกิณฺณํ กุสุเมหี**ติ อเญฺญหิ จ นานาวิเธหิ ปุเปฺผหิ สโมกิณฺณํฯ **เนกจิตฺต**นฺติ มาลากมฺมลตากมฺมาทินานาวิธวิจิตฺตํฯ **อรชวิรชเหมชาลฉนฺน**นฺติ สยํ อปคตรชํ วิรเชน นิโทฺทเสน กญฺจนชาเลน ฉาทิตํฯ

๘๙๒. **รตฺตมฺพรปีตวาสสาหี**ติ รตฺตวตฺถาหิ เจว ปีตวตฺถาหิ จฯ เอกา หิ รตฺตํ ทิพฺพวตฺถํ นิวาเสตฺวา ปีตํ อุตฺตริยํ กโรติ, อปรา ปีตํ นิวาเสตฺวา รตฺตํ อุตฺตริยํ กโรติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ''รตฺตมฺพรปีตวาสสาหี''ติ ฯ **อครุปิยงฺคุจนฺทนุสฺสทาหี**ติ อครุคเนฺธน ปิยงฺคุมาลาหิ จนฺทนคเนฺธหิ จ อุสฺสทาหิ, อุสฺสนฺนทิพฺพาครุคนฺธาทิกาหีติ อตฺโถฯ **กญฺจนตนุสนฺนิภตฺตจาหี**ติ กนกสทิสสุขุมจฺฉวีหิฯ **ปริปูร**นฺติ ตหํ ตหํ วิจรนฺตีหิ สงฺคีติปสุตาหิ จ ปริปุณฺณํฯ

๘๙๓. **พหุเกตฺถา**ติ พหุกา เอตฺถฯ **อเนกวณฺณา**ติ นานารูปาฯ **กุสมวิภูสิตาภรณา**ติ วิเสสโต สุรภิวายนตฺถํ ทิพฺพกุสุเมหิ อลงฺกตทิพฺพาภรณาฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมิํ วิมาเนฯ **สุมนา**ติ สุนฺทรมนา ปมุทิตจิตฺตาฯ **อนิลปมุญฺจิตา ปวนฺติ สุรภิ**นฺติ อนิเลน ปมุญฺจิตคนฺธานํ ปุปฺผานํ วายุนา วิมุตฺตปตฺตปุฏํ วิย วิพนฺธตาย วิกสิตตาย จ สุคนฺธํ ปวายนฺติฯ ''อนิลปธูปิตา''ติปิ ปฐนฺติ, วาเตน มนฺทํ อาวุยฺหมานา เหมมยปุปฺผาติ อตฺโถฯ กนกจีรกาทีหิ เวณิอาทีสุ โอตตตาย **ตปนิยวิตตา**ฯ เยภุเยฺยน กญฺจนาภรเณหิ อจฺฉาทิตสรีรตาย **สุวณฺณฉนฺนา**ฯ **นรนาริโย**ติ เทวปุตฺตา เทวธีตโร จ พหุกา เอตฺถ ตว วิมาเนติ ทเสฺสติฯ

๘๙๔. **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโต **ปุโฏฺฐ**ติ ปุจฺฉิโต อิมสฺส มหาชนสฺส กมฺมผลปจฺจกฺขภาวายาติ อธิปฺปาโยฯ

ตโต เทวปุโตฺต อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๘๙๕. สยมิธ ปเถ สเมจฺจ มาณเวน, สตฺถานุสาสิ อนุกมฺปมาโน;
ตว รตนวรสฺส ธมฺมํ สุตฺวา, กริสฺสามีติ จ พฺรวิตฺถ ฉโตฺตฯ

๘๙๖. ''ชินวรปวรํ อุเปหิ สรณํ, ธมฺมญฺจาปิ ตเถว ภิกฺขุสงฺฆํ;
โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสิํฯ

๘๙๗. 'มา จ ปาณวธํ วิวิธํ จรสฺสุ อสุจิํ,
น หิ ปาเณสุ อสญฺญตํ อวณฺณยิํสุ สปฺปญฺญา;
โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสิํฯ

๘๙๘. มา จ ปรชนสฺส รกฺขิตมฺปิ, อาทาตพฺพมมญฺญิโถ อทินฺนํ;

โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสึฯ

๘๙๙. ‘‘มา จ ปรชนสฺส รกฺขิตาโย, ปรภริยา อคมา อนริยเมตํ;
โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสึฯ

๙๐๐. ‘‘มา จ วิตถํ อญฺญถา อภาณิ, น หิ มุสาวาทํ อวณฺณยึสุ สปฺปญฺญา;
โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสึฯ

๙๐๑. ‘‘เยน จ ปุริสสฺส อเปติ สญฺญา, ตํ มชฺชํ ปริวชฺชยสฺสุ สพฺพํ;
โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต, ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสึฯ

๙๐๒. ‘‘สฺวาหํ อิธ ปญฺจ สิกฺขา กริตฺวา, ปฏิปชฺชิตฺวา ตถาคตสฺส ธมฺมํ;
เทฺวปถมคมาสึ โจรมชฺฌํ, เต มํ ตตฺถ วธึสุ โภคเหตุฯ

๙๐๓. ‘‘เอตฺตกมิทํ อนุสฺสรามิ กุสลํ, ตโต ปรํ น เม วิชฺชติ อญฺญํ;
เตน สุจริเตน กมฺมุนาหํ, อุปฺปโนฺน ติทิเวสุ กามกามีฯ

๙๐๔. ‘‘ปสฺส ขณมุหุตฺตสญฺญมสฺส, อนุธมฺมปฺปฏิปตฺติยา วิปากํ;
ชลมิว ยสสา สเมกฺขมานา, พหุกามํ ปิหยนฺติ หีนกมฺมาฯ

๙๐๕. ‘‘ปสฺส กติปยาย เทสนาย, สุคติญฺจมฺหิ คโต สุขญฺจ ปโตฺต;
เย จ เต สตตํ สุณนฺติ ธมฺมํ, มเญฺญ เต อมตํ ผุสนฺติ เขมํฯ

๙๐๖. ‘‘อปฺปมฺปิ กตํ มหาวิปากํ, วิปุลํ โหติ ตถาคตสฺส ธมฺเม;
ปสฺส กตปุญฺญตาย ฉโตฺต, โอภาเสติ ปถวึ ยถาปิ สูริโยฯ

๙๐๗. ‘‘กิมิทํ กุสลํ กิมาจเรม, อิเจฺจเก หิ สเมจฺจ มนฺตยนฺติ;
เต มยํ ปุนเรว ลทฺธ มานุสตฺตํ, ปฏิปนฺนา วิหเรมุ สีลวโนฺตฯ

๙๐๘. ‘‘พหุกาโร อนุกมฺปโก จ สตฺถา, อิติ เม สติ อคมา ทิวา ทิวสฺส;
สฺวาหํ อุปคโตมฺหิ สจฺจนามํ, อนุกมฺปสฺสุ ปุนปิ สุเณมฺห ธมฺมํฯ

๙๐๙. ‘‘เย จิธ ปชหนฺติ กามราคํ, ภวราคานุสยญฺจ ปหาย โมหํ;
น จ เต ปุน มุเปนฺติ คพฺภเสยฺยํ, ปรินิพฺพานคตา หิ สีติภูตา’’ติฯ

๘๙๕. ตตฺถ **สยมิธ ปเถ สเมจฺจ มาณเวนา**ติ อิธ อิมสฺมึ ปเถ มหามเคฺค สยเมว อุปคเตน มาณเวน พฺราหฺมณกุมาเรน สเมจฺจ สมาคนฺตฺวาฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมเตฺถหิ สตฺตานํ ยถารหมนุสาสนโต **สตฺถา** ภควา, ตฺวํ ยํ มาณวํ ยถาธมฺมํ **อนุสาสิ อนุกมฺปมาโน** อนุคฺคณฺหโนฺต, **ตว รตนวรสฺส** อคฺครตนสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส, ตํ **ธมฺมํ สุตฺวา อิติ** เอวํ **กริสฺสามิ** ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิสฺสามีติ, โส **ฉโตฺต** ฉตฺตนามโก มาณโว **พฺรวิตฺถ** กเถสีติ ปทโยชนาฯ

๘๙๖. เอวํ ยถาปุจฺฉิตํ กมฺมํ การณโต ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตํ สรูปโต วิภาคโต จ ทเสฺสโนฺต สตฺถารา สมาทปิตภาวํ อตฺตนา จ ตตฺถ ปจฺฉา ปติฏฺฐิตภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘ชินวรปวร’’**นฺติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **โนติ ปฐมํ อโวจหํ ภเนฺต**ติ ภเนฺต ภควา ‘‘สรณคมนํ ชานาสี’’ติ ตยา วุโตฺต

‘‘โน’’ติ น ‘‘ชานามี’’ติ ปฐมํ อโวจํ อหํฯ **ปจฺฉา เต วจนํ ตเถวกาสิ**นฺติ ปจฺฉา ตยา วุตฺตํ กถํ ปริวเตฺตโนฺต ตว วจนํ ตเถว อกาสิํ ปฏิปชฺชิํ, ตีณิปิ สรณานิ อุปคจฺฉินฺติ อโตฺถฯ

๘๙๗. **วิวิธ**นฺติ อุจฺจาวจํ, อปฺปสาวชฺชํ มหาสาวชฺชญฺจาติ อโตฺถฯ **มา จรสฺสู**ติ มา อกาสิฯ **อสุจิ**นฺติ กิเลสาสุจิมิสฺสตาย น สุจิํฯ **ปาเณสุ อสญฺญต**นฺติ ปาณฆาตโต อวิรตํฯ **น หิ อวณฺณยิํสู**ติ น หิ วณฺณยนฺติฯ ปจฺจุปฺปนฺนกาลเตฺถ หิ อิทํ อตีตกาลวจนํฯ อถ วา ‘‘อวณฺณยิํสู’’ติ เอกเทเสน สกลสฺส กาลสฺส อุปลกฺขณํ, ตสฺมา ยถา น วณฺณยิํสุ อตีตมทฺธานํ, เอวํ เอตรหิปิ น วณฺณยนฺติ, อนาคเตปิ น วณฺณยิสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ

๘๙๘-๙๐๐. **ปรชนสฺส รกฺขิต**นฺติ ปรปริคฺคหิตวตฺถุฯ เตนาห ‘‘อทินฺน’’นฺติฯ **มา อคมา**ติ มา อชฺฌาจริฯ **วิตถ**นฺติ อตถํ, มุสาติ อโตฺถฯ **อญฺญถา**ติ อญฺญถาว, วิตถสญฺญี เอวํ วิตถนฺติ ชานโนฺต เอวํ มา ภณีติ อโตฺถฯ

๙๐๑. **เยนา**ติ เยน มเชฺชน, ปีเตนาติ อธิปฺปาโยฯ **อเปตี**ติ วิคจฺฉติฯ **สญฺญา**ติ ธมฺมสญฺญา, โลกสญฺญา เอว วาฯ **สพฺพ**นฺติ อนวเสสํ, พีชโต ปฏฺฐายาติ อโตฺถฯ

๙๐๒. **สฺวาห**นฺติ โส ตทา ฉตฺตมาณวภูโต อหํฯ **อิธ** อิมสฺมิํ มคฺคปเทเส, อิมสฺมิํ วา ตว สาสเนฯ เตนาห **‘‘ตถาคตสฺส ธมฺม’’**ติฯ **ปญฺจ สิกฺขา**ติ ปญฺจ สีลานิฯ **กริตฺวา**ติ อาทิยิตฺวา, อธิฏฺฐายาติ อโตฺถฯ **เทฺวปถ**นฺติ ทฺวินฺนํ คามสีมานํ เวมชฺฌภูตํ ปถํ, สีมนฺตริกปถนฺติ อโตฺถฯ **เต**ติ เต โจราฯ **ตตฺถา**ติ สีมนฺตริกมเคฺคฯ **โภคเหตู**ติ อามิสกิญฺจิกฺขนิมิตฺตํฯ

๙๐๓. **ตโต**ติ ยถาวุตฺตกุสลโต **ปรํ** อุปริ **อญฺญํ กุสลํ น วิชฺชติ** น อุปลพฺภติ, ยมหํ อนุสฺสเรยฺยนฺติ อโตฺถฯ **กามกามี**ติ ยถิจฺฉิตกามคุณสมงฺคีฯ

๙๐๔. **ขณมุหุตฺตสญฺญมสฺสา**ติ ขณมุหุตฺตมตฺตํ ปวตฺตสีลสฺสฯ **อนุธมฺมปฺปฏิปตฺติยา**ติ ยถาธิคตสฺส ผลสฺส อนุรูปธมฺมํ ปฏิปชฺชมานสฺส ภควา ปสฺส, ตุยฺหํ โอวาทธมฺมสฺส วา อนุรูปาย ธมฺมปฏิปตฺติยา วุตฺตนิยาเมเนว สรณคมนสฺส สีลสมาทานสฺส จาติ อโตฺถฯ **ชลมิว ยสสา**ติ อิทฺธิยา ปริวารสมฺปตฺติยา จ ชลนฺตํ วิยฯ **สเมกฺขมานา**ติ ปสฺสนฺตาฯ **พหุกา**ติ พหโวฯ **ปิหยนฺตี**ติ ‘‘กถํ นุ โข มยํ เอทิสา ภเวยฺยามา’’ติ ปเตฺถนฺติฯ **หีนกมฺมา**ติ มม สมฺปตฺติโต นิหีนโภคาฯ

๙๐๕. **กติปยายา**ติ อปฺปิกายฯ **เย**ติ เย ภิกฺขู เจว อุปาสกาทโย จฯ จ-สโทฺท พฺยติเรเกฯ **เต**ติ ตวฯ **สตต**นฺติ ทิวเส ทิวเสฯ

๙๐๖. **วิปุล**นฺติ อุฬารผลํ วิปุลานุภาวํฯ **ตถาคตสฺส ธมฺม**ติ ตถาคตสฺส สาสเน โอวาเท ฐตฺวา กตนฺติ โยชนาฯ เอวํ อนุเทฺทสิกวเสน วุตฺตเมวตฺถํ อตฺตุเทฺทสิกวเสน ทเสฺสโนฺต **‘‘ปสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปสฺสา**ติ ภควนฺตํ วทติ, อตฺตานเมว วา อญฺญํ วิย จ กตฺวา วทติฯ

๙๐๗. **กิมิทํ กุสลํ กิมาจเรมา**ติ กุสลํ นาเมตํ กิํสภาวํ กีทิสํ, กถํ วา ตํ อาจเรยฺยามฯ **อิเจฺจเก หิ สเมจฺจ มนฺตยนฺตี**ติ เอวเมเก สเมจฺจ สมาคนฺตฺวา ปถวิํ ปริวเตฺตนฺตา วิย สิเนรุํ อุกฺขิปนฺตา วิย จ สุทุกฺกรํ กตฺวา มนฺตยนฺติ วิจาเรนฺติ, มยํ ปน อกิเจฺฉเนว ปุนปิ กุสลํ อาจเรยฺยามาติ อธิปฺปาโยฯ เตเนวาห **‘‘มย’’**นฺติอาทิฯ

๙๐๘. **พหุการ**ติ พหูปการ, มหาอุปการ วาฯ **อนุกมฺปโก**ติ การุณิโกฯ **ม**-การ ปทสนฺธิกรฯ **อิตี**ติ เอวํ, ภควโต อตฺตนิ ปฏิปนฺนาการํ สนฺธาย วทติฯ **เม สตี**ติ มยิ สติ วิชฺชมาเน, โจเรหิ อวธิเต เอวาติ อโตฺถฯ **ทิวา ทิวสฺสา**ติ ทิวสสฺสปิ ทิวา, กาลเสฺสวาติ อโตฺถฯ **สฺวาห**นฺติ โส ฉตฺตมาณวภูโต อหํฯ **สจฺจนาม**นฺติ ‘‘ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติอาทินาเมหิ อวิตถนามํ ภูตตฺถนามํฯ **อนุกมฺปสฺสู**ติ อนุคฺคณฺหาหิฯ **ปุนปี**ติ ภิโยฺยปิ **สุเณมุ,** ตว ธมฺมํ สุเณยฺยามเยวาติ อโตฺถฯ

เอวํ เทวปุโตฺต สพฺพเมตํ กตญฺญุตาภาเว ฐตฺวา สตฺถุ ปยิรุปาสเน จ ธมฺมสฺสวเน จ อติตฺติเมว ทีเปโนฺต วทติฯ ภควา เทวปุตฺตสฺส จ ตตฺถ สนฺนิปติตปริสาย จ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา อนุปุพฺพิกถํ กเถสิฯ อถ เนสํ อลฺลจิตฺตตํ ญตฺวา สามุกฺกํสิกํ ธมฺมเทสนํ ปกาเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน เทวปุโตฺต เจว มาตาปิตโร จสฺส โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุ, มหโต จ ชนกายสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิฯ

๙๐๙. ปฐมผเล ปติฏฺฐิโต เทวปุโตฺต อุปริมเคฺคสุ อตฺตโน ครุจิตฺตีการํ, ตทธิคมสฺส จ มหานิสํสตํ วิภาเวโนฺต **‘‘เย จิธ ปชหนฺติ กามราค’’**นฺติ ปริโยสานคาถมาหฯ ตเสฺสโตฺถ – **เย อิธ** อิมสฺมิํ สาสเน ฐิตา **ปชหนฺติ** อนวเสสโต สมุจฺฉินฺทนฺติ **กามราคํ, น จ เต ปุน อุเปนฺติ คพฺภเสยฺยํ** โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ สมุจฺฉินฺนตฺตาฯ เย จ ปน **ปหาย โมหํ** สพฺพโส สมุคฺฆาเตตฺวา **ภวราคานุสยญฺจ** ปชหนฺติ, เต ปุน อุเปนฺติ คพฺภเสยฺยนฺติ วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ กสฺมา? **ปรินิพฺพานคตา หิ สีติภูตา,** เต หิ อุตฺตมปุริสา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพานํ คตา เอวํ อิเธว สพฺพเวทยิตานํ สพฺพปริฬาหานํ พฺยนฺติภาเวน สีติภูตาฯ

อิติ เทวปุโตฺต อตฺตโน อริยโสตสมาปนฺนภาวํ ปเวเทโนฺต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา เทสนาย กูฏํ คเหตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส อปจิติํ ทเสฺสตฺวา มาตาปิตโร อาปุจฺฉิตฺวา เทวโลกเมว คโต, สตฺถาปิ อุฏฺฐายาสนา คโต สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆนฯ มาณวสฺส ปน มาตาปิตโร พฺราหฺมโณ โปกฺขรสาติ สโพฺพ จ มหาชโน ภควนฺตํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ ภควา เชตวนํ คนฺตฺวา สนฺนิปติตาย ปริสาย อิมํ วิมานํ วิตฺถารโต กเถสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

ฉตฺตมาณวกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. กกฺกฏกรสทายกวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ กกฺกฏกรสทายกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขุ อารทฺธวิปสฺสโก กณฺณสูเลน ปีฬิโต อกลฺลสรีรตาย วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตุํ นาสกฺขิ, เวเชฺชหิ วุตฺตวิธินา เภสเชฺช กเตปิ โรโค น วูปสมิฯ โส ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อถสฺส ภควา ‘‘กกฺกฏกรสโภชนํ สปฺปาย’’นฺติ ญตฺวา อาห ‘‘คจฺฉ ตฺวํ ภิกฺขุ มคธเขเตฺต ปิณฺฑาย จราหี’’ติฯ

โส ภิกฺขุ ‘‘ทีฆทสฺสินา อทฺธา กิญฺจิ ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สาธุ ภเนฺต’’ติ ภควโต ปฏิสฺสุณิตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย มคธเขตฺตํ คนฺตฺวา อญฺญตรสฺส เขตฺตปาลสฺส กุฏิยา ทฺวาเร ปิณฺฑาย อฏฺฐาสิฯ โส จ เขตฺตปาโล กกฺกฏกรสํ สมฺปาเทตฺวา ภตฺตญฺจ ปจิตฺวา ‘‘โถกํ วิสฺสมิตฺวา ภุญฺชิสฺสามี’’ติ นิสิโนฺน เถรํ ทิสฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา กุฏิกายํ นิสีทาเปตฺวา กกฺกฏกรสภตฺตํ อทาสิฯ เถรสฺส ตํ ภตฺตํ โถกํ ภุตฺตสฺสเยว กณฺณสูลํ ปฏิปฺปสฺสมฺภิ, ฆฏฺฏส

เตน นฺหาโต วิย อโหสิ ฯ โส สปฺปายาหารวเสน จิตฺตผาสุกํ ลภิตฺวา วิปสฺสนาวเสน จิตฺตํ อภินินฺนาเมโนฺต อปริโยสิเตเยว โภชเน อนวเสสโต อาสเว เขเปตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐาย เขตฺตปาลํ อาห ‘‘อุปาสก, ตว ปิณฺฑปาตโภชเนน มยฺหํ โรโค วูปสโนฺต, กายจิตฺตํ กลฺลํ ชาตํ, ตฺวมฺปิ อิมสฺส ปุญฺญสฺส ผเลน วิคตกายจิตฺตทุโกฺข ภวิสฺสสี’’ติ วตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

เขตฺตปาโล อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก มณิถมฺภ กนกวิมาเน สตฺตสตกูฏาคารปฏิมณฺฑิเต เวฬุริยมยคเพฺภ นิพฺพตฺติ, ทฺวาเร จสฺส ยถูปจิตกมฺมสํสูจโก มุตฺตาสิกฺกาคโต สุวณฺณกกฺกฏโก โอลมฺพมาโน อฏฺฐาสิฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปุเพฺพ วุตฺตนเยน ตตฺถ คโต ตํ ทิสฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๙๑๐.‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๙๑๑.‘‘ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๙๑๒.‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๙๑๓.‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทว มหานุภาว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

โสปิสฺส พฺยากาสิ, ตํ ทเสฺสตุํ –

๙๑๔.‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ – วุตฺตํ;

๙๑๕.‘‘สติสมุปฺปาทกโร , ทฺวาเร กกฺกฏโก ฐิโต;
นิฏฺฐิโต ชาตรูปสฺส, โสภติ ทสปาทโกฯ

๙๑๖.‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๙๑๗.‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูโต ยมกาสิ ปุญฺญํ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๙๑๐. ตตฺถ **อุจฺจ**นฺติ อจฺจุคฺคตํฯ **มณิถูณ**นฺติ ปทุมราคาทิมณิมยถมฺภํฯ **สมนฺตโต**ติ จตูสุปิ ปเสฺสสุฯ **รุจกตฺถตา**ติ ตสฺสํ ตสฺสํ ภูมิยํ สุวณฺณผลเกหิ อตฺถตาฯ

๙๑๑. **ปิวสิ ขาทสิ จา**ติ กาเลน กาลํ อุปยุชฺชมานํ คนฺธปานํ สุธาโภชนญฺจ สนฺธาย วทติฯ **ปวทนฺตี**ติ ปวชฺชนฺติฯ **ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจา**ติ ทิพฺพา รสา อนปฺปกา ปญฺจ กามคุณา เอตฺถ เอตสฺมึ ตว วิมาเน สํวิชฺชนฺตีติ อโตฺถฯ **สุวณฺณฉนฺนา**ติ เหมาภรณวิภูสิตาฯ

๙๑๕. **สติสมุปฺปาทกโร**ติ สตุปฺปาทกโร, เยน ปุญฺญกมฺเมน อยํ ทิพฺพสมฺปตฺติ มยา ลทฺธา, ตตฺถ สตุปฺปาทสฺส การโก, ''กกฺกฏกรสทาเนน อยํ ตยา สมฺปตฺติ ลทฺธา''ติ เอวํ สตุปฺปาทํ กโรนฺตตีติ อโตฺถฯ **นิฎฺฐิโต ชาตรูปสฺสา**ติ ชาตรูเปน สิโทฺธ ชาตรูปมโยฯ เอกเมกสฺมิํ ปเสฺส ปญฺจ ปญฺจ กตฺวา ทส ปาทา เอตสฺสาติ **ทสปาทโก ทฺวาเร กกฺกฏโก ฐิโต โสภติ**ฯ โส เอว มม ปุญฺญกมฺมํ ตาทิสานํ มเหสีนํ วิภาเวติ, น เอตฺถ มยา วตฺตพฺพํ อตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **''เตน เมตาทิโส วโณฺณ''**ติอาทิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

กกฺกฏกรสทายกวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. ทฺวารปาลกวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณนฺติ ทฺวารปาลกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน จ สมเยน ราชคเห อญฺญตโร อุปาสโก จตฺตาริ นิจฺจภตฺตานิ สงฺฆสฺส เทติฯ ตสฺส ปน เคหํ ปริยเนฺต ฐิตํ โจรภเยน เยภุเยฺยน ปิหิตทฺวารเมว โหติฯ ภิกฺขู คนฺตฺวา กทาจิ ทฺวารสฺส ปิหิตตฺตา ภตฺตํ อลทฺธาว ปฏิคจฺฉนฺติฯ อุปาสโก ภริยํ อาห ''กิํ, ภเทฺท, อยฺยานํ สกฺกจฺจํ ภิกฺขา ทียตี''ติ? สา อาห ''เอเกสุ ทิวเสสุ อยฺยา นาคมิํสู''ติฯ ''กิํ การณ''นฺติ? ''ทฺวารสฺส ปิหิตตฺตา มเญฺญ''ติฯ ตํ สุตฺวา อุปาสโก สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา เอกํ ปุริสํ ทฺวารปาลํ กตฺวา ฐเปสิ ''ตฺวํ อชฺชโต ปฏฺฐาย ทฺวารํ รกฺขโนฺต นิสีท, ยทา จ อยฺยา อาคมิสฺสนฺติ, ตทา เต ปเวเสตฺวา ปวิฎฺฐานํ เนสํ ปตฺตปฏิคฺคหณอาสนปญฺญาปนาทิ สพฺพํ ยุตฺตปยุตฺตํ ชานาหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ ตถา กโรโนฺต ภิกฺขูนํ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อุปฺปนฺนสโทฺธ กมฺมผลํ สทฺทหิตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฎฺฐหิ, สกฺกจฺจํ ภิกฺขู อุปฎฺฐหิฯ

อปรภาเค นิจฺจภตฺตทายโก อุปาสโก กาลํ กตฺวา ยาเมสุ นิพฺพตฺติฯ ทฺวารปาโล ปน สกฺกจฺจํ ภิกฺขูนํ อุปฎฺฐหิตฺวา ปรสฺส ปริจฺจาเค เวยฺยาวจฺจกรเณน อนุโมทเนน จ ตาวติํเสสุ อุปฺปชฺชิฯ ตสฺส ทฺวาทสโยชนิกํ กนกวิมานนฺติอาทิ สพฺพํ กกฺกฏกวิมาเน วุตฺตนยเยนว เวทิตพฺพํฯ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนคาถา เอวมาคตา –

๙๑๘. ''อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฎาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๙๑๙. ''ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๙๒๐. ''เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๙๒๒. ''โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ

๙๒๓. ''ทิพฺพํ มมํ วสฺสสหสฺสมายุ, วาจาภิคีตํ มนสา ปวตฺติตํ;
เอตฺตาวตา ฐสฺสติ ปุญฺญกมฺโม, ทิเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูโตฯ

๙๒๔. ''เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๙๒๓. ตตฺถ **ทิพฺพํ มมํ วสฺสสหสฺสมายู**ติ ยสฺมิํ เทวนิกาเย สยํ อุปฺปโนฺน, เตสํ ตาวติํสเทวานํ อายุปฺปมาณเมว วทติฯ เตสญฺหิ มนุสฺสานํ คณนาย วสฺสสตํ เอโก รตฺติทิโว, ตาย รตฺ

ติยา ติํสรตฺติโก มาโส, เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโก สํวจฺฉโร, เตน สํวจฺฉเรน สหสฺสสํวจฺฉรานิ อายุ, ตํ มนุสฺสานํ คณนาย ติโสฺส วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิ จ วสฺสสตสหสฺสานิ โหนฺติฯ **วาจาภิคีต**นฺติ วาจาย อภิคีตํ, ‘‘อาคจฺฉนฺตุ อยฺยา, อิทํ อาสนํ ปญฺญตฺตํ, อิธ นิสีทถา’’ติอาทินา, ‘‘กิํ อยฺยานํ สรีรสฺส อาโรคฺยํ, กิํ วสนฏฺฐานํ ผาสุก’’นฺติอาทินา ปฏิสนฺถารวเสน จ วาจาย กถิตมตฺตํ ฯ **มนสา ปวตฺติต**นฺติ ‘‘อิเม อยฺยา เปสลา พฺรหฺมจาริโน ธมฺมจาริโน’’ติอาทินา จิเตฺตน ปวตฺติตํ ปสาทมตฺตํ, น ปน มม สนฺตกํ กิญฺจิ ปริจฺจตฺตํ อตฺถีติ ทเสฺสติฯ **เอตฺตาวตา**ติ เอตฺตเกน เอวํ กถนมเตฺตน ปสาทมเตฺตนปิฯ **ฐสฺสติ ปุญฺญกโมฺม**ติ กตปุโญฺญ นาม หุตฺวา เทวโลเก ฐสฺสติ จิรํ ปวตฺติสฺสติ, ติฏฺฐโนฺต จ ทิเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคีภูโต ตสฺมิํ เทวนิกาเย เทวานํ วลญฺชนิยาเมเนว ทิเพฺพหิ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมงฺคีภูโต สมนฺนาคโต หุตฺวา อินฺทฺริยานิ ปริจาเรโนฺต วิหรตีติ อโตฺถฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ทฺวารปาลกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปฐมกรณียวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณนฺติ กรณียวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิวาสี เอโก อุปาสโก นฺหาโนปกรณานิ คเหตฺวา อจิรวติํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อาคจฺฉโนฺต ภควนฺตํ สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห ‘‘ภเนฺต เกน นิมนฺติตา’’ติฯ ภควา ตุณฺหี อโหสิฯ โส เกนจิ อนิมนฺติตภาวํ ญตฺวา อาห ‘‘อธิวาเสตุ เม, ภเนฺต, ภควา ภตฺตํ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ โส ภควนฺตํ อตฺตโน เคหํ เนตฺวา พุทฺธารหํ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ตตฺถ ภควนฺตํ นิสีทาเปตฺวา ปณีเตน อนฺนปาเนน สนฺตเปฺปสิฯ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ ตสฺส อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ เสสํ อนนฺตรวิมานสทิสํฯ เตน วุตฺตํ –

๙๒๖. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ…เป.… นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๙๒๘. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๙๓๐. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๙๓๑. ‘‘กรณียานิ ปุญฺญานิ, ปณฺฑิเตน วิชานตา;
สมฺมคฺคเตสุ พุเทฺธสุ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๙๓๑. ‘‘อตฺถาย วต เม พุโทฺธ, อรญฺญา คามมาคโต;
ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, ตาวติํสูปโค อหํฯ

๙๓๓. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๙๓๑. ตตฺถ **ปณฺฑิเตนา**ติ สปฺปเญฺญนฯ **วิชานตา**ติ อตฺตโน หิตาหิตํ ชานเนฺตนฯ **สมฺมคฺคเตสู**ติ สมฺมาปฏิปเนฺนสุ, **พุเทฺธสู**ติ สมฺมาสมฺพุเทฺธสุฯ

๙๓๒. **อตฺถายา**ติ หิตาย, วุฑฺฒิยา วาฯ **อรญฺญา**ติ วิหารโต, เชตวนํ สนฺธาย วทติ ฯ **ตาวติํสูปโค**ติ ตาวติํสเทวกายํ, ตาวติํสภวนํ วา อุปฺปชฺชนวเสน อุปคโตฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

กรณียวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ทุติยกรณียวิมานวณฺณนา

สตฺตมวิมานํ ฉฏฺฐวิมานสทิสํฯ เกวลํ ตตฺถ อุปาสเกน ภควโต อาหาโร ทินฺโน, อิธ อญฺญตรสฺส เถรสฺสฯ เอสํ วุตฺตนยเมวฯ เตน วุตฺตํ –

๙๓๕. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๙๓๖. ‘‘ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๙๓๗. ‘‘เกน เตตาทิโส วณฺโณ…เป.… วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตีติฯ

๙๓๘. ‘‘โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๙๔๐. ‘‘กรณียานิ ปุญฺญานิ, ปณฺฑิเตน วิชานตา;
สมฺมคฺคเตสุ ภิกฺขูสุ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๙๔๑. ‘‘อตฺถาย วต เม ภิกฺขุ, อรญฺญา คามมาคโต;
ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, ตาวตึสูปโค อหํฯ

๙๔๒. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.… วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

ทุติยกรณียวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมสูจิวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ สูจิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส จีวรกมฺมํ กาตพฺพํ โหติ, อโตฺถ จ โหติ สูจิยาฯ โส ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺโต กมฺมารสฺส เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา กมฺมาโร อาห ‘‘เกน, ภนฺเต, อโตฺถ’’ติ? ‘‘จีวรกมฺมํ กาตพฺพํ อตฺถิ, สูจิยา อโตฺถ’’ติฯ กมฺมาโร ปสนฺนมานโส กตปริโยสิตา เทฺว สูจิโย ทตฺวา ‘‘ปุนปิ, ภนฺเต, สูจิยา อเตฺถ สติ มม อาจิเกฺขยฺยาถา’’ติ วตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิฯ เถโร ตสฺส อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิฯ อถ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรนฺโต ตํ เทวปุตฺตํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๙๔๕. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ…เป.…
วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๙๔๘. ‘‘โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๙๔๙. ‘‘ยํ ททาติ น ตํ โหติ, ยเญฺจว ทชฺชา ตเญฺจว เสยฺโย;
สูจิ ทินฺนา สูจิเมว เสยฺโยฯ

๙๕๐. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๙๔๙. ตตฺถ **ยํ ททาตี**ติ ยาทิสํ เทยฺยธมฺมํ ททาติฯ **น ตํ โหตี**ติ ตสฺส ตาทิสเมว ผลํ น โหติฯ อถ โข เขตฺตสมฺปตฺติยา จ จิตฺตสมฺปตฺติยา จ ตโต วิปุลตรํ อุฬารตรเมว ผลํ โหติฯ ตสฺมา **ยเญฺจว ทชฺชา ตเญฺจว เสโยฺย**ติ ยํกิญฺจิเทว วิชฺชมานํ ทชฺชา ทเทยฺย, ตเญฺจว ตเทว เสโยฺย, ยสฺส กสฺสจิ อนวชฺชสฺส เทยฺยธมฺมสฺส ทานเมว เสโยฺย, กสฺมา? มยา หิ **สูจิ ทินฺนา สูจิเมว เสโยฺย,** สูจิทานเมว มยฺหํ เสยฺยํ ชาตํ, ยโต อยมีทิสี สมฺปตฺติ ลทฺธาติ อธิปฺปาโยฯ

สูจิวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ทุติยสูจิวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณนฺติ ทุติยสูจิวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคหวาสี เอโก ตุนฺนการโก วิหารเปกฺขโก หุตฺวา เวฬุวนํ คโตฯ ตตฺถ อญฺญตรํ ภิกฺขุํ เวฬุวเน กตสูจิยา จีวรํ สิพฺพนฺตํ ทิสฺวา สูจิฆเรน สทฺธิํ สูจิโย อทาสิฯ เสสํ สพฺพํ วุตฺตนยเมวฯ

๙๕๒. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๙๕๖. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๙๕๗. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, ปุริมชาติยา มนุสฺสโลเกฯ
๙๕๘. ‘‘อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํ;
ตสฺส อทาสหํ สูจิํ, ปสโนฺน เสหิ ปาณิภิฯ

๙๕๙. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.… วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ
ตํ สพฺพํ เหฎฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยสูจิวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมนาควิมานวณฺณนา

สุสุกฺกขนฺธํ อภิรุยฺห นาคนฺติ นาควิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฎฺฐา วุตฺตนยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวติํสภวนํ อุปคโตฯ ตตฺถ อทฺทส อญฺญตรํ เทวปุตฺตํ สพฺพเสตํ มหนฺตํ ทิพฺพนาคํ อภิรุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน มหตา ทิพฺพานุภาเวน อากาเสน คจฺฉนฺตํ, สพฺพา ทิสา จโนฺท วิย สูริโย วิย จ โอภาสยมานํฯ ทิสฺวา เยน โส เทวปุโตฺต เตนุปสงฺกมิฯ อถ โส เทวปุโตฺต ตโต โอรุยฺห อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ อภิวาเทตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห อฎฺฐาสิฯ อถ เถโร –

๙๖๑. ‘‘สุสุกฺกขนฺธํ อภิรุยฺห นาคํ, อกาจินํ ทนฺติํ พลิํ มหาชวํ;
อภิรุยฺห คชวรํ สุกปฺปิตํ, อิธาคมา เวหายสํ อนฺตลิเกฺขฯ

๙๖๒. ‘‘นาคสฺส ทเนฺตสุ ทุเวสุ นิมฺมิตา, อโจฺฉทกา ปทุมินิโย สุผุลฺลา;
ปทุเมสุ จ ตูริยคณา ปวชฺชเร, อิมา จ นจฺจนฺติ มโนหราโยฯ

๙๖๓. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

ตสฺส สมฺปตฺติกิตฺตนมุเขน กตกมฺมํ ปุจฺฉิฯ

๙๖๑. ตตฺถ **สุสุกฺกขนฺธ**นฺติ สุฏฺฐุ เสตขนฺธํฯ กิญฺจาปิ ตสฺส นาคสฺส จตฺตาโร ปาทา, วตฺถิโกสํ, มุขปฺปเทโส, อุโภ กณฺณา, วาลธีติ เอตฺตกํ มุญฺจิตฺวา สโพฺพ กาโย เสโตว, ขนฺธปฺปเทสสฺส ปน สาติสยํ ธวลตรตาย วุตฺตํ ‘‘สุสุกฺกขนฺธ’’นฺติฯ **นาค**นฺติ ทิพฺพํ หตฺถินาคํฯ **อกาจิน**นฺติ นิโทฺทสํ , สพลลวงฺกติลกาทิฉวิโทสวิรหิตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘อาชานีย’’นฺติปิ ปาฬิ, อาชานียลกฺขณูเปตนฺติ อโตฺถฯ **ทนฺติ**นฺติ วิปุลรุจิรทนฺตวนฺตํฯ **พลิ**นฺติ พลวนฺตํ มหาพลํฯ **มหาชว**นฺติ อติชวํ สีฆคามิํฯ ปุน **อภิรุยฺหา**ติ เอตฺถ อนุนาสิกโลโป ทฏฺฐโพฺพ, อภิรุยฺหํ อาโรหนียนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ ปน เถเรน ปุโฏฺฐ เทวปุโตฺต อตฺตนา กตกมฺมํ กเถโนฺต –

๙๖๕. ‘‘อเฏฺฐว มุตฺตปุปฺผานิ, กสฺสปสฺส มเหสิโน;
ถูปสฺมิํ อภิโรเปสิํ, ปสโนฺน เสหิ ปาณิภิฯ

๙๖๖. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ;

ตสฺสโตฺถ – อหํ ปุเพฺพ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส โยชนิเก กนกถูเป วณฺณฎฺโต มุจฺจิตฺวา คจฺฉมูเล ปติตานิ อฏฺฐ มุตฺตปุปฺผานิ ลภิตฺวา ตานิ คเหตฺวา ปูชนวเสน ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา อภิโรเปสิํ ปูเชสิํฯ

อตีเต กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุเทฺธ ปรินิพฺพุเต โยชนิเก กนกถูเป จ การิเต สปริวาโร กิกี กาสิราชา จ นาครา จ เนคมา จ ชานปทา จ ทิวเส ทิวเส ปุปฺผปูชํ กโรนฺติฯ เตสุ ตถา กโรเนฺตสุ ปุปฺผานิ มหคฺฆานิ ทุลฺลภานิ จ อเหสุํฯ อเถโก อุปาสโก มาลาการวีถิยํ วิจริตฺวา เอกเมเกน กหาปเณน เอกเมกมฺปิ ปุปฺผํ อลภโนฺต อฏฺฐ กหาปณานิ คเหตฺวา ปุปฺผารามํ คนฺตฺวา มาลาการํ อาห ‘‘อิเมหิ อฏฺฐหิ กหาปเณหิ อฏฺฐ ปุปฺผานิ เทหี’’ติฯ ‘‘นตฺถโยฺย ปุปฺผานิ, สมฺมเทว อุปธาเรตฺวา โอจินิตฺวา ทินฺนานี’’ติฯ ‘‘อหํ โอโลเกตฺวา คณฺหามี’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ, อารามํ ปวิสิตฺวา คเวสาหี’’ติฯ โส ปวิสิตฺวา คเวสโนฺต ปติตานิ อฏฺฐ ปุปฺผานิ ลภิตฺวา มาลาการํ อาห ‘‘คณฺห, ตาต, กหาปณานี’’ติฯ ‘‘ตว ปุเญฺญน ลทฺธานิ, นาหํ กหาปณานิ คณฺหามี’’ติ อาหฯ อิตโร ‘‘นาหํ มุธา ปุปฺผานิ คเหตฺวา ภควโต ปูชํ กริสฺสามี’’ติ กหาปณานิ ตสฺส ปุรโต ฐเปตฺวา ปุปฺผานิ คเหตฺวา เจติยงฺคณํ คนฺตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ปูชํ อกาสิฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ อุปฺปชฺชิตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ปุนปิ เทวโลเก, ปุนปิ เทวโลเกติ เอวํ อปราปรํ เทเวสฺเยว สํสรโนฺต ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิมสฺมิมฺปิ พุทฺธุปฺปาเท ตาวติํเสสฺเยว อุปฺปชฺชิฯ ตํ สนฺธาย เหฏฺฐา วุตฺตํ ‘‘ตตฺถ อทฺทส อญฺญตรํ เทวปุตฺต’’นฺติอาทิฯ

ตํ ปเนตํ ปวตฺติํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต อาโรเจสิฯ ภควา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

นาควิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยนาควิมานวณฺณนา

มหนฺตํ นาคํ อภิรุยฺหาติ ทุติยนาควิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคเห อญฺญตโร อุปาสโก สโทฺธ ปสโนฺน ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐิโต อุโปสถทิวเสสุ อุโปสถสีลํ สมาทิยิตฺวา ปุเรภตฺตํ อตฺตโน วิภวานุรูปํ ภิกฺขูนํ ทานานิ ทตฺวา สยํ ภุญฺชิตฺวา สุทฺธวตฺถนิวโตฺถ สุทฺธุตฺตราสโงฺค ปจฺฉาภตฺตํ เยภุเยฺยน อฏฺฐ ปานานิ คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิยฺยาเทตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุณาติฯ เอวํ โส สกฺกจฺจํ ทานมยํ สีลมยญฺจ พหุํ สุจริตํ อุปจินิตฺวา อิโต จุโต ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิฯ ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สพฺพเสโต มหโนฺต ทิโพฺพ หตฺถินาโค ปาตุรโหสิฯ โส ตํ อภิรุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน มหเนฺตน ทิพฺพานุภาเวน กาเลน กาลํ อุยฺยานกีฬํ คจฺฉติฯ

อเถกทิวสํ กตฺตญฺญุตาย โจทิยมาโน อฑฺฒรตฺติสมเย ตํ ทิพฺพนาคํ อภิรุยฺห มหตา ปริวาเรน ''ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามี''ติ เทวโลกโต อาคนฺตฺวา เกวลกปฺปํ เวฬุวนํ โอภาเสตฺวา หตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ ตํ ภควโต สมีเป ฐิโต อายสฺมา วงฺคีโส ภควโต อนุญฺญาย อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๙๖๘. ''มหนฺตํ นาคํ อภิรุยฺห, สพฺพเสตํ คชุตฺตมํ;
วนา วนํ อนุปริยาสิ, นารีคณปุรกฺขโต;
โอภาเสโนฺต ทิสา สพฺพา, โอสธี วิย ตารกาฯ

๙๖๙. ''เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

ตตฺถา ปุจฺฉิโต โสปิ ตสฺส คาถาหิ เอว พฺยากาสิฯ

๙๗๑. ''โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน, วงฺคีเสเนว ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ

๙๗๒. ''อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, อุปาสโก จกฺขุมโต อโหสิํ;
ปาณาติปาตา วิรโต อโหสิํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยิสฺสํฯ

๙๗๓. ''อมชฺชโป โน จ มุสา อภาณิํ, สเกน ทาเรน จ ตุโฏฺฐ อโหสิํ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๙๗๕. ''เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

ตตฺถ อปุพฺพํ นตฺถิ, เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยนาควิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ตติยนาควิมานวณฺณนา

โก นุ ทิเพฺพน ยาเนนาติ ตติยนาควิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน สมเยน ตโย ขีณาสวเตฺถรา คามกาวาเส วสฺสํ อุปคจฺฉิํสุฯ เต วุตฺถวสฺสา ปวาเรตฺวา ''ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามา''ติ ราชคหํ อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺคสายํ อญฺญตรสฺมิํ คามเก มิจฺฉาทิฏฺฐิกพฺราหฺมณสฺส อุจฺฉุเขตฺตสมีปํ คนฺตฺวา อุจฺฉุปาลํ ปุจฺฉิํสุ

‘‘อาวุโส, สกฺกา อชฺช ราชคหํ ปาปุณิตุ’’นฺติฯ ‘‘น สกฺกา, ภเนฺต, อิโต อฑฺฒโยชเน ราชคหํ, อิเธว วสิตฺวา เสฺว คจฺฉถา’’ติ อาหฯ ‘‘อเตฺถตฺถ โกจิ วสนโยโคฺค อาวาโส’’ติ? ‘‘นตฺถิ, ภเนฺต, อหํ ปน โว วสนฏฺฐานํ ชานิสฺสามี’’ติฯ เถรา อธิวาเสสุํฯ

โส อุจฺฉุสฺเยว ยถาฐิเตสุ สาขามณฺฑปากาเรน ทณฺฑกานิ พนฺธิตฺวา อุจฺฉุปเณฺณหิ ฉาเทตฺวา เหฏฺฐา ปลาลํ อตฺถริตฺวา เอกสฺส เถรสฺส อทาสิ, ทุติยสฺส เถรสฺส ตีหิ อุจฺฉูหิ ทณฺฑกสเงฺขเปน พนฺธิตฺวา ติเณน ฉาเทตฺวา เหฏฺฐา จ ติณสนฺถรํ กตฺวา อทาสิ, อิตรสฺส อตฺตโน กุฏิยํ เทฺว ตโย ทณฺฑเก สาขาโย จ นีหริตฺวา จีวเรน ปฏิจฺฉาเทโนฺต จีวรกุฏิํ กตฺวา อทาสิฯ เต ตตฺถ วสิํสุฯ อถ วิภาตาย รตฺติยา กาลเสฺสว ภตฺตํ ปจิตฺวา ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทตฺวา สห อุจฺฉุรเสน ภตฺตํ อทาสิฯ เตสํ ภุญฺชิตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา คจฺฉนฺตานํ เอเกกํ อุจฺฉุํ อทาสิ ‘‘มยฺหํ ภาโค ภวิสฺสตี’’ติฯ โส โถกํ มคฺคํ เถเร อนุคนฺตฺวา นิวตฺตโนฺต อตฺตโน เวยฺยาวจฺจญฺจ ทานญฺจ อารพฺภ อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทโนฺต นิวตฺติฯ

เขตฺตสามิโก ปน คจฺฉนฺตานํ ภิกฺขูนํ ปฏิปเถน อาคจฺฉโนฺต ภิกฺขู ปุจฺฉิ ‘‘กุโต โว อุจฺฉุลทฺธา’’ติ? ‘‘อุจฺฉุปาลเกน ทินฺนา’’ติฯ ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ กุปิโต อนตฺตมโน ตฏฺฏฏายมาโน โกธาภิภูโต ตสฺส ปิฏฺฐิโต อุปธาวิตฺวา มุคฺคเรน ตํ ปหรโนฺต เอกปฺปหาเรเนว ชีวิตา โวโรเปสิฯ โส อตฺตนา กตปุญฺญกมฺมเมว อนุสฺสรโนฺต กาลํ กตฺวา สุธมฺมาเทวสภายํ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สพฺพเสโต มหโนฺต ทิพฺพวรวารโณ นิพฺพตฺติฯ

อุจฺฉุปาลกสฺส มรณํ สุตฺวา ตสฺส มาตาปิตโร เจว ญาติมิตฺตา จ อสฺสุมุขา โรทมานา ตํ ฐานํ อคมํสุ, สเพฺพ จ คามวาสิโน สนฺนิปติํสุฯ ตตฺรสฺส มาตาปิตโร สรีรกิจฺจํ กาตุํ อารภิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ โส เทวปุโตฺต ตํ ทิพฺพหตฺถิํ อภิรุหิตฺวา สพฺพตาฬาวจรปริวุโต ปญฺจงฺคิเกน ตูริเยน ปวชฺชมาเนน มหเนฺตน ปริวาเรน มหติยา เทวิทฺธิยา เทวโลกโต อาคนฺตฺวา ตาย ปริสาย ทิสฺสมานรูโป อากาเส อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ตตฺถ ปณฺฑิตชาติโก ปุริโส อิมาหิ คาถาหิ เตน กตปุญฺญกมฺมํ ปุจฺฉิ –

๙๗๖. ‘‘โก นุ ทิเพฺพน ยาเนน, สพฺพเสเตน หตฺถินา;
ตูริยตาฬิตนิโคฺฆโส, อนฺตลิเกฺข มหียติฯ

๙๗๗. ‘‘เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
อชานนฺตา ตํ ปุจฺฉาม, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

โสปิสฺส อิมาหิ คาถาหิ เอตมตฺถํ พฺยากาสิ –

๙๗๘. ‘‘นามฺหิ เทโว น คนฺธโพฺพ, นาปิ สโกฺก ปุรินฺทโท;
สุธมฺมา นาม เย เทวา, เตสํ อญฺญตโร อห’’นฺติฯ

๙๗๙. ‘‘ปุจฺฉาม เทวํ สุธมฺมํ, ปุถุํ กตฺวาน อญฺชลิํ;
กิํ กตฺวา มานุเส กมฺมํ, สุธมฺมํ อุปปชฺชตี’’ติ – ปุนปิ ปุจฺฉิ;

๙๘๐. ‘‘อุจฺฉาคารํ ติณาคารํ, วตฺถาคารญฺจ โย ทเท;
ติณฺณํ อญฺญตรํ ทตฺวา, สุธมฺมํ อุปปชฺชตี’’ติฯ – ปุนปิ พฺยากาสิ;

๙๗๖. ตตฺถ **ตูริยตาฬิตนิโคฺฆโส**ติ ตาฬิตปญฺจงฺคิตทิพฺพตูริยนิโคฺฆโส อตฺตานํ อุทฺทิสฺส ปวชฺชมานทิพฺพตูริยสโทฺท ฯ **อนฺตลิเกฺข มหียตี**ติ อากาเส ฐตฺวา อากาสเฏฺฐเนว มหตา ปริวาเรน ปูชียติฯ

๙๗๗. **เทวตา นุสี**ติ เทวตา นุ อสิ, กึ นุ ตฺวํ เทโวสีติ อโตฺถฯ **คนฺธโพฺพ**ติ คนฺธพฺพกายิกเทโว อสีติ อโตฺถฯ **อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท**ติ อุทาหุ ปุเร ททาตีติ ‘‘ปุรินฺทโท’’ติ วิสฺสุโต สโกฺก นุสิ, อถ สโกฺก เทวราชา อสีติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ สติปิ สกฺกคนฺธพฺพานํ เทวภาเว เตสํ วิสุํ คหิตตฺตา โคพลิพทฺทญาเยน ตทญฺญเทววาจโก เทวสโทฺท ทฎฺฐโพฺพฯ

๙๗๘. อถ เทวปุโตฺต ‘‘วิสฺสชฺชนํ นาม ปุจฺฉาสภาเคน โหตี’’ติ เตหิ ปุจฺฉิตํ เทวคนฺธพฺพสกฺกภาวํ ปฎิกฺขิปิตฺวา อตฺตานํ อาจิกฺขโนฺต ‘‘นมฺหิ เทโว น คนฺธโพฺพ’’ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **นมฺหิ เทโว**ติ ตยา อาสงฺกิโต โย โกจิ เทโว น โหมิ น คนฺธโพฺพ น สโกฺก, อปิจ โข **สุธมฺมา นาม เย เทวา, เตสํ อญฺญตโร อหํ,** สุธมฺมา เทวตา นาม ตาวตึสเทวนิกายเสฺสว อญฺญตร เทวนิกาโยฯ โส กิร อุจฺจุปาโล เตสํ เทวานํ สมฺปตฺตึ สุตฺวา ปเคว ตตฺถ จิตฺตํ ปณิธาย ฐิโตติ เกจิ วทนฺติฯ

๙๗๙. **ปุฎฺฐ**นฺติ มหนฺตํ, ปริปุณฺณํ กตฺวาติ อโตฺถฯ สกฺกจฺจกิริยาทีปนเตฺถเณฺหตํ วุตฺตํฯ

๙๘๐. สุธมฺมาเทวยานํ ปุโฎฺฐ เทวปุโตฺต กกณฺฎกนิมิตฺตํ วทโนฺต วิย ทิฎฺฐมตฺตเมว คเหตฺวา อตฺตนา กตปุญฺญํ อาจิกฺขโนฺต **‘‘อุจฺฉาคาร’’**นฺติ คาถมาหฯ ตตฺถ **ติณฺณํ อญฺญตรํ ทตฺวา**ติ ยทิปิ มยา ตีณิ อคารานิ ทินฺนานิ, ตีสุ ปน อญฺญตเรนาติ อยมโตฺถปิ สิชฺฌตีติ นยคฺคาเหน เทวปุโตฺต เอวมาหฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

เอวํ โส เตน ปุจฺฉิ ตมตฺถํ วิสฺสเชฺชตฺวา รตนตฺตยคุณํ ปกาเสโนฺต มาตาปิตูหิ สทฺธึ สโมฺมทนํ กตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ มนุสฺสา เทวปุตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ภควติ ภิกฺขุสเงฺฆ จ สญฺชาตปสาทพหุมานา พหุํ ทานูปกรณํ สเชฺชตฺวา สกฎฺฐานํ ปูเรตฺวา เวฬุวนํ คนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สตฺถุ ตํ ปวตฺตึ อาโรจยึสุฯ สตฺถา ตํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนํ ตเถว วตฺวา ตเมว อตฺถํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสตฺวา เต สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฎฺฐาเปสิฯ เต จ ปติฎฺฐิตสทฺธา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน คามํ อุปคนฺตฺวา อุจฺจุปาลสฺส มตฎฺฐาเน วิหารํ การยึสูติฯ

ตติยนาควิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๓. จูฬรถวิมานวณฺณนา

ทฬฺหธมฺมา นิสารสฺสาติ จูฬรถวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ปรินิพฺพุเต ธาตุวิภาคํ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ สตฺถุ ถูเปสุ ปติฎฺฐาปิยมาเนสุ มหากสฺสปเตฺถรปฺปมุเขสุ ธมฺมํ สงฺคายิตุํ อุจฺจินิตฺวา คหิเตสุ สาวเกสุ ยาว วสฺสูปคมนา เวเนยฺยาเปกฺขาย อตฺตโน อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ ตตฺถ ตตฺถ วสเนฺตสุ อายสฺมา มหากจฺจายโน ปจฺจนฺตเทเส อญฺญตรสฺมึ อรญฺญายตเน วิหรติฯ เตน สมเยน อสฺสกรเฎฺฐ โปตลินคเร อสฺสกราชา รชฺชํ กาเรติ, ตสฺส เชฎฺฐาย เทวิยา ปุโตฺต สุชาโต นาม กุมาโร โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก กนิฎฺฐาย เทวิยา นิพนฺธเนน ปิตรา รฎฺฐโต ปพฺพาชิโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วนจรเก นิสฺสาย อรเญฺญ วสติฯ โส กิร กสฺสปสฺส ภควโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา สีลมเตฺต ปติฎฺฐิโต ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ

ยาวตายุกํ ฐตฺวา อปราปรํ สุคติยํเยว ปริพฺภมนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ภควโต อภิสมฺโพธิโต ตึสวเสฺส อสฺสกรฏฺเฐ อสฺสกรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติ, ‘‘สุชาโต’’ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส มหนฺเตน ปริวาเรน วฑฺฒติฯ

ตสฺส ปน มาตริ กาลกตาย ราชา อญฺญํ ราชธีตรํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สาปิ อปเรน สมเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺสา ราชา ปุตฺตํ ทิสฺวา ปสนฺโน ‘‘ภเทฺท, ตยา อิจฺฉิตํ วรํ คณฺหาหี’’ติ วรํ อทาสิฯ สา คหิตกํ กตฺวา ฐเปตฺวา ยทา สุชาตกุมาโร โสฬสวสฺสุเทฺทสิโก ชาโต, ตทา ราชานํ อาห ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ มม ปุตฺตํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจิเตฺตหิ วโร ทิโนฺน, ตํ อิทานิ เทถา’’ติฯ ‘‘คณฺห, เทวี’’ติ ฯ ‘‘มยฺหํ ปุตฺตสฺส รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘นสฺส, วสลิ, มม เชฏฺฐปุเตฺต เทวกุมารสทิเส สุชาตกุมาเร ฐิเต กสฺมา เอวํ วทสี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ เทวี ปุนปฺปุนํ นิพนฺธนํ กโรนฺตี มนํ อลภิตฺวา เอกทิวสํ อาห ‘‘เทว, ยทิ สเจฺจ ติฏฺฐสิ, เทหิ เอวา’’ติฯ ราชา ‘‘อนุปธาเรตฺวา มยา อิมิสฺสา วโร ทิโนฺน, อยญฺจ เอวํ วทตี’’ติ วิปฺปฏิสารี หุตฺวา สุชาตกุมารํ ปโกฺกสิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา อสฺสูนิ ปวเตฺตสิฯ กุมาโร ปิตรํ โสจมานํ ทิสฺวา โทมนสฺสปฺปโตฺต อสฺสูนิ ปวเตฺตตฺวา ‘‘อนุชานาหิ, เทว, อหํ อญฺญตฺถ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา รญฺญา ‘‘อญฺญํ เตนครํ มาเปสฺสามิ, ตตฺถ วเสยฺยาสี’’ติ วุเตฺต กุมาโร น อิจฺฉิฯ ‘‘มม สหายานํ ราชูนํ สนฺติเก เปเสสฺสามี’’ติ จ วุเตฺต ตมฺปิ นานุชานิฯ เกวลํ ‘‘เทว, อรญฺญํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ราชา ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ‘‘มมจฺจเยน อิธาคนฺตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐหา’’ติ วตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ

โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วนจรเก นิสฺสาย วสโนฺต เอกทิวสํ มิควํ คโตฯ ตสฺส สมณกาเล สหายวโร เอโก เทวปุโตฺต หิเตสิตาย มิครูเปน ตํ ปโลเภโนฺต ธาวิตฺวา อายสฺมโต มหากจฺจายนสฺส วสนฏฺฐานสมีปํ ปตฺวา อนฺตรธายิฯ โส ‘‘อิมํ มิคํ อิทานิ คณฺหิสฺสามี’’ติ อุปธาวโนฺต เถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปตฺวา ตํ อปสฺสโนฺต พหิ ปณฺณสาลาย เถรํ นิสิโนฺนํ ทิสฺวา ตสฺส สมีเป จาปโกฏึ โอลุพฺภ อฏฺฐาสิฯ เถโร ตํ โอโลเกตฺวา อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ ตสฺส ปวตฺตึ ญตฺวา อนุคฺคณฺหโนฺต อชานโนฺต วิย สงฺคหํ กโรโนฺต –

๙๘๑. ‘‘ทพฺพหธมฺมา นิสารสฺส, ธนุํ โอลุพฺภ ติฏฺฐสิ;
ขตฺติโย นุสิ ราชโญฺญ, อทุ ลุโทฺท วเนจโร’’ติฯ –

ปุจฺฉิฯ ตตฺถ **ทพฺพหธมฺมา**ติ ทพฺพหธนุฯ ทพฺพหธนุ นาม ทฺวิสหสฺสถามํ วุจฺจติฯ ทฺวิสหสฺสถามนฺติ จ ยสฺส อาโรปิตสฺส ชิยาย พโทฺธ โลหสีสาทีนํ ภาโร ทเณฺฑ คเหตฺวา ยาว กณฺฑปฺปมาณา อุกฺขิตฺตสฺส ปถวิโต มุจฺจติฯ **นิสารสฺสา**ติ นิรติสยสารสฺส วิสิฏฺฐสารสฺส รุกฺขสฺส ธนุํ, สารตรรุกฺขมยํ ธนุนฺติ อโตฺถฯ **โอลุพฺภา**ติ สนฺนิรุมฺภิตฺวาฯ **ราชโญฺญ**ติ ราชกุมาโรฯ **วเนจโร**ติ วนจโรฯ

อถ โส อตฺตานํ อาวิกโรโนฺต –

๙๘๒. ‘‘อสฺสกาธิปติสฺสาหํ, ภเนฺต ปุโตฺต วเนจโร;
นามํ เม ภิกฺขุ เต พฺรูมิ, สุชาโต อิติ มํ วิทูฯ

๙๘๓. ‘‘มิเค คเวสมาโนหํ, โอคาหโนฺต พฺรหาวนํ;
มิคํ ตเญฺจว นาทฺทกฺขึ, ตญฺจ ทิสฺวา ฐิโต อห’’นฺติฯ –

อาหฯ ตตฺถ **อสฺสกาธิปติสฺสา**ติ อสฺสกรฏฺฐาธิปติโน อสฺสกราชสฺสฯ **ภิกฺขู**ติ เถรํ อาลปติฯ **มิเค คเวสมาโน**ติ มิคสูกราทิเก คเวสโนฺต, มิควํ จรโนฺตติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา เถโร เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต –

๙๘๔. สฺวาคตํ เต มหาปุญฺญ, อโถ เต อทุราคตํ;
เอโตฺต อุทกมาทาย, ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เตฯ

๙๘๕. อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ราชปุตฺต ตโต ปิตฺวา, สนฺถตสฺมึ อุปาวิสา''ติฯ – อาห;

๙๘๔. ตตฺถ **อทุราคต**นฺติ ทุราคมนวชฺชิตํ, มหาปุญฺญ, เต อิธาคมนํ สฺวาคตํ, น เต อปฺปกมฺปิ ทุราคมนํ อตฺถิ ตุยฺหญฺจ มยฺหญฺจ ปีติโสมนสฺสชนนโตติ อธิปฺปาโยฯ ''อธุนาคต''นฺติปิ ปาโฐ, อิทานิ อาคมนนฺติ อโตฺถฯ

๙๘๕. **สนฺถตสฺมึ อุปาวิสา**ติ อนนฺตรหิตาย ภูมิยา อนิสีทิตฺวา อมุกสฺมึ ติณสนฺถารเก นิสีทาติฯ

ตโต ราชกุมาโร เถรสฺส ปฏิสนฺถารํ สมฺปฏิจฺฉโนฺต อาห –

๙๘๖. ''กลฺยาณี วต เต วาจา, สวนียา มหามุนิ;
เนลา อตฺถวตี วคฺคุ, มนฺตฺวา อตฺถญฺจ ภาสสิฯ

๙๘๗. กา เต รติ วเน วิหรโต, อิสินิสภ วเทหิ ปุโฏฺฐ;
ตว วจนปถํ นิสามยิตฺวา, อตฺถธมฺมปทํ สมาจเรมเส''ติฯ

๙๘๖. ตตฺถ **กลฺยาณี**ติ สุนฺทรา โสภนาฯ **สวนียา**ติ โสตุํ ยุตฺตาฯ **เนลา**ติ นิโทฺทสาฯ **อตฺถวตี**ติ อตฺถยุตฺตา ทิฎฺฐธมฺมิกาทินา หิเตน อุเปตาฯ **วคฺคู**ติ มธุราฯ **มนฺตฺวา**ติ ชานิตฺวา ปญฺญาย ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **อตฺถ**นฺติ อตฺถโต อนเปตํ เอกนฺตหิตาวหํฯ

๙๘๗. **อิสินิสภา**ติ อิสีสุ นิสภ อาชานียสทิสฯ **วจนปถ**นฺติ วจนํฯ วจนเมว หิ อตฺถาธิคมสฺส อุปายภาวโต ''วจนปถ''นฺติ วุตฺตํฯ **อตฺถธมฺมปทํ สมาจเรมเส**ติ อิธ เจว สมฺปราเย จ อตฺถาวหํ สีลาทิธมฺมโกฏฺฐาสํ ปฏิปชฺชามเสฯ

อิทานิ เถโร อตฺตโน สมฺมาปฏิปตฺตึ ตสฺส อนุจฺฉวิกํ วทโนฺต –

๙๘๘. อหึสา สพฺพปาณีนํ, กุมารมฺหาก รุจฺจติ;
เถยฺยา จ อติจารา จ, มชฺชปานา จ อารติฯ

๙๘๙. อารติ สมจริยา จ, พาหุสจฺจํ กตญฺญุตา;
ทิเฎฺฐว ธเมฺม ปาสํสา, ธมฺมา เอเต ปสํสิยา''ติฯ – อาห;

๙๘๙. ตตฺถ **อารติ สมจริยา จา**ติ ยถาวุตฺตา จ ปาปธมฺมโต อารติ, ปฏิวิรติ กายสมตาทิสมจริยา จฯ **พาหุสจฺจ**นฺติ ปริยตฺติพาหุสจฺจํฯ **กตญฺญุตา**ติ ปเรหิ อตฺตโน กตสฺส อุปการสฺส ชานนาฯ **ปาสํสา**ติ อตฺถกาเมหิ กุลปุเตฺตหิ ปการโต อาสํสิตพฺพาฯ **ธมฺมา เอเต**ติ เอเต ยถาวุตฺตา อหึสาทิธมฺมาฯ **ปสํสิยา**ติ วิญฺญูหิ ปสํสิตพฺพาฯ

เอวํ เถโร ตสฺส อนุจฺฉวิกํ สมฺมาปฏิปตฺตึ วตฺวา อนาคตํสญาเณน อายุสงฺขาเร โอโลเกโนฺต ''ปญฺจมาสมตฺตเมวา''ติ ทิสฺวา ตํ สํเวเชตฺวา ทฬฺหํ ตตฺถ สมฺมาปฏิปตฺติยํ ปติฎฺฐาเปตุํ

อิมํ คาถมาห –

๙๙๐.“สนฺติเก มรณํ ตุยฺหํ, โอรํ มาเสหิ ปญฺจหิ;
ราชปุตฺต วิชานาหิ, อตฺตานํ ปริโมจยา’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺตานํ ปริโมจยา**ติ อตฺตานํ อปายทุกฺขโต โมเจหิฯ

ตโต กุมาโร อตฺตโน มุตฺติยา อุปายํ ปุจฺฉนฺโต อาห –

๙๙๑.“กตมํ สฺวาหํ ชนปทํ คนฺตฺวา, กึ กมฺมํ กิญฺจ โปริสํ;
กาย วา ปน วิชฺชาย, ภเวยฺยํ อชรามโร’’ติฯ

ตตฺถ **กตมํ สฺวาห**นฺติ กตมํ สุ อหํ, กตมํ นูติ อโตฺถฯ **กึ กมฺมํ กิญฺจ โปริส**นฺติ กตฺวาติ วจนเสโสฯ **โปริส**นฺติ ปุริสกิจฺจํฯ

ตโต เถโร ตสฺส ธมฺมํ เทเสตุํ อิมา คาถาโย อโวจ –

๙๙๒.“น วิชฺชเต โส ปเทโส, กมฺมํ วิชฺชา จ โปริสํ;
ยตฺถ คนฺตฺวา ภเว มจฺจ, ราชปุตฺตาชรามโรฯ

๙๙๓.“มหทฺธนา มหาโภคา, รฎฺฐวนฺตปิ ขตฺติยา;
ปหูตธนธญฺญาเส, เตปิ โน อชรามราฯ

๙๙๔.ยทิ เต สุตา อนฺธกเวณฺฑุปุตฺตา, สูรา วีรา วิกฺกนฺตปฺปหาริโน;
เตปิ อายุกฺขยํ ปตฺตา, วิทฺธสฺตา สสฺสตีสมาฯ

๙๙๕.ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
เอเต จเญฺญ จ ชาติยา, เตปิ โน อชรามราฯ

๙๙๖.“เย มนฺตํ ปริวเตฺตนฺติ, ฉฬงฺคํ พฺรหฺมจินฺติตํ;
เอเต จเญฺญ จ วิชฺชาย, เตปิ โน อชรามราฯ

๙๙๗.“อิสโย จาปิ เย สนฺตา, สญฺญตตฺตา ตปสฺสิโน;
สรีรํ เตปิ กาเลน, วิชหนฺติ ตปสฺสิโนฯ

๙๙๘.ภาวิตตฺตาปิ อรหนฺต, กตกิจฺจา อนาสวา;
นิกฺขิปนฺติ อิมํ เทหํ, ปุญฺญปาปปริกฺขยา’’ติฯ

๙๙๒. ตตฺถ **ยตฺถ คนฺตฺวา**ติ ยํ ปเทสํ คนฺตฺวา กมฺมํ วิชฺชํ โปริสญฺจ กายปโยเคน อิตรปโยเคน จ อุปคนฺตฺวา ปาปุณิตฺวา ภเวยฺย อชรามโรติ อโตฺถฯ

๙๙๓. เหฎฺฐิมโกฎิยา โกฎิสตาทิปริมาณํ สํหริตฺวา ฐปิตํ มหนฺตํ ธนํ เอเตสนฺติ **มหทฺธนา**ฯ กุมฺภตฺตยาทิกหาปณปริพฺพโย มหนฺต โภโค เอเตสนฺติ **มหาโภคา**ฯ **รฎฺฐวนฺต**ติ รฎฺฐสามิกา, อเนกโยชนปริมาณํ รฎฺฐํ ปสาสนฺตาติ อธิปฺปาโยฯ **ขตฺติยา**ติ ขตฺติยชาติกาฯ **ปหูตธนธญฺญาเส**ติ มหาธนธญฺญสนฺนิจยา, อตฺตโน ปริสาย จ สตฺตฎฺฐสํวจฺฉรปโหนก

ธนธญฺญสนฺนิจยาฯ **เตปิ โน อชรามรา**ติ ชรามรณธมฺมา เอว, มหทฺธนตาทีนิปิ เตสํ อุปริ นิปตนฺตํ ชรามรณํ นิวเตฺตตุํ น สโกฺกนฺตีติ อโตฺถฯ

๙๙๔. **อนฺธกเวณฺฑุปุตฺตา**ติ อนฺธกเวณฺฑุสฺส ปุตฺตาติ ปญฺญาตาฯ **สูรา**ติ สติมโนฺตฯ **วีรา**ติ วีริยวโนฺตฯ **วิกฺกนฺตปฺปหาริโน**ติ สูรวีรภาเวเนว ปฎิสตฺตุพลํ วิกฺกมฺม ปสยฺห ปหรณสีลาฯ **วิทฺธสฺตา**ติ วินฎฺฐาฯ **สสฺสตีสมา**ติ กุลปรมฺปราย สสฺสตีหิ จนฺทสูริยาทีหิ สมานา, เตปิ อจิรกาลปวตฺตกุลนฺวยาติ อโตฺถฯ

๙๙๕. **ชาติยา**ติ อตฺตโน ชาติยา, วิสิฎฺฐตรา ปน ชาติปิ เนสํ ชรามรณํ นิวเตฺตตุํ น สโกฺกตีติ อโตฺถฯ

๙๙๖. **มนฺต**นฺติ เวทํฯ **ฉฬงฺค**นฺติ กปฺปพฺยากรณนิรุตฺติสิกฺขาฉโนฺทวิจิติโชติสตฺถสงฺขาเตหิ ฉหิ อเงฺคหิ ฉฬงฺคํฯ **พฺรหฺมจินฺติต**นฺติ พฺรเหฺมหิ อฎฺฐกาทีหิ จินฺติตํ ปญฺญาจกฺขุนา ทิฎฺฐํฯ

๙๙๗. **สนฺตา**ติ อุปสนฺตกายวจีกมฺมนฺตาฯ **สญฺญตตฺตา**ติ สญฺญตจิตฺตาฯ **ตปสฺสิโน**ติ ตปนิสฺสิตาฯ

อิทานิ กุมาโร อตฺตนา กตฺตพฺพํ วทโนฺต –

๙๙๘. ‘‘สุภาสิตา อตฺถวตี, คาถาโย เต มหามุนิ;
นิชฺฌโตฺตมฺหิ สุภเฎฺฐน, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภวา’’ติฯ –

อาห ฯ ตตฺถ **นิชฺฌโตฺตมฺหี**ติ นิชฺฌาปิโต ธโมฺมชสญฺญาย สญฺญตฺติคโต อมฺหิฯ **สุภเฎฺฐนา**ติ สุฎฺฐุ ภาสิเตนฯ

ตโต เถโร ตํ อนุสาสโนฺต อิมํ คาถํ อภาสิ –

๑๐๐๐. ‘‘มา มํ ตฺวํ สรณํ คจฺฉ, ตเมว สรณํ วช;
สกฺยปุตฺตํ มหาวีรํ, ยมหํ สรณํ คโต’’ติฯ

ตโต ราชกุมาโร อาห –

๑๐๐๑. ‘‘กตรสฺมิํ โส ชนปเท, สตฺถา ตุมฺหาก มาริส;
อหมฺปิ ทฎฺฐุํ คจฺฉิสฺสํ, ชินํ อปฺปฎิปุคฺคล’’นฺติฯ

ปุน เถโร อาห –

๑๐๐๒. ‘‘ปุรตฺถิมสฺมิํ ชนปเท, โอกฺกากกุลสมฺภโว;
ตตฺถาสิ ปุริสาชโญฺญ, โส จ โข ปรินิพฺพุโต’’ติฯ

ตตฺถ เถเรน นิสินฺนปเทสโต มชฺฌิมเทสสฺส ปาจีนทิสาภาคตฺตา วุตฺตํ **‘‘ปุรตฺถิมสฺมิํ ชนปเท’’**ติฯ

เอวํ โส ราชปุโตฺต เถรสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนมานโส สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฎฺฐหิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๐๐๓. ‘‘สเจ หิ พุโทฺธ ติเฏฺฐยฺย, สตฺถา ตุมฺหาก มาริส;
โยชนานิ สหสฺสานิ, คเจฺฉยฺยํ ปยิรุปาสิตุํฯ

๑๐๐๔. ‘‘ยโต จ โข ปรินิพฺพุโต, สตฺถา ตุมฺหาก มาริส;
นิพฺพุตมฺปิ มหาวีรํ, คจฺฉามิ สรณํ อหํฯ

๑๐๐๕. ‘‘อุเปมิ สรณํ พุทฺธํ, ธมฺมญฺจาปิ อนุตฺตรํ;
สงฺฆญฺจ นรเทวสฺส, คจฺฉามิ สรณํ อหํฯ

๑๐๐๖. ‘‘ปาณาติปาตา วิรมามิ ขิปฺปํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยามิ;
อมชฺชโป โน จ มุสา ภณามิ, สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุโฏฺฐ’’ติฯ

เอวํ ปน ตํ สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐิตํ เถโร เอวมาห ‘‘ราชกุมาร, ตุยฺหํ อิธ อรญฺญวาเสน อโตฺถ นตฺถิ, น จิรํ ตว ชีวิตํ, ปญฺจมาสพฺภนฺตเร เอว กาลํ กริสฺสสิ, ตสฺมา ตว ปิตุ สนฺติกเมว คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ ภเวยฺยาสี’’ติ วตฺวา อตฺตโน สนฺติเก ธาตุโย ทตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส คจฺฉโนฺต ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุมฺหากํ วจเนน อิโต คมิสฺสามิ, ตุเมฺหหิปิ มยฺหํ อนุกมฺปาย ตตฺถ อาคนฺตพฺพ’’นฺติ วตฺวา เถรสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปิตุ นครํ คนฺตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ รโญฺญ นิเวเทสิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา สปริวาโร อุยฺยานํ คนฺตฺวา กุมารํ อาลิงฺคิตฺวา อเนฺตปุรํ เนตฺวา อภิสิญฺจิตุกาโม อโหสิฯ กุมาโร ‘‘เทว, มยฺหํ อปฺปกํ อายุ, อิโต จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน มรณํ ภวิสฺสติ, กิํ เม รเชฺชน, ตุเมฺห นิสฺสาย ปุญฺญเมว กริสฺสามี’’ติ วตฺวา เถรสฺส คุณํ รตนตฺตยสฺส จ อานุภาวํ ปเวเทสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา สํเวคปฺปโตฺต รตนตฺตเย จ เถเร จ ปสนฺนมานโส มหนฺตํ วิหารํ กาเรตฺวา มหากจฺจายนเตฺถรสฺส สนฺติเก ทูตํ ปาเหสิฯ เถโรปิ ราชานํ มหาชนญฺจ อนุคฺคณฺหโนฺต อาคจฺฉิฯ ราชา จ สปริวาโร ทูรโตว ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา เถรํ วิหารํ ปเวเสตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหโนฺต สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐหิฯ กุมาโร จ สีลานิ สมาทิยิตฺวา เถรํ ภิกฺขู เจว สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหโนฺต ทานานิ ททโนฺต ธมฺมํ สุณโนฺต จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สตฺตรตนปฏิมณฺฑิโต สตฺตโยชนปฺปมาโณ รโถ อุปฺปชฺชิ, อเนกานิ จสฺส อจฺฉราสหสฺสานิ ปริวาโร อโหสิฯ

ราชา กุมารสฺส สรีรสกฺการํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา เจติยสฺส ปูชํ อกาสิ, ตตฺถ มหาชโน สนฺนิปติ, เถโรปิ สปริวาโร ตํ ปเทสํ อุปคญฺฉิฯ อถ เทวปุโตฺต อตฺตนา กตกุสลกมฺมํ โอโลเกตฺวา กตญฺญุตาย ‘‘คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิสฺสามิ, สาสนคุเณ จ ปากเฏ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทิพฺพรถํ อารุยฺห มหตา ปริวาเรน ทิสฺสมานรูโป อาคนฺตฺวา รถา โอรุยฺห เถรสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา ปิตรา สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เถรํ ปยิรุปาสมาโน อญฺชลิํ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ ตํ เถโร อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๑๐๐๗. ‘‘สหสฺสรํสีว ยถามหปฺปโภ, ทิสํ ยถา ภาติ นเภ อนุกฺกมํ;
ตถาปกาโร ตวายํ มหารโถ, สมนฺตโต โยชนสตฺตมายโตฯ

๑๐๐๘. ‘‘สุวณฺณปเฏฺฏหิ สมนฺตโมตฺถโฏ, อุรสฺส มุตฺตาหิ มณีหิ จิตฺติโต;
เลขา สุวณฺณสฺส จ รูปิยสฺส จ, โสเภนฺติ เวฬุริยมยา สุนิมฺมิตาฯ

๑๐๐๙. ‘‘สีสญฺจิทํ เวฬุริยสฺส นิมฺมิตํ, ยุคญฺจิทํ โลหิตกาย จิตฺติตํ;

ยุตฺตา สุวณฺณสฺส จ รูปิยสฺส จ, โสภนฺติ อสฺสา จ อิเม มโนชวาฯ

๑๐๑๐. ‘‘โส ติฏฺฐสิ เหมรเถ อธิฏฺฐิโต, เทวานมิโนฺทว สหสฺสวาหโน;
ปุจฺฉามิ ตาหํ ยสวนฺต โกวิทํ, กถํ ตยา ลโทฺธ อยํ อุฬาโร’’ติฯ

๑๐๐๗. ตตฺถ **สหสฺสรํสี**ติ สูริโยฯ โส หิ อเนกสหสฺสรํสิมนฺตตาย ‘‘สหสฺสรํสี’’ติ วุจฺจติฯ **ยถามหปฺปโภ**ติ อตฺตโน มหตฺตสฺส อนุรูปปฺปโภฯ ยถา หิ มหเตฺตน สูริยมณฺฑเลน สทิสํ โชติมณฺฑลํ นตฺถิ, เอวํ ปภายปิฯ ตถา หิ ตํ เอกสฺมิํ ขเณ ตีสุ มหาทีเปสุ อาโลกํ ผรนฺตํ ติฏฺฐติฯ **ทิสํ ยถา ภาติ นเภ อนุกฺกม**นฺติ นเภ อากาเส ยเถว ทิสํ อนุกฺกมโนฺต คจฺฉโนฺต ยถา เยน ปกาเรน ภาติ ทิพฺพติ โชตติฯ **ตถาปกาโร**ติ ตาทิสากาโรฯ **ตวายน**ฺติ ตว อยํฯ

๑๐๐๘. **สุวณฺณปเฏฺฐ**หีติ สุวณฺณมเยหิ ปเฏฺฐหิฯ **สมนฺตโมตฺถโฏ** สมนฺตโต ฉาทิโตฯ **อุรสฺสา**ติ อุโร อสฺส, รถสฺส อุโรติ จ อีสามูลํ วทติฯ **เลขา**ติ เวฬุริยมยา มาลากมฺมลตากมฺมาทิเลขาฯ ตาสํ สุวณฺณปเฏฺฐสุ จ รชตปเฏฺฐสุ จ ทิสฺสมานตฺตา วุตฺตํ ‘‘**สุวณฺณสฺส จ รูปิยสฺส จา**’’ติฯ **โสเภนฺตี**ติ รถํ โสภยนฺติฯ

๑๐๐๙. **สีส**นฺติ รถกุพฺพรสีสํฯ **เวฬุริยสฺส นิมฺมิต**นฺติ เวฬุริเยน นิมฺมิตํ, เวฬุริยมณิมยนฺติ อโตฺถฯ **โลหิตกายา**ติ โลหิตกมณินา, เยน เกนจิ รตฺตมณินา วาฯ **ยุตฺตา**ติ โยชิตา, อถ วา **โยตฺตา สุวณฺณสฺส จ รูปิยสฺส จา**ติ สุวณฺณมยา จ รูปิยมยา จ โยตฺตา, สงฺขลิกาติ อโตฺถฯ

๑๐๑๐. **อธิฏฺฐิโต**ติ อตฺตโน เทวิทฺธิยา สกลมิทํ ฐานํ อภิภวิตฺวา ฐิโตฯ **สหสฺสวาหโน**ติ สหสฺสยุตฺตวาหโน, สหสฺสอาชานียยุตฺตรโถ เทวานมิโนฺท ยถาติ อธิปฺปาโยฯ **ยสวนฺตา**ติ อาลปนํ, ยสสฺสีติ อโตฺถฯ **โกวิทน**ฺติ กุสลญาณวนฺตํ, รถาโรหเน วา เฉกํฯ **อยํ อุฬาโร**ติ อยํ อุฬาโร มหโนฺต ยโสติ อธิปฺปาโยฯ

เอวํ เถเรน ปุโฎฺฐ เทวปุโตฺต อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๐๑๑. ‘‘สุชาโต นามหํ ภเนฺต, ราชปุโตฺต ปุเร อหุํ;
ตฺวญฺจ มํ อนุกมฺปาย, สญฺญมสฺมิํ นิเวสยิฯ

๑๐๑๒. ‘‘ขีณายุกญฺจ มํ ญตฺวา, สรีรํ ปาทาสิ สตฺถุโน;
อิมํ สุชาต ปูเชหิ, ตํ เต อตฺถาย เหหิติฯ

๑๐๑๓. ‘‘ตาหํ คเนฺธหิ มาเลหิ, ปูชยิตฺวา สมุยฺยุโต;
ปหาย มานุสํ เทหํ, อุปปโนฺนมฺหิ นนฺทนํฯ

๑๐๑๔. ‘‘นนฺทเน จ วเน รเมฺม, นานาทิชคณายุเต;
รมามิ นจฺจคีเตหิ, อจฺฉราหิ ปุรกฺขโต’’ติฯ

๑๐๑๒-๓. ตตฺถ **สรีร**นฺติ สรีรธาตุํฯ **เหหิตี**ติ ภวิสฺสติฯ **สมุยฺยุโต**ติ สมฺมา อุยฺยุโตฺต, ยุตฺตปฺปยุโตฺตติ อโตฺถฯ

เอวํ เทวปุโตฺต เถเรน ปุจฺฉิตมตฺถํ กเถตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปิตรํ อาปุจฺฉิตฺวา รถํ อารุยฺห เทวโลกเมว คโตฯ เถโรปิ ตมตฺถํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย วิตฺถาเรน

ธมฺมกถํ กเถสิฯ สา ธมฺมกถา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสิฯ อถ เถโร ตํ สพฺพํ อตฺตนา จ เตน จ กถิตนิยาเมเนว สงฺคีติกาเล ธมฺมสงฺคาหกานํ อาโรเจสิ, เต จ ตํ ตถา สงฺคหํ อาโรเปสุนฺติฯ

จูฬรถวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. มหารถวิมานวณฺณนา

สหสฺสยุตฺตํ หยวาหนํ สุภนฺติ มหารถวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวติํสภวเน โคปาลสฺส นาม เทวปุตฺตสฺส อตฺตโน วิมานโต นิกฺขมิตฺวา สหสฺสยุตฺตํ มหนฺตํ ทิพฺพรถํ อภิรุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน มหติยา เทวิทฺธิยา อุยฺยานกีฬนตฺถํ คจฺฉนฺตสฺส อวิทูเร ปาตุรโหสิฯ ตํ ทิสฺวา เทวปุโตฺต สญฺชาตคารวพหุมาโน สหสา รถโต โอรุยฺห อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ สิรสิ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ

ตสฺสิทํ ปุพฺพกมฺมํ – โส กิร วิปสฺสิํ ภควนฺตํ สุวณฺณมาลาย ปูเชตฺวา ‘‘อิมสฺส ปุญฺญสฺส อานุภาเวน มยฺหํ ภเว ภเว โสวณฺณมยา อุรจฺฉทมาลา นิพฺพตฺตตู’’ติ กตปณิธานาย อเนกกเปฺปสุ สุคตีสฺเยว สํสรนฺติยา กสฺสปสฺส ภควโต กาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตาย ยถาปณิธานํ สุวณฺณมาลาลาเภน ‘‘อุรจฺฉทมาลา’’ติ ลทฺธนามาย เทวกญฺญาสทิสาย ราชธีตาย อาจริโย โคปาโล นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา สสาวกสงฺฆสฺส กสฺสปสฺส ภควโต อสทิสทานาทีนิ มหาทานานิ ปวเตฺตตฺวา อินฺทฺริยานํ อปริปกฺกภาเวน อตฺตานํ ราชธีตรญฺจ อุทฺทิสฺส สตฺถารา เทสิตํ ธมฺมํ สุตฺวาปิ วิเสสํ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต ปุถุชฺชนกาลกิริยเมว กตฺวา ยถูปจิตปุญฺญานุภาเวน ตาวติํเสสุ โยชนสติเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ, อเนกโกฏฺิอจฺฉราปริวาโร อโหสิ, สตฺตรตนมโย จสฺส สหสฺสยุโตฺต สุวิภตฺตภิตฺติวิจิโตฺต สินิทฺธมธุรนิโคฺฆโส อตฺตโน ปภาสมุทเยน อวหสโนฺต วิย ทิวงฺกรมณฺฑลํ ทิโพฺพ อาชญฺญรโถ นิพฺพตฺติฯ

โส ตตฺถ ยาวตายุกํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวิตฺวา อปราปรํ เทเวสฺเยว สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน ยถาวุตฺตสมฺปตฺติวิภโว โคปาโล เอว นาม เทวปุโตฺต หุตฺวา ตาวติํเสสฺเยว นิพฺพตฺติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘เตน จ สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน…เป.… อญฺชลิํ สิรสิ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสี’’ติฯ

เอวํ ปน อุปสงฺกมิตฺวา ฐิตํ ตํ เทวปุตฺตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๑๐๑๕.
‘‘สหสฺสยุตฺตํ หยวาหนํ สุภํ, อารุยฺหิมํ สนฺทนํ เนกจิตฺตํ;
อุยฺยานภูมิํ อภิโต อนุกฺกมํ, ปุรินฺทโท ภูตปตีว วาสโวฯ

๑๐๑๖.
‘‘โสวณฺณมยา เต รถกุพฺพรา อุโภ, ผเลหิ อํเสหิ อตีว สงฺคตา;
สุชาตคุมฺพา นรวีรนิฏฺฐิตา, วิโรจติ ปนฺนรเสว จโนฺทฯ

๑๐๑๗.
‘‘สุวณฺณชาลาวตโต รโถ อยํ, พหูหิ นานารตเนหิ จิตฺติโต;
สุนนฺทิโฆโส จ สุภสฺสโร จ, วิโรจตี จามรหตฺถพาหุภิฯ

๑๐๑๘.
‘‘อิมา จ นาโภฺย มนสาภินิมฺมิตา, รถสฺส ปาทนฺตรมชฺฌภูสิตา;

อิมา จ นาโภฺย สตราชิจิตฺติตา, สเตรตา วิชฺชุริวปฺปภาสเรฯ

๑๐๑๙ “อเนกจิตฺตาวตโต รโถ อยํ, ปุถู จ เนมี จ สหสฺสรํสิโก;
เตสํ สโร สุยฺยติ วคฺคุรูโป, ปญฺจงฺคิกํ ตูริยมิวปฺปวาทิตํฯ

๑๐๒๐ “สิรสฺมิํ จิตฺตํ มณิจนฺทกปฺปิตํ, สทา วิสุทฺธํ รุจิรํ ปภสฺสรํ;
สุวณฺณราชีหิ อตีว สงฺคตํ, เวฬุริยราชีว อตีว โสภติฯ

๑๐๒๑ “อิเม จ วาฬี มณิจนฺทกปฺปิตา, อาโรหกมฺพู สุชวา พฺรหูปมา;
พฺรหา มหนฺตา พลิโน มหาชวา, มโน ตวญฺญาย ตเถว สิํสเรฯ

๑๐๒๒ “อิเม จ สเพฺพ สหิตา จตุกฺกมา, มโน ตวญฺญาย ตเถว สิํสเร;
สมํ วหนฺตี มุทุกา อนุทฺธตา, อาโมทมานา ตุรคานมุตฺตมาฯ

๑๐๒๓ “ธุนนฺติ วคฺคนฺติ ปตนฺติ จมฺพเร, อพฺภุทฺธุนนฺตา สุกเต ปิฬนฺธเน;
เตสํ สโร สุยฺยติ วคฺคุรูโป, ปญฺจงฺคิกํ ตูริยมิวปฺปวาทิตํฯ

๑๐๒๔ “รถสฺส โฆโส อปิฬนฺธนาน จ, ขุรสฺส นาโท อภิหิํสนาย จ;
โฆโส สุวคฺคู สมิตสฺส สุยฺยติ, คนฺธพฺพตูริยานิ วิจิตฺรสํวเนฯ

๑๐๒๕ “รเถ ฐิตาตา มิคมนฺทโลจนา, อาฬารปมฺหา หสิตา ปิยํวทา;
เวฬุริยชาลาวตตา ตนุจฺฉวา, สเทว คนฺธพฺพสูรคฺคปูชิตาฯ

๑๐๒๖ “ตา รตฺตรตฺตมฺพรปีตวาสสา, วิสาลเนตฺตา อภิรตฺตโลจนา;
กุเล สุชาตา สุตนู สุจิมฺหิตา, รเถ ฐิตา ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตาฯ

๑๐๒๗ “ตา กมฺพุเกยูรธรา สุวาสสา, สุมชฺฌิมา อูรุถนูปปนฺนา;
วฏฺฏงฺคุลิโย สุมุขา สุทสฺสนา, รเถ ฐิตา ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตาฯ

๑๐๒๘ “อญฺญา สุเวณี สุสุ มิสฺสเกสิโย, สมํ วิภตฺตาหิ ปภสฺสราหิ จ;
อนุพฺพตา ตา ตว มานเส รตา, รเถ ฐิตา ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตาฯ

๑๐๒๙ “อาเวฬินิโย ปทุมุปฺปลจฺฉทา, อลงฺกตา จนฺทนสารวาสิตา;
อนุพฺพตา ตา ตว มานเส รตา, รเถ ฐิตา ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตาฯ

๑๐๓๐ “ตา มาลินิโย ปทุมุปฺปลจฺฉทา, อลงฺกตา จนฺทนสารวาสิตา;
อนุพฺพตา ตา ตว มานเส รตา, รเถ ฐิตา ปญฺชลิกา อุปฏฺฐิตาฯ

๑๐๓๑ “กเณฺฐสุ เต ยานิ ปิฬนฺธนานิ, หตฺเถสุ ปาเทสุ ตเถว สีเส;
โอภาสยนฺตี ทส สพฺพโส ทิสา, อพฺภุทฺทยํ สารทิโกว ภาณุมาฯ

๑๐๓๒ “วาตสฺส เวเคน จ สมฺปกมฺปิตา, ภุเชสุ มาลา อปิฬนฺธนานิ จ;
มุญฺจนฺติ โฆสํ รุจิรํ สุจิํ สุภํ, สเพฺพหิ วิญฺญูหิ สุตพฺพรูปํฯ

๑๐๓๓ “อุยฺยานภูมฺยา จ ทุวทฺธโต ฐิตา, รถา จ นาคา ตูริยานิ จ สโร;
ตเมว เทวินฺท ปโมทยนฺติ, วีณา ยถา โปกฺขรปตฺตพาหุภิฯ

๑๐๓๔. “อิมาสุ วีณาสุ พหูสุ วคฺคูสุ, มนุญฺญรูปาสุ หทเยริตํ ปีติํ;
ปวชฺชมานาสุ อตีว อจฺฉรา, ภมนฺติ กญฺญา ปทุเมสุ สิกฺขิตาฯ

๑๐๓๕. “ยุทา จ คีตานิ จ วาทิตานิ จ, นจฺจานิ จิมานิ สเมนฺติ เอกโต;
อเถตฺถ นจฺจนฺติ อเถตฺถ อจฺฉรา, โอภาสยนฺตี อุภโต วริตฺถิโยฯ

๑๐๓๖. “โส โมทสิ ตูริยคณปฺปโพธโน, มหียมาโน วชิราวุโธริว;
อิมาสุ วีณาสุ พหูสุ วคฺคูสุ, มนุญฺญรูปาสุ หทเยริตํ ปีติํฯ

๑๐๓๗. “กิํ ตฺวํ ปุเร กมฺมมกาสิ อตฺตนา, มนุสฺสภูโต ปุริมาย ชาติยา;
อุโปสถํ กํ วา ตุวํ อุปาวสิ, กํ ธมฺมจริยํ วตมาภิโรจยิฯ

๑๐๓๘. “นยีทมปฺปสฺส กตสฺส กมฺมุโน, ปุพฺเพ สุจิณฺณสฺส อุโปสถสฺส วา;
อิทฺธานุภาโว วิปุโล อยํ ตว, ยํ เทวสงฺฆํ อภิโรจเส ภุสํฯ

๑๐๓๙. “ทานสฺส เต อิทํ ผลํ, อโถ สีลสฺส วา ปน;
อโถ อญฺชลิกมฺมสฺส, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต”ติฯ

๑๐๑๕. ตตฺถ **สหสฺสยุตฺต**นฺติ สหเสฺสน ยุตฺตํ, สหสฺสํ วา ยุตฺตํ โยชิตํ เอตสฺมินฺติ สหสฺสยุตฺตํฯ กสฺส ปเนตํ สหสฺสนฺติ? “หยวาหน”นฺติ อนนฺตรํ วุจฺจมานตฺตา หยานนฺติ อยมโตฺถ วิญฺญายเตวฯ หยา วาหนํ เอตสฺสาติ หยวาหนํฯ เกจิ ปน “สหสฺสยุตฺตหยวาหน”นฺติ อนุนาสิกโลปํ เอกเมว สมาสปทํ กตฺวา วเณฺณนฺติ, เอตสฺมิํ ปเกฺข หยวาหนํ วิย วาหนนฺติ อโตฺถ ยุชฺชติฯ หยวาหนสหสฺสยุตฺตํ ยุตฺตหยวาหนสหสฺสนฺติ หิ อโตฺถฯ อปเร ปน “สหสฺสยุตฺตนฺติ สหสฺสทิพฺพาชญฺญยุตฺต”นฺติ วทนฺติฯ **สนฺทน**นฺติ รถํฯ **เนกจิตฺต**นฺติ อเนกจิตฺตํ นานาวิธวิจิตฺตวนฺตํฯ **อุยฺยานภูมิํ อภิโต**ติ อุยฺยานภูมิยา สมีเปฯ “อภิโต”ติ หิ ปทํ อเปกฺขิตฺวา สามิอเตฺถ เอตํ อุปโยควจนํฯ เกจิ ปน “อุยฺยานภูมฺยา”ติปิ ปฐนฺติ, เต สทฺทนยมฺปิ อนุปธาเรนฺตา ปฐนฺติฯ **อนุกฺกม**นฺติ คจฺฉโนฺต ปุรินฺทโท ภูตปตีว วาสโว วิโรจสีติ สมฺพโนฺธฯ

๑๐๑๖. **โสวณฺณมยา**ติ สุวณฺณมยาฯ **เต**ติ ตวฯ **รถกุพฺพรา อุโภ**ติ รถสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ เวทิกาฯ โย หิ รถสฺส โสภนตฺถเญฺจว อุปริ ฐิตานํ คุตฺตตฺถเญฺจ อุโภสุ ปเสฺสสุ เวทิกากาเรน ปริเกฺขโป กรียติ, ตสฺส ปุริมภาเค อุโภสุ ปเสฺสสุ ยาว รถีสา, ตาว หเตฺถหิ คหณโยโคฺค รถสฺส อวยววิเสโส, อิธ โส เอว กุพฺพโรติ อธิเปฺปโตฯ เตเนวาห “อุโภ”ติฯ อญฺญตฺถ ปน รถีสา กุพฺพโรติ วุจฺจติฯ **ผเลหี**ติ รถูปตฺถมฺภสฺส ทกฺขิณวามเภเทหิ ทฺวีหิ ผเลหิ, ปริยนฺตาเวตฺถ ผลาติ วุตฺตาฯ **อํเสหี**ติ กุพฺพรผเล ปติฏฺฐิเตหิ เหฏฺฐิมอํเสหิฯ **อตีว สงฺคตา**ติ อติวิย สุฏฺฐุ สงฺคตา สุผสฺสิตา นิพฺพิวราฯ อิทเญฺจ สิปฺปิวิรจิเต กิตฺติมรเถ ลพฺภมานวิเสสํ ตตฺถ อาโรเปตฺวา วุตฺตํฯ โส ปน อโปริสตาย อกิตฺติโม สยํชาโต เกนจิ อฆฏิโตเยวฯ **สุชาตคุมฺพา**ติ สุสณฺฐิตถมฺภกสมุทายาฯ เย หิ เวทิกาย นิรนฺตรํ ฐิตา สุสณฺฐิตฆฏิกาทิอวยววิเสสวโนฺต ถมฺภกสมุทายา, เตสํ วเสเนวํ วุตฺตํ “สุชาตคุมฺพา”ติฯ **นรวีรนิฏฺฐิตา**ติ สิปฺปาจริเยหิ นิฏฺฐาปิตสทิสาฯ สิปฺปาจริยา หิ อตฺตโน สรีรเขทํ อจินฺเตตฺวา วีริยพเลน สิปฺปสฺส สุฏฺฐุ วิจารณโต นเรสุ วีริยวโนฺตติ อิธ “นรวีรา”ติ วุตฺตาฯ **นรวีรา**ติ วา เทวปุตฺตสฺส อาลปนํฯ **นิฏฺฐิตา**ติ ปริโยสิตา ปริปุณฺณโสภาติสยาฯ “นรวีรนิมฺมิตา”ติ วา ปาโฐ, นเรสุ ธิติสมฺปเนฺนหิ นิมฺมิตสทิสาติ อโตฺถฯ เอวํวิธกุพฺพรตาย อยํ ตว รโถ วิโรจติฯ กิํ วิย? **ปนฺนรเสว จโนฺท,** สุกฺกปเกฺข ปนฺนรสิยํ ปริปุณฺณกาเล จนฺทิมา วิยฯ

๑๐๑๗. **สุวณฺณชาลาวตโต**ติ สุวณฺณชาลเกหิ อวตโต ฉาทิโตฯ ‘‘สุวณฺณชาลาวิตโต’’ติปิ ปาโฐ, ควจฺฉิโตติ อโตฺถฯ **พหูหี**ติ อเนเกหิฯ **นานารตเนหี**ติ ปทฺมราคผุสฺสราคาทินานาวิธรตเนหิฯ **สุนนฺทิโฆโส**ติ สุฏฺฐุ นนฺทิตพฺพโฆโส, สวนียมธุรนินฺนาโทติ อโตฺถฯ **สุนนฺทิโฆโส**ติ วา สุฏฺฐุ กตนนฺทิโฆโส, นจฺจนาทีนํ ทสฺสนาทีสุ ปวตฺติตสาธุการสทฺทาทิวเสน กตปโมทนินฺนาโทติ อโตฺถ, ‘‘กาเลน กาลํ อาสีวาทนวเสน สุฏฺฐุ ปยุตฺตนนฺทิโฆโส’’ติ จ วทนฺติฯ **สุภสฺสโร**ติ สุฏฺฐุ อติวิย โอภาสนสภาโว, ตตฺถ วา ปวตฺตมานานํ เทวตานํ โสภเนน คีตวาทิตสฺสเรน สุภสฺสโรฯ **จามรหตฺถพาหุภี**ติ จามรหตฺถยุตฺตพาหูหิ อิโต จิโต จ พีชยมาน จามรกลาเปหิ เทวตานํ ภุเชหิ, ตถาภูตาหิ เทวตาหิ วา วิโรจติฯ

๑๐๑๘. **นาโภฺย**ติ รถจกฺกานํ นาภิโยฯ **มนสาภินิมฺมิตา**ติ ‘‘อิเม อีทิสา โหนฺตู’’ติ จิเตฺตน นิมฺมิตสทิสาฯ **รถสฺส ปาทนฺตรมชฺฌภูสิตา**ติ รถสฺส ปาทานํ รถจกฺกานํ อเนฺตน เนมินา นานารตนสมุชฺชเลน อรานํ เวมเชฺฌน จ มณฺฑิตาฯ **สตราชิจิตฺติตา**ติ อเนกวณฺณาหิ อเนกสตาหิ ราชีหิ เลขาหิ จิตฺติตา วิจิตฺตภาวํ คตาฯ **สเตรตา วิชฺชุริวา**ติ สเตรตสงฺขาตวิชฺชุลตา วิย ปภาสเร วิโชฺชตนฺติฯ

๑๐๑๙. **อเนกจิตฺตาวตโต**ติ อเนเกหิ มาลากมฺมาทิจิเตฺตหิ อวตโต สโมกิโณฺณฯ ‘‘อเนกจิตฺตาวิตโต’’ติปิ ปฐนฺติ, โสเยว อโตฺถ, คาถาสุขตฺถํ ปน ทีฆกรณํฯ **ปุถู จ เนมี จา**ติ ปุถุลเนมิ จ, เอโก จ-กาโร นิปาตมตฺตํฯ **สหสฺสรํสิโก**ติ อเนกสหสฺสรํสิโกฯ ‘‘สหสฺสรํสิโย’’ติปิ ปาฬิฯ อปเร ปน ‘‘นตา รํสิโย’’ติ จ ปฐนฺติ, ตตฺถ **นตา**ติ อชิยธนุทณฺฑโก วิย โอณตา เนมิปฺปเทสาฯ **สหสฺสรํสิโย**ติ สูริยมณฺฑลํ วิย วิปฺผุรนฺตกิรณชาลาฯ **เตส**นฺติ โอลมฺพมานกิงฺกิณิกชาลานํ เนมิปฺปเทสานํฯ

๑๐๒๐. **สิรสฺมิ**นฺติ สีเส, รถสฺส สีเสติ อโตฺถฯ สิโร วา อสฺมิํ รเถฯ **จิตฺต**นฺติ วิจิตฺตํฯ **มณิจนฺทกปฺปิต**นฺติ มณิมยมณฺฑลานุวิทฺธํ จนฺทมณฺฑลสทิเสน มณินา อนุวิทฺธํฯ **รุจิรํ ปภสฺสร**นฺติ อิมินา ตสฺส จนฺทมณฺฑลสทิสตํเยว วิภาเวติ, **สทา วิสุทฺธ**นฺติ อิมินา ปนสฺส จนฺทมณฺฑลโตปิ วิเสสํ ทเสฺสติฯ **สุวณฺณราชีหี**ติ อนฺตรนฺตรา วฏฺฏกาเรน สณฺฐิตาหิ สุวณฺณเลขาหิฯ **สงฺคต**นฺติ สหิตํฯ **เวฬุริยราชีวา**ติ อนฺตรนฺตรา สุวณฺณราชีหิ ขจิตมณิมณฺฑลตฺตา เวฬุริยราชีหิ วิย โสภติฯ ‘‘เวฬุริยราชีหี’’ติ จ ปฐนฺติฯ

๑๐๒๑. **วาฬี**ติ วาฬวโนฺต สมฺปนฺนวาฬธิโน, อเสฺส สนฺธาย วทติ ฯ ‘‘วาชี’’ติ วา ปาโฐฯ **มณิจนฺทกปฺปิตา**ติ จามโรลมฺพนฏฺฐาเนสุ มณิมยจนฺทกานุวิทฺธาฯ **อาโรหกมฺพู**ติ อุจฺจา เจว ตทนุรูปปริณาหา จ, อาโรหปริณาหสมฺปนฺนาติ อโตฺถฯ **สุชวา**ติ สุนฺทรชวา ชววโนฺต **มหาชวา,** โสภนคติกาติ อโตฺถฯ **พฺรหูปมา**ติ พฺรหา วิย ปมินิตพฺพา, อตฺตโน ปมาณโต อธิกา วิย ปญฺญายนฺตาติ อโตฺถฯ **พฺรหา**ติ วุฑฺฒา ปวฑฺฒสพฺพงฺคปจฺจงฺคาฯ **มหนฺตา**ติ มหานุภาวา มหิทฺธิกาฯ **พลิโน**ติ สรีรพเลน จ อุสฺสาหพเลน จ พลวโนฺตฯ **มหาชวา**ติ สีฆเวคาฯ **มโน ตวณฺญายา**ติ ตว จิตฺตํ ญตฺวาฯ **ตเถวา**ติ จิตฺตานุรูปเมวฯ **สิํสเร**ติ สํสปฺปเร, ปวตฺตเรติ อโตฺถฯ

๑๐๒๒. **อิเม**ติ ยถาวุตฺตอเสฺส สนฺธายาหฯ **สเพฺพ**ติ สหสฺสมตฺตาปิฯ **สหิตา**ติ สมานชวตาย สมานคมนตาย จ คติยํ สหิตา, อญฺญมญฺญํ อนูนาธิคมนาติ อโตฺถฯ จตูหิ ปาเทหิ กมนฺติ คจฺฉนฺตีติ **จตุกฺกมาฯ สมํ วหนฺตี**ติ ‘‘สหิตา’’ติ ปเทน วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏตรํ กโรติฯ **มุทุกา**ติ มุทุสภาวา, ภทฺรา อาชานียาติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘อนุทฺธตา’’**ติ, อุทฺธตรหิตา โขภํ

อกโรนฺตาติ อโตฺถฯ **อาโมทมานา**ติ ปโมทมานา, อขฬุงฺกตาย อญฺญมญฺญํ รติกาทีนญฺจ ตุฏฺฐึ ปเวทยนฺตาติ อโตฺถฯ

๑๐๒๓. **ธุนนฺตี**ติ จามรภารํ เกสรภารํ วาลธิญฺจ วิธุนนฺติฯ **วคฺคนฺตี**ติ กทาจิ ปเท ปทํ นิกฺขิปนฺตา วคฺคเนน คมเนน คจฺฉนฺติฯ **ปตนฺตี**ติ กทาจิ ปวตฺตนฺติ, ลงฺฆนฺตีติ อโตฺถฯ ''ปฺลวนฺตี''ติ จ เกจิ ปฐนฺติ, โสเยวโตฺถฯ **อพฺภุทฺธุนนฺตา**ติ กมฺมสิปฺปินา สุกเต สุฏฺฐุ นิมฺมิเต ขุทฺทกฆณฺฏาทิอสฺสาลงฺกาเร อภิอุทฺธุนนฺตา อธิกํ อุทฺธุนนฺตาฯ **เตส**นฺติ เตสํ ปิฬนฺธนานํฯ

๑๐๒๔. **รถสฺส โฆโส**ติ ยถาวุโตฺต รถนิโคฺฆโสฯ **อปิฬนฺธนาน จา**ติ อ-กาโร นิปาตมตฺตํ ฯ ปิฬนฺธนานํ อาภรณานํฯ อปิฬนฺธนนฺติ จ อาภรณปริยาโยติ วา วทนฺติ, รถสฺสานํ อาภรณานญฺจโฆโสติ อโตฺถฯ **ขุรสฺสนาโท**ติ ตุรงฺคานํ ขุรนิปาตสโทฺทฯ กิญฺจาปิ อสฺสา อากาเสน คจฺฉนฺติ, มธุรสฺส ปน ขุรนิปาตสทฺทสฺส อุปลทฺธิเหตุภูเตน กมฺมุนา เตสํ ขุรนิเกฺขเป ขุรนิเกฺขเป ปฏิฆาโต ลพฺภตีติ วทนฺติฯ **อภิหึสนาย จา**ติ อสฺสานํ อธิกหึสเนน จ, อนฺตรนฺตรา อเสฺสหิ ปวตฺติตเหสเนน จาติ อโตฺถฯ ''อภิเหสนาย จา''ติ เกจิ ปฐนฺติฯ **สมิตสฺสา**ติ สมฺทิตสฺส ทิพฺพชนสฺส โฆโส จ สุวคฺคุ สุมธุรํ สุยฺยติฯ กึ วิยาติ อาห **''คนฺธพฺพตูริยานิ วิจิตฺรสํวเน''**ติ, จิตฺรลตาวเน คนฺธพฺพเทวปุตฺตานํ ปญฺจงฺคิกตูริยานิ วิยฯ ตูริยสนฺนิสฺสิโต หิ สโทฺท ''ตูริยานี''ติ วุโตฺต นิสฺสยโวหาเรนฯ ''คนฺธพฺพตูริยาน จ วิจิตฺรสํวเน''ติ จ ปาโฐ, ''ตูริยานญฺจ''อิติ อนุนาสิกํ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํฯ อปเร ''คนฺธพฺพตูริยานิ วิจิตฺรปวเน''ติ ปฐนฺติฯ

๑๐๒๕. **รเถ ฐิตาตา**ติ รเถ ฐิตา เอตาฯ **มิคมนฺทโลจนา**ติ มิคจฺฉาปิกานํ วิย มุทฺสินิทฺธทิฏฺฐินิปาตาฯ **อาฬารปมฺหา**ติ พหลสงฺคตปขุมา, โคปขุมาติ อโตฺถฯ **หสิตา**ติ ปหสิตา, ปหํสิตมุขาติ อโตฺถ ฯ **ปิยํวทา**ติ ปิยวาทินิโยฯ **เวฬุริยชาลาวตตา**ติ เวฬุริยมณิมเยน ชาเลน ฉาทิตสรีราฯ **ตนุจฺฉวา**ติ สุขุมจฺฉวิโยฯ **สเทวา**ติ สทา เอว สพฺพกาลเมวฯ **คนฺธพฺพสูรคฺคปูชิตา**ติ คนฺธพฺพเทวตาหิ เจว อปราหิ จ อคฺคเทวตาหิ ลทฺธปูชาฯ

๑๐๒๖. **ตา รตฺตรตฺตมฺพรปีตวาสสา**ติ รชนียรูปา จ รตฺตปีตวตฺถา จฯ **อภิรตฺตโลจนา**ติ วิเสสโต รตฺตราชีหิ อุปโสภิตนยนาฯ **กุเล สุชาตา**ติ สินฺธวกุเล สุชาตา วิสิฏฺฐเทวนิกาเย สมฺภวาฯ **สุตนู**ติ สุนฺทรสรีราฯ **สุจิมฺหิตา**ติ สุทฺธสิตกรณาฯ

๑๐๒๗. **ตา กมฺพุเกยูรธรา**ติ สุวณฺณมยเกยูรธราฯ **สุมชฺฌิมา**ติ วิลคฺคมชฺฌาฯ **อูรุถนูปปนฺนา**ติ สมฺปนฺนอูรุถนา, กทลิกฺขนฺธสทิสอูรุ เจว สมุคฺคสทิสถนา จฯ **วฏฺฏงฺคุลิโย**ติ อนุปุพฺพโต วฏฺฏงฺคุลิโยฯ **สุมุขา**ติ สุนฺทรมุขา, ปมฺทิตมุขา วาฯ **สุทสฺสนา**ติ ทสฺสนียาฯ

๑๐๒๘. **อญฺญา**ติ เอกจฺจาฯ **สุเวณี**ติ สุนฺทรเกสเวณิโยฯ **สุสู**ติ ทหราฯ **มิสฺสเกสิโย**ติ รตฺตมาลาทีหิ มิสฺสิตเกสวฏฺฏิโยฯ กถํ? **สมํ วิภตฺตาหิ ปภสฺสราหิ จา**ติ, สมํ อญฺญมญฺญสทิสํ นานาวิภตฺติวเสน วิภตฺตาหิ สุวณฺณจีราทิขจิตาหิ อินฺทนีลมณิอาทโย วิย ปภสฺสราหิ เกสวฏฺฏีหิ มิสฺสิตเกสิโยติ โยชนาฯ **อนุพฺพตา**ติ อนุกูลกิริยาฯ **ตา**ติ อจฺฉราโยฯ

๑๐๒๙. **จนฺทนสารโวสิตา**ติ สารภูเตน ทิพฺพจนฺทเนน อุลฺลิตฺตา วิจฺฉุริตาฯ

๑๐๓๑. **กเณฺฐสู**ติอาทินา คีวูปคหตฺถูปคปาทูปคสีสูปคาทิอาภรณานิ ทเสฺสติฯ **โอภาสยนฺตี**ติ กเณฺฐสุ ยานิ ปิฬนฺธนานิ, เตหิ โอภาสยนฺตีติ โยชนาฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

อพฺภุทฺทยนฺติ อภิอุคฺคจฺฉโนฺต, ‘‘อพฺภุทฺทส’’นฺติปิ ปาโฐ, โสเยวโตฺถฯ **สารทิโก**ติ สรทกาลิโกฯ **ภาณุมา**ติ สูริโยฯ โส หิ อพฺภาทิโทสวิรเหน ทสปิ ทิสา สุฎฺฐุ โอภาเสติฯ

๑๐๓๒. **วาตสฺส เวเคน จา**ติ มนุญฺญคนฺธูปหารํ สทฺทูปหารญฺจ กโรเนฺตน อุปหรเนฺตน วิย วายเนฺตน วาตสฺส เวเคน รถตุรงฺคเวเคน จฯ **มุญฺจนฺตี**ติ วิสฺสเชฺชนฺติฯ **รุจิร**นฺติ ปญฺจงฺคิกตูริยานิ วิย อุปรูปริ รุจิทายกํฯ **สุจิ**นฺติ สุทฺธํ อสํสฎฺฐํฯ **สุภ**นฺติ มนุญฺญํฯ **สเพฺพหิ วิญฺญูหิ สุตพฺพรูป**นฺติ สเพฺพหิปิ วิญฺญุชาติเกหิ คนฺธพฺพสมยญฺญูหิ โสตพฺพํ สวนียํ อุตฺตมสภาวํ โฆสํ มุญฺจนฺตีติ โยชนาฯ

๑๐๓๓. **อุยฺยานภูมฺยา**ติ อุยฺยานภูมิยํฯ **ทุวทฺธโต**ติ ทฺวีหิ อทฺธปเสฺสหิฯ ‘‘ทุภโต จ ฐิตา’’ติปิ ปฐนฺติ, โสเยวโตฺถฯ **รถา**ติ รเถฯ **นาคา**ติ นาเคฯ อุปโยคเตฺถ หิ เอตํ ปจฺจตฺตวจนํฯ **สโร**ติ รถนาคตูริยานิ ปฎิจฺจ นิพฺพโตฺต สโรฯ **เทวินฺทา**ติ เทวปุตฺตํ อาลปติฯ **วีณา ยถา โปกฺขรปตฺตพาหุภี**ติ ยถา วีณา สมฺมเทว โยชิเตหิ โทณิปตฺตพาหุทเณฺฑหิ ตํตํมุจฺฉนานุรูปํ อวฎฺฐิเตหิ วาทิยมานา สุณนฺตํ ชนํ ปโมเทติ, เอวํ ตํ รถาทโย อตฺตโน สเรน ปโมทยนฺติฯ สุสิกฺขิตภาเวน โปกฺขรภาวํ สุนฺทรภาวํ ปเตฺตหิ วีณาวาทกสฺส หเตฺถหิ ปวาทิตา วีณา ยถา มหาชนํ ปโมเทติ, เอวํ ตํ รถาทโย อตฺตโน สเรน ปโมทยนฺตีติฯ

๑๐๓๔. **อิมาสุ วีณาสู**ติ คาถาย อยํ สเงฺขปโตฺถ – **อิมาสุ** อุชุโกฎิวงฺกพฺรหตีนนฺทินีติสรอาทิเภทาสุ **พหูสุ วีณาสุ** สินิทฺธมธุรสฺสรตาย **วคฺคูสุ** ตโต เอว **มนุญฺญรูปาสุ หทเยริตํ** หทยงฺคมํ หทยหาริน๎ **ปีติํ** ปีตินิมิตฺตํ **ปวชฺชมานาสุ** ปวาทิยมานาสุ **อจฺฉรา** เทว**กญฺญา** ปีติเวคุกฺขิตฺตตาย อตฺตโน สุสิกฺขิตตาย จ ทิพฺพ**ปทุเมสุ ภมนฺติ** นจฺจํ ทเสฺสนฺติโย สญฺจรนฺติฯ

๑๐๓๕. **อิมานี**ติ อิทํ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพํ ‘‘อิมานิ คีตานิ, อิมานิ วาทิตานิ, อิมานิ นจฺจานิ จา’’ติฯ **สเมนฺติ เอกโต**ติ เอกชฺฌํ สมรสานิ โหนฺติฯ อถ วา **สเมนฺติ เอกโต**ติ เอกโต เอกชฺฌํ สมานิ สมรสานิ กโรนฺติ, ตนฺติสฺสรํ คีตสฺสเรน, คีตสฺสรญฺจ ตนฺติสฺสเรน สํสนฺทนฺติโย นจฺจเนน ยถาธิคเต หสฺสาทิรเส อปริหาเปนฺติโย สเมนฺติ สมาเนนฺตีติ อโตฺถฯ **อเตฺถตฺถ นจฺจนฺติ อเถตฺถ อจฺฉรา โอภาสยนฺตี**ติ เอวํ คีตาทีนิ สมรเส กโรนฺติโย อถ อญฺญา เอกจฺจา อจฺฉรา เอตฺถ เอตสฺมิํ ตว รเถ นจฺจนฺติ, อถ อญฺญา วริตฺถิโย อุตฺตมิตฺถิโย นจฺจํ ปสฺสนฺติโย อตฺตโน สรีโรภาเสน เจว วตฺถาภรณโอภาเสน จ เอตฺถ เอตสฺมิํ ปเทเส อุภโต ทฺวีสุ ปเสฺสสุ ทสปิ ทิสา เกวลํ โอภาสยนฺติ วิโชฺชตยนฺตีติ อโตฺถฯ

๑๐๓๖. **โส**ติ โส ตฺวํ เอวํภูโตฯ **ตูริยคณปฺปโพธโน**ติ ทิพฺพตูริยสมูเหน กตปีติปโพธโนฯ **มหียมาโน**ติ ปูชียมาโนฯ **วชิราวุโธริวา**ติ อิโนฺท วิยฯ

๑๐๓๗. **อุโปสถํ กํ วา ตุวํ อุปาวสี**ติ อเญฺญหิปิ อุโปสโถ อุปวสียติ, ตุวํ กํ วา กีทิสํ นาม อุโปสถํ อุปวสีติ ปุจฺฉติฯ **ธมฺมจริย**นฺติ ทานาทิปุญฺญปฎิปตฺติํฯ **วต**นฺติ วตสมาทานํฯ **อภิโรจยี**ติ อภิโรเจสิ, รุจฺจิตฺวา ปูเรสีติ อโตฺถฯ ‘‘อภิราธยี’’ติปิ ปาโฐ, สาเธสิ นิปฺผาเทสีติ อโตฺถฯ

๑๐๓๘. **อิท**นฺติ นิปาตมตฺตํ, อิทํ วา ผลนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อภิโรจเส**ติ อภิภวิตฺวา วิโชฺชตสิฯ

เอวํ มหาเถเรน ปุโฎฺฐ เทวปุโตฺต ตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๐๔๐. “โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล”นฺติฯ

๑๐๔๑. “ชิตินฺทฺริยํ พุทฺธมโนมนิกฺกมํ, นรุตฺตมํ กสฺสปมคฺคปุคฺคลํ;
อวาปุรนฺตํ อมตสฺส ทฺวารํ, เทวาติเทวํ สตปุญฺญลกฺขณํฯ

๑๐๔๒. “ตมทฺทสํ กุญฺชรโมฆติณฺณํ, สุวณฺณสิงฺคีนทพิมฺพสาทิสํ;
ทิสฺวาน ตํ ขิปฺปมหุํ สุจีมโน, ตเมว ทิสฺวาน สุภาสิตทฺธชํฯ

๑๐๔๓. “ตมนฺนปานํ อถวาปิ จีวรํ, สุจึ ปณีตํ รสสา อุเปตํ;
ปุปฺผาภิกิณฺณมฺหิ สเก นิเวสเน, ปติฎฺฐเปสึ ส อสงฺคมานโสฯ

๑๐๔๔. “ตมนฺนปาเนน จ จีวเรน จ, ขเชฺชน โภเชฺชน จ สายเนน จ;
สนฺตปฺปยิตฺวา ทฺวิปทานมุตฺตมํ, โส สคฺคโส เทวปุเร รมามหํฯ

๑๐๔๕. “เอเตนุปาเยน อิมํ นิรคฺคฬํ, ยญฺญํ ยชิตฺวา ติวิธํ วิสุทฺธํ;
ปหายหํ มานุสกํ สมุสฺสยํ, อินฺทูปโม เทวปุเร รมามหํฯ

๑๐๔๖. “อายุญฺจ วณฺณญฺจ สุขํ พลญฺจ, ปณีตรูปํ อติกงฺขตา มุนิ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ พหุํ สุสงฺขตํ, ปติฎฺฐเปตพฺพมสงฺคมานเสฯ

๑๐๔๗. “นยิมสฺมึ โลเก ปรสฺมึ วา ปน, พุเทฺธน เสโฎฺฐ ว สโม ว วิชฺชติ;
อาหุเนยฺยานํ ปรมาหุตึ คโต, ปุญฺญตฺถิกานํ วิปุลปฺผเลสิน”นฺติฯ

๑๐๔๑. ตตฺถ **ชิตินฺทฺริย**นฺติ มนจฺฉฎฺฐานํ อินฺทฺริยานํ โพธิมูเลเยว อคฺคมเคฺคน ชิตตฺตา นิพฺพิเสวนภาวสฺส กตตฺตา ชิตินฺทฺริยํฯ อภิเญฺญยฺยาทีนํ อภิเญฺญยฺยาทิภาวโต อนวเสสโต อภิสมฺพุทฺธตฺตา **พุทฺธํ**ฯ ปริปุณฺณวีริยตาย **อโนมนิกฺกมํ** จตุรงฺคสมนฺนาคตสฺส วีริยสฺส จตุพฺพิธสมฺมปฺปธานสฺส จ ปาริปูริยาติ อโตฺถฯ **นรุตฺตม**นฺติ นรานํ อุตฺตมํ ทฺวิปทุตฺตมํฯ **กสฺสป**นฺติ ภควนฺตํ โคเตฺตน วทติฯ **อวาปุรนฺตํ อมตสฺส ทฺวาร**นฺติ โกณาคมนสฺส ภควโต สาสนนฺตรธานโต ปภุติ ปิหิตํ นิพฺพานมหานครสฺส ทฺวารํ อริยมคฺคํ วิวรนฺตํฯ **เทวาติเทว**นฺติ สเพฺพสมฺปิ เทวานํ อติเทวํฯ **สตปุญฺญลกฺขณ**นฺติ อเนกสตปุญฺญวเสน นิพฺพตฺตมหาปุริสลกฺขณํฯ

๑๐๔๒. **กุญฺชร**นฺติ กิเลสปฎิสตฺตุนิมฺมทฺทเนน กุญฺชรสทิสํ, มหานาคนฺติ อโตฺถฯ จตุนฺนํ โอฆานํ สํสารมโหฆสฺส ตริตตฺตา **โอฆติณฺณํ**ฯ **สุวณฺณสิงฺคีนทพิมฺพสาทิส**นฺติ สิงฺคีสุวณฺณชมฺพุนทสุวณฺณรูปสทิสํ, กญฺจนสนฺนิภตฺตจนฺติ อโตฺถฯ **ทิสฺวาน ตํ ขิปฺปมหุํ สุจีมโน**ติ ตํ กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธํ ทิสฺวา ขิปฺปํ ตาวเทว ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา’’ติ ปสาทวเสน กิเลสมลาปคมเนน สุจิมโน วิสุทฺธมโน อโหสึ, ตญฺจ โข **ตเมว ทิสฺวาน** ตํ ทิสฺวา เอวฯ **สุภาสิตทฺธช**นฺติ ธมฺมทฺธชํฯ

๑๐๔๓. **ตมนฺนปาน**นฺติ ตมฺหิ ภควติ อนฺนญฺจ ปานญฺจฯ **อถวาปิ จีวร**นฺติ อถ จีวรมฺปิฯ **รสสา อุเปต**นฺติ รเสน อุเปตํ สาทุรสํ, อุฬารนฺติ อโตฺถ ฯ **ปุปฺผาภิกิณฺณมฺหี**ติ คนฺธิเตหิ จ อคนฺถิเกหิ จ ปุเปฺผหิ โอลมฺพนวเสน สนฺถรณวเสน จ อภิกิเณฺณฯ **ปติฎฺฐเปสิ**นฺติ ปฎิปาเทสึ อทาสึฯ **อสงฺคมานโส**ติ กตฺถจิ อลคฺคจิโตฺต โส อหนฺติ โยชนาฯ

๑๐๔๔. **สคฺคโส**ติ อปราปรูปปตฺติวเสน สเคฺค สเคฺค, ตตฺถาปิ จ เทวปุเร สุทสฺสนมหานคเรฯ **รมามี**ติ กีฬามิ โมทามิฯ

๑๐๔๕. **เอเตนุปาเยนา**ติ โคปาลพฺราหฺมณกาเล สสาวกสงฺฆสฺส กสฺสปภควโต ยถาอสทิสทานํ อทาสึ, เอเตน อุปาเยนฯ **อิมํ นิรคฺคฬํ ยญฺญํ ยชิตฺวา ติวิธํ วิสุทฺธ**นฺติ อนาวฏทฺวารตาย มุตฺตจาคตาย จ นิรคฺคฬํ, ตีสุปิ กาเลสุ ตีหิ ทฺวาเรหิ กรณการาปนานุสฺสรณวิธีหิ สมฺปนฺนตาย ติวิธํ, ตตฺถ สํกิเลสาภาเวน วิสุทฺธํ อปริมิตธนปริจฺจาคภาเวน มหาจาคตาย ยญฺญํ ยชิตฺวา, มหาทานํ ทตฺวาติ อโตฺถฯ ตํ ปน ทานํ จิรกตมฺปิ เขตฺตวตฺถุจิตฺตานํ อุฬารตาย อนุตฺตรนฺตรา อนุสฺสรเณน อตฺตโน ปากฏํ อาสนฺนํ ปจฺจกฺขํ วิย อุปฏฺฐิตํ คเหตฺวา อาห ‘‘อิม’’นฺติฯ

๑๐๔๖. เอวํ เทวปุโตฺต อตฺตนา กตกมฺมํ เถรสฺส กเถตฺวา อิทานิ ตาทิสาย สมฺปตฺติยา ปเรปิ ปติฏฺฐาเปตุกามตํ ตถาคเต จ อุตฺตมํ อตฺตโน ปสาทพหุมานํ ปเวเทโนฺต **‘‘อายุญฺจ วณฺณญฺจา’’**ติอาทินา คาถาทฺวยมาหฯ ตตฺถ **อภิกงฺขตา**ติ อิจฺฉเนฺตนฯ **มุนี**ติ เถรํ อาลปติฯ

๑๐๔๗. **นยิมสฺมิํ โลเก**ติ เทวปุโตฺต อตฺตโน ปจฺจกฺขภูตํ โลกํ วทติฯ **ปรสฺมิ**นฺติ ตโต อญฺญสฺมิํฯ เอเตน สเพฺพปิ สเทวเก โลเก ทเสฺสติฯ **สโม จ วิชฺชตี**ติ เสโฏฺฐ ตาว ติฏฺฐตุ , สโม เอว น วิชฺชตีติ อโตฺถฯ **อาหุเนยฺยานํ ปรมาหุติํ คโต**ติ อิมสฺมิํ โลเก ยตฺตกา อาหุเนยฺยา นาม, เตสุ สเพฺพสุ ปรมาหุติํ ปรมํ อาหุเนยฺยภาวํ คโตฯ ‘‘ทกฺขิเณยฺยานํ ปรมคฺคตํ คโต’’ติ วา ปาโฐ, ตตฺถ **ปรมคฺคต**นฺติ ปรมํ อคฺคภาวํ, อคฺคทกฺขิเณยฺยภาวนฺติ อโตฺถฯ เกสนฺติ อาห **‘‘ปุญฺญตฺถิกานํ วิปุลปฺผเลสิน’’**นฺติ, ปุเญฺญน อตฺถิกานํ วิปุลํ มหนฺตํ ปุญฺญผลํ อิจฺฉนฺตานํ, ตถาคโต เอว โลกสฺส ปุญฺญเกฺขตฺตนฺติ ทเสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘อาหุเนยฺยานํ ปรมคฺคตํ คโต’’ติ ปฐนฺติ, โสเยวโตฺถฯ

เอวํ กเถนฺตเมว ตํ เถโร กลฺลจิตฺตํ มุทุจิตฺตํ วินีวรณจิตฺตํ อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตญฺจ ญตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิฯ โส สจฺจปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อถ เถโร มนุสฺสโลกํ อาคนฺตฺวา ภควโต ตมตฺถํ อตฺตนา จ เทวปุเตฺตน จ กถิตนิยาเมเนว อาโรเจสิฯ สตฺถา ตมตฺถํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

มหารถวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทกฏฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมิํ

จุทฺทสวตฺถุปฏิมณฺฑิตสฺส ปญฺจมสฺส มหารถวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปายาสิวโคฺค

๑. ปฐมอคาริยวิมานวณฺณนา

ยถา วนํ จิตฺตลตํ ปภาสตีติ อคาริยวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคเห เอกํ กุลํ อุภโตปสนฺนํ โหติ สีลาจารสมฺปนฺนํ โอปานภูตํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํฯ เต เทฺว ชยมฺปติกา รตนตฺตยํ อุทฺทิสฺส ยาวชีวํ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต จุตา ตาวติํ

เสสุ นิพฺพตฺตึสุ, เตสํ ทฺวาทสโยชนิกํ กนกวิมานํ นิพฺพตฺติฯ เต ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺติฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโนติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๑๐๔๘. “ยถา วนํ จิตฺตลตํ ปภาสติ, อุยฺยานเสฏฺฐํ ติทสานมุตฺตมํ;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฏฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๐๔๙. “เทวิทฺธิปตฺโตสิ มหานุภาโว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

เถโร ปุจฺฉิฯ

๑๐๕๐. “โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุฏฺโฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๐๕๑. “อหญฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลเก, โอปานภูตา ฆรมาวสิมฺห;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺตา, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทมฺหฯ

๑๐๕๒. “เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อตฺตโน สมฺปตฺตึ พฺยากาสิฯ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

ปฐมอคาริยวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยอคาริยวิมานวณฺณนา

ยถา วนํ จิตฺตลตนฺติ ทุติยอคาริยวิมานํฯ เอตฺถาปิ อฏฺฐุปฺปตฺติ อนนฺตรสทิสาวฯ

๑๐๕๓. “ยถา วนํ จิตฺตลตํ ปภาสติ, อุยฺยานเสฏฺฐํ ติทสานมุตฺตมํ;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฏฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๐๕๔. “เทวิทฺธิปตฺโตสิ มหานุภาโว,
มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว,
วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๑๐๕๕. “โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๐๕๖. “อหญฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลเก, โอปานภูตา ฆรมาวสิมฺห;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺตา, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทมฺหฯ

๑๐๕๗. “เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อตฺตโน สมฺปตฺตึ พฺยากาสิฯ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

ทุติยอคาริยวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ผลทายกวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณนฺติ ผลทายกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน รโญฺญ พิมฺพิสารสฺส อกาเล อมฺพผลานิ ปริภุญฺชิตุํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชิฯ โส อารามปาลํ อาห – ''มยฺหํ โข, ภเณ, อมฺพผเลสุ อิจฺฉา อุปฺปนฺนา, ตสฺมา อมฺพานิ เม อาเนตฺวา เทหี''ติฯ ''เทว, นตฺถิ อเมฺพสุ อมฺพผลํ, อปิจาหํ ตถา กโรมิ, สเจ เทโว กิญฺจิ กาลํ อาคเมติ, ยถา อมฺพา น จิรเสฺสว ผลํ คณฺหนฺตี''ติฯ ''สาธุ, ภเณ, ตถา กโรหี''ติฯ อารามปาโล อารามํ คนฺตฺวา อมฺพรุกฺขมูเลสุ ปํสุํ อปเนตฺวา ตาทิสํ ปํสุํ อากิริ, ตาทิสญฺจ อุทกํ อาสิญฺจิ, ยถา น จิรเสฺสว อมฺพรุกฺขา สจฺฉินฺนปตฺตา อเหสุํฯ อถ นํ ปํสุํ อปเนตฺวา ผารุสกกสฏมิสฺสกํ ปากติกํ ปํสุํ อากิริตฺวา สาธุกํ อุทกํ อทาสิฯ ตทา อมฺพรุกฺขา น จิเรเนว โกรกิตา ปลฺลวิตา กุฏุมลกชาตา หุตฺวา ปุปฺผึสุ, อถ สลาฏุกชาตา หุตฺวา ผลานิ คณฺหึสุฯ ตเตฺถกสฺมึ อมฺพรุเกฺข ปฐมตรํ จตฺตาริ ผลานิ มโนสิลาจุณฺณปิญฺชรวณฺณานิ สมฺปนฺนคนฺธรสานิ ปริณตานิ อเหสุํฯ

โส ตานิ คเหตฺวา ''รโญฺญ ทสฺสามี''ติ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคค อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ ปิณฺฑาย จรมานํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อิมานิ อมฺพานิ อคฺคผลภูตานิ อิมสฺส อยฺยสฺส ทสฺสามิ , กามํ มํ ราชา หนตุ วา ปพฺพาเชตุ วา, รโญฺญ หิ ทิเนฺน ทิฏฺฐธเมฺม ปูชามตฺตํ อปฺปมตฺตกํ ผลํ, อยฺยสฺส ทิเนฺน ปน ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ สมฺปรายิกมฺปิ อปริมาณํ ผลํ ภวิสฺสตี''ติฯ เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา ตานิ ผลานิ เถรสฺส ทตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ราชปุริเส อาณาเปสิ ''วีมํสถ ตาว, ภเณ, ยถายํ อาหา''ติฯ เถโร ปน ตานิ ผลานิ ภควโต อุปนาเมสิฯ ภควา เตสุ เอกํ สาริปุตฺตเตฺถรสฺส, เอกํ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส, เอกํ มหากสฺสปเตฺถรสฺส ทตฺวา เอกํ อตฺตนา ปริภุญฺชิฯ ปุริสา ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ

ราชา ตํ สุตฺวา ''ธีโร วตายํ ปุริโส, โย อตฺตโน ชีวิตมฺปิ ปริจฺจชิตฺวา ปุญฺญปสุโต อโหสิ, อตฺตโน ปริสฺสมญฺจ ฐานคตเมว อกาสี''ติ ตุฏฺฐจิโตฺต ตสฺส เอกํ คามวรํ วตฺถาลงฺการาทีนิ จ ทตฺวา ''ยํ ตยา ภเณ อมฺพผลทาเนน ปุญฺญํ ปสุตํ, ตโต เม ปตฺตึ เทหี''ติ อาหฯ โส ''เทมิ, เทว, ยถาสุขํ ปตฺตึ คณฺหาหี''ติ อโวจฯ อารามปาโล อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิ , ตสฺส โสฬสโยชนิกํ กนกวิมานํ นิพฺพตฺติ สตฺตสตกูฏาคารปฏิมณฺฑิตํฯ ตํ ทิสฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปุจฺฉิ –

๑๐๖๐. ''อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต โสฬส โยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๑๐๖๑. ''ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
อฏฺฐฏฺฐกา สิกฺขิตา สาธุรูปา, ทิพฺพา จ กญฺญา ติทสจรา อุฬารา;
นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติฯ

๑๐๖๒. ''เทวิทฺธิปตฺโตสิ มหานุภาโว…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๑๐๖๓. ''โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ
๑๐๖๔. ''ผลทายี ผลํ วิปุลํ ลภติ, ททมุชฺชุคเตสุ ปสนฺนมานโส;
โส หิ ปโมทติ สคฺคคโต ติทิเว, อนุโภติ จ ปุญฺญผลํ วิปุลํฯ

๑๐๖๕. ''ตเววาหํ มหามุนิ, อทาสึ จตุโร ผเลฯ

๑๐๖๖. ตสฺมา หิ ผลํ อลเมว ทาตุํ, นิจฺจํ มนุเสฺสน สุขตฺถิเกน;
ทิพฺพานิ วา ปตฺถยตา สุขานิ, มนุสฺสโสภคฺคตมิจฺฉตา วาฯ

๑๐๖๗. “เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป….
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ – โสปิสฺส พฺยากาสิ;

๑๐๖๑. ตตฺถ **อฎฺฐฎฺฐกา**ติ เอเกกสฺมึ กูฎาคาเร อฎฺฐฎฺฐกา จตุสฎฺฐิปริมาณาฯ **สาธุรูปา**ติ รูปสมฺปตฺติยา จ สีลาจารสมฺปตฺติยา จ สิกฺขาสมฺปตฺติยา จ สุนฺทรสภาวาฯ **ทิพฺพา จ กญฺญา**ติ เทวจฺฉราโยฯ **ติทสจรา**ติ ติทเสสุ สุขาจารา สุขวิหารินิโยฯ **อุฬารา**ติ อุฬารวิภวาฯ

๑๐๖๔. **ผลทายี**ติ อตฺตนา อมฺพผลสฺส ทินฺนตฺตา อตฺตานํ สนฺธาย วทติฯ **ผลํ**ติ ปุญฺญผลํฯ **วิปุลํ**ติ มหนฺตํ ลภติ มนุสฺสโลเก ปติฎฺฐิโตติ อธิปฺปาโยฯ **ททํ**ติ ททโนฺต ทานเหตุฯ **อุชุคเตสู**ติ อุชุปฎิปเนฺนสุฯ **สคฺคคโต**ติ อุปฺปชฺชนวเสน สคฺคํ คโต, ตตฺถาปิ **ติทิเว** ตาวติํสภวเน **อนุโภติ จ ปุญฺญผลํ วิปุลํ** ยถาหํ, เอวํ อโญฺญปีติ อโตฺถฯ

๑๐๖๖. **ตสฺมา**ติ ยสฺมา จตุนฺนํ ผลานํ ทานมเตฺตน อีทิสี สมฺปตฺติ อธิคตา, ตสฺมาฯ **อลเมว** ยุตฺตเมวฯ **นิจฺจํ**ติ สพฺพกาลํฯ **ทิพฺพานี**ติ เทวโลกปริยาปนฺนานิฯ **มนุสฺสโสภคฺคตํ**ติ มนุเสฺสสุ สุภคภาวํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ผลทายกวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ปฐมอุปสฺสยทายกวิมานวณฺณนา

จโนฺท ยถา วิคตวลาหเก นเภติ อุปสฺสยทายกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขุ คามกาวาเส วสฺสํ วสิตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตุํ ราชคหํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค สายํ อญฺญตรํ คามํ ปวิสิตฺวา วสนฎฺฐานํ ปริเยสโนฺต อญฺญตรํ อุปาสกํ ทิสฺวา ปุจฺฉิ – “อุปาสก, อิมสฺมึ คาเม อตฺถิ กิญฺจิ ปพฺพชิตานํ วสนโยคฺคฎฺฐาน”นฺติฯ อุปาสโก ปสนฺนจิโตฺต เคหํ คนฺตฺวา ภริยาย สทฺธึ มเนฺตตฺวา เถรสฺส วสนโยคฺคํ ฐานํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตตฺถ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ปาโททกํ ปาทปีฐํ อุปฎฺฐเปตฺวา เถรํ ปเวเสตฺวา ตสฺมึ ปาเท โธวเนฺต ปทีปํ อุชฺชาเลตฺวา มเญฺจ ปจฺจตฺถรณานิ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ สฺวาตนาย จ นิมเนฺตตฺวา เถรสฺส ทุติยทิวเส โภเชตฺวา ปานกตฺถาย คุฬปิณฺฑญฺจ ทตฺวา เถรํ คจฺฉนฺตํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ โส อปเรน สมเยน สห ภริยาย กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ทฺวีหิ คาถาหิ ปฎิปุจฺฉิ –

๑๐๖๙. “จโนฺท ยถา วิคตวลาหเก นเภ, โอภาสยํ คจฺฉติ อนฺตลิเกฺข;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฎฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๐๗๐. “เทวิทฺธิปตฺโตสิ มหานุภาโว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ

โส เทวปุโตฺต อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๐๗๑. ‘‘โส เทวปุตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๐๗๒. ‘‘อหญฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลเก, อุปสฺสยํ อรหโต อทมฺห;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺตา, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทมฺหฯ

๑๐๗๓. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.… วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ
ตตฺถ คาถาสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว;

ปฐมอุปสฺสยทายกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ทุติยอุปสฺสยทายกวิมานวณฺณนา

สูริโย ยถา วิคตวลาหเก นเภติ ทุติยอุปสฺสยทายกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน สมฺพหุลา ภิกฺขู คามกาวาเส วสฺสํ วสิตฺวา ภควนฺตํ ทสฺสนาย ราชคหํ อุทฺทิสฺส คจฺฉนฺตา สายํ อญฺญตรํ คามํ สมฺปาปุณิํสุฯ เสสํ อนนฺตรวิมานสทิสเมวฯ

๑๐๗๔. ‘‘สูริโย ยถา วิคตวลาหเก นเภ…เป.…ฯ
(ยถา ปุริมวิมานํ, ตถา วิตฺถาเรตพฺพํ;)

๑๐๗๙. ‘‘วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ
ตตฺถ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิ;
ทุติยอุปสฺสยทายกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ภิกฺขาทายกวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ ภิกฺขาทายกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขุ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน อญฺญตรํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ เอกสฺส ฆรทฺธาเร อฏฺฐาสิฯ ตตฺถ อญฺญตโร ปุริโส โธตหตฺถปาโท ‘‘ภุญฺชิสฺสามี’’ติ นิสินฺโน โภชนํ อุปเนตฺวา ปาติยา ปกฺขิเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ปาติยา ภตฺตํ ตสฺส ภิกฺขุโน ปเตฺต อากิรนฺโต เตน ‘‘เอกเทสเมว เทหี’’ติ วุตฺโตปิ สพฺพเมว อากิริฯ โส ภิกฺขุ อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกามิฯ โส ปุริโส ‘‘ฉาตชฺฌตฺตสฺส ภิกฺขุโน มยา อภุญฺชิตฺวา ภตฺตํ ทินฺน’’นฺติ อนุสฺสรนฺโต อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิลภิฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร เทวจาริกํ จรนฺโต มหติยา เทวิทฺธิยา วิโรจมานํ ทิสฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๑๐๘๑. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๑๐๘๒. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว…เป.…
วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

โสปิ ตสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๐๘๓. ‘‘โส เทวปุตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๐๘๔. ‘‘อหํ มนุสฺเสสุ มนุสฺสภูโต, ทิสฺวาน ภิกฺขุํ ตสิตํ กิลนฺตํ;

เอกาหํ ภิกฺขํ ปฏิปาทยิสฺสํ, สมงฺคิ ภเตฺตน ตทา อกาสิํฯ

๑๐๘๕. ''เตน เมตาทิโส วโณฺณ...เป.... วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

๑๐๘๔. ตตฺถ **เอกาหํ ภิกฺข**นฺติ เอกํ อหํ ภิกฺขามตฺตํ, เอกํ ภตฺตวฑฺฒิตกนฺติ อโตฺถฯ **ปฏิปาทยิสฺส**นฺติ ปฏิปาเทสิํ อทาสิํฯ **สมงฺคิ ภเตฺตนา**ติ ภเตฺตน สมงฺคีภูตํ, ลทฺธภิกฺขนฺติ อโตฺถฯ เอวํ มหาเถโร เตน เทวปุเตฺตน อตฺตโน สุจริตกมฺม ปกาสิเต สปริวารสฺส ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา มนุสฺสโลกมาคโต, ตํ ปวตฺติํ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กเถสิฯ สตฺถา ตํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา สมฺปตฺตมหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

ภิกฺขาทายกวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. ยวปาลกวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ ยวปาลกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคเห อญฺญตโร ทุคฺคตทารโก ยวเขตฺตํ รกฺขติฯ โส เอกทิวสํ ปาตราสตฺถาย กุมฺมาสํ ลภิตฺวา ''เขตฺตํ คนฺตฺวา ภุญฺชิสฺสามี''ติ ตํ กุมฺมาสํ คเหตฺวา ยวเขตฺตํ คนฺตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ อญฺญตโร ขีณาสวเตฺถโร มคฺคปฺปฏิปโนฺน อุปกเฎฺฐ กาเล ตํ ฐานํ ปตฺวา ยวปาลเกน นิสิโนฺน รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมิฯ ยวปาลโก เวลํ โอโลเกตฺวา ''กจฺจิ, ภเนฺต, อาหาโร ลโทฺธ''ติ อาหฯ เถโร ตุณฺหี อโหสิฯ โส อลทฺธภาวํ ญตฺวา ''ภเนฺต, อุปกฎฺฐา เวลา, ปิณฺฑาย จริตฺวา ภุญฺชิตุํ น สกฺกา, มยฺหํ อนุกมฺปาย อิมํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชถา''ติ วตฺวา เถรสฺส ตํ กุมฺมาสํ อทาสิฯ เถโร ตํ อนุกมฺปโนฺต ตสฺส ปสฺสเนฺตเสฺสว ตํ ปริภุญฺชิตฺวา อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกามิฯ โสปิ ทารโก ''สุทิโนฺนํ วต มยา อีทิสสฺส กุมฺมาสทานํ ทกฺขิเณยฺยา''ติ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน วุตฺตนเยเนว วิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๑๐๘๘. ''อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ...เป....
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

โสปิ ตสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๐๘๙. ''โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน...เป.... ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ''ฯ

๑๐๙๐. ''อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, อโหสิํ ยวปาลโก;
อทฺทสํ วิรชํ ภิกฺขุํ, วิปฺปสนฺนมนาวิลํฯ

๑๐๙๑. ''ตสฺส อทาสหํ ภาคํ, ปสโนฺน เสหิ ปาณิภิ;
กุมฺมาสปิณฺฑํ ทตฺวาน, โมทามิ นนฺทเน วเนฯ

๑๐๙๒. ''เตน เมตาทิโส วโณฺณ...เป....
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี''ติฯ

ตตฺถ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

ยวปาลกวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๘. ปฐมกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา

อลงฺกโต มลฺยธโร สุวโตฺถติ กุณฺฑลีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน เทฺว อคฺคสาวกา สปริวารา กาสีสุ จาริกํ จรนฺตา สูริยตฺถงฺคมนเวลายํ อญฺญตรํ วิหารํ ปาปุณึสุฯ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ตสฺส วิหารสฺส โคจรคาเม อญฺญตโร อุปาสโก เถเร อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปาทโธวนํ ปาทพฺภญฺชนเตลํ มญฺจปีฐํ ปจฺจตฺถรณํ ปทีปิยญฺจ อุปเนตฺวา สฺวาตนาย จ นิมเนฺตตฺวา ทุติยทิวเส มหาทานํ ปวเตฺตสิ, เถรา ตสฺส อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกมิํสุฯ โส อปเรน สมเยน กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๑๐๙๔. ‘‘อลงฺกโต มลฺยธโร สุวโตฺถ, สุกุณฺฑลี กปฺปิตเกสมสฺสุ;
อามุตฺตหตฺถาภรโณ ยสสฺสี, ทิเพฺพ วิมานมฺหิ ยถาปิ จนฺทิมาฯ

๑๐๙๕. ‘‘ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ, อฎฺฐฎฺฐกา สิกฺขิตา สาธุรูปา;
ทิพฺพา จ กญฺญา ติทสจรา อุฬารา, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติฯ

๑๐๙๖. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

โสปิ ตสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๐๙๗. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๐๙๘. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, ทิสฺวาน สมเณ สีลวเนฺต;
สมฺปนฺนวิชฺชาจรเณ ยสสฺสี, พหุสฺสุเต ตณฺหกฺขยูปปเนฺน;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๑๐๙๙. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๐๙๔. ตตฺถ **สุกุณฺฑลี**ติ สุนฺทเรหิ กุณฺฑเลหิ อลงฺกตกโณฺณฯ ‘‘สกุณฺฑลี’’ติปิ ปาโฐ, สทิสํ กุณฺฑลํ สกุณฺฑลํ, ตํ อสฺส อตฺถีติ สกุณฺฑลี, ยุตฺตกุณฺฑลี อญฺญมญฺญญฺจ ตุยฺหญฺจ อนุจฺฉวิกกุณฺฑลีติ อโตฺถฯ **กปฺปิตเกสมสฺสู**ติ สมฺมากปฺปิตเกสมสฺสุฯ **อามุตฺตหตฺถาภรโณ**ติ ปฏิมุกฺกองฺคุลิยาทิหตฺถาภรโณฯ

๑๐๙๘. **ตณฺหกฺขยูปปเนฺน**ติ ตณฺหกฺขยํ อรหตฺตํ, นิพฺพานเมว วา อุปคเต, อธิคตวเนฺตติ อโตฺถฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

ปฐมกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ทุติยกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา

อลงฺกโต มลฺยธโร สุวโตฺถติ ทุติยกุณฺฑลีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน เทฺว อคฺคสาวกา กาสีสุ ชนปทจาริกํ จรนฺตาติอาทิ สพฺพํ อนนฺตรสทิสเมวฯ

๑๑๐๑. ‘‘อลงฺกโต มลฺยธโร สุวโตฺถ, สุกุณฺฑลี กปฺปิตเกสมสฺสุ;
อามุตฺตหตฺถาภรโณ ยสสฺสี, ทิเพฺพ วิมานมฺหิ ยถาปิ จนฺทิมาฯ

๑๑๐๒. ‘‘ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
อฏฺฐฏฺฐกา สิกฺขิตา สาธุรูปา;
ทิพฺพา จ กญฺญา ติทสจรา อุฬารา, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติฯ

๑๑๐๓. ‘‘เทวิทฺธิปตฺโตสิ มหานุภาโว…เป.…
วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – ปุจฺฉิ;

๑๑๐๔. ‘‘โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๑๐๕. ‘‘อหํ มนุสฺเสสุ มนุสฺสภูโต, ทิสฺวาน สมเณ สาธุรูเป;
สมฺปนฺนวิชฺชาจรเณ ยสสฺสี, พหุสฺสุเต สีลวเนฺต ปสเนฺน;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺโต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๑๑๐๖. ‘‘เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

ทุติยกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. (อุตฺตร) ปายาสิวิมานวณฺณนา

ยา เทวราชสฺส สภา สุธมฺมาติ อุตฺตรวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ปรินิพฺพุเต ธาตุวิภาเค จ กเต ตตฺถ ตตฺถ ถูเปสุ ปติฏฺฐาปิยมาเนสุ ธมฺมวินยํ สงฺคายิตุํ อุจฺจินิตฺวา คหิเตสุ มหากสฺสปปฺปมุเขสุ มหาเถเรสุ ยาว วสฺสูปคมนา อเญฺญสุ จ เถเรสุ อตฺตโน อตฺตโน ปริสาย สทฺธิํ ตตฺถ ตตฺถ วสเนฺตสุ อายสฺมา กุมารกสฺสโป ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ เสตพฺยนครํ คนฺตฺวา สิํสปาวเน วสิฯ อถ ปายาสิ ราชโญฺญ เถรสฺส ตตฺถ วสนภาวํ สุตฺวา มหตา ชนกาเยน ปริวุโต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา นิสิโนฺน อตฺตโน ทิฏฺฐิคตํ ปเวเทสิฯ อถ นํ เถโร จนฺทิมสูริยูทาหรณาทีหิ ปรโลกสฺส อตฺถิภาวํ ปกาเสโนฺต อเนกวิหิตเหตูปมาลงฺกตํ ทิฏฺฐิคณฺฐิวินิเวฐนํ นานานยวิจิตฺตํ ปายาสิสุตฺตํ (ที. นิ. ๒.๔๐๖ อาทโย) เทเสตฺวา ตํ ทิฏฺฐิสมฺปทายํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

โส วิสุทฺธทิฏฺฐิโก หุตฺวา สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกาทีนํ ทานํ เทโนฺต อนุฬารชฺฌาสยตาย ลูขํ อทาสิ ฆาสจฺฉาทนมตฺตํ กณาชกํ พิลงฺคทุติยํ สาณานิ จ วตฺถานิ ฯ เอวํ ปน อสกฺกจฺจทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา หีนกายํ อุปปชฺชิ จาตุมหาราชิกานํ สหพฺยตํฯ ตสฺส ปน กิจฺจากิเจฺจสุ ยุตฺตปฺปยุโตฺต อุตฺตโร นาม มาณโว อโหสิ ทาเน พฺยาวโฎฯ โส สกฺกจฺจทานํ ทตฺวา ตาวติํสกายํ อุปปโนฺน, ตสฺส ทฺวาทสโยชนิกํ วิมานํ นิพฺพตฺติฯ โส กตญฺญุตํ วิภาเวโนฺต สห วิมาเนน กุมารกสฺสปเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา วิมานโต โอรุยฺห ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ ตํ เถโร –

๑๑๐๗. ‘‘ยา เทวราชสฺส สภา สุธมฺมา, ยตฺถจฺฉติ เทวสโงฺฆ สมโคฺค;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฏฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๑๐๙. ‘‘เทวิทฺธิปฺโตฺตสิ มหานุภาโว…เป….
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ – คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ;

๑๑๑๐. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป…. ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๑๑๑. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, รโญฺญ ปายาสิสฺส อโหสิํ มาณโว;
ลทฺธา ธนํ สํวิภาคํ อกาสิํ, ปิยา จ เม สีลวโนฺต อเหสุํ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๑๑๑๒. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป….
วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

โส เทวปุโตฺต ตสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิฯ

๑๑๐๘. ตตฺถ **เทวราชสฺสา**ติ สกฺกสฺสฯ **สภา สุธมฺมา**ติ เอวํนามกํ สนฺถาคารํฯ **ยตฺถาติ** ยสฺสํ สภายํฯ **อจฺฉตี**ติ นิสีทติฯ **เทวสโงฺฆ**ติ ตาวติํสเทวกาโยฯ **สมโคฺค**ติ สหิโต สนฺนิปติโตฯ

๑๑๑๑. **ปายาสิสฺส อโหสิํ มาณโว**ติ ปายาสิราชญฺญสฺส กิจฺจากิจฺจกโร ทหรตาย มาณโว, นาเมน ปน อุตฺตโร นาม อโหสิํฯ **สํวิภาคํ อกาสิ**นฺติ อหเมว อภุญฺชิตฺวา ยถาลทฺธํ ธนํ ทานมุเข ปริจฺจชนวเสน สํวิภชนํ อกาสิํฯ อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปริจฺจชโนฺตติ วจนเสโสฯ อถ วา ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ กถํ? **สกฺกจฺจํ**ฯ กีทิสํ? **อนฺนญฺจ ปานญฺจา**ติ โยเชตพฺพํฯ

(อุตฺตร) ปายาสิวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฏฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมิํ

ทสวตฺถุปฏิมณฺฑิตสฺส ฉฏฺฐสฺส ปายาสิวคฺคสฺส

อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สุนิกฺขิตฺตวิมานวโคฺค

๑. จิตฺตลตาวิมานวณฺณนา

ยถา วนํ จิตฺตลตํ ปภาสตีติ จิตฺตลตาวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิยํ อญฺญตโร อุปาสโก ทลิโทฺท อปฺปโภโค ปเรสํ กมฺมํ กตฺวา ชีวติฯ โส สโทฺธ ปสโนฺน ชิเณฺณ วุเฑฺฒ มาตาปิตโร โปเสโนฺต ‘‘อิตฺถิโย นาม ปติกุเล ฐิตา อิสฺสริยํ กโรนฺติ, สสฺสุสสฺสุรานํ มนาปจาริโนิโย ทุลฺลภา’’ติ มาตาปิตูนํ จิตฺตทุกฺขํ ปริหรโนฺต ทารปริคฺคหํ อกตฺวา สยเมว เน อุปฏฺฐหติ, สีลานิ รกฺขติ, อุโปสถํ อุปวสติ , ยถาวิภวํ ทานานิ เทติฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก วิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน คนฺตฺวา กตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๑๑๑๓. ‘‘ยถา วนํ จิตฺตลตํ ปภาสติ, อุยฺยานเสฏฺฐํ ติทสานมุตฺตมํ;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฏฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๑๑๕. ‘‘เทวิทฺธิปฺโตฺตสิ มหานุภาโว…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑๑๖. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๑๑๗. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, ทลิโทฺท อตาโณ กปโณ กมฺมกโร อโหสิํ;
ชิเณฺณ จ มาตาปิตโร อภาริํ, ปิยา จ เม สีลวโนฺต อเหสุํ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๑๑๑๘. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –
โสปิ ตสฺส พฺยากาสิฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

จิตฺตลตาวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. นนฺทนวิมานวณฺณนา

ยถา วนํ นนฺทนํ ปภาสตีติ นนฺทนวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิยํ อญฺญตโร อุปาสโกติอาทิ สพฺพํ อนนฺตรวิมานสทิสํฯ อยํ ปน ทารปริคฺคหํ กตฺวา มาตาปิตโร โปเสสีติ อยเมว วิเสโสฯ

๑๑๒๐. ยถา วนํ นนฺทนํ ปภาสติ, อุยฺยานเสฎฺฐํ ติทสานมุตฺตมํ;
ตถูปมํ ตุยฺหมิทํ วิมานํ, โอภาสยํ ติฎฺฐติ อนฺตลิเกฺขฯ

๑๑๒๑. ‘‘เทวิทฺธิปฺโตฺตสิ มหานุภาโว…เป.…วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตีติฯ
๑๑๒๒. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ
๑๑๒๓. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, ทลิโทฺท อตาโณ กปโณ กมฺมกโร อโหสิํ;
ชิเณฺณ จ มาตาปิตโร อภาริํ, ปิยา จ เม สีลวโนฺต อเหสุํ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิโตฺต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสิํฯ

๑๑๒๔. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ…เป.…วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –
คาถาหิ พฺยากาสิฯ ตตฺถ คาถาสุปิ อปุพฺพํ นตฺถิฯ

นนฺทนวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. มณิถูณวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ มณิถูณวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สมฺพหุลา เถรา ภิกฺขู อรญฺญายตเน วิหรนฺติฯ เตสํ คามํ ปิณฺฑาย คมนมเคฺค เอโก อุปาสโก วิสมํ สมํ กโรติ, กณฺฎเก นีหรติ, คจฺฉคุมฺเพ อปเนติ, อุทกกาเล มาติกาสุ เสตุํ พนฺธติ, วิวนฎฺฐาเนสุ ฉายารุเกฺข โรเปติ, ชลาสเยสุ มตฺติกํ อุทฺธริตฺวา เต ปุถุลคมฺภีเร กโรติ, ติเตฺถ สมฺปาเทติ, ยถาวิภวํ ทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร อุปสงฺกมิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปฎิปุจฺฉิ –

๑๑๒๕. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฎาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๑๑๒๗. “ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณจฺฉนฺนาฯ

๑๑๒๘. “เกน เตตาทิโส วณฺโณ…เป.…วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ
โสปิ ตสฺส คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๑๓๐. “โส เทวปุตฺโต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ”ฯ
๑๑๓๑. “อหํ มนุสฺเสสุ มนุสฺสภูโต, วิวเน ปเถ สงฺกมนํ อกาสึ;
อารามรุกฺขานิ จ โรปยิสฺสํ, ปิยา จ เม สีลวนฺโต อเหสุํ;
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺโต, สกฺกจฺจ ทานํ วิปุลํ อทาสึฯ

๑๑๓๒. “เตน เมตาทิโส วณฺโณ…เป.…วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี”ติฯ
๑๑๓๑. ตตฺถ **วิวเน**ติ อรเญฺญฯ **อารามรุกฺขานิ จา** อารามภูเต รุกฺเข, อารามํ กตฺวา ตตฺถ รุกฺเข โรเปสินฺติ อโตฺถฯ เสสํ สพฺพํ วุตฺตนยเมวฯ

มณิถูณวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. สุวณฺณวิมานวณฺณนา

โสวณฺณมเย ปพฺพตสฺมินฺติ สุวณฺณวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา อนฺธกวิเนฺท วิหรติฯ เตน สมเยน อญฺญตโร อุปาสโก สโทฺธ ปสโนฺน วิภวสมฺปโนฺน ตสฺส คามสฺส อวิทูเร อญฺญตรสฺมิํ มุณฺฑกปพฺพเต สพฺพาการสมฺปนฺนํ ภควโต วสนานุจฺฉวิกํ คนฺธกุฎิํ กาเรตฺวา ตตฺถ ภควนฺตํ วสาเปนฺต สกฺกจฺจํ อุปฎฺฐหิ, สยญฺจ นิจฺจสีเล ปติฎฺฐิโต สุวิสุทฺธสีลสํวโร หุตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติฯ ตสฺส กมฺมานุภาวสํสูจกํ นานารตนรํสิชาลสมุชฺชลํ วิจิตฺตเวทิกาปริกฺขิตฺตํ วิวิธวิปุลาลงฺกาโรปโสภิตํ สุวิภตฺตภิตฺติตฺถมฺภโสปานํ อารามรมณียกํ กญฺจนปพฺพตมุทฺธนิ วิมานํ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรนฺต ทิสฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปฎิปุจฺฉิ –

๑๑๓๔. “โสวณฺณมเย ปพฺพตสฺมิํ, วิมานํ สพฺพโตปภํ;
เหมชาลปฎิจฺฉนฺนํ, กิงฺกิณิชาลกปฺปิตํฯ

๑๑๓๕. “อฎฺฐํสา สุกตา ถมฺภา, สเพฺพ เวฬุริยามยา;
เอกเมกาย อํสิยา, รตนา สตฺต นิมฺมิตาฯ

๑๑๓๖. “เวฬุริยสุวณฺณสฺส, ผลิกา รูปิยสฺส จ;
มสารคลฺลมุตฺตาหิ, โลหิตงฺคมณีหิ จฯ

๑๑๓๗. “จิตฺรา มโนรมา ภูมิ, น ตตฺถุทฺธํสตี รโช;
โคปานสีคณา ปีตา, กูฎํ ทาเรนฺติ นิมฺมิตาฯ

๑๑๓๘. “โสปานานิ จ จตฺตาริ, นิมฺมิตา จตุโร ทิสา;
นานารตนคเพฺภหิ, อาทิโจฺจว วิโรจติฯ

๑๑๓๙. “เวทิยา จตโสฺส ตตฺถ, วิภตฺตา ภาคโส มิตา;
ททฺทลฺลมานา อาภนฺติ, สมนฺตา จตุโร ทิสาฯ

๑๑๔๐. ตสฺมึ วิมาเน ปวเร, เทวปุโตฺต มหปฺปโภ;
อติโรจสิ วเณฺณน, อุทยโนฺตว ภาณุมาฯ

๑๑๔๑. ‘‘ทานสฺส เต อิทํ ผลํ, อโถ สีลสฺส วา ปน;
อโถ อญฺชลิกมฺมสฺส, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

โสปิสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิ –

๑๑๔๒. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.… ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๑๔๓. ‘‘อหํ อนฺธกวินฺทสฺมึ, พุทฺธสฺสาทิจฺจพนฺธุโน;
วิหารํ สตฺถุ กาเรสึ, ปสโนฺน เสหิ ปาณิภิฯ

๑๑๔๔. ‘‘ตตฺถ คนฺธญฺจ มาลญฺจ, ปจฺจยญฺจ วิเลปนํ;
วิหารํ สตฺถุ อทาสึ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
เตน มยฺหํ อิทํ ลทฺธํ, วสํ วเตฺตมิ นนฺทเนฯ

๑๑๔๕. ‘‘นนฺทเน จ วเน รเมฺม, นานาทิชคณายุเต;
รมามิ นจฺจคีเตหิ, อจฺฉราหิ ปุรกฺขโต’’ติฯ

๑๑๓๔. ตตฺถ **สพฺพโตปภ**นฺติ สพฺพภาเคหิ ปภาสนฺตํ ปภามุญฺจนกํฯ **กิงฺกิณิชาลกปฺปิต**นฺติ กปฺปิตกิงฺกิณิกชาลํฯ

๑๑๓๕. **สเพฺพ เวฬุริยามยา**ติ สเพฺพ ถมฺภา เวฬุริยมณิมยาฯ ตตฺถ ปน **เอกเมกาย อํสิยา**ติ อฎฺฐํเสสุ ถเมฺภสุ เอกเมกสฺมึ อํสภาเคฯ **รตนา สตฺต นิมฺมิตา**ติ สตฺตรตนกมฺมนิมฺมิตา, เอเกโก อํโส สตฺตรตนมโยติ อโตฺถฯ

๑๑๓๖. ‘‘**เวฬุริยสุวณฺณสฺสา**’’ติอาทินา นานารตนานิ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **เวฬุริยสุวณฺณสฺสา**ติ เวฬุริเยน จ สุวเณฺณน จ นิมฺมิตา, จิตฺราติ วา โยชนาฯ กรณเตฺถ หิ อิทํ สามิวจนํฯ **ผลิกา รูปิยสฺส จา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **มสารคลฺลมุตฺตาหี**ติ กพรมณีหิฯ **โลหิตงฺคมณีหิ จา**ติ รตฺตมณีหิฯ

๑๑๓๗. **น ตตฺถุทฺธํสตี รโช**ติ มณิมยภูมิกตฺตา น ตสฺมึ วิมาเน รโช อุคฺคจฺฉติฯ **โคปานสีคณา**ติ โคปานสีสมูหาฯ **ปีตา**ติ ปีตวณฺณา, สุวณฺณมยา เจว ผุสฺสราคาทิมณิมยา จาติ อโตฺถฯ **กูฎํ ธาเรนฺตี**ติ สตฺตรตนมยํ กณฺณิกํ ธาเรนฺติฯ

๑๑๓๘-๙. **นานารตนคเพฺภหี**ติ นานารตนมเยหิ โอวรเกหิฯ **เวทิยา**ติ เวทิกาฯ **จตโสฺส**ติ จตูสุ ทิสาสุ จตโสฺสฯ เตนาห ‘‘**สมนฺตา จตุโร ทิสา**’’ติฯ

๑๑๔๐. **มหปฺปโภ**ติ มหาชุติโกฯ **อุทยโนฺต**ติ อุคฺคจฺฉโนฺตฯ **ภาณุมา**ติ อาทิโจฺจฯ

๑๑๔๓. **เสหิ ปาณิภี**ติ กายสารํ ปุญฺญํ ปสวโนฺต อตฺตโน ปาณีหิ ตํ ตํ กิจฺจํ กโรโนฺต วิหารํ สตฺถุ กาเรสินฺติ โยชนาฯ อถ วา **เสหิ ปาณิภี**ติ ตตฺถ อนฺธกวินฺทสฺมึ คนฺธญฺจ มาลญฺจ ปจฺจยญฺจ วิเลปนญฺจ ปูชาวเสนฯ ยถา กถํ? วิหารญฺจ วิปฺปสเนฺนน เจตสา สตฺถุโน อทาสึ ปูเชสึ นิยฺยาเทสึ จาติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

๑๑๔๔. **เตนา**ติ เตน ยถาวุเตฺตน ปุญฺญกเมฺมน การณภูเตนฯ **มยฺหนฺ**ติ มยาฯ **อิทนฺ**ติ อิทํ ปุญฺญผลํ, อิทํ วา ทิพฺพํ อาธิปเตยฺยํฯ เตนาห **“วสํ วเตฺตมี”**ติฯ

๑๑๔๕. **นนฺทเน**ติ นนฺทิยา ทิพฺพสมิทฺธิยา อุปฺปชฺชนฏฺฐาเน อิมสฺมึ เทวโลเก, ตตฺถาปิ วิเสสโต นนฺทเน วเน รเมฺม, เอวํ รมณีเย อิมสฺมึ นนฺทเน วเน รมามีติ โยชนาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ เทวตาย อตฺตโน ปุญฺญกเมฺม อาวิกเต เถโร สปริวารสฺส ตสฺส เทวปุตฺตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ภควโต ตมตฺถํ นิเวเทสิฯ ภควา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

สุวณฺณวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. อมฺพวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณนฺติ อมฺพวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคเห อญฺญตโร ทุคฺคตปุริโส ปเรสํ ภตฺตเวตนภโต หุตฺวา อมฺพวนํ รกฺขติฯ โส เอกทิวสํ อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ คิมฺหสมเย สูริยาตปสนฺตเตฺต อุณฺหวาลิกานิปฺปีฬิเต วิปฺผนฺทมานมรีจิชาลวิตฺถเต ภูมิปฺปเทเส ตสฺส อมฺพารามสฺส อวิทูเรน มเคฺคน เสทาคเตน คเตฺตน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สญฺชาตคารวพหุมาโน อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห ‘‘มหา อยํ, ภเนฺต, ฆมฺมปริฬาโห, อติวิย ปริสฺสนฺตรูโป วิย ทิสฺสติ, สาธุ, ภเนฺต, อโยฺย อิมํ อมฺพารามํ ปวิสิตฺวา มุหุตฺตํ วิสฺสมิตฺวา อทฺธานปริสฺสมํ ปฏิวิโนเทตฺวา คจฺฉถ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ เถโร วิเสสโต ตสฺส จิตฺตปฺปสาทํ ปริพฺรูเหตุกาโม ตํ อารามํ ปวิสิตฺวา อญฺญตรสฺส อมฺพรุกฺขสฺส มูเล นิสีทิฯ

ปุน โส ปุริโส อาห ‘‘สเจ, ภเนฺต, นฺหายิตุกามตฺถ, อหํ อิโต กูปโต อุทกํ อุทฺธริตฺวา ตุเมฺห นฺหาเปสฺสามิ, ปานียญฺจ ทสฺสามี’’ติฯ เถโรปิ อธิวาเสสิ ตุณฺหีภาเวนฯ โส กูปโต อุทกํ อุทฺธริตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา เถรํ นฺหาเปสิ, นฺหาเปตฺวา จ หตฺถปาเท โธวิตฺวา นิสินฺนสฺส ปานียํ อุปเนสิฯ เถโร ปานียํ ปิวิตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรโถ ตสฺส ปุริสสฺส อุทกทาเนน เจว นฺหาปเนน จ อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกามิฯ อถ โส ปุริโส ‘‘ฆมฺมาภิตตฺตสฺส วต เถรสฺส ฆมฺมปริฬาหํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภสึ, พหุํ วต มยา ปุญฺญํ ปสุต’’นฺติ อุฬารปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทสิฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อุปสงฺกมิตฺวา อิมาหิ คาถาหิ กตปุญฺญํ ปุจฺฉิฯ

๑๑๔๖. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๑๑๔๗. ‘‘ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๑๑๔๘. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๑๕๐. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.…
ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๑๕๑. ‘‘คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส, ปตปเนฺต ทิวงฺกเร;
ปเรสํ ภตโก โปโส, อมฺพาราममสิญฺจติฯ

๑๑๕๒. ‘‘อถ เตนาคมา ภิกฺขุ, สาริปุโตฺตติ วิสฺสุโต;
กิลนฺตรูโป กาเยน, อกิลโนฺตว เจตสาฯ

๑๑๕๓. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ, อโวจํ อมฺพสิญฺจโก;
สาธุ ตํ ภเนฺต นฺหาเปยฺยํ, ยํ มมสฺส สุขาวหํฯ

๑๑๕๔. ‘‘ตสฺส เม อนุกมฺปาย, นิกฺขิปิ ปตฺตจีวรํ;
นิสีทิ รุกฺขมูลสฺมิํ, ฉายาย เอกจีวโรฯ

๑๑๕๕. ‘‘ตญฺจ อเจฺฉน วารินา, ปสนฺนมานโส นโร;
นฺหาปยี รุกฺขมูลสฺมิํ, ฉายาย เอกจีวรํฯ

๑๑๕๖. ‘‘อโมฺพ จ สิโตฺต สมโณ จ นฺหาปิโต,
มยา จ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกํ;
อิติ โส ปีติยา กายํ, สพฺพํ ผรติ อตฺตโนฯ

๑๑๕๗. ‘‘ตเทว เอตฺตกํ กมฺมํ, อกาสิํ ตาย ชาติยา;
ปหาย มานุสํ เทหํ, อุปปโนฺนมฺหิ นนฺทนํฯ

๑๑๕๘. ‘‘นนฺทเน จ วเน รมฺมฺ, นานาทิชคณายุเต;
รมามิ นจฺจคีเตหิ, อจฺฉราหิ ปุรกฺขโต’’ติฯ –

โสปิ ตสฺส อิมาหิ คาถาหิ พฺยากาสิฯ

๑๑๕๑. ตตฺถ **คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส**ติ อาสาฬฺหิมาเสฯ **ปตปเนฺต**ติ อติวิย ทิปฺปเนฺต, สพฺพโส อุณฺหํ วิสฺสเชฺชเนฺตติ อโตฺถฯ **ทิวงฺกเร**ติ ทิวากเร, อยเมว วา ปาโฐฯ **อสิญฺจตี**ติ สิญฺจติ, -กาโร นิปาตมตฺตํ, สิญฺจติ อมฺพรุกฺขมูเลสุ ธุวํ ชลเสกํ กโรตีติ อโตฺถฯ ‘‘อสิญฺจถา’’ติ จ ปาโฐ, สิญฺจิตฺถาติ อโตฺถฯ ‘‘อสิญฺจห’’นฺติ จ ปฐนฺติ, ปเรสํ ภตโก โปโส หุตฺวา ตทา อมฺพารามํ อสิญฺจิํ อหนฺติ อโตฺถฯ

๑๑๕๒. **เตนา**ติ เยน ทิสาภาเคน โส อมฺพาราโม, เตน อคมา อคญฺฉิฯ **อกิลโนฺตว เจตสา**ติ เจโตทุกฺขสฺส มเคฺคเนว ปหีนตฺตา เจตสา อกิลโนฺตปิ สมาโน กิลนฺตรูโป กาเยน เตน มเคฺคน อคมาติ โยชนาฯ

๑๑๕๓-๔. **อโวจํ** อหํ ตทา **อมฺพสิญฺจโก** หุตฺวาติ โยชนาฯ **เอกจีวโร**ติ นฺหายิตุกาโมติ อธิปฺปาโยฯ

๑๑๕๖. **อิตี**ติ เอวํ ‘‘อโมฺพ จ สิโตฺต, สมโณ จ นฺหาปิโต, มยา จ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกํ, เอเกเนว ปโยเคน ติวิโธปิ อโตฺถ สาธิโต’’ติ อิมินาการเรน ปวตฺตาย **ปีติยา โส** ปุริโส **อตฺตโน สพฺพํ กายํ ผรติ,** นิรนฺตรํ ผุฎฺฐํ กโรตีติ โยชนาฯ อตีตเตฺถ เจตํ วตฺตมานวจนํ, ผรีติ อโตฺถฯ

๑๑๕๗. **ตเทว เอตฺตกํ กมฺมนฺ**ติ ตํ เอตฺตกํ เอวํ ปานียทานมตฺตกํ กมฺมํ อกาสึ, ตาย ตสฺสํ ชาติยํ อญฺญํ นานุสฺสรามีติ อธิปฺปาโยฯ เตสํ วุตฺตนยเมวฯ

อมฺพวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. โคปาลวิมานวณฺณนา

ทิสฺวาน เทวํ ปฏิปุจฺฉิ ภิกฺขูติ โคปาลวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเนฯ เตน สมเยน ราชคหวาสี อญฺญตโร โคปาลโก ปาตราสตฺถาย ปิโลติกาย ปุฏพทฺธํ กุมฺมาสํ คเหตฺวา นครโต นิกฺขมิตฺวา คาวีนํ จรณฏฺฐานภูตํ โคจรภูมึ สมฺปาปุณิฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ‘‘อยํ อิทาเนว กาลํ กริสฺสติ, มยฺหญฺจ กุมฺมาสํ ทตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ จ ญตฺวา ตสฺส สมีปํ อคมาสิฯ โส เวลํ โอโลเกตฺวา เถรสฺส กุมฺมาสํ ทาตุกาโม อโหสิฯ เตน จ สมเยน คาวิโย มาสเกฺขตฺตํ ปวิสนฺติฯ อถ โส โคปาโล จิเนฺตสิ ‘‘กึ นุ โข เถรสฺส กุมฺมาสํ ทเทยฺยํ, อุทาหุ คาวิโย มาสเกฺขตฺตโต นีหเรยฺย’’นฺติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘มาสสามิกา มํ ยํ อิจฺฉนฺติ, ตํ กโรนฺตุ, เถเร ปน คเต กุมฺมาสทานนฺตราโย เม สิยา, หนฺทาหํ ปฐมํ อยฺยสฺส กุมฺมาสํ ทสฺสามี’’ติ ตํ เถรสฺส อุปเนสิฯ ปฏิคฺคเหสิ เถโร อนุกมฺปํ อุปาทายฯ

อถ นํ คาวิโย นิวเตฺตตุํ ปริสฺสยํ อโนโลเกตฺวา เวเคน อุปธาวนฺตํ ปาเทน ผุฏฺฐ อาสีวิโส ฑํสิฯ เถโรปิ ตํ อนุกมฺปมาโน ตํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิตุํ อารภิฯ โคปาลโกปิ คาวิโย นิวเตฺตตฺวา อาคโต เถรํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทโนฺต นิสีทิฯ ตาวเทวสฺส สกลสรีรํ วิสํ อโชฺฌตฺถริฯ มุหุตฺตเมว เวเค มุทฺธปเตฺต กาลมกาสิ, กาลกโต จ ตาวตึเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ทิสฺวา อิมาหิ คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ –

๑๑๕๘. ‘‘ทิสฺวาน เทวํ ปฏิปุจฺฉิ ภิกฺขุ, อุเจฺจ วิมานมฺหิ จิรฏฺฐิติเก;
อามุตฺตหตฺถาภรณํ ยสสฺสึ, ทิเพฺพ วิมานมฺหิ ยถาปิ จนฺทิมาฯ

๑๑๖๐. ‘‘อลงฺกโต มลฺยธโร สุวโตฺถ, สุกุณฺฑลี กปฺปิตเกสมสฺสุ;
อามุตฺตหตฺถาภรโณ ยสสฺสี, ทิเพฺพ วิมานมฺหิ ยถาปิ จนฺทิมาฯ

๑๑๖๑. ‘‘ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ; อฏฺฐฏฺฐกา สิกฺขิตา สาธุรูปา;
ทิพฺพา จ กญฺญา ติทสจรา อุฬารา, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติฯ

๑๑๖๒. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว…เป.…
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

โสปิ ตสฺส พฺยากาสิ –

๑๑๖๓. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.…ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๑๖๔. ‘‘อหํ มนุเสฺสสุ มนุสฺสภูโต, สงฺคมฺม รกฺขิสฺสํ ปเรสํ เธนุโย;
ตโต จ อาคา สมโณ มมนฺติเก, คาโว จ มาเส อคมํสุ ขาทิตุํฯ

๑๑๖๕. ‘‘ทฺวยชฺช กิจฺจํ อุภยญฺจ การิยํ, อิเจฺจวหํ ภเนฺต ตทา วิจินฺตยึ;
ตโต จ สญฺญํ ปฏิลทฺธ โยนิโส, ‘ททามิ ภเนฺต’ติ ขิปึ อนนฺตกํฯ

๑๑๖๖. โส มาสเขตฺตํ ตุริโต อวาสรึ, ปุรา อยํ ภญฺชติ ยสฺสิทํ ธนํ;
ตโต จ กโณฺห อุรโค มหาวิโส, อฑํสิ ปาเท ตุริตสฺส เม สโตฯ

๑๑๖๗. ‘‘สฺวาหํ อโฏฺฏมฺหิ ทุเกฺขน ปีฬิโต, ภิกฺขุ จ ตํ สามํ มุญฺจิตฺวานนฺตกํ;
อหาสิ กุมฺมาสํ มมานุกมฺปยา, ตโต จุโต กาลกโตมฺหิ เทวตาฯ

๑๑๖๘. ‘‘ส เทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา, สุขญฺจ กมฺมํ อนุโภมิ อตฺตนา;
ตยา หิ ภเนฺต อนุกมฺปิโต ภุสํ, กตญฺญุตาย อภิวาทยามิ ตํฯ

๑๑๖๙. ‘‘สเทวเก โลเก สมารเก จ, อโญฺญ มุนิ นตฺถิ ตยานุกมฺปโก;
ตยา หิ ภเนฺต อนุกมฺปิโต ภุสํ, กตญฺญุตาย อภิวาทยามิ ตํฯ

๑๑๗๐. ‘‘อิมสฺมึ โลเก ปรสฺมึ วา ปน, อโญฺญ มุนี นตฺถิ ตยานุกมฺปโก;
ตยา หิ ภเนฺต อนุกมฺปิโต ภุสํ, กตญฺญุตาย อภิวาทยามิ ต’’นฺติฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อตฺตนา จ เทวตาย จ กถิตนิยาเมเนว ตํ ภควโต อาโรเจสิฯ สตฺถา ตมตฺถํ ปจฺจนุภาสิตฺวา ตํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสตุํ **‘‘ทิสฺวาน เทวํ ปฎิปุจฺฉิ ภิกฺขู’’**ติอาทิมาหฯ

๑๑๕๙. ตตฺถ **เทว**นฺติ โคปาลเทวปุตฺตํฯ ***ภิกฺขู***ติ อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ สนฺธาย สตฺถา วทติฯ โส หิ สพฺพโส ภินฺนกิเลสตาย ภิกฺขุฯ วิมานสฺส พหุกาลาวฎฺฐายิตาย กปฺปฎฺฐิติกตาย เอว วา **‘‘จิรฎฺฐิติเก’’**ติ วุตฺตํ, ‘‘จิรฎฺฐิติก’’นฺติปิ เกจิ ปฐนฺติฯ ตญฺหิ ‘‘เทว’’นฺติ อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ โสปิ หิ สฎฺฐิสตสหสฺสาธิกา ติโสฺส วสฺสโกฎิโย ตตฺถ อวฎฺฐานโต ‘‘จิรฎฺฐิติเก’’ติ วตฺตพฺพตํ ลภติฯ **ยถาปิ จนฺทิมา**ติ ยถา จนฺทิมา เทวปุโตฺต กนฺตสีตลมโนหรกิรณชาลสมุชฺชเล อตฺตโน ทิเพฺพ วิมานมฺหิ วิโรจติ, เอวํ วิโรจมานนฺติ วจนเสสาฯ

๑๑๖๐. **อลงฺกโต**ติอาทิ ตสฺส เทวปุตฺตสฺส เถเรน ปุจฺฉิตาการทสฺสนํ, ตํ เหฎฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

๑๑๖๔. **สงฺคมฺมา**ติ สงฺคเมตฺวา, **สงฺคมฺมา**ติ วา สงฺคเหตฺวาฯ เหตฺวโตฺถปิ หิ อิธ อนฺตนีโต, พหู เอกโต หุตฺวาติ อโตฺถฯ **อาคา**ติ อาคญฺฉิฯ **มาเส**ติ มาสสสฺสานิฯ

๑๑๖๕. **ทฺวยชฺชา**ติ ทฺวยํ อชฺช เอตรหิ **กิจฺจํ** กาตพฺพํฯ **อุภยญฺจ การิย**นฺติ วุตฺตเสฺสวตฺถสฺส ปริยายวจนํฯ **สญฺญ**นฺติ ธมฺมสญฺญํฯ เตนาห ‘‘โยนิโส’’ติ **ปฎิลทฺธา**ติ ปฎิลภิตฺวาฯ **ขิปิ**นฺติ ปนิคฺคาหาปนวเสน หเตฺถ ขิปึฯ **อนนฺตก**นฺติ นนฺตกํ กุมฺมาสํ ปกฺขิปิตฺวา พนฺธิตฺวา ฐปิตํ ปิโลติกํฯ อ-กาโร เจตฺถ นิปาตมตฺตํฯ

๑๑๖๖. **โส**ติ โส อหํฯ **ตุริโต**ติ ตุริโต สมฺภมโนฺตฯ **อวาสริ**นฺติ อุปคจฺฉิ, ปาวิสึ วาฯ **ปุรา อยํ ภญฺชติ ยสฺสิทํ ธน**นฺติ ยสฺส เขตฺตสามิกสฺส อิทํ มาสสสฺสํ ธนํ, ตํ อยํ โคคโณ ภญฺชติ ปุรา ตสฺส ภญฺชนโต, อามทฺทนโต ปุเรตรเมวาติ อโตฺถฯ **ตโต**ติ ตตฺถฯ **ตุริตสฺส เม สโต**ติ สมฺภมนฺตสฺส เม สมานสฺส, สหสา คมเนน มเคฺค กณฺหสปฺปํ อโนโลเกตฺวา คตสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ

๑๑๖๗. **อโฏฺฏมฺหิ ทุเกฺขน ปีฬิโต**ติ เตน อาสีวิสฑํสเนน อโฏฺฏ อฎฺฎิโต อุปทฺทุโต มรณทุเกฺขน พาธิโต ภวามิฯ **อหาสี**ติ อโชฺฌหริ, ปริภุญฺชีติ อโตฺถฯ **ตโต จุโต กาลกโตมฺหิ**

เทวตาติ ตโต มนุสฺสตฺตภาวโต จุโต มรณกาลปฺปตฺติยา, ตตฺถ วา อายุสงฺขารสฺส เขปนสงฺขาตสฺส กาลสฺส กตตฺตา กาลกโต, ตทนนฺตรเมว จ อมฺหิ เทวตา เทวตฺตภาวปฺปตฺติยา เทวตา โหมีติ อโตฺถฯ

๑๑๖๙. **ตยา**ติ ตยา สทิโส **อโญฺญ มุนิ** โมเนยฺยคุณยุโตฺต อิสิ นตฺถิฯ **ตยา**ติ วา นิสฺสเกฺก อิทํ กรณวจนํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

โคปาลวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. กณฺฑกวิมานวณฺณนา

ปุณฺณมาเส ยถา จโนฺทติ กณฺฑกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน จ สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวติํสภวนํ คโตฯ ตสฺมิํ ขเณ กณฺฑโก เทวปุโตฺต สกภวนโต นิกฺขมิตฺวา ทิพฺพยานํ อภิรุหิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน มหติยา เทวิทฺธิยา อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ ทิสฺวา สญฺชาตคารวพหุมาโน สหสา ยานโต โอรุยฺห เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สิรสฺมิํ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถโร –

๑๑๗๐. ‘‘ปุณฺณมาเส ยถา จโนฺท, นกฺขตฺตปริวาริโต;
สมนฺตา อนุปริยาติ, ตารกาธิปตี สสีฯ

๑๑๗๑. ‘‘ตถูปมํ อิทํ พฺยมฺหํ, ทิพฺพํ เทวปุรมฺหิ จ;
อติโรจติ วเณฺณน, อุทยโนฺตว รํสิมาฯ

๑๑๗๒. ‘‘เวฬุริยสุวณฺณสฺส, ผลิกา รูปิยสฺส จ;
มสารคลฺลมุตฺตาหิ, โลหิตงฺคมณีหิ จฯ

๑๑๗๓. ‘‘จิตฺรา มโนรมา ภูมิ, เวฬุริยสฺส สนฺถตา;
กูฏาคารา สุภา รมฺมา, ปาสาโท เต สุมาปิโตฯ

๑๑๗๔. ‘‘รมฺมา จ เต โปกฺขรณี, ปุถุโลมนิเสวิตา;
อโจฺฉทกา วิปฺปสนฺนา, โสณฺณวาลุกสนฺถตาฯ

๑๑๗๕. ‘‘นานาปทุมสญฺฉนฺนา, ปุณฺฑรีกสโมตตา;
สุรภิํ สมฺปวายนฺติ, มนุญฺญา มาลุเตริตาฯ

๑๑๗๖. ‘‘ตสฺสา เต อุภโต ปเสฺส, วนคุมฺพา สุมาปิตา;
อุเปตา ปุปฺผรุเกฺขหิ, ผลรุเกฺขหิ จูภยํฯ

๑๑๗๗. ‘‘โสวณฺณปาเท ปลฺลเงฺก, มุทุเก โคนกตฺถเต;
นิสินฺนํ เทวราชํว, อุปติฏฺฐนฺติ อจฺฉราฯ

๑๑๗๘. ‘‘สพฺพาภรณสญฺฉนฺนา , นานามาลาวิภูสิตา;
รเมนฺติ ตํ มหิทฺธิกํ, วสวตฺตีว โมทสิฯ

๑๑๗๙. ‘‘เภริสงฺขมุทิงฺคาหิ, วีณาหิ ปณเวหิ จ;

รมสิ รติสมฺปโนฺน, นจฺจคีเต สุวาทิเตฯ

๑๑๘๑. ‘‘ทิพฺพา เต วิวิธา รูปา, ทิพฺพา สทฺทา อโถ รสา;
คนฺธา จ เต อธิเปฺปตา, โผฎฺฐพฺพา จ มโนรมาฯ

๑๑๘๒. ‘‘ตสฺมึ วิมาเน ปวเร, เทวปุตฺต มหปฺปภ;
อติโรจสิ วเณฺณน, อุทยนฺตว ภาณุมาฯ

๑๑๘๓. ‘‘ทานสฺส เต อิทํ ผลํ, อโถ สีลสฺส วา ปน;
อโถ อญฺชลิกมฺมสฺส, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ –

อธิคตสมฺปตฺติกิตฺตนมุเขน กตกมฺมํ ปุจฺฉิฯ

๑๑๘๔. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุโฎฺฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๑๘๕. ‘‘อหํ กปิลวตฺถุสฺมึ, สากิยานํ ปุรุตฺตเม;
สุโทฺธทนสฺส ปุตฺตสฺส, กณฺฑโก สหโช อหํฯ

๑๑๘๖. ‘‘ยทา โส อฑฺฒรตฺตายํ, โพธาย มภินิกฺขมิ;
โส มํ มุทูหิ ปาณีหิ, ชาลิตมฺพนเขหิ จฯ

๑๑๘๗. ‘‘สตฺถึ อาโกฎยิตฺวาน, วห สมฺมาติ จพฺรวิ;
‘อหํ โลกํ ตารยิสฺสํ, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํ’ฯ

๑๑๘๘. ‘‘ตํ เม คิรํ สุณนฺตสฺส, หาโส เม วิปุโล อหุ;
อุทคฺคจิโตฺต สุมโน, อภิสีสึ ตทา อหํฯ

๑๑๘๙. ‘‘อภิรูฬฺหญฺจ มํ ญตฺวา, สกฺยปุตฺตํ มหายสํ;
อุทคฺคจิโตฺต มุทิโต, วหิสฺสํ ปุริสุตฺตมํฯ

๑๑๙๐. ‘‘ปเรสํ วิชิตํ คนฺตฺวา, อุคฺคตสฺมึ ทิวากเร;
มมํ ฉนฺนญฺจ โอหาย, อนเปโกฺข โส อปกฺกมิฯ

๑๑๙๑. ‘‘ตสฺส ตมฺพนเข ปาเท, ชิวฺหาย ปริเลหิสํ;
คจฺฉนฺตญฺจ มหาวีรํ, รุทมาโน อุทิกฺขิสํฯ

๑๑๙๒. ‘‘อทสฺสเนนหํ ตสฺส, สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต;
อลตฺถํ ครุกาพาธํ, ขิปฺปํ เม มรณํ อหุฯ

๑๑๙๓. ‘‘ตเสฺสว อานุภาเวน, วิมานํ อาวสามิทํ;
สพฺพกามคุโณเปตํ, เทโว เทวปุรมฺหิวฯ

๑๑๙๔. ‘‘ยญฺจ เม อหุวา หาโส, สทฺทํ สุตฺวาน โพธิยา;
เตเนว กุสลมูเลน, ผุสิสฺสํ อาสวกฺขยํฯ

๑๑๙๕. ‘‘สเจ หิ ภเนฺต คเจฺฉยฺยาสิ, สตฺถุ พุทฺธสฺส สนฺติเก;

มมาปิ นํ วจเนน, สิรสา วชฺชาสิ วนฺทนํฯ

๑๑๗๐. ‘‘อหมฺปิ ทฏฺฐุํ คจฺฉิสฺสํ, ชินํ อปฺปฏิปุคฺคลํ;
ทุลฺลภํ ทสฺสนํ โหติ, โลกนาถาน ตาทิน’’นฺติฯ –

โสปิ อตฺตนา กตกมฺมํ กเถสิฯ อยญฺหิ อนนฺตเร อตฺตภาเว อมฺหากํ โพธิสเตฺตน สหชาโต กณฺฑโก อสฺสราชา อโหสิฯ โส อภินิกฺขมนสมเย อภิรุโฬฺห เตเนว รตฺตาวเสเสน ตีณิ รชฺชานิ มหาปุริสํ อติกฺกมาเปตฺวา อโนมานทีตีรํ สมฺปาเปสิฯ อถ โส มหาสเตฺตน สูริเย อุคฺคเต ฆฏิการมหาพฺรหฺมุนา อุปนีตานิ ปตฺตจีวรานิ คเหตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฉเนฺนน สทฺธิํ กปิลวตฺถุํ อุทฺทิสฺส วิสฺสชฺชิโตฯ สิเนหภาริเกน หทเยน มหาปุริสสฺส ปาเท อตฺตโน ชิวฺหาย เลหิตฺวา ปสาทโสมฺมานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ยาว ทสฺสนปถา โอโลเกเนฺต ทสฺสนูปจารํ ปน อติกฺกเนฺต โลกนาเถ ‘‘เอวํวิธํ นาม โลกคฺคนายกํ มหาปุริสํ อหํ วหิํ, สผลํ วต เม สรีรํ อโหสี’’ติ ปสนฺนมานโส หุตฺวา ปุน จิรกาลํ สงฺคตสฺส เปมสฺส วเสน วิโยคทุกฺขํ อสหเนฺต ภาวินิยา ทิพฺพสมฺปตฺติยา วเสน ธมฺมตาย โจทิยมาโน กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘ปุณฺณมาเส ยถา จโนฺท…เป.… อหํ กปิลวตฺถุสฺมิ’’**นฺติอาทิฯ

๑๑๗๑. ตตฺถ **ปุณฺณมาเส**ติ ปุณฺณมาสิยํ สุกฺกปเกฺข ปนฺนรสิยํฯ **ตารกาธิปตี**ติ ตารกานํ อธิปติฯ **สสี**ติ สสลญฺฉนวาฯ ‘‘ตารกาธิป ทิสฺสตี’’ติ เกจิ ปฐนฺติ, เตสํ ตารกาธิปาติ อวิภตฺติกนิเทฺทโส, ตารกานํ อธิโป หุตฺวา ทิสฺสติ อนุปริยาติ จาติ โยชนา กาตพฺพาฯ

๑๑๗๒. **ทิพฺพํ เทวปุรมฺหิ จา**ติ เทวปุรสฺมิมฺปิ ทิพฺพํฯ ยถา มนุสฺสานํ ฐานโต เทวปุรํ อุตฺตมํ, เอวํ เทวปุรโต จาปิ อิทํ ตว วิมานํ อุตฺตมนฺติ ทเสฺสติฯ เตนาห **‘‘อติโรจติ วเณฺณน, อุทยนฺตว รํสิมา’’**ติ, อุคฺคจฺฉโนฺต สูริโย วิยาติ อโตฺถฯ

๑๑๗๓. **เวฬุริยสุวณฺณสฺสา**ติ เวฬุริเยน สุวเณฺณน จ อิทํ พฺยมฺหํ นิมฺมิตนฺติ วจนเสเสน โยชนาฯ **ผลิกา**ติ ผลิกมณินาฯ

๑๑๗๕. **โปกฺขรณี**ติ โปกฺขรณิโยฯ

๑๑๗๗-๘. **ตสฺสา**ติ ตสฺสา โปกฺขรณิยาฯ **วนคุมฺพา**ติ อุยฺยาเน สุปุปฺผคเจฺฉ สนฺธาย วทติฯ **เทวราชํวา**ติ สกฺกํ วิยฯ **อุปติฏฺฐนฺตี**ติ อุปฏฺฐานํ กโรนฺติฯ

๑๑๗๙. **สพฺพาภรณสญฺฉนฺนา**ติ สเพฺพหิ อิตฺถาลงฺกาเรหิ ปฏิจฺฉาทิตา, สพฺพโส วิภูสิตสรีราติ อโตฺถฯ **วสวตฺตีวา**ติ วสวตฺติเทวราชา วิยฯ

๑๑๘๐. **เภริสงฺขมุทิงฺคาหี**ติ ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํ, เภรีหิ จ สเงฺขหิ จ มุทิเงฺคหิ จาติ โยชนาฯ **รติสมฺปโนฺน**ติ ทิพฺพาย รติยา สมงฺคีภูโตฯ **นจฺจคีเต สุวาทิเต**ติ นเจฺจ จ คีเต จ สุนฺทเร วาทิเต จ, นจฺจเน จ คายเน จ สุนฺทเร วาทิเต จ เหตุภูเตฯ นิมิตฺตเตฺถ หิ เอตํ ภุมฺมํ, ปวตฺติเตติ วา วจนเสโสฯ

๑๑๘๑. **ทิพฺพา เต วิวิธา รูปา**ติ เทวโลกปริยาปนฺนา นานปฺปการา จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา ตุยฺหํ อธิเปฺปตา ยถาธิเปฺปตา มโนรมา วิชฺชนฺตีติ กิริยาปทํ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํฯ **ทิพฺพา สทฺทา**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

๑๑๘๕. **กณฺฑโก สหโช อหนฺ**ติ เอตฺถ **อหนฺ**ติ นิปาตมตฺตํฯ ‘‘อหู’’ติ เกจิ ปฐนฺติ, กณฺฑโก นาม อสฺสราชา มหาสเตฺตน สห เอกสฺมิํเยว ทิวเส ชาตตฺตา สหโช อโหสินฺติ อโตฺถฯ

๑๑๘๖. **อฑฺฒรตฺตายนฺ**ติ อฑฺฒรตฺติยํ, มชฺฌิมยามสมเยติ อโตฺถฯ **โพธาย มภินิกฺขมี**ติ ม-กาโร ปทสนฺธิกโร, อภิสโมฺพธิอตฺถํ มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมีติ อโตฺถฯ **มุทูหิ ปาณีหี**ติ มุทุหตฺถตํ มหาปุริสลกฺขณํ วทติฯ **ชาลิตมฺพนเขหี**ติ ชาลวเนฺตหิ อภิโลหิตนเขหิฯ เตน ชาลหตฺถตํ มหาปุริสลกฺขณํ ตมฺพนขตํ อนุพฺยญฺชนญฺจ ทเสฺสติฯ

๑๑๘๗. **สตฺถิ** นาม ชงฺฆา, อิธ ปน สตฺถิโน อาสนฺนฏฺฐานภูโต อูรุปฺปเทโส ‘‘สตฺถี’’ติ วุโตฺตฯ **อาโกฏยิตฺวานา**ติ อโปฺปเฐตฺวาฯ **‘‘วห สมฺมา’’ติ จพฺรวี**ติ ‘‘สมฺม กณฺฑก, อเชฺชกรตฺติํ มํ วห, มยฺหํ โอปวุยฺหํ โหหี’’ติ จ กเถสิฯ วหเน ปน ปโยชนํ ตทา มหาสเตฺตน ทสฺสิตํ วทโนฺต **‘‘อหํ โลกํ ตารยิสฺสํ, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม’’**นฺติ อาหฯ เตน ‘‘อหํ อุตฺตมํ อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ ปโตฺต อธิคโต หุตฺวา สเทวกํ โลกํ สํสารมโหฆโต ตารยิสฺสามิ, ตสฺมา นยิทํ คมนํ ยํกิญฺจีติ จิเนฺตยฺยาสี’’ติ คมเน ปโยชนสฺส อนุตฺตรภาวํ ทเสฺสติฯ

๑๑๘๘-๙. **หาโส**ติ ตุฏฺฐิฯ **วิปุโล**ติ มหาอุฬาโรฯ **อภิสีสินฺ**ติ อาสิสิํ อิจฺฉิํ สมฺปฏิจฺฉิํ ฯ **อภิรูฬฺหญฺจ มํ ญตฺวา, สกฺยปุตฺตํ มหายสนฺ**ติ ปตฺถฏวิปุลยสํ สกฺยราชปุตฺตํ มหาสตฺตํ มํ อภิรุยฺห นิสินฺนํ ชานิตฺวาฯ **วหิสฺสนฺ**ติ เนสิํฯ

๑๑๙๐-๙๑. **ปเรสนฺ**ติ ปรราชูนํฯ **วิชิตนฺ**ติ เทสํ ปรรชฺชํฯ **โอหายา**ติ วิสฺสชฺชิตฺวาฯ **อปกฺกมี**ติ อปกฺกมิตุํ อารภิฯ ‘‘ปริพฺพชี’’ติ จ ปฐนฺติฯ **ปริเลหิสนฺ**ติ ปริโต เลหิํฯ **อุทิกฺขิสนฺ**ติ โอโลเกสิํฯ

๑๑๙๒-๓. **ครุกาพาธนฺ**ติ ครุกํ พาฬฺหํ อาพาธํ, มรณนฺติกํ ทุกฺขนฺติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘ขิปฺปํ เม มรณํ อหู’’**ติฯ โส หิ อเนกาสุ ชาตีสุ มหาสเตฺตน ทฬฺหภตฺติโก หุตฺวา อาคโต, ตสฺมา วิโยคทุกฺขํ สหิตุํ นาสกฺขิ, ‘‘สมฺมาสโมฺพธิํ อธิคนฺตุํ นิกฺขโนฺต’’ติ ปน สุตฺวา นิรามิสํ อุฬารํ ปีติโสมนสฺสญฺจ อุปฺปชฺชิ, เตน มรณานนฺตรํ ตาวติํเสสุ นิพฺพตฺติ, อุฬารา จสฺส ทิพฺพสมฺปตฺติโย ปาตุรเหสุํฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตเสฺสว อานุภาเวนา’’**ติ, ฐานคตสฺส ปสาทมยปุญฺญสฺส พเลนฯ **เทโว เทวปุรมฺหิวา**ติ ตาวติํสภวเน สโกฺก เทวราชา วิยฯ

๑๑๙๔. **ยญฺจ เม อหุวา หาโส, สทฺทํ สุตฺวาน โพธิยา**ติ ‘‘ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม’’นฺติ ปฐมตรํ โพธิสทฺทํ สุตฺวา ตทา มยฺหํ หาโส อหุ, ยํ หาสสฺส ภวนํ สุสฺสนํ, **เตเนว กุสลมูเลน** เตเนว กุสลพีเชน **ผุสิสฺสนฺ**ติ ผุสิสฺสามิ ปาปุณิสฺสามิฯ

๑๑๙๕. เอวํ เทวปุโตฺต ยถาธิคตาย อนาคตาย ภวสมฺปตฺติยา การณภูตํ อตฺตโน กุสลกมฺมํ กเถโนฺต อิทานิ อตฺตนา ภควโต สนฺติกํ คนฺตุกาโมปิ ปุเรตรํ เถเรน สตฺถุ วนฺทนํ เปเสโนฺต **‘‘สเจ’’**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **สเจ คเจฺฉยฺยาสี**ติ ยทิ คมิสฺสสิฯ ‘‘สเจ คจฺฉสี’’ติ เกจิ ปฐนฺติ, โส เอวโตฺถฯ **มมาปิ นํ วจเนนา**ติ น เกวลํ ตว สภาเวเนว, อถ โข มมาปิ วจเนน ภควนฺตํฯ **วชฺชาสี**ติ วเทยฺยาสิ, มมาปิ **สิรสา วนฺทนนฺ**ติ โยชนาฯ

๑๑๙๖. ยทิปิ ทานิ วนฺทนญฺจ เปเสมิ, เปเสตฺวา เอว ปน น ติฏฺฐามีติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘อหมฺปิ ทฏฺฐุํ คจฺฉิสฺสํ, ชินํ อปฺปฏิปุคฺคล’’**นฺติฯ คมเน ปน ทฬฺหตรํ การณํ ทเสฺสตุํ

“ทุลฺลภํ ทสฺสนํ โหติ, โลกนาถาน ตาทิน”นฺติ อาหฯ

๑๑๙๗. ‘‘โส กตญฺญู กตเวที, สตฺถารํ อุปสงฺกมิ;
สุตฺวา คิรํ จกฺขุมโต, ธมฺมจกฺขุํ วิโสธยิฯ

๑๑๙๘. ‘‘วิโสเธตฺวา ทิฏฺฐิคตํ, วิจิกิจฺฉํ วตานิ จ;
วนฺทิตฺวา สตฺถุโน ปาเท, ตเตฺถวนฺตรธายถา’’ติฯ –

อิมา เทฺว คาถา สงฺคีติกาเรหิ ฐปิตาฯ

๑๑๙๗. ตตฺถ **สุตฺวา คิรํ จกฺขุมโต**ติ ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วจนํ สุตฺวาฯ **ธมฺมจกฺขุ**นฺติ โสตาปตฺติมคฺคํฯ **วิโสธยี**ติ อธิคจฺฉิฯ อธิคโมเยว หิ ตสฺส วิโสธนํฯ

๑๑๙๘. **วิโสเธตฺวา ทิฏฺฐิคต**นฺติ ทิฏฺฐิคตํ สมุคฺฆาเตตฺวาฯ **วิจิกิจฺฉํ วตานิ จา**ติ โสฬสวตฺถุกํ อฏฺฐวตฺถุกญฺจ วิจิกิจฺฉญฺจ ‘‘สีลพฺพเตหิ สุทฺธี’’ติ ปวตฺตนกสีลพฺพตปรามาเส จ วิโสธยีติ โยชนาฯ ตตฺถ หิ สห ปริยาเยหิ ตถา ปวตฺตา ปรามาสา ‘‘วตานี’’ติ วุตฺตํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

กณฺฑกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อเนกวณฺณวิมานวณฺณนา

อเนกวณฺณํ ทรโสกนาสนนฺติ อเนกวณฺณวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เทวจาริกํ จรโนฺต ตาวตึสภวนํ อคมาสิฯ อถ นํ อเนกวโณฺณ เทวปุโตฺต ทิสฺวา สญฺชาตคารวพหุมาโน อุปสงฺกมิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ เถโร –

๑๑๙๙. ‘‘อเนกวณฺณํ ทรโสกนาสนํ, วิมานมารุยฺห อเนกจิตฺตํ;
ปริวาริโต อจฺฉราสงฺคเณน, สุนิมฺมิโต ภูตปตีว โมทสิฯ

๑๒๐๐. ‘‘สมสฺสโม นตฺถิ กุโต ปนุตฺตโร, ยเสน ปุเญฺญน จ อิทฺธิยา จ;
สเพฺพ จ เทวา ติทสคณา สเมจฺจ, ตํ ตํ นมสฺสนฺติ สสึว เทวา;
อิมา จ เต อจฺฉราโย สมนฺตโต, นจฺจนฺติ คายนฺติ ปโมทยนฺติฯ

๑๒๐๑. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว,
มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว,
วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ –

อธิคตสมฺปตฺติกิตฺตนมุเขน กตกมฺมํ ปุจฺฉิฯ ตํ ทเสฺสตุํ –

๑๒๐๒. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน…เป.…ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผล’’นฺติฯ –

วุตฺตํ ฯ โสปิ –

๑๒๐๓. ‘‘อหํ ภทเนฺต อหุวาสิ ปุเพฺพ, สุเมธนามสฺส ชินสฺส สาวโก;

ปุถุชฺชโน อนนุโพโธหมสฺมิ, โส สตฺต วสฺสานิ ปริพฺพชิสฺสหํฯ

๑๒๐๔. ‘‘โสหํ สุเมธสฺส ชินสฺส สตฺถุโน, ปรินิพฺพุตโสฺสฆติณฺณสฺส ตาทิโน;
รตนุจฺจยํ เหมชาเลน ฉนฺนํ, วนฺทิตฺวา ถูปสฺมึ มนํ ปสาทยึฯ

๑๒๐๕. ‘‘น มาสิ ทานํ น จ มตฺถิ ทาตุํ, ปเร จ โข ตตฺถ สมาทเปสึ;
ปูเชถ นํ ปูชนียสฺส ธาตุํ, เอวํ กิร สคฺคมิโต คมิสฺสถฯ

๑๒๐๖. ‘‘ตเทว กมฺมํ กุสลํ กตํ มยา,
สุขญฺจ ทิพฺพํ อนุโภมิ อตฺตนา;
โมทามหํ ติทสคณสฺส มเชฺฌ,
น ตสฺส ปุญฺญสฺส ขยมฺปิ อชฺฌค’’นฺติฯ – กเถสิ;

อิโต กิร ตึสกปฺปสหเสฺส สุเมโธ นาม สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา สเทวกํ โลกํ เอโกภาสํ กตฺวา กตพุทฺธกิโจฺจ ปรินิพฺพุโต, มนุเสฺสหิ จ ภควโต ธาตุํ คเหตฺวา รตนเจติเย กเต อญฺญตโร ปุริโส สตฺถุ สาสเน ปพฺพชิตฺวา สตฺต วสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา อนวฏฺฐิตจิตฺตตาย กุกฺกุจฺจโก หุตฺวา อุปฺปพฺพชิฯ อุปฺปพฺพชิโต จ สํเวคพหุลตาย ธมฺมจฺฉนฺทวนฺตตาย จ เจติยงฺคเณ สมฺมชฺชนปริภณฺฑาทีนิ กโรโนฺต นิจฺจสีลอุโปสถสีลานิ รกฺขโนฺต ธมฺมํ สุณโนฺต อเญฺญ จ ปุญฺญกิริยาย สมาทเปโนฺต วิจริฯ โส อายุปริโยสาเน กาลกโต ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติฯ โส ปุญฺญกมฺมสฺส อุฬารภาเวน มเหสโกฺข มหานุภาโว สกฺกาทีหิ เทวตาหิ สกฺกตปูชิโต หุตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุโต อปราปรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ, ‘‘อเนกวโณฺณ’’ติ นํ เทวตา สญฺชานึสุฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อถ นํ อเนกวโณฺณ เทวปุโตฺต…เป.… น ตสฺส ปุญฺญสฺส ขยมฺปิ อชฺฌคนฺติ กเถสี’’ติฯ

๑๑๙๙. ตตฺถ **อเนกวณฺณ**นฺติ นีลปีตาทิวเสน วิวิธวณฺณตาย อนนฺตรวิมานาทีนํ วิวิธสณฺฐานตาย จ นานาวิธวณฺณํฯ **ทรโสกนาสน**นฺติ สีตลภาเวน ทรถปริฬาหานํ วิโนทนโต มนุญฺญตาย ทสฺสนียตาย จ โสกสฺส อโนกาสโต ทรโสกนาสนํฯ **อเนกจิตฺต**นฺติ นานาวิธจิตฺตรูปํฯ **สุนิมฺมิโต ภูตปตีวา**ติ ตาวตึสกายิโกปิ อุฬารทิพฺพโภคตาย สุนิมฺมิตเทวราชา วิย โมทสิ ตุสฺสสิ อภิรมสิฯ

๑๒๐๐. **สมสฺสโม**ติ สโม เอว หุตฺวา สโม, นิพฺพริยาเยน สทิโส เต ตุยฺหํ นตฺถิ, กุโต ปน เกน การเณน อุตฺตริ อธิโก โก นาม สิยาฯ เกน ปน สมตา อุตฺตริตรตา จาติ อาห **‘‘ยเสน ปุเญฺญน จ อิทฺธิยา จา’’**ติฯ ตตฺถ **ยเสนา**ติ ปริวาเรนฯ **อิทฺธิยา**ติ อานุภาเวนฯ **ยเสนา**ติ วา อิสฺสริเยน, **อิทฺธิยา**ติ เทวิทฺธิยาฯ **ยเสนา**ติ วา วิภวสมฺปตฺติยา, **อิทฺธิยา**ติ ยถิจฺฉิ ตสฺส กามคุณสฺส อิชฺฌเนนฯ **ยเสนา**ติ วา กิตฺติโฆเสน, **อิทฺธิยา**ติ สมิทฺธิยาฯ **ปุเญฺญนา**ติ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตาวสิฏฺฐปุญฺญผเลน, ปุญฺญกเมฺมเนว วาฯ

‘‘สเพฺพ จ เทวา’’ติ สามญฺญโต คหิตมตฺถํ **‘‘ติทสคณา’’**ติ อิมินา วิเสเสตฺวา วุตฺตํฯ เอกจฺจสฺส ปเจฺจกํ นิปจฺจการํ กโรนฺตาปิ ปมุทิตา น กโรนฺติ , น เอวเมตสฺส ฯ เอตสฺส ปน ปมุทิตาปิ กโรนฺติเยวาติ ทเสฺสตุํ **‘‘สเมจฺจา’’**ติ วุตฺตํฯ **ตํ ต**นฺติ ตํ ตุวํฯ **สสึว เทวา**ติ ยถา นาม สุกฺกปกฺขปาฏิปทิยํ ทิสฺสมานํ สสึ จนฺทํ มนุสฺสา เทวา จ อาทรชาตา นมสฺสนฺติ, เอวํ ตํ สเพฺพปิ ติทสคณา นมสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ

๑๒๐๓. ***ภทเนฺต***ติ เถรํ คารวพหุมาเนน สมุทาจรติฯ **อหุวาสิ**นฺติ อโหสิํฯ **ปุเพฺพ**ติ ปุริมชาติยํฯ **สุเมธนามสฺส ชินสฺส สาวโก**ติ สุเมโธติ เอวํ ปากฏนามสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตภาเวน สาวโกฯ **ปุถุชฺชโน**ติ อนริโยฯ ตตฺถาปิ สจฺจานํ อนุโพธมตฺตสฺสาปิ อภาเวน **อนนุโพโธฯ โส สตฺต วสฺสานิ ปริพฺพชิสฺส**หนฺติ โส อหํ สตฺต สํวจฺฉรานิ ปพฺพชฺชาคุณมเตฺตน วิจริํ, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ นาธิคจฺฉินฺติ อธิปฺปาโยฯ

๑๒๐๔. **รตนุจฺจย**นฺติ มณิกนกาทิรตเนหิ อุจฺจิตํ อุสฺสิตรตนเจติยํฯ **เหมชาเลน ฉนฺน**นฺติ สมนฺตโต อุปริ จ กญฺจนชาเลน ปฏิจฺฉาทิตํฯ **วนฺทิตฺวา**ติ ปญฺจปติฏฺฐิเตน ตตฺถ ตตฺถ ปณามํ กตฺวาฯ **ถูปสฺมิํ มนํ ปสาทยิ**นฺติ ‘‘สพฺพญฺญุคุณาธิฏฺฐานาย วต ธาตุยา อยํ ถูโป’’ติ ถูปสฺมิํ จิตฺตํ ปสาเทสิํฯ

๑๒๐๕. **น มาสิ ทาน**นฺติ เม มยา กตํ ทานํ นาสิ นาโหสิฯ กสฺมา ปน? **น จ เมตฺถิ ทาตุ**นฺติ เม มม ปริคฺคหภูตํ ทานํ ทาตุํ น อตฺถิ, น กิญฺจิ เทยฺยวตฺถุ วิชฺชติ, **ปเร จ โข** สเตฺต **ตตฺถ** ทาเน **สมาทเปสิํ**ฯ ‘‘ปเรสญฺจ ตตฺถ สมาทเปสิ’’นฺติ จ ปฐนฺติ, ตตฺถ **ปเรส**นฺติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ **ปูเชถ น**นฺติอาทิ สมาทปนาการทสฺสนํ, ตํ ธาตุนฺติ โยชนาฯ **เอวํ กิรา**ติ **กิร**-สโทฺท อนุสฺสวโตฺถฯ

๑๒๐๖. **น ตสฺส ปุญฺญสฺส ขยมฺปิ อชฺฌค**นฺติ ตสฺส ตทา สุเมธํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส กตสฺส ปุญฺญกมฺมสฺส ปริกฺขยํ นาธิคจฺฉิํ, ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสสํ ปจฺจนุโภมีติ ทเสฺสติฯ ยํ ปเนตฺถ น วุตฺตํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา สุวิเญฺญยฺยเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อเนกวณฺณวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. มฏฺฐกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา

อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลีติ มฏฺฐกุณฺฑลีวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน สาวตฺถิวาสี เอโก พฺราหฺมโณ อโทฺธ มหทฺธโน มหาโภโค อสฺสโทฺธ อปฺปสโนฺน มิจฺฉาทิฏฺฐิโก กสฺสจิ กิญฺจิ น เทติ, อทานโต เอว ‘‘อทินฺนปุพฺพโก’’ติ ปญฺญายิตฺถฯ โส มิจฺฉาทิฏฺฐิภาเวน จ ลุทฺธภาเวน จ ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา ทฏฺฐุมฺปิ น อิจฺฉติฯ มฏฺฐกุณฺฑลํ นาม อตฺตโน ปุตฺตญฺจ สิกฺขาเปสิ ‘‘ตาต , ตยา สมโณ โคตโม ตสฺส สาวกา จ น อุปสงฺกมิตพฺพา น ทฏฺฐพฺพา’’ติฯ โสปิ ตถา อกาสิฯ อถสฺส ปุโตฺต คิลาโน อโหสิ, พฺราหฺมโณ ธนกฺขยภเยน เภสชฺชํ น กาเรสิ, โรเค ปน วฑฺฒิเตว เวเชฺช ปโกฺกสิตฺวา ทเสฺสสิฯ เวชฺชา ตสฺส สรีรํ โอโลเกตฺวา ‘‘อเตกิโจฺฉ’’ติ ตํ ญตฺวา อปกฺกมิํสุฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ปุเตฺต อพฺภนฺตเร มเต นีหรณํ ทุกฺข’’นฺติ ปุตฺตํ พหิทฺวารโกฏฺฐเก นิปชฺชาเปสิฯ

ภควา รตฺติยา ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกโนฺต อทฺทส มฏฺฐกุณฺฑลีมาณวํ ขีณายุกํ ตทเหว จวนธมฺมํ, นิรยสํวตฺตนิกญฺจสฺส กมฺมํ กโตกาสํฯ ‘‘สเจ ปนาหํ ตตฺถ คมิสฺสามิ, โส มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปิตรํ อาฬาหเน โรทมานํ อุปคนฺตฺวา สํเวเชสฺสติ, เอวํ โส จ ตสฺส ปิตา จ มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ, มหาชนกาโย สนฺนิปติสฺสติ ตตฺถ มยา ธเมฺม เทสิเต มหาธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ ปน ญตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ มฏฺฐกุณฺฑลีมาณวสฺส ปิตุ เคหสมีเป ฐตฺวา ฉพฺพณฺณพุทฺธรํสิโย วิสฺสเชฺชสิฯ ตา ทิสฺวา มาณโว ‘‘กิเมต’’นฺติ อิโต จิโต จ วิโลเกโนฺต อทฺทส ภควนฺตํ ทนฺตํ คุตฺตํ สนฺตินฺทฺริยํ ทฺวตฺ

ตึ๋สาย มหาปุริสลกฺขเณหิ อสีติยา อนุพฺยญฺชเนหิ พฺยามปฺปภาย เกตุมาลาย จ วิโชฺชตมานํ อนุปมาย พุทฺธสิริยา อจินฺเตยฺเยน พุทฺธานุภาเวน วิโรจมานํฯ ทิสฺวา ตสฺส เอตทโหสิ ‘‘พุโทฺธ นุ โข ภควา อิธานุปฺปโตฺต, ยสฺสายํ รูปสมฺปทา อตฺตโน เตชสา สูริยมฺปิ อภิภวติ, กนฺต ภาเวน จนฺทิมํ, อุปสนฺตภาเวน สเพฺพปิ สมณพฺราหฺมเณ, อุปสเมน นาม เอเตฺถว ภวิตพฺพํ, อยเมว จ มเญฺญ อิมสฺมิํ โลเก อคฺคปุคฺคโล, มเมว จ อนุกมฺปาย อิธานุปฺปโตฺต’’ติ พุทฺธาร มฺมณาย ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฎฺฐสรีโร อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ ปฎิสํเวเทโนฺต ปสนฺนจิโตฺต อญฺชลิํ ปคฺคยฺห นิปชฺชิฯ ตํ ทิสฺวา ภควา ‘‘อลํ อิมสฺส เอตฺตเกน สคฺคูปปตฺติยา’’ติ ปกฺกามิฯ

โสปิ ตํ ปีติโสมนสฺสํ อวิชหโนฺตว กาลํ กตฺวา ตาวติํเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก วิมาเน นิพฺพตฺติฯ ปิตา ปนสฺส สรีรสกฺการํ กริตฺวา ทุติยทิวเส ปจฺจูสเวลายํ อาฬาหนํ คนฺตฺวา ‘‘หา หา มฎฺฐกุณฺฑลิ, หา หา มฎฺฐกุณฺฑลี’’ติ ปริเทวมาโน อาฬาหนํ อนุปริกฺกมโนฺต โรทติฯ เทวปุโตฺต อตฺตโน วิภวสมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา ‘‘กุโต นุ โข อหํ อิธาคโต กิญฺจ กมฺมํ กตฺวา’’ติ อุปธาเรโนฺต อตฺตโน ปุริมตฺตภาวํ ญตฺวา ตตฺถ จ มรณกาเล ภควติ ปวตฺติตํ จิตฺตปฺปสาทํ มโนหรํ อญฺชลิกรณมตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อโห มหานุภาวา พุทฺธา ภควโนฺต’’ติ สาติสยํ ตถาคเต สญฺชาตปฺปสาทพหุมาโน ‘‘อทินฺนปุพฺพกพฺราหฺมโณ นุ โข กิํ กโรตี’’ติ อุปธาเรโนฺต อาฬาหเน โรทมานํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มยฺหํ ปุเพฺพ เภสชฺชมตฺตมฺปิ อกตฺวา อิทานิ นิรตฺถกํ อาฬาหเน โรทติ, หนฺท นํ สํเวเชตฺวา กุสเล ปติฎฺฐาเปสฺสามี’’ติ เทวโลกโต อาคนฺตฺวา มฎฺฐกุณฺฑลีรูเปน โรทมาโน ‘‘หา หา จนฺท, หา หา สูริยา’’ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทโนฺต ปิตุ สมีเป อฎฺฐาสิฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ‘‘อยํ มฎฺฐกุณฺฑลี อาคโต’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถาย อชฺฌภาสิ –

๑๒๐๗. ‘‘อลงฺกโต มฎฺฐกุณฺฑลี, มาลธารี หริจนฺทนุสฺสโท;
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทสิ, วนมเชฺฌ กิํ ทุกฺขิโต ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อลงฺกโต**ติ วิภูสิโตฯ **มฎฺฐกุณฺฑลี**ติ สรีรปฺปเทสสฺส อฑฺฒํสนฺตถํ มาลาลตาทโย อทเสฺสตฺวา มฎฺฐาการเรนว กตกุณฺฑโลฯ อถ วา **มฎฺฐกุณฺฑลี**ติ วิสุทฺธกุณฺฑโล, ตาเปตฺวา ชาติหิงฺคุลิกาย มชฺชิตฺวา โธวิตฺวา สูกรโลเมน มชฺชิตกุณฺฑโลติ อโตฺถ ฯ **มาลธารี**ติ มาลํ ธาเรโนฺต, ปิฬนฺธิตมาโลติ อโตฺถฯ **หริจนฺทนุสฺสโท**ติ รตฺตจนฺทเนน สพฺพโส อนุลิตฺตคโตฺตฯ **กิ**นฺติ ปุจฺฉาวจนํฯ **ทุกฺขิโต**ติ ทุกฺขปฺปโตฺตฯ **กิํทุกฺขิโต**ติ วา เอกเมว ปทํ, เกน ทุเกฺขน ทุกฺขิโตติ อโตฺถฯ

อถ นํ เทวปุโตฺต อาห –

๑๒๐๘. ‘‘โสวณฺณมโย ปภสฺสโร, อุปฺปโนฺน รถปญฺชโร มม;
ตสฺส จกฺกยุคํ น วินฺทามิ, เตน ทุเกฺขน ชหามิ ชีวิต’’นฺติฯ

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

๑๒๐๙. ‘‘โสวณฺณมยํ มณิมยํ, โลหิตกมยํ อถ รูปิยมยํ;
อาจิกฺข เม ภทฺทมาณว, จกฺกยุคํ ปฎิปาทยามิ เต’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มาณโว ‘‘อยํ ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ อกตฺวา ปุตฺตปติรูปกํ มํ ทิสฺวา โรทโนฺต ‘สุวณฺณาทิมยํ รถจกฺกํ กโรมี’ติ วทติ, โหตุ นิคฺคณฺหิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘กีว มหนฺตํ เม จกฺกยุคํ กริสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘ยาว มหนฺตํ อากงฺขสี’’ติ วุเตฺต ‘‘จนฺทิมสูริเยหิ เม อโตฺถ, เต เม เทหี’’ติ ยาจโนฺต –

๑๒๑๐. “โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ, จนฺทสูริยา อุภเยตฺถ ทิสฺสเร;
โสวณฺณมโย รโถ มม, เตน จกฺกยุเคน โสภตี’’ติฯ

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

๑๒๑๑. “พาโล โข ตฺวํ อสิ มาณว, โย ตฺวํ ปตฺถยเส อปตฺถิยํ;
มญฺญามิ ตฺวํ มริสฺสสิ, น หิ ตฺวํ ลจฺฉสิ จนฺทสูริเย’’ติฯ

อถ นํ มาณโว “กึ ปน ปญฺญายมานสฺสตฺถาย โรทนฺโต พาโล โหติ, อุทาหุ อปญฺญายมานสฺสา’’ติ วตฺวา –

๑๒๑๒. “คมนาคมนมฺปิ ทิสฺสติ, วณฺณธาตุ อุภยตฺถ วีถิยา;
เปโต กาลกโต น ทิสฺสติ, โก นิธ กนฺทตํ พาลฺยตโร’’ติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ “ยุตฺตํ เอส วทตี’’ติ สลฺลกฺเขตฺวา –

๑๒๑๓. “สจฺจํ โข วเทสิ มาณว, อหเมว กนฺทตํ พาลฺยตโร;
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ, เปตํ กาลกตาภิปตฺถยิ’’นฺติฯ –

วตฺวา ตสฺส กถาย นิโสฺสโก หุตฺวา มาณวสฺส ถุตึ กโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๒๑๔. “อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๒๑๕. “อพฺพหี วต เม สลฺลํ, โสกํ หทยนิสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

๑๒๑๖. “สฺวาหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโต;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน มาณวา’’ติฯ

๑๒๐๘-๑๐. ตตฺถ **รถปญฺชโร**ติ รถูปตฺถํฯ **น วินฺทามี**ติ น ลภามิฯ **ภทฺทมาณวา**ติ อาลปนํฯ **ปฏิปาทยามี**ติ สมฺปาเทตฺวา ททามิ, มา จกฺกยุคาภาเวน ชีวิตํ ชหีติ อธิปฺปาโยฯ **อุภเยตฺถ ทิสฺสเร**ติ อุโภปิ เอตฺถ จนฺทสูริยา อากาเส ทิสฺสนฺติฯ **ย**-กาโร ปทสนฺธิกโร, อุภเย เอตฺถาติ วา ปทวิภาโคฯ

๑๒๑๒. **คมนาคมน**นฺติ ทิวเส ทิวเส โอคมนุคฺคมนวเสน จนฺทสูริยานํ คมนํ อาคมนญฺจ ทิสฺสติฯ “คมโนคมน’’นฺติปิ ปาฬิ, อุคฺคมนํ โอคมนญฺจาติ อโตฺถฯ **วณฺณธาตู**ติ สีติภาววิสิฏฺฐา กนฺตภาวภาสุรา, อุณฺหภาววิสิฏฺฐา ติกฺขภาวภาสุรา จ วณฺณนิภาฯ **อุภยตฺถา**ติ จเนฺทสูริเย จาติ ทฺวีสุปิ วณฺณธาตุ ทิสฺสตีติ โยเชตพฺพํฯ **วีถิยา**ติ ปวตฺตนวีถิยํ อากาเส, นาควีถิยา ทิวีถิยํ วาฯ “อุภเยตฺถา’’ติปิ ปาโฐ, อุภเย เอตฺถาติ ปทวิสนฺธิฯ **พาลฺยตโร**ติ พาลตโร อติสเยน พาโลฯ

๑๒๑๓. อิมํ ปน กถํ สุตฺวา “อลพฺภนียวตฺถุํ วตาหํ ปเตฺถตฺวา เกวลํ โสกคฺคินา ฑยฺหามิ, กึ เม นิรตฺถเกน อนยพฺยสเนนา’’ติ ปฏิสงฺขาเน อฏฺฐาสิฯ อถ เทวปุโตฺต มฏฺฐกุณฺฑลีรูปํ ปฏิสํหริตฺวา อตฺตโน ทิพฺพรูเปเนว อฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมโณ ปน ตํ อโนโลเกตฺวา มาณวโวหาเรเนว

โวหรโนฺต **“สจฺจํ โข วเทสิ มาณวา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **จนฺทํ วิย ทารโก รุท**นฺติ จนฺทํ อภิปตฺถยํ รุทโนฺต ทารโก วิยาติ อโตฺถฯ **กาลกตาภิปตฺถยิ**นฺติ กาลกตํ อภิปตฺถยิํฯ ‘‘อภิปตฺถย’’นฺติปิ ปาโฐฯ

๑๒๑๔-๕. **อาทิตฺต**นฺติ โสกคฺคินา อาทิตฺตํฯ **นิพฺพาปเย ทร**นฺติ นิพฺพาปยิ ทรถํ โสกปริฬาหํฯ **อพฺพหี**ติ อุทฺธริฯ

อถ พฺราหฺมโณ โสกํ วิโนเทตฺวา อตฺตโน อุปเทสทายกํ ทิพฺพรูเปน ฐิตํ ทิสฺวา ‘‘โก นาม ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต –

๑๒๑๗. ‘‘เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ –

อาหฯ โสปิ ตสฺส –

๑๒๑๘. ‘‘ยญฺจ กนฺทสิ ยญฺจ โรทสิ, ปุตฺตํ อาฬาหเน สยํ ทหิตฺวา;
สฺวาหํ กุสลํ กริตฺวา กมฺมํ, ติทสานํ สหพฺยตํ คโต’’ติฯ –

อตฺตานํ กเถสิฯ ตตฺถ **ยญฺจ กนฺทสิ ยญฺจ โรทสี**ติ ยํ ตว ปุตฺตํ มฏฺฐกุณฺฑลิํ อุทฺทิสฺส โรทสิ, อสฺสูนิ มุญฺจสิฯ

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห –

๑๒๑๙. ‘‘อปฺปํ วา พหุํ วา นาทฺทสาม, ทานํ ททนฺตสฺส สเก อคาเร;
อุโปสถกมฺมํ วา ตาทิสํ, เกน กเมฺมน คโตสิ เทวโลก’’นฺติฯ

ตตฺถ ‘‘อุโปสถกมฺมํ วา ตาทิสํ นาทฺทสามา’’ติ โยชนาฯ

อถ นํ มาณโว อาห –

๑๒๒๐. ‘‘อาพาธิโกหํ ทุกฺขิโต คิลาโน, อาตุรรูโปมฺหิ สเก นิเวสเน;
พุทฺธํ วิคตรชํ วิติณฺณกงฺขํ, อทฺทกฺขิํ สุคตํ อโนมปญฺญํฯ

๑๒๒๑. ‘‘สฺวาหํ มุทิตมโน ปสนฺนจิโตฺต, อญฺชลิํ อกริํ ตถาคตสฺส;
ตาหํ กุสลํ กริตฺวาน กมฺมํ, ติทสานํ สหพฺยตํ คโต’’ติฯ

๑๒๒๐-๒๑. ตตฺถ **อาพาธิโก**ติ อาพาธสมงฺคีฯ **ทุกฺขิโต**ติ เตเนว อาพาธิกภาเวน ชาตทุโกฺขฯ **คิลาโน**ติ คิลายมาโนติ อโตฺถฯ **อาตุรรูโป**ติ ทุกฺขเวทนาภิตุนฺนกาโยฯ **วิคตรช**นฺติ วิคตราคาทิรชํฯ **วิติณฺณกงฺข**นฺติ สพฺพโส สํสยานํ สมุจฺฉินฺนตฺตา ติณฺณวิจิกิจฺฉํฯ **อโนมปญฺญ**นฺติ ปริปุณฺณปญฺญํ, สพฺพญฺญุนฺติ อโตฺถฯ **อกริ**นฺติ อกาสิํฯ **ตาห**นฺติ ตํ อหํฯ

เอวํ ตสฺมิํ กเถเนฺตเยว พฺราหฺมณสฺส สกลสรีรํ ปีติยา ปริปูริฯ โส ตํ ปีติํ ปเวเทโนฺต –

๑๒๒๒. ‘‘อจฺฉริยํ วต อพฺภุตํ วต,
อญฺชลิกมฺมสฺส อยมีทิโส วิปาโก;
อหมฺปิ มุทิตมโน ปสนฺนจิโตฺต,

อเชฺชว พุทฺธํ สรณํ วชามี’’ติฯ – อาห;

ตตฺถ อนภิณฺหปฺปวตฺติตาย อจฺฉรํ ปหริตุํ โยคฺคนฺติ **อจฺฉริยํ,** อภูตปุพฺพตาย **อพฺภุตํ**ฯ อุภเยนปิ วิมฺหยาวหตํเยว ทเสฺสตฺวา **‘‘อหมฺปิ มุทิตมโน ปสนฺนจิโตฺต, อเชฺชว พุทฺธํ สรณํ วชามี’’**ติ อาหฯ

อถ นํ เทวปุโตฺต สรณคมเน สีลสมาทาเน จ นิโยเชโนฺต –

๑๒๒๓. ‘‘อเชฺชว พุทฺธํ สรณํ วชาหิ, ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ปสนฺนจิโตฺต;
ตเถว สิกฺขาย ปทานิ ปญฺจ, อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุฯ

๑๒๒๔. ‘‘ปาณาติปาตา วิรมสฺสุ ขิปฺปํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยสฺสุ;
อมชฺชโป มา จ มุสา ภณาหิ, สเกน ทาเรน จ โหหิ ตุโฎฺฐ’’ติฯ –

คาถาทฺวยมาหฯ

๑๒๒๓. ตตฺถ **ตเถวา**ติ ยถา ปสนฺนจิโตฺต ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา’’ติ พุทฺธํ สรณํ วเชสิ, ตเถว ‘‘สฺวากฺขาโต ธโมฺม, สุปฺปฏิปโนฺน สโงฺฆ’’ติ ปสนฺนจิโตฺต ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ วชาหิฯ ยถา วา ปสนฺนจิโตฺต รตนตฺตยํ สรณํ วเชสิ, ตเถว ‘‘อยํ เอกํสโต ทิเฎฺฐว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจ หิตสุขาวโห’’ติ ปสนฺนจิโตฺต **สิกฺขาย** อธิสีลสิกฺขาย **ปทานิ** โกฎฺฐาสภูตานิ อธิจิตฺตอธิปญฺญาสิกฺขาย วา อุปายภูตานิ ปญฺจสีลานิ อวิโกปนโต จ อสํกิลิฎฺฐนโต จ **อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุ,** สมาทาย วตฺตสฺสูติ อโตฺถฯ

เอวํ เทวปุเตฺตน สรณคมเน สีลสมาทาเน จ นิโยชิโต พฺราหฺมโณ ตสฺส วจนํ สิรสา สมฺปฎิจฺฉโนฺต –

๑๒๒๕. ‘‘อตฺถกาโมสิ เม ยกฺข, หิตกาโมสิ เทวเต;
กโรมิ ตุยฺหํ วจนํ, ตฺวํสิ อาจริโย มมา’’ติฯ –

คาถํ วตฺวา ตตฺถ ปติฎฺฐหโนฺต –

๑๒๒๖. ‘‘อุเปมิ สรณํ พุทฺธํ, ธมฺมญฺจาปิ อนุตฺตรํ;
สงฺฆญฺจ นรเทวสฺส, คจฺฉามิ สรณํ อหํฯ

๑๒๒๗. ‘‘ปาณาติปาตา วิรมามิ ขิปฺปํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยามิ;
อมชฺชโป โน จ มุสา ภณามิ, สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุโฎฺฐ’’ติฯ –

คาถาทฺวยมาหฯ ตมฺปิ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ตโต เทวปุโตฺต ‘‘กตํ มยา พฺราหฺมณสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ, อิทานิ สยเมว ภควนฺตํ อุปสงฺกมิสฺสตี’’ติ ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ พฺราหฺมโณปิ โข ภควติ สญฺชาตปสาทพหุมาโน เทวตาย จ โจทิยมาโน ‘‘สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิสฺสามี’’ติ วิหาราภิมุโข คจฺฉติฯ ตํ ทิสฺวา มหาชโน ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ เอตฺตกํ กาลํ ตถาคตํ อนุปสงฺกมิตฺวา อชฺช ปุตฺตโสเกน อุปสงฺกมติ, กีทิสี นุ โข ธมฺมเทสนา ภวิสฺสตี’’ติ ตํ อนุพนฺธิฯ

พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอวมาห ‘‘สกฺกา นุ โข โภ โคตม กิญฺจิ ทานํ อทตฺวา สีลํ วา อรกฺขิตฺวา เกวลํ ตุเมฺหสุ ปสาทมตฺเตน สเคฺค นิพฺพตฺติตุ’’นฺติฯ ‘‘นนุ, พฺราหฺมณ, อชฺช ปจฺจูสเวลายํ มฏฺฐกุณฺฑลินา เทวปุตฺเตน อตฺตโน เทวโลกูปปตฺติการณํ ตุยฺหํ กถิต’’นฺติ ภควา อโวจฯ ตสฺมิํ ขเณ มฏฺฐกุณฺฑลีเทวปุตฺโต สห วิมาเนน อาคนฺตฺวา ทิสฺสมานรูโป วิมานโต โอรุยฺห ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ ภควา ตสฺสํ ปริสติ เตน เทวปุตฺเตน กตสุจริตํ กเถตฺวา ปริสาย จิตฺตกลฺลตํ ญตฺวา สามุกฺกํสิกํ ธมฺมเทสนํ อกาสิฯ เทสนาปริโยสาเน เทวปุตฺโต จ พฺราหฺมโณ จ สนฺนิปติตปริสา จาติ จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติฯ

มฏฺฐกุณฺฑลีวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. เสรีสกวิมานวณฺณนา

สุโณถ ยกฺขสฺส จ วาณิชาน จาติ เสรีสกวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควติ ปรินิพฺพุเต อายสฺมา กุมารกสฺสโป ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ เสตพฺยนครํ สมฺปโตฺตฯ ตตฺถ ปายาสิราชญฺญํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตํ วิปรีตคฺคาหโต วิเวเจตฺวา สมฺมาทสฺสเน ปติฏฺฐาเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปุญฺญปสุโต หุตฺวา สมณพฺราหฺมณานํ ทานํ เทโนฺต ตตฺถ อกตปริจยตาย อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา อปรภาเค กาลํ กตฺวา จาตุมหาราชิกภวเน สุเญฺญ เสรีสเก วิมาเน นิพฺพตฺติฯ

อตีเต กิร กสฺสปสฺส ภควโต กาเล เอโก ขีณาสวเตฺถโร อญฺญตรสฺมิํ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา พหิคาเม เทวสิกํ เอกสฺมิํ ปเทเส ภตฺตกิจฺจํ อกาสิฯ ตํ ทิสฺวา เอโก โคปาลโก ‘‘อโยฺย สูริยาตเปน กิลมตี’’ติ ปสนฺนจิโตฺต จตูหิ สิรีสถเมฺภหิ สาขามณฺฑปํ กตฺวา อทาสิ, มณฺฑปสฺส สมีเป สิรีสรุกฺขํ โรเปสีติ จ วทนฺติฯ โส กาลํ กตฺวา เตเนว ปุญฺญกเมฺมน จาตุมหาราชิเกสุ นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุริมกมฺมสฺส สูจกํ วิมานทฺวาเร สิรีสวนํ นิพฺพตฺติ วณฺณคนฺธสมฺปเนฺนหิ ปุเปฺผหิ สพฺพกาลํ อุปโสภมานํ, เตน ตํ วิมานํ ‘‘เสรีสก’’นฺติ ปญฺญายิตฺถฯ โส จ เทวปุโตฺต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทเวสุ เจว มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ยสเตฺถรสฺส จตูสุ วิมลาทีสุ คิหิสหาเยสุ ควมฺปติ นาม หุตฺวา ภควโต ธมฺมเทสนาย อรหเตฺต ปติฏฺฐิโต ปุพฺพาจิณฺณวเสน ตํ สุญฺญวิมานํ ทิสฺวา อภิณฺหํ ทิวาวิหารํ คจฺฉติฯ

โส อปรภาเค ปายาสิเทวปุตฺตํ ตตฺถ ทิสฺวา ‘‘โกสิ ตฺวํ, อาวุโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตน ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปายาสิราชโญฺญ อิธูปปโนฺน’’ติ วุเตฺต ‘‘นนุ ตฺวํ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน กถมิธูปปโนฺน’’ติ อาหฯ อถ นํ ปายาสิเทวปุโตฺต ‘‘อเยฺยนมฺหิ กุมารกสฺสปเตฺถเรน มิจฺฉาทสฺสนโต วิเวจิโต, ปุญฺญกิริยานํ อสกฺกจฺจการิตาย ปน สุเญฺญ วิมาเน นิพฺพโตฺตฯ สาธุ, ภเนฺต, มนุสฺสโลกํ คตกาเล มม ปริชนสฺส อาโรเจถ ‘ปายาสิราชโญฺญ อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สุญฺญํ เสรีสกวิมานํ อุปฺปโนฺน, ตุเมฺห ปน สกฺกจฺจํ ปุญฺญานิ กตฺวา ตตฺรูปปตฺติยา จิตฺตํ ปณิทหถา’’ติฯ เถโร ตสฺสานุกมฺปาย ตถา อกาสิฯ เตปิ เถรสฺส วจนํ สุตฺวา ตถา จิตฺตํ ปณิธาย ปุญฺญานิ กตฺวา เสรีสเก วิมาเน นิพฺพตฺติํสุฯ เสรีสกเทวปุตฺตํ ปน เวสฺสวณมหาราชา มรุภูมิยํ ฉายูทกรหิเต มเคฺค มคฺคปฏิปนฺนานํ มนุสฺสานํ อมนุสฺสปริปนฺถ โมจนตฺถํ มคฺครกฺขกํ ฐเปสิฯ

อถ อปเรน สมเยน องฺคมคธวาสิโน วาณิชา สกฏสหสฺสํ ภณฺฑสฺส ปูเรตฺวา สินฺธุโสวีรเทสํ คจฺฉนฺตา มรุกนฺตาเร ทิวา อุณฺหภเยน มคฺคํ อปฺปฏิปชฺชิตฺวา รตฺติํ นกฺขตฺตสญฺญาย มคฺคํ ปฏิปชฺชิํสุฯ เต มคฺคมูฬฺหา หุตฺวา อญฺญํ ทิสํ อคมํสุฯ เตสํ อนฺตเร เอโก อุปาสโก อโหสิ สโทฺธ ปสโนฺน สีลสมฺปโนฺน อรหตฺตปฺปตฺติยา อุปนิสฺสยสมฺปโนฺน มาตาปิตูนํ อุปฏฺ

ฐานตฺถํ วณิชฺชาย คโตฯ ตํ อนุคฺคณฺหนฺโต เสรีสกเทวปุตฺโต สห วิมาเนน อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ทเสฺสตฺวา จ ปน ‘‘กสฺมา ตุเมฺห อิมํ ฉายูทกรหิตํ วาลุกากนฺตารํ ปฏิปนฺนา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต จสฺส ตตฺถ อตฺตโน อาคตปฺปการํ กเถสุํ, ตทตฺถทีปนา เทวปุตฺตสฺส วาณิชานญฺจ วจนปฏิวจน คาถา โหนฺติฯ อาทิโต ปน เทฺว คาถา ตาสํ สมฺพนฺธทสฺสนตฺถํ ธมฺมสงฺคาหเกหิ ฐปิตา –

๑๒๒๘. ‘‘สุโณถ ยกฺขสฺส จ วาณิชาน จ, สมาคโม ยตฺถ ตทา อโหสิ;
ยถา กถํ อิตริตเรน จาปิ, สุภาสิตํ ตญฺจ สุณาถ สเพฺพฯ

๑๒๒๙. ‘‘โย โส อหุ ราชา ปายาสิ นาม, ภุมฺมานํ สหพฺยคโต ยสสฺสี;
โส โมทมาโนว สเก วิมาเน, อมานุโส มานุเส อชฺฌภาสี’’ติฯ

๑๒๒๘-๙. ตตฺถ **สุโณถา**ติ สวนาณตฺติกวจนํฯ ยํ มยํ อิทานิ ภณาม, ตํ สุโณถาติฯ **ยกฺขสฺสา**ติ เทวสฺสฯ เทโว หิ มนุสฺสานํ เอกจฺจานํ เทวานญฺจ ปูชนียภาวโต ‘‘ยโกฺข’’ติ วุจฺจติฯ อปิจ สโกฺกปิ จตฺตาโร มหาราชาโนปิ เวสฺสวณปาริสชฺชาปิ ปุริโสปิ ‘‘ยโกฺข’’ติ วุจฺจติฯ ตถา หิ ‘‘อติพาฬฺหํ โข อยํ ยโกฺข ปมโตฺต วิหรติ, ยํนูนาหํ อิมํ ยกฺขํ สํเวเชยฺย’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๙๓) สโกฺก ‘‘ยโกฺข’’ติ วุโตฺตฯ ‘‘จตฺตาโร ยกฺขา ขคฺคหตฺถา’’ติอาทีสุ มหาราชาโนฯ ‘‘สนฺติ หิ, ภเนฺต, อุฬารา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๓.๒๗๖) เวสฺสวณปาริสชฺชาฯ ‘‘เอตฺตาวตา ยกฺขสฺส สุทฺธี’’ติอาทีสุ (สุ. นิ. ๔๘๒) ปุริโสฯ อิธ ปน เวสฺสวณปาริสโชฺช อธิเปฺปโตฯ **วาณิชาน จา**ติ คาถาพนฺธสุขตฺถํ อนุนาสิกโลปํ กตฺวา วุตฺตํฯ **สมาคโม**ติ สโมธานํฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ วณฺณุปเถฯ **ตทา**ติ ตสฺมิํ มคฺคมูฬฺหา หุตฺวา คมนกาเลฯ **อิตริตเรน จาปี**ติ อิตรีตรญฺจาปิ, อิทํ ยถาติ อิมินา โยเชตพฺพํฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – เสรีสกเทวปุตฺตสฺส วาณิชานญฺจ ตทา ยตฺถ สมาคโม อโหสิ, ตํ สุโณถ, ยถา วาปิ เตหิ อญฺญมญฺญํ สุภาสิตํ สุลปิตํ กถํ ปวตฺติตํ, ตญฺจ สเพฺพ โอหิตจิตฺตา สุณาถาติฯ **ภุมฺมาน**นฺติ ภุมฺมเทวานํฯ

อิทานิ ยกฺขสฺส ปุจฺฉาคาถาโย โหนฺติ –

๑๒๓๐. ‘‘วเงฺก อรเญฺญ อมนุสฺสฏฺฐาเน, กนฺตาเร อโปฺปทเก อปฺปภเกฺข;
สุทุคฺคเม วณฺณุปถสฺส มเชฺฌ, วงฺกํภยา นฏฺฐมนา มนุสฺสาฯ

๑๒๓๑. ‘‘นยิธ ผลา มูลมยา จ สนฺติ, อุปาทานํ นตฺถิ กุโตธ ภโกฺข;
อญฺญตฺร ปํสูหิ จ วาลุกาหิ จ, ตตฺตาหิ อุณฺหาหิ จ ทารุณาหิ จฯ

๑๒๓๒. ‘‘อุชฺชงฺคลํ ตตฺตมิวํ กปาลํ, อนายสํ ปรโลเกน ตุลฺยํ;
ลุทฺทานมาวาสมิทํ ปุราณํ, ภูมิปฺปเทโส อภิสตฺตรูโปฯ

๑๒๓๓. ‘‘อถ ตุเมฺห เกน วเณฺณน, กิมาสมานา อิมํ ปเทสญฺหิ;
อนุปวิฏฺฐา สหสา สเมจฺจ, โลภา ภยา อถ วา สมฺปมูฬฺหา’’ติฯ

๑๒๓๐. ตตฺถ **วเงฺก**ติ สํสยฏฺฐาเนฯ ยตฺถ ปวิฏฺฐานํ ‘‘ชีวิสฺสาม นุ โข, มริสฺสาม นุ โข’’ติ ชีวิเต สํสโย โหติ, ตาทิเส **อรเญฺญฯ อมนุสฺสฏฺฐาเน**ติ อมนุสฺสานํ ปิสาจาทีนํ สญฺจรณฏฺฐาเน, มนุสฺสานํ วา อโคจรฏฺฐาเนฯ **กนฺตาเร**ติ นิรุทเก อิริเณ, กํ ตาเรนฺติ นยนฺติ เอตฺถาติ หิ กนฺตาโร, อุทกํ คเหตฺวา ตริตพฺพฏฺฐานํฯ เตนาห **‘‘อโปฺปทเก’’**ติฯ อปฺป-สโทฺท เหตฺถ อภาวโตฺถ ‘‘อปฺปิโจฺฉ อปฺปนิโคฺฆโส’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๘.๒๓; จูฬว. ๔๕๖) วิยฯ **วณฺณุปถสฺส มเชฺฌ**ติ วาลุกากนฺตารมเชฺฌติ อโตฺถฯ **วงฺกํภยา**ติ วเงฺกหิ ภีตาฯ วเงฺกหิ ภยํ

เอเตสนฺติ ‘‘วงฺกภยา’’ติ วตฺตพฺเพ คาถาสุขตฺถํ สานุนาสิกํ กตฺวา ‘‘วงฺกํภยา’’ติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ วาลุกากนฺตารปเวสนโต ปุพฺเพ เตสํ อุปฺปนฺนภยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **นฏฺฐมนา**ติ มคฺคสติวิปฺปวาเสน นฏฺฐมานสา, มคฺคมูฬฺหาติ อโตฺถฯ **มนุสฺสา**ติ เตสํ อาลปนํฯ

๑๒๓๑. **อิธา**ติ อิมสฺมิํ มรุกนฺตาเรฯ **ผลา**ติ อมฺพชมฺพุตาลนาฬิเกราทิผลานิ น สนฺตีติ โยชนาฯ **มูลมยา จา**ติ มูลานิเยว มูลมยา, วลฺลิกนฺทาทีนิ สนฺธาย วทติฯ **อุปาทานํ นตฺถี**ติ กิญฺจาปิ กิญฺจิ ภกฺขํ นตฺถิ, อุปาทานํ วา อินฺธนํ, อคฺคิสฺส อินฺธนมตฺตมฺปิ นตฺถิ, กุโต เกน การเณน อิธ มรุกนฺตาเร ภโกฺข สิยาติ อโตฺถฯ ยํ ปน อตฺถิ ตตฺถ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘อญฺญตฺร ปํสูหี’’**ติ อาทิ วุตฺตํฯ

๑๒๓๒. **อุชฺชงฺคล**นฺติ ชงฺคลํ วุจฺจติ ลูขธูสโร อนุทโก ภูมิปฺปเทโส, ตํ ปน ฐานํ ชงฺคลโตปิ อุกฺกํเสน ชงฺคลนฺติ อาห ‘‘อุชฺชงฺคล’’นฺติฯ เตนาห **‘‘ตตฺตมิวํ กปาล’’**นฺติ, ตตฺตํ อโยกปาลสทิสนฺติ อโตฺถฯ คาถาสุขตฺถเญฺจตฺถ สานุนาสิกํ กตฺวา วุตฺตํ, ตตฺตมิวอิเจฺจว ทฏฺฐพฺพํฯ **อนายส**นฺติ นตฺถิ เอตฺถ อาโย สุขนฺติ อนายํ, ตโต เอว ชีวิตํ สียติ วินาเสตีติ อนายสํฯ อถ วา น อายสนฺติ อนายสํฯ **ปรโลเกนา**ติ นรเกน ตุลฺยํฯ นรกญฺหิ สตฺตานํ เอกนฺตานตฺถตาย ปรภูโต ปฏิสตฺตุภูโต โลโกติ วิเสสโต ‘‘ปรโลโก’’ติ วุจฺจติ, สมนฺตโต อโยมยตฺตา อายสญฺจ, อิทํ ปน ตทภาวโต อนายสํ, มหโต ทุกฺขสฺส อุปฺปตฺติฏฺฐานตาย ปรโลกสทิสนฺติ ทเสฺสติ, ‘‘อนสฺสย’’นฺติ จ เกจิ ปฐนฺติ, สุขสฺส อปฺปติฏฺฐานภูตนฺติ อโตฺถฯ **ลุทฺทานมาวาสมิทํ ปุราณ**นฺติ อิทํ ฐานํ จิรกาลโต ปฏฺฐาย ลุทฺทานํ ทารุณานํ ปิสาจาทีนํ อาวาสภูตํฯ **อภิสตฺตรูโป**ติ ‘‘เอวํ ลูโข โฆรากาโร โหตู’’ติ โปราเณหิ อิสีหิ สปิตสทิโส, ทินฺนสโป วิยาติ อโตฺถฯ

๑๒๓๓. **เกน วเณฺณนา**ติ เกน การเณนฯ **กิมาสมานา**ติ กิํ ปจฺจาสีสนฺตาฯ **หีติ** นิปาตมตฺตํฯ ‘‘ปเทสมฺปี’’ติ จ ปฐนฺติ, อิมมฺปิ นาม ปเทสนฺติ อโตฺถฯ **สหสา สเมจฺจา**ติ สหสา อาทีนวานิสํเส อวิจาเรตฺวา สมวาเยน **อนุปวิฏฺฐา** สปฺปวิฏฺฐาฯ **โลภา ภยา อถ วา** เกนจิ อนตฺถกาเมน ปโลภิตา โลภโต เกนจิ อมนุสฺสาทินา ปริปาติตา ภยา วาฯ อถ วา **สมฺปมูฬฺหา**ติ มคฺควิปฺปนฏฺฐา อิมํ ปเทสํ อนุปวิฏฺฐาติ โยชนาฯ

อิทานิ วาณิชา อาหํสุ –

๑๒๓๔. ‘‘มคเธสุ อเงฺคสุ จ สตฺถวาหา, อาโรปยิตฺวา ปณิยํ ปุถุตฺตํ;
เต ยามเส สินฺธุโสวีรภูมิํ, ธนตฺถิกา อุทฺทยํ ปตฺถยานาฯ

๑๒๓๕. ‘‘ทิวา ปิปาสํนธิวาสยนฺตา, โยคฺคานุกมฺปญฺจ สเมกฺขมานา;
เอเตน เวเคน อายาม สเพฺพ, รตฺติํ มคฺคํ ปฏิปนฺนา วิกาเลฯ

๑๒๓๖. ‘‘เต ทุปฺปยาตา อปรทฺธมคฺคา, อนฺธากุลา วิปฺปนฏฺฐา อรเญฺญ;
สุทุคฺคเม วณฺณุปถสฺส มเชฺฌ, ทิสํ น ชานาม ปมูฬฺหจิตฺตาฯ

๑๒๓๗. ‘‘อิทญฺจ ทิสฺวาน อทิฏฺฐปุพฺพํ, วิมานเสฏฺฐญฺจ ตวญฺจ ยกฺข;
ตตุตฺตริํ ชีวิตมาสมานา, ทิสฺวา ปตีตา สุมนา อุทคฺคา’’ติฯ

๑๒๓๔. ตตฺถ **มคเธสุ อเงฺคสุ จ สตฺถวาหา**ติ มคธรเฏฺฐ จ องฺครเฏฺฐ จ ชาตา สํวทฺธา ตํนิวาสิโน สเตฺถ สตฺถสฺส จ วาหนกา สตฺถกา เจว สตฺถสามิกา จฯ **ปณิย**นฺติ ภณฺฑํฯ **เต**ติ เต

มยํฯ **ยามเส**ติ คจฺฉามฯ **สินฺธุโสวีรภูมิ**นฺติ สินฺธุเทสํ โสวีรเทสญฺจฯ **อุทฺทย**นฺติ อานิสํสํ อติเรกลาภํฯ

๑๒๓๕. **อนธิวาสยนฺตา**ติ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตาฯ **โยคฺคานุกมฺป**นฺติ โคณาทีนํ สตฺตานํ อนุคฺคหํฯ **เอเตน เวเคนา**ติ อิมินา ชเวน, เยน ตว ทสฺสนโต ปุเพฺพ อายาม อาคตมฺหฯ **รตฺติํ มคฺคํ ปฏิปนฺนา**ติ รตฺติยํ มคฺคํ ปฏิปนฺนาฯ **วิกาเล**ติ อกาเล อเวลายํฯ

๑๒๓๖. **ทุปฺปยาตา**ติ ทุฏฺฐุ ปยาตา อปเถ คตา, ตโต เอว **อปรทฺธมคฺคาฯ อนฺธากุลา**ติ อนฺธา วิย อากุลา, มคฺคชานนสมตฺถสฺส ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวน อนฺธา, ตโต เอว อากุลา, **วิปฺปนฏฺฐา** จ มคฺคสมฺมูฬฺหตายฯ **ทิส**นฺติ คนฺตพฺพทิสํ, ยสฺสํ ทิสายํ สินฺธุโสวีรเทโส, ตํ ทิสํฯ **ปมูฬฺหจิตฺตา**ติ ทิสาสํสยสฺมูฬฺหจิตฺตาฯ

๑๒๓๗. **ตวญฺจา**ติ ตุวญฺจฯ **ยกฺขา**ติ อาลปนํฯ **ตตุตฺตริํ ชีวิตมาสมานา**ติ โย ‘‘อิโต ปรํ อมฺหากํ ชีวิตํ นตฺถี’’ติ ชีวิตสํสโย อุปฺปโนฺน, อิทานิ ตโต อุตฺตริมฺปิ ชีวิตํ อาสีสนฺตาฯ **ทิสฺวา**ติ ทสฺสนเหตุฯ **ปตีตา**ติ ปหฏฺฐาฯ **สุมนา**ติ โสมนสฺสปฺปตฺตาฯ **อุทคฺคา**ติ อุทคฺคาย ปีติยา อุทคฺคจิตฺตาฯ

เอวํ วาณิเชหิ อตฺตโน ปวตฺติยา ปกาสิตาย ปุน เทวปุโตฺต ทฺวีหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๑๒๓๘. ‘‘ปารํ สมุทฺทสฺส อิมญฺจ วณฺณุํ, เวตฺตาจรํ สงฺกุปถญฺจ มคฺคํ;
นทิโย ปน ปพฺพตานญฺจ ทุคฺคา, ปุถุทฺทิสา คจฺฉถ โภคเหตุฯ

๑๒๓๙. ‘‘ปกฺขนฺทิยาน วิชิตํ ปเรสํ, เวรชฺชเก มานุเส เปกฺขมานา;
ยํ โว สุตํ วา อถ วาปิ ทิฏฺฐํ, อเจฺฉรกํ ตํ โว สุโณม ตาตา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – **ปารํ สมุทฺทสฺสา**ติ สมุทฺทสฺส ปรตีรํ, **อิมญฺจ** อีทิสํ, **วณฺณุํ** วณฺณุปถํ เวตฺตลตา พนฺธิตฺวา อาจริตพฺพโต **เวตฺตาจรํ มคฺคํ,** สงฺกุเก ขาณุเก โกเฏฺฏตฺวา คนฺตพฺพโต **สงฺกุปถํ** มคฺคํ, **นทิโย ปน** จนฺทภาคาทิกา, **ปพฺพตานญฺจ** วิสมปฺปเทสาติ เอวํ **ทุคฺคา ปุถุทฺทิสา** โภคนิมิตฺตํ **คจฺฉถ,** เอวํ คจฺฉนฺตา จ **ปกฺขนฺทิยาน** ปกฺขนฺทิตฺวา อนุปวิสิตฺวา, **ปเรสํ** ราชูนํ **วิชิตํ** ตตฺถ **เวรชฺชเก** วิเทสวาสิเก **มนุเสฺส เปกฺขมานา** คจฺฉถ, เอวํภูเตหิ **โว** ตุเมฺหหิ **ยํ สุตํ วา อถ วา ทิฏฺฐํ** วา **อเจฺฉรกํ** อจฺฉริยํ, **ตํ โว** สนฺติเก **ตาตา** วาณิชา **สุโณมา**ติ อตฺตโน วิมานสฺส อจฺฉริยภาวํ เตหิ กถาเปตุกาโม ปุจฺฉติฯ

เอวํ เทวปุเตฺตน ปุฏฺฐา วาณิชา อาหํสุ –

๑๒๔๐. ‘‘อิโตปิ อเจฺฉรตรํ กุมาร, น โน สุตํ วา อถ วาปิ ทิฏฺฐํ;
อตีตมานุสกเมว สพฺพํ, ทิสฺวา น ตปฺปาม อโนมวณฺณํฯ

๑๒๔๑. ‘‘เวหายสํ โปกฺขรโญฺญ สวนฺติ, ปหูตมลฺยา พหุปุณฺฑรีกา;
ทุมา จิเม นิจฺจผลูปปนฺนา, อตีว คนฺธา สุรภิํ ปวายนฺติฯ

๑๒๔๒. ‘‘เวฬุริยถมฺภา สตมุสฺสิตาเส, สิลาปวาฬสฺส จ อายตํสา;
มสารคลฺลา สหโลหิตงฺคา, ถมฺภา อิเม โชติรสามยาเสฯ

๑๒๔๓. ‘‘สหสฺสถมฺภํ อตุลานุภาวํ, เตสูปริ สาธุมิทํ วิมานํ;

รตนนฺตรํ กญฺจนเวทิมิสฺสํ, ตปนียปฏฺฏิหิ จ สาธุฉนฺนํฯ

๑๒๔๔. “ชโมฺพนทุตฺตตฺตมิทํ สุมฏฺฐํ, ปาสาทโสปานผลูปปนฺนํ;
ทโฬฺห จ วคฺคุ จ สุสงฺคโต จ, อตีว นิชฺฌานขโม มนุญฺโญฯ

๑๒๔๕. “รตนนฺตรสฺมึ พหุอนฺนปานํ, ปริวาริโต อจฺฉราสงฺคเณน;
มุรชอาลมฺพรตูริยฆุฏฺโฐ, อภิวนฺทิโตสิ ถุติวนฺทนายฯ

๑๒๔๖. “โส โมทสิ นาริคณปฺปโพธโน, วิมานปาสาทวเร มโนรเม;
อจินฺติโย สพฺพคุณูปปนฺโน, ราชา ยถา เวสฺสวโณ นฬินฺยาฯ

๑๒๔๗. “เทโว นุ อาสิ อุทวาสิ ยโกฺข,
อุทาหุ เทวิโนฺท มนุสฺสภูโต;
ปุจฺฉนฺติ ตํ วาณิชา สตฺถวาหา,
อาจิกฺข โก นาม ตุวํสิ ยโกฺข’’ติฯ

๑๒๔๐-๒. ตตฺถ **กุมารา**ติ ปฐมวเย ฐิตตฺตา เทวปุตฺตํ อาลปติฯ **สพฺพนฺ**ติ เทวปุตฺตํ ตสฺส วิมานปฏิพทฺธญฺจ สนฺธาย วทติฯ **โปกฺขรโญฺญ**ติ โปกฺขรณิโยฯ **สตมุสฺสิตาเส**ติ สต รตนุเพฺพธาฯ **สิลาปวาฬสฺสา**ติ สิลาย ปวาฬสฺส จ, สิลามยา ปวาฬมยาติ อโตฺถฯ **อายตํสา**ติ ทีฆํสาฯ อถ วา อายตา หุตฺวา อฏฺฐโสฬสทฺวตฺตึสาทิอํสวโนฺตฯ

๑๒๔๒. **เตสูปรี**ติ เตสํ ถมฺภานํ อุปริฯ **สาธุมิทนฺ**ติ สุนฺทรํ อิทํ ตว วิมานํฯ **รตนนฺตรนฺ**ติ รตนนฺตรวนฺตํ, ภิตฺติถมฺภโสปานาทีสุ นานาวิเธหิ อเญฺญหิ รตเนหิ ยุตฺตํฯ **กญฺจนเวทิมิสฺสนฺ**ติ สุวณฺณมยาย เวทิกาย สหิตํ ปริกฺขิตฺตํฯ **ตปนียปฏฺฏิหิ จ สาธุฉนฺนนฺ**ติ ตปนียมเยหิ อเนกรตนมเยหิ จ ฉทเนหิ ตตฺถ ตตฺถ สุฏฺฐุ ฉาทิตํฯ

๑๒๔๔. **ชโมฺพนทุตฺตตฺตมิทนฺ**ติ อิทํ ตว วิมานํ เยภุเยฺยน อุตฺตตฺตชมฺพุนทภาสุรํฯ **สุมฏฺฐ ปาสาทโสปานผลูปปโนฺน**ติ ตสฺส จ โส โส ปเทโส สุมฏฺโฐ สุฏฺฐุ มชฺชิโต, เตหิ เตหิ อนนฺตรปาสาเทหิ โสปานวิเสเสหิ รมณีเยหิ ผลเกหิ จ ยุโตฺตฯ **ทโฬฺห**ติ ถิโรฯ **วคฺคู**ติ อภิรูโป สมฺคคโตฯ **สุสงฺคโต**ติ สุฏฺฐุ สงฺคตาวยโว อญฺญมญฺญานุรูปปาสาทาวยโวฯ **อตีว นิชฺฌานขโม**ติ ปภสฺสรภาเวปิ อติวิย โอโลกนกฺขโมฯ **มนุโญฺญ**ติ มโนรโมฯ

๑๒๔๕. **รตนนฺตรสฺมินฺ**ติ รตนมเย, รตนภูเต วา สารภูเต วิมานสฺส อพฺภนฺตเรฯ **พหุอนฺนปานนฺ**ติ เปสลํ ปหูตํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ วิชฺชติ, อุปลพฺภตีติ อธิปฺปาโยฯ **มุรชอาลมฺพรตูริยฆุฏฺโฐ**ติ มุทิงฺคานํ อาลมฺพรานํ อวสิฏฺฐตูริยานญฺจ สเทฺทหิ นิจฺจโฆสิโตฯ **อภิวนฺทิโตสี**ติ นมสฺสิโต, โถมิโต วา อสิฯ เตนาห **“ถูติวนฺทนายา”**ติฯ

๑๒๔๖. **อจินฺติโย**ติ อจิเนฺตยฺยานุภาโวฯ **นฬินฺยา**ติ เอวํนามเก กีฬนฏฺฐาเน ยถา เวสฺสวโณ มหาราชา, เอวํ ตุวํ โมทสีติ โยชนาฯ

๑๒๔๗. **อาสี**ติ อสิ ภวสิฯ **เทวิโนฺท**ติ สโกฺก เทวราชาฯ **มนุสฺสภูโต**ติ มนุเสฺสสุ ภูโต มนุสฺสชาติโกฯ **ยโกฺข**ติ เทวาทิภาวํ ปุจฺฉิตฺวาปิ ยกฺขภาวํ อาสงฺกนฺตา วทนฺติฯ

อิทานิ โส เทวปุโตฺต อตฺตานํ ชานาเปโนฺต –

๑๒๔๘. ‘‘สรีสโก นาม อหมฺหิ ยกฺโข, กนฺตาริโย วณฺณุปถมฺหิ คุตฺโต;
อิมํ ปเทสํ อภิปาลยามิ, วจนกโร เวสฺสวณสฺส รโญฺญ’’ติฯ –

อาหฯ ตตฺถ **อหมฺหี ยกฺโข**ติ อหํ ยกฺโข อมฺหิฯ **กนฺตาริโย**ติ อารกฺขณตฺถํ กนฺตาเร นิยุตฺโตฯ **คุตฺโต**ติ โคปโกฯ เตนาห **‘‘อภิปาลยามี’’**ติฯ

อิทานิ วาณิชา ตสฺส กมฺมาทีนิ ปุจฺฉนฺตา อาหํสุ –

๑๒๔๙. ‘‘อธิจฺจลทฺธํ ปริณามชํ เต, สยํกตํ อุทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ;
ปุจฺฉนฺติ ตํ วาณิชา สตฺถวาหา, กถํ ตยา ลทฺธมิทํ มนุญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อธิจฺจลทฺธ**นฺติ อธิจฺจสมุปฺปตฺติกํ, ยทิจฺฉกํ ลทฺธนฺติ อโตฺถฯ **ปริณามชํ เต**ติ นิยติสงฺคติภาวปริณตํ, กาลปริณตํ วาฯ **สยํกต**นฺติ ตยา สยเมว กตํ, เทวิทฺธิยา ตยา สยเมว นิพฺพตฺติตนฺติ อโตฺถฯ **อุทาหุ เทเวหิ ทินฺน**นฺติ ตยา อาราธิเตหิ เทเวหิ ปสาทวเสน นิสฺสฏฺฐํฯ

อิทานิ เทวปุโตฺต จตุโรปิ ปกาเร ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุญฺญเมว อปทิสโนฺต –

๑๒๕๐. ‘‘นาธิจฺจลทฺธํ น ปริณามชํ เม, น สยํกตํ น หิ เทเวหิ ทินฺนํ;
สเกหิ กเมฺมหิ อปาปเกหิ, ปุเญฺญหิ เม ลทฺธมิทํ มนุญฺญ’’นฺติฯ –

คาถมาหฯ

ตํ สุตฺวา วาณิชา ปุน ‘‘นาธิจฺจลทฺธ’’นฺติ คาถายํ ปุญฺญาธิกเมว เต จตุโร ปกาเร อาโรเปตฺวา ปุญฺญสฺส จ สรูปํ ปุจฺฉิํสุ –

๑๒๕๑. ‘‘กิํ เต วตํ กิํ ปน พฺรหฺมจริยํ, กิสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
ปุจฺฉนฺติ ตํ วาณิชา สตฺถวาหา, กถํ ตยา ลทฺธมิทํ วิมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วต**นฺติ วตสมาทานํฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ เสฏฺฐจริยํฯ

ปุน เทวปุโตฺต เต ปฏิกฺขิปิตฺวา อตฺตานํ ยถูปจิตํ ปุญฺญญฺจ ทเสฺสโนฺต –

๑๒๕๒. ‘‘มมํ ปายาสีติ อหุ สมญฺญา, รชฺชํ ยทา การยิํ โกสลานํ;
นตฺถิกทิฏฺฐิ กทริโย ปาปธโมฺม, อุเจฺฉทวาที จ ตทา อโหสิํฯ

๑๒๕๓. ‘‘สมโณ จ โข อาสิ กุมารกสฺสโป, พหุสฺสุโต จิตฺตกถี อุฬาโร;
โส เม ตทา ธมฺมกถํ อภาสิ, ทิฏฺฐิวิสูกานิ วิโนทยี เมฯ

๑๒๕๔. ‘‘ตาหํ ตสฺส ธมฺมกถํ สุณิตฺวา, อุปาสกตฺตํ ปฏิเวทยิสฺสํ;
ปาณาติปาตา วิรโต อโหสิํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยิสฺสํ;
อมชฺชโป โน จ มุสา อภาณิํ, สเกน ทาเรน จ อโหสิํ ตุโฏฺฐฯ

๑๒๕๕. ‘‘ตํ เม วตํ ตํ ปน พฺรหฺมจริยํ, ตสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
เตเหว กเมฺมหิ อปาปเกหิ, ปุเญฺญหิ เม ลทฺธมิทํ วิมาน’’นฺติฯ –

อาหฯ ตํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อถ วาณิชา เทวปุตฺตํ วิมานญฺจสฺส ปจฺจกฺขโต ทิสฺวา กมฺมผลํ สทฺทหิตฺวา อตฺตโน กมฺมผเล สทฺธํ ปเวเทนฺตา –

๑๒๕๖. “สจฺจํ กิราหํสุ นรา สปญฺญา, อนญฺญถา วจนํ ปณฺฑิตานํ;
ยหึ ยหึ คจฺฉติ ปุญฺญกมฺมํ, ตหึ ตหึ โมทติ กามกามีฯ

๑๒๕๗. “ยหึ ยหึ โสกปริทฺทโว จ, วโธ จ พนฺธ จ ปริกฺกิเลโส;
ตหึ ตหึ คจฺฉติ ปาปกมฺมํ, น มุจฺจติ ทุคฺคติยา กทาจี”ติฯ –

คาถาทฺวยํ อโวจุํฯ ตตฺถ **โสกปริทฺทโว**ติ โสโก จ ปริเทโว จฯ **ปริกฺกิเลโส**ติ วุตฺตา อนตฺถุปฺปตฺติฯ

เอวํ เตสุ กเถนฺเตสฺเยว วิมานทฺวาเร สิรีสรุกฺขโต ปริปาเกน มุตฺตพนฺธนา ปริปกฺกา สิปาฏิกา ปติ, เตน เทวปุตฺโต สปริชโน โทมนสฺสปฺปตฺโต อโหสิฯ ตํ ทิสฺวา วาณิชา –

๑๒๕๘. “สมฺมูฬฺหรูโปว ชโน อโหสิ, อสฺมึ มุหุตฺเต กลลีกโตว;
ชนสฺสิมสฺส ตุยฺหญฺจ กุมาร, อปฺปจฺจโย เกน นุ โข อโหสี”ติฯ –

คาถมาหํสุฯ ตตฺถ **สมฺมูฬฺหรูโปวา**ติ โสกวเสน สพฺพโส มูฬฺหสภาโว วิยฯ **ชโน**ติ เทวชโนฯ **อสฺมึ มุหุตฺเต**ติ อิมสฺมึ มุหุตฺตมตฺเต ฯ **กลลีกโต**ติ กลลํ วิย กโต, กลลนิสฺสิตอุทกีภูโต วิย อาวิโลติ อธิปฺปาโยฯ **ชนสฺสิมสฺส ตุยฺหญฺจา**ติ อิมสฺส ตว ปริชนสฺส ตุยฺหญฺจฯ **อปฺปจฺจโย**ติ โทมนสฺสํฯ

ตํ สุตฺวา เทวปุตฺโต –

๑๒๕๙. “อิเม จ สิรีสวนา ตาตา, ทิพฺพา คนฺธา สุรภี สมฺปวนฺติ;
เต สมฺปวายนฺติ อิมํ วิมานํ, ทิวา จ รตฺโต จ ตมํ นิหนฺตฺวาฯ

๑๒๖๐. “อิเมสญฺจ โข วสฺสสตจฺจเยน, สิปาฏิกา ผลติ เอกเมกา;
มานุสฺสกํ วสฺสสตํ อตีตํ, ยทเคฺค กายมฺหิ อิธูปปนฺโนฯ

๑๒๖๑. “ทิสฺวานหํ วสฺสสตานิ ปญฺจ,
อสฺมึ วิมาเน ฐตฺวาน ตาตา;
อายุกฺขยา ปุญฺญกฺขยา จวิสฺสํ,
เตเนว โสเกน ปมุจฺฉิโตสฺมี”ติฯ – อาห;

๑๒๕๖. ตตฺถ **สิรีสวนา**ติ สิรีสวิปินโตฯ **ตาตา**ติ วาณิเช อาลปติฯ อิเม ตุมฺหากํ มยฺหญฺจ ปจฺจกฺขภูตา **ทิพฺพา คนฺธา สุรภี** อติวิย สุคนฺธาเยว สมนฺตโต **ปวนฺติ** ปวายนฺติฯ เต ทิพฺพา คนฺธา เอวํ วายนฺตา **อิมํ วิมานํ สมฺปวายนฺติ** สมฺมเทว คนฺธํ คาหาเปนฺติ, น เกวลํ สมฺปวายนเมว, อถ โข อตฺตโน ปภาย ตมมฺปิ นิหนฺติฯ เตนาห **“ทิวา จ รตฺโต จ ตมํ นิหนฺตฺวา”**ติฯ

๑๒๖๐-๖๑. **อิเมส**นฺติ สิรีสานํฯ **สิปาฏิกา**ติ ผลกุฏฺฐิลิกาฯ **ผลตี**ติ ปจฺจิตฺวา วณฺฏโต มุจฺจติ, ปุฏเภทํ วา ปตฺวา สิสฺสติฯ **มานุสฺสกํ วสฺสสตํ อตีต**นฺติ ยสฺมา วสฺสสตสฺส อจฺจเยน อิมสฺส สิรีสสฺส สิปาฏิกา ผลติ, อยญฺจ ผลิตา, ตสฺมา มยฺหํ มานุสฺสกํ วสฺสสตํ อตีตํฯ **ยทเคฺค** ยโต ปฏฺฐาย, **กายมฺหิ อิธ** อิมสฺมึ เทวนิกาเย **อุปปโนฺน** นิพฺพโตฺตฯ มยฺหญฺจ เทวคณนาย ปญฺจ วสฺสสตานิ อายุ, ตสฺมา ขียติ เม อายูติ โสกวเสน สมฺปมูโฬฺหติ ทเสฺสติฯ เตนาห **“ทิสฺวานหํ วสฺสสตานิ ปญฺจ…เป.… เตเนว โสเกน ปมุจฺฉิโตสฺมี”**ติฯ

อถ นํ วาณิชา สมสฺสาเสโนฺต –

๑๒๖๒. ‘‘กถํ นุ โสเจยฺย ตถาวิโธ โส, ลทฺธา วิมานํ อตุลํ จิราย;
เย จาปิ โข อิตฺตรมุปปนฺนา, เต นูน โสเจยฺยุํ ปริตฺตปุญฺญา’’ติฯ –

อาหํสุฯ ตตฺถ ยาทิเสหิ อปฺปายุเกหิ มรณํ ปฏิจฺจ โสจิตพฺพํ สิยา, ตาทิโส ปน เอวํ ทิพฺพานุภาวสมฺปโนฺน นวุติวสฺสสตสหสฺสายุโก กถํ นุ โสเจยฺย, น โสจิตพฺพเมวาติ อธิปฺปาโยฯ

เทวปุโตฺต ตเตฺตเกเนว สมสฺสาเสตฺวา เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉโนฺต เตสญฺจ อุปเทสํ เทโนฺต –

๑๒๖๓. ‘‘อนุจฺฉวึ โอวทิยญฺจ เมตํ, ยํ มํ ตุเมฺห เปยฺยวาจํ วเทถ;
ตุเมฺห จ โข ตาตา มยานุคุตฺตา, เยหิจฺฉกํ เตน ปเลถ โสตฺถิ’’นฺติฯ –

คาถมาหฯ ตตฺถ **อนุจฺฉวิ**นฺติ อนุจฺฉวิกํ, ตุมฺหากเมว ตํ ยุตฺตรูปํฯ **โอวทิยญฺจ เมต**นฺติ เม มยฺหํ ตุเมฺหหิ โอวทิยํ โอวาทวเสน วตฺตพฺพเมตํฯ **ยํ** ยสฺมา, **มํ** มยฺหํ, **ตุเมฺห** ‘‘กถํ นุ โสเจยฺย’’นฺติอาทินา **เปยฺยวาจํ** ปิยวจนํ **วเทถฯ** ยํ วา เปยฺยวาจาย วทนํ กถนํ, ตํ ตุมฺหากเมว อนุจฺฉวิกนฺติ โยชนาฯ อถ วา ยํ ยสฺมา ตุเมฺห เปยฺยวาจํ วเทถ, ตสฺมา อนุจฺฉวิกํ โอวทิยญฺจ โอวทิตพฺพํ โอวาทานุรูปํ กาตพฺพญฺจ เม มยา กตํ, กึ ปน ตนฺติ อาห **“ตุเมฺห จ โข ตาตา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **มยานุคุตฺตา**ติ อิมสฺมึ อมนุสฺสปริคฺคเห มรุกนฺตาเร ยาว กนฺตาราติกฺกมา มยา อนุคุตฺตา รกฺขิตา, **เยนิจฺฉกํ** ยถารุจิเตน, **โสตฺถึ** เขเมน, **ปเลถ** คจฺฉถาติ อโตฺถฯ

อถ วาณิชา กตญฺญุภาวํ ปกาเสนฺตา –

๑๒๖๔. ‘‘คนฺตฺวา มยํ สินฺธุโสวีรภูมึ, ธนตฺถิกา อุทฺทยํ ปตฺถยานา;
ยถาปโยคา ปริปุณฺณจาคา, กาหาม เสรีสมหํ อุฬารนฺติฯ –

คาถมาหํสุฯ ตตฺถ **ยถาปโยคา**ติ อิทานิ กตปฏิญฺญานุรูปปโยคาฯ **ปริปุณฺณจาคา**ติ สมตฺตจาคา, อุฬารสฺส มหสฺส ปริยตฺตปริจฺจาคาฯ **มห**นฺติ อุสฺสวปูชํฯ

ปุน เทวปุโตฺต มหกรณํ ปฏิกฺขิปโนฺต กตฺตเพฺพสุ จ เต นิโยเชโนฺต –

๑๒๖๕. ‘‘มา เจว เสรีสมหํ อกตฺถ, สพฺพญฺจ โว ภวิสฺสติ ยํ วเทถ;
ปาปานิ กมฺมานิ วิวชฺชยาถ, ธมฺมานุโยคญฺจ อธิฏฺฐหาถา’’ติฯ –

คาถมาหฯ ตตฺถ **ยํ วเทถา**ติ ยํ ตุเมฺห เขเมน สินฺธุโสวีรเทสปตฺตึ ตตฺถ จ วิปุลํ อุทฺทยํ ลาภํ ปจฺจาสีสนฺตา ‘‘คนฺตฺวา มย’’นฺติอาทีนิ วทถฯ **สพฺพํ** ตํ **โว** ตุมฺหากํ ตเถว ภวิสฺสติ, ตตฺถ นิกฺกงฺขา โหถ, ตุเมฺห ปน อิโต ปฏฺฐาย **ปาปานิ กมฺมานิ** ปาณาติปาตาทีนิ **วิวชฺชยาถ** ปริ

วเชฺชถฯ **ธมฺมานุโยค**นฺติ ทานาทิกุสลธมฺมสฺส อนุยุญฺชนํฯ **อธิฏฺฐหาถา**ติ อนุสิกฺขถ อิทํ เสรีสกมหนฺติ ทเสฺสติฯ

ยํ ปน อุปาสกํ อนุคฺคณฺหโนฺต เตสํ รกฺขาวรณํ กาตุกาโม อโหสิ, ตสฺส คุณํ กิเตฺตตฺวา ตํ เตสํ อุทฺทิสโนฺต อิมา คาถาโย อาห –

๑๒๖๖. ‘‘อุปาสโก อตฺถิ อิมมฺหิ สเงฺฆ, พหุสฺสุโต สีลวตูปปโนฺน;
สโทฺธ จ จาคี จ สุเปสโล จ, วิจกฺขโณ สนฺตุสิโต มุตีมาฯ

๑๒๖๗. ‘‘สญฺชานมาโน น มุสา ภเณยฺย, ปรูปฆาตาย น เจตเยยฺย;
เวภูติกํ เปสุณํ โน กเรยฺย, สณฺหญฺจ วาจํ สขิลํ ภเณยฺยฯ

๑๒๖๘. ‘‘สคารโว สปฺปติโสฺส วินีโต, อปาปโก อธิสีเล วิสุโทฺธ;
โส มาตรํ ปิตรญฺจาปิ ชนฺตุ, ธเมฺมน โปเสติ อริยวุตฺติฯ

๑๒๖๙. ‘‘มเญฺญ โส มาตาปิตูนํ การณา, โภคานิ ปริเยสติ น อตฺตเหตุ;
มาตาปิตูนญฺจ โย อจฺจเยน, เนกฺขมฺมโปโณ จริสฺสติ พฺรหฺมจริยํฯ

๑๒๗๐. ‘‘อุชู อวโงฺก อสโฐ อมาโย, น เลสกเปฺปน จ โวหเรยฺย;
โส ตาทิโส สุกตกมฺมการี, ธเมฺม ฐิโต กินฺติ ลเภถ ทุกฺขํฯ

๑๒๗๑. ‘‘ตํการณา ปาตุกโตมฺหิ อตฺตนา, ตสฺมา ธมฺมํ ปสฺสถ วาณิชาเส;
อญฺญตฺร เตนิห ภสฺมี ภเวถ, อนฺธากุลา วิปฺปนฏฺฐา อรเญฺญ;
ตํ ขิปฺปมาเนน ลหุํ ปเรน, สุโข หเว สปฺปุริเสน สงฺคโม’’ติฯ

๑๒๖๖. ตตฺถ **สเงฺฆ**ติ สตฺตสมูเหฯ **วิจกฺขโณ**ติ ตตฺถ ตตฺถ กตฺตพฺพตาย กุสโลฯ **สนฺตุสิโต**ติ สนฺตุโฏฺฐฯ **มุตีมา**ติ กมฺมสฺสกตญาณาทินา อิธโลกปรโลกหิตานํ มุนนโต มุติมาฯ

๑๒๖๗. **สญฺชานมาโน น มุสา ภเณยฺยา**ติ สมฺปชานมุสา น ภาเสยฺยฯ **เวภูติก**นฺติ สหิตานํ วินาภาวกรณโต ‘‘เวภูติก’’นฺติ ลทฺธนามํ ปิสุณํ, **โน กเรยฺย** น วเทยฺยฯ

๑๒๖๘. **สปฺปติโสฺส**ติ ปติสฺสโย ครุฏฺฐานิเยสุ นิวาตวุตฺติกตฺตา โสรจฺจํ, สห ปติเสฺสนาติ สปฺปติโสฺสฯ **อธิสีเล**ติ อุปาสเกน รกฺขิตพฺพอธิสีลสิกฺขายฯ **อริยวุตฺตี**ติ ปริสุทฺธวุตฺติฯ

๑๒๖๙. **เนกฺขมฺมโปโณ**ติ นิพฺพานนิโนฺนฯ **จริสฺสติ พฺรหฺมจริย**นฺติ ปพฺพชฺชํ สาสนพฺรหฺมจริยํ จริสฺสติฯ

๑๒๗๐. **เลสกเปฺปนา**ติ กปฺปิยเลเสนฯ **น จ โวหเรยฺยา**ติ มายาสาเฐยฺยวเสน วจนํ นนิจฺฉาเรยฺยฯ **ธเมฺม ฐิโต กินฺติ ลเภถ ทุกฺข**นฺติ เอวํ วุตฺตนเยน ธเมฺม ฐิโต ธมฺมจารี สมจารี กินฺติ เกน ปกาเรน ทุกฺขํ ลเภถ ปาปุเณยฺยฯ

๑๒๗๑. **ตํการณา**ติ ตนฺนิมิตฺตํ ตสฺส อุปาสกสฺส เหตุฯ **ปาตุกโตมฺหิ อตฺตนา**ติ สยเมว ตุมฺหากํ อหํ ปาตุรโหสิํฯ ‘‘อตฺตาน’’นฺติปิ ปาโฐ, มม อตฺตานํ ตุมฺหากํ ปาตฺวากาสินฺติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อหํ ธมฺมํ อปจายมาโน ตํ รกฺขโนฺต ตุเมฺหปิ รกฺขามิ, ตสฺมา **ธมฺมํ ปสฺสถ** ธมฺมเมว จริตพฺพํ กตฺวา โอโลเกถฯ **อญฺญตฺร เตนิห ภสฺมี ภเวถา**ติ เตน อุปาสเกน

วินา เจ อาคตา, อิมสฺมึ มรุกนฺตาเร อนาถา อปฺปฏิสรณา ภสฺมภาวํ คเจฺฉยฺยาถฯ **ขิปฺปมาเนนา**ติ เอวํ ขิปฺปเนฺตน วมฺภเนฺตน ปีฬเนฺตนฯ **ลหุนฺ**ติ สุกรํฯ **ปเรนา**ติ อธิกํ, อเญฺญน วาฯ ตสฺมา **สุโข หเว สปฺปุริเสน สงฺคโม**ติฯ โส หิ ขนฺติโสรเจฺจ นิวิโฎฺฐ เกนจิ กิญฺจิ วุโตฺตปิ น ปฏิปฺผรตีติ อธิปฺปาโยฯ

เอวํ สามญฺญโต กิตฺติตํ สรูปโต ญาตุกามา วาณิชา –

๑๒๗๒. ‘‘กึ นาม โส กิญฺจ กโรติ กมฺมํ,
กึ นามเธยฺยํ กึ ปน ตสฺส โคตฺตํ;
มยมฺปิ นํ ทฎฺฐุกามมฺห ยกฺข, ยสฺสานุกมฺปาย อิธาคโตสิ;
ลาภา หิ ตสฺส ยสฺส ตุวํ ปิเหสี’’ติฯ –

คาถมาหํสุฯ ตตฺถ **กึ นาม โส**ติ นามโต โส ชนฺตุ สโตฺต โก นามฯ **กิญฺจ กโรติ กมฺมนฺ**ติ กสิวณิชฺชาทีสุ กีทิสํ กมฺมํ กโรติฯ **กึ นามเธยฺยนฺ**ติ มาตาปิตูหิ กตํ ปน ‘‘ติโสฺส ผุโสฺส’’ติอาทีสุ ตสฺส กึ นามเธยฺยํ, ‘‘ภคฺคโว ภารทฺวาโช’’ติอาทีสุ กึ วา ตสฺส โคตฺตํฯ **ยสฺส ตุวํ ปิเหสี**ติ ยํ ตุวํ ปิยายสิฯ

อิทานิ เทวปุโตฺต ตํ นามโคตฺตาทิวเสน ทเสฺสโนฺต –

๑๒๗๓. ‘‘โย กปฺปโก สมฺภวนามเธโยฺย,
อุปาสโก โกจฺฉผลูปชีวี;
ชานาถ นํ ตุมฺหากํ เปสิโย โส,
มา โข นํ หีฬิตฺถ สุเปสโล โส’’ติฯ –

อาหฯ ตตฺถ **กปฺปโก**ติ นฺหาปิโตฯ **สมฺภวนามเธโยฺย**ติ สมฺภโวติ เอวํนาโมฯ **โกจฺฉผลูปชีวี**ติ โกจฺฉญฺจ ผลญฺจ อุปนิสฺสาย ชีวนโกฯ ตตฺถ โกจฺฉํ นาม อาพกาทิสณฺฐาปนตฺถํ เกสาทีนํ อุลฺลิขนสาธนํฯ **เปสิโย** เปสนการโก เวยฺยาวจฺจกโรฯ

อิทานิ วาณิชา ตํ สญฺชานิตฺวา อาหํสุ –

๑๒๗๔. ‘‘ชานามเส ยํ ตุวํ ปวเทสิ ยกฺข, น โข นํ ชานาม ส เอทิโสติ;
มยมฺปิ นํ ปูชยิสฺสาม ยกฺข, สุตฺวาน ตุยฺหํ วจนํ อุฬาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชานามเส**ติ ยํ ตุวํ วเทสิ, ตํ มยํ สรูปโต ชานามฯ **เอทิโส**ติ คุณโต ปน ยถา ตยา กิตฺติตํ, เอวํ เอทิโสติ ตํ น โข ชานาม, ยถา ตํ อวิทฺทสฺโนติ อธิปฺปาโยฯ

อิทานิ เทวปุโตฺต เต อตฺตโน วิมานํ อาโรเปตฺวา อนุสาสนฺโต –

๑๒๗๕. ‘‘เย เกจิ อิมสฺมึ สเตฺถ มนุสฺสา, ทหรา มหนฺตา อถวาปิ มชฺฌิมา;
สเพฺพว เต อาลมฺพนฺตุ วิมานํ, ปสฺสนฺตุ ปุญฺญานํ ผลํ กทริยา’’ติฯ –

คาถมาห ฯ ตตฺถ **มหนฺตา**ติ วุฑฺฒาฯ **อาลมฺพนฺตู**ติ อาโรหนฺตุฯ **กทริยา**ติ มจฺฉริโน อทานสีลาฯ

อิทานิ ปริโยสาเน ฉ คาถา ธมฺมสงฺคาหเกหิ วุตฺตา –

๑๒๗๖. ‘‘เต ตตฺถ สเพฺพว อหํ ปุเรติ, ตํ กปฺปกํ ตตฺถ ปุรกฺขตฺวา;
สเพฺพว เต อาลมฺพึสุ วิมานํ, มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสฯ

๑๒๗๗. ‘‘เต ตตฺถ สเพฺพว อหํ ปุเรติ, อุปาสกตฺตํ ปฏิเวทยึสุ;
ปาณาติปาตา วิรตา อเหสุํ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยึสุ;
อมชฺชปา โน จ มุสา ภณึสุ, สเกน ทาเรน จ อเหสุํ ตุฏฺฐาฯ

๑๒๗๘. ‘‘เต ตตฺถ สเพฺพว อหํ ปุเรติ, อุปาสกตฺตํ ปฏิเวทยิตฺวา;
ปกฺกามิ สโตฺถ อนุโมทมาโน, ยกฺขิทฺธิยา อนุมโต ปุนปฺปุนํฯ

๑๒๗๙. ‘‘คนฺตฺวาน เต สินฺธุโสวีรภูมึ, ธนตฺถิกา อุทฺทยํ ปตฺถยานา;
ยถาปโยคา ปริปุณฺณลาภา, ปจฺจาคมุํ ปาฏลิปุตฺตมกฺขตํฯ

๑๒๘๐. ‘‘คนฺตฺวาน เต สงฺฆรํ โสตฺถิวโนฺต, ปุเตฺตหิ ทาเรหิ สมงฺคิภูตา;
อานนฺที วิตฺตา สุมนา ปตีตา, อกํสุ เสรีสมหํ อุฬารํ;
เสรีสกํ เต ปริเวณํ มาปยึสุฯ

๑๒๘๑. ‘‘เอตาทิสา สปฺปุริสาน เสวนา, มหตฺถิกา ธมฺมคุณาน เสวนา;
เอกสฺส อตฺถาย อุปาสกสฺส, สเพฺพว สตฺตา สุขิตา อเหสุ’’นฺติฯ

๑๒๗๖. ตตฺถ **อหํ ปุเร**ติ อหํ ปุริมํ อหํ ปุริมนฺติ อหมหํกราติ อโตฺถฯ **‘‘เต ตตฺถ สเพฺพว’’**ติ วตฺวา ปุน **‘‘สเพฺพว เต’’**ติ วจนํ ‘‘สเพฺพว เต ยถา วิมานสฺส อารุหเน อุสฺสุกฺกชาตา อเหสุํ, ตถา สเพฺพว ตํ อารุหึสุ, น กสฺสจิ อารุหเน อนฺตราโย อโหสี’’ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสา**ติ ‘‘มสกฺกสาร’’นฺติ จ ตาวตึสภวนํ วุจฺจติ, สพฺพํ วา เทวภวนํ, อิธ ปน สกฺกภวนํ เวทิตพฺพํฯ เตนาห ‘‘มสกฺกสารํ วิย วาสวสฺสา’’ติฯ

๑๒๗๗-๘. อถ เต วาณิชา วิมานํ ปสฺสิตฺวา ปสนฺนจิตฺตา ตสฺส เทวปุตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาย ตสฺส อานุภาเวน โสตฺถินา อิจฺฉิตํ เทสํ อคมํสุฯ เตน วุตฺตํ **‘‘เต ตตฺถ สเพฺพวา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ อนุมโต ปกฺกามิ สโตฺถ ยกฺขิทฺธิยา ปุนปฺปุนํ อนุโมทมาโนติ โยชนาฯ เกน ปน อนุมโตติ? ยเกฺขนาติ ปากโฏยมโตฺถฯ

๑๒๗๙. **ยถาปโยคา**ติ ยถาอชฺฌาสยํ กตปโยคาฯ **ปริปุณฺณลาภา**ติ สมิทฺธลาภาฯ **อกฺขต**นฺติ อนุปทฺทุตํ ปาฏลิปุตฺตํฯ **อกฺขต**นฺติ วา อนาพาธํ อนุปฺปีฬํ, อนนฺตราเยนาติ อโตฺถฯ

๑๒๘๐. **สงฺฆร**นฺติ สกํ เคหํฯ **โสตฺถิวโนฺต**ติ โสตฺถิภาเวน ยุตฺตา เขมิโนฯ **อานนฺที**ติอานนฺทีหิ จตูหิ ปเทหิ โสมนสฺสิตภาวเมว วทติฯ **เสรีสกํ เต ปริเวณํ มาปยึสู**ติ กตญฺญุตาย ฐตฺวา ปฏิสฺสวโมจนตฺถญฺจ เทวปุตฺตสฺส นาเมน เสรีสกํ นาม ปริเจฺฉทวเสน เวณิยโต เปกฺขิตพฺพโต ปริเวณํ ปาสาทกูฏาคารรตฺติฏฺฐานาทิสมฺปนฺนํ ปาการปริกฺขิตฺตํ ทฺวารโกฏฺฐกยุตฺตํ อาวาสํ อกํสุฯ

๑๒๘๑. **เอตาทิสา**ติ เอทิสี, เอวํ อนตฺถปฏิพาหินี อตฺถสาธิกา จฯ **มหตฺถิกา**ติ มหาปโยชนา มหานิสํสาฯ **ธมฺมคุณาน**นฺติ อวิปรีตคุณานํฯ **เอกสฺส** สตฺตสฺส หิตตฺถํ **สเพฺพว สตฺตา** สเพฺพ เอว เต สตฺถปริยาปนฺนา สตฺตา, **สุขิตา** สุขปฺปตฺตา เขมปฺปตฺตา **อเหสุํ**ฯ

สมฺภโว ปน อุปาสโก ปายาสิสฺส เทวปุตฺตสฺส เตสญฺจ วาณิชานํ วจนปฏิวจนวเสน ปวตฺตํ คาถาพนฺธํ สุตนิยาเมเนว อุคฺคเหตฺวา เถรานํ อาโรเจสิฯ ปายาสิเทวปุตฺโต อายสฺมโต สมฺภวตฺเถรสฺส กเถสีติ อปเรฯ ตํ ยสตฺเถรปฺปมุขา มหาเถรา ทุติยสงฺคีติยํ สงฺคหํ อาโรเปสุํฯ สมฺภโว ปน อุปาสโก มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ปพฺพชิตฺวา อรหตฺต ปติฏฺฐาสิฯ

เสรีสกวิมานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. สุนิกฺขิตฺตวิมานวณฺณนา

อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานนฺติ สุนิกฺขิตฺตวิมานํฯ ตสฺส กา อุปฺปตฺติ? ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเนฯ เตน สมเยน อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เทวจาริกํ จรนฺโต ตาวตึสภวนํ อุปคโตฯ ตสฺมิญฺจ ขเณ อญฺญตโร เทวปุตฺโต อตฺตโน วิมานทฺวาเร ฐิโต อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ ทิสฺวา สญฺชาตคารวพหุมาโน อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิฯ

โส กิร อตีเต กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺเธ ปรินิพฺพุเต ตสฺส สรีรธาตุโย ปกฺขิปิตฺวา โยชนิเก กนกถูเป จ กเต จตุปริสา กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา คนฺธปุปฺผธูปาทีหิ เจติเย ปูชํ กโรนฺติ, ตตฺถ อญฺญตโร อุปาสโก อเญฺญสุ ปุปฺผปูชํ กตฺวา คเตสุ เตหิ ปูชิตฏฺฐาเน ทุนฺนิกฺขิตฺตานิ ปุปฺผานิ ทิสฺวา ตเตฺถว ตานิ สมฺมเทว ฐเปโนฺต สนฺนิเวสวเสน ทสฺสนียํ ปาสาทิกํ วิภตฺติวิเสสยุตฺตํ ปุปฺผปูชํ อกาสิฯ กตฺวา จ ปน เอตํ อารมฺมณํ คณฺหโนฺต สตฺถุ คุเณ อนุสฺสริตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ตํ ปุญฺญํ หทเย ฐเปสิฯ

โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตเสฺสว กมฺมสฺส อานุภาเวน ตาวตึสภวเน ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ, มหานุภาโว มหา จสฺส ปริวาโร อโหสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘ตสฺมิญฺจ ขเณ อญฺญตโร เทวปุโตฺต…เป.… อฏฺฐาสี’’ติฯ อถ นํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ยถาลทฺธสมฺปตฺติกิตฺตนมุเขน กตสุจริตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ ปุจฺฉิ –

๑๒๘๒. ‘‘อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ, สมนฺตโต ทฺวาทสโยชนานิ;
กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา, เวฬุริยถมฺภา รุจกตฺถตา สุภาฯ

๑๒๘๓. ‘‘ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ, ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคุํ;
ทิพฺพา รสา กามคุเณตฺถ ปญฺจ, นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนาฯ

๑๒๘๔. ‘‘เกน เตตาทิโส วโณฺณ, เกน เต อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๒๘๕. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ เทว มหานุภาว, มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ;
เกนาสิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

โสปิ ตสฺส อตฺตโน กตกมฺมํ อิมาหิ คาถาหิ กเถสิฯ ตํ ทเสฺสนฺตา สงฺคีติการา อาหํสุ –

๑๒๘๖. ‘‘โส เทวปุโตฺต อตฺตมโน, โมคฺคลฺลาเนน ปุจฺฉิโต;
ปญฺหํ ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, ยสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลํ’’ฯ

๑๒๘๗. ‘‘ทุนฺนิกฺขิตฺตํ มาลํ สุนิกฺขิปิตฺวา, ปติฏฺฐเปตฺวา สุคตสฺส ถูเป;

มหิทฺธิโก จมฺหิ มหานุภาโว, ทิเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูโตฯ

๑๒๘๕. ‘‘เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติ;
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยาฯ

๑๒๘๖. ‘‘อกฺขามิ เต ภิกฺขุ มหานุภาว, มนุสฺสภูโต ยมหํ อกาสึ;
เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาโว, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ

๑๒๘๗. ตตฺถ **ทุนฺนิกฺขิตฺตํ มาล**นฺติ เจติเย ปูชากรณฎฺฐาเน นิรนฺตรฎฺฐปนาทินา รจนาวิเสเสน อฎฺฐเปตฺวา ยถานิกฺขิตฺตตาย น สุฎฺฐุ นิกฺขิตฺตํ, วาเตน วา ปหริตฺวา ทุนฺนิกฺขิตฺตํ ปุปฺผํฯ **สุนิกฺขิปิตฺวา**ติ สุฎฺฐุ นิกฺขิปิตฺวา รจนาวิเสเสน ทสฺสนียํ ปาสาทิกํ กตฺวา นิกฺขิปิยฯ **ปติฎฺฐเปตฺวา**ติ วิภตฺติวิเสสาทิวเสน ปุปฺผํ ปติฎฺฐาเปตฺวาฯ ตํ วา ปุปฺผํ นิกฺขิปโนฺต สตฺถุ เจติยํ อุทฺทิสฺส มม สนฺตาเน กุสลธมฺมํ ปติฎฺฐาเปตฺวาติ เอวํ เอตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ เทวปุเตฺตน อตฺตโน สุจริตกเมฺม ปกาสิเต เถโร ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา อาคนฺตฺวา ภควโต ตมตฺถํ นิเวเทสิฯ ภควา ตํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตมหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติฯ

สุนิกฺขิตฺตวิมานวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อิติ ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฎฺฐกถาย วิมานวตฺถุสฺมิํ

เอกาทสวตฺถุปฎิมณฺฑิตสฺส สตฺตมสฺส

สุนิกฺขิตฺตวคฺคสฺส อตฺถวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิฎฺฐิตา จ ปุริสวิมานวณฺณนาฯ

นิคมนกถา

เอตฺตาวตา จ –

เทวตานํ วิมานาทิ-สมฺปตฺตึ ตสฺส การณํ;
ปกาสยนฺตี สตฺตานํ, สพฺพโลกหิตาวหาฯ

อปฺปกานมฺปิ การานํ, ยา วิภาเวติ เทสนา;
อุฬารผลตํ จิตฺต-เขตฺตสมฺปตฺติโยคโตฯ

ยํ กถาวตฺถุกุสลา, สุปริญฺญาตวตฺถุกา;
วิมานวตฺถุอิเจฺจว, สงฺคายิํสุ มเหสโยฯ

ตสฺส อตฺถํ ปกาเสตุํ, โปราณฎฺฐกถานยํ;
สนฺนิสฺสาย สมารทฺธา, อตฺถสํวณฺณนา มยาฯ

ยา ตตฺถ ปรมตฺถานํ, ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ;

ปกาสนา **ปรมตฺถ-ทีปนี** นาม นามโตฯ

สมฺปตฺตา ปรินิฏฺฐานํ, อนากุลวินิจฺฉยา;
สา สตฺตรสมตฺตาย, ปาฬิยา ภาณวารโตฯ

อิติ ตํ สงฺขโรเนฺตน, ยํ ตํ อธิคตํ มยา;
ปุญฺญํ ตสฺสานุภาเวน, โลกนาถสฺส สาสนํฯ

โอคาเหตฺวา วิสุทฺธาย, สีลาทิปฏิปตฺติยา;
สเพฺพปิ เทหิโน โหนฺตุ, วิมุตฺติรสภาคิโนฯ

จิรํ ติฏฺฐตุ โลกสฺมิํ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ;
ตสฺมิํ สคารวา นิจฺจํ, โหนฺตุ สเพฺพปิ ปาณิโนฯ

สมฺมา วสฺสตุ กาเลน, เทโวปิ ชคตีปติ;
สทฺธมฺมนิรโต โลกํ, ธเมฺมเนว ปสาสตูติฯ

อิติ พทรติตฺถวิหารวาสินา **อาจริยธมฺมปาเลน**

กตาย

ปรมตฺถทีปนิยา ขุทฺทก-อฏฺฐกถาย

วิมานวตฺถุอตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วิมานวตฺถุ-อฏฺฐกถา สมตฺตาฯ